

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

**МОДЕЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО
РОЗВИТКУ МЕЗОСИСТЕМ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ**

МОНОГРАФІЯ

(за загальною редакцією д.е.н. Н. В. Сментини)

Київ

2019

УДК: 332.012.2:330.3:332.122
М 74

Рекомендовано Вченою радою Одеського національного економічного університету (протокол № 6 від 26 лютого 2019 року)

Рецензенти:

Гургула Т. В. – доктор економічних наук, професор, професор кафедри регіонального управління та місцевого самоврядування Львівського регіонального інституту державного управління НАДУ при Президентові України

Лисюк В. М. – доктор економічних наук, професор, головний науковий співробітник відділу ринкових механізмів та структур Інституту проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України

М 74 Моделювання соціально-економічного розвитку мезосистем в умовах децентралізації: монографія / [Н. В. Сментина, А. І. Ковальов, А. З. Підгорний, В. А. Карпов, Т. С. Корольова, Т. В. Павлова, К. В. Вітковська]; за заг. ред. Н. В. Сментини. – Київ: ФОП Гуляєва В.М., 2019. – 272 с.

ISBN 978-617-7503-63-6

У монографії представлено результати дослідження теоретико-методологічних підходів та сформовано практичні рекомендації до моделювання соціально-економічного розвитку адміністративно-територіальних утворень країни в умовах децентралізації. Основна увага зосереджена на оптимізаційно-сценарному моделюванні соціально-економічного розвитку мезосистем, концептуальних положеннях результативності стратегічного планування на мезорівні та оцінюванні ефективності імплементації перспективної моделі соціально-економічного розвитку мезосистеми.

Напрацювання можуть бути використані органами місцевого самоврядування як пропозиції з підвищення дієвості управління економікою на місцевому рівні і стати основою для розробки стратегій розвитку адміністративно-територіальних утворень держави.

Розрахована на широке коло науковців та фахівців, зокрема державних службовців, причетних до моделювання соціально-економічного розвитку адміністративно-територіальних одиниць держави в умовах децентралізації.

УДК: 332.012.2:330.3:332.122

© Н.В.Сментина, А.І.Ковальов,
А.З.Підгорний, В.А.Карпов,
Т.С.Корольова, Т.В.Павлова,
К.В.Вітковська, 2019

ISBN 978-617-7503-63-6

ЗМІСТ

ВСТУП	5
1. Теоретичні та методологічні основи розбудови моделі соціально-економічного розвитку мезосистеми	9
1.1. Теоретичні аспекти, категорії та системи управління соціально-економічними процесами мезосистем	9
1.2. Законодавче підґрунтя стратегічного планування соціально-економічного розвитку територіальних утворень	21
1.3. Методологічні принципи та засади організації стратегічного планування в системі управління розвитком мезосистем	28
2. Методологічні положення формування моделі соціально-економічного розвитку мезосистем України	49
2.1. Елементи програмно-цільового підходу у моделюванні соціально-економічного розвитку мезосистем	49
2.2. Методичні підходи до розробки сценаріїв соціально-економічного розвитку мезосистем	67
2.3. Аналіз особливостей дотримання методологічних принципів стратегічного планування в системі моделювання соціально-економічного розвитку мезосистем України.	77
3. Застосування механізмів реалізації стратегій соціально-економічного розвитку мезосистем та визначення їхньої успішності	96
3.1. Оптимальні механізми реалізації стратегій соціально-економічного розвитку мезосистем у системі стратегічного моделювання	96
3.2. Концептуальні положення формування механізмів контролю успішності реалізації перспективної моделі розвитку мезосистеми	112

3.3. Запровадження принципу цілісності в оцінюванні мезосистем за результатами моделювання рівня їх соціально-економічного розвитку	125
4. Формування перспективної моделі соціально-економічного розвитку мезосистеми та оцінювання ефективності її імплементації.	140
4.1. Основні тенденції соціально-економічного розвитку мезосистем України та напрями перспективних перетворень	140
4.2. Визначення успішності застосування моделей соціально-економічного розвитку мезосистем за результатами стратегічного планування	162
4.3. Оптимізаційно-сценарне моделювання соціально-економічного розвитку мезосистем	176
4.4 Оцінювання ефективності імплементації перспективної моделі соціально-економічного розвитку мезосистеми	203
ВИСНОВКИ	216
Перелік джерел посилання	224
ДОДАТКИ	246

ВСТУП

Реформування економіки України актуалізує дослідження проблематики забезпечення зростання на місцевому рівні, підґрунтя якого формують дії суб'єктів господарювання, спрямовані на активізацію місцевого економічного розвитку та отримання позитивного соціально-економічного ефекту. У витоках процесу забезпечення зростання на місцевому рівні лежить питання планування, що допомагає проаналізувати ресурсний потенціал в усіх його різновидах, визначити базові проблемами, головні пріоритети, на які найближчим часом мають спрямовуватися зусилля керівних структур. Окрім цього, планування дозволяє визначити можливості місцевих бюджетів фінансувати реалізацію запланованих стратегічних завдань, а у випадку їх обмеженості вдаватися до пошуку альтернативних бюджетним джерел фінансування.

Узагальнити шляхи перспективного розвитку, механізми та інструменти досягнення стратегічної мети покликана модель соціально-економічного розвитку територіального утворення як свого роду знаряддя збільшення шансів місцевого зростання, інструмент впровадження змін, що гармонізує ідеї та наміри ключових суб'єктів господарювання у сфері місцевого розвитку.

Оптимізація адміністративно-територіального устрою держави як основа побудови нової моделі територіального управління, заснованої на принципах субсидіарності, балансу загальнодержавних інтересів із місцевими інтересами, спроможності громад щодо вирішення питань місцевого значення вимагає розробки стратегій на рівні мезосистем. Однак, період активної розробки стратегій свідчить про хаотичність, неузгодженість процесу, його епізодичність, прояв ініціативності. Викладене зумовлює необхідність розробки відповідного методологічного інструментарію моделювання соціально-економічного розвитку мезосистем.

Фундаментальні теоретичні положення стратегічного планування відображено у працях фундаторів даного напрямку: Р. Акоффа, І. Ансоффа,

К. Ендрю, П. Зельцніка, М. Кондратьєва, В. Леонтьєва, Г. Мінцберга, М. Портера, А. Дж. Стріклєнда, С. Струмїліна, А. Томпсона, А. Чандлера та ін. Широкий спектр проблем планування, регулювання соціально-економічних процесів у національній економіці на рівні регіонів у різні періоди активно досліджувався у працях українських науковців. Серед найбільш відомих можна відмітити таких вчених, як: О. Алімов, В. Бєседін, Р. Брусак, В. Геєць, З. Герасимчук, В. Горбулін, В. Гриньова, В. Гришко, Б. Данилишин, М. Долішній, Я. Жаліло, А. Качинський, Н. Кухарська, В. Ляшенко, А. Мельник, В. Савченко, І. Санжаровський, Б. Суховірський, А. Сухоруков та ін. Міжнародний досвід організації стратегічного планування в умовах ринкових трансформацій з позиції регіонального та муніципального менеджменту висвітлюється в дослідженнях Т. Бєлкіної, Н. Бєкетова, Дж. Бейтера, В. Бочко, С. Васильєва, Д. Журавіна, Б. Жихаревича, В. Полтеровича, Т. Ускової, Л. Чайникової та ін. Разом з тим, у контексті системних суспільних трансформацій в Україні, що покликані забезпечити сприятливі умови для життєдіяльності людей та можливості перспективного розвитку мезосистем, вимагають поглибленого вивчення теоретико-методологічні положення планування соціально-економічного розвитку мезорівня на основі використання засобів моделювання.

Наявні напрацювання у даному питанні не в повній мірі відповідають сучасним вимогам і потребують подальших досліджень з огляду на перспективи євроінтеграції та запровадження європейських принципів, стандартів та інструментів господарювання. У свою чергу, це є основою для пропозицій до законопроектів, що регулюють місцевий розвиток, питання партнерства державного та приватного секторів та планування місцевого економічного розвитку в державі.

Керуючись зазначеним вище, у монографії представлені теоретико-методологічні положення та практичні рекомендації стосовно планування соціально-економічного розвитку територій мезорівня на основі використання засобів моделювання з урахуванням вимог децентралізації.

У першому розділі «Теоретичні та методологічні основи розбудови моделі соціально-економічного розвитку мезосистем» проаналізовано та систематизовано категоріальний апарат, що розкриває особливості управління соціально-економічним розвитком мезосистем за допомогою інструментарію моделювання, визначено законодавче підґрунтя планування соціально-економічного розвитку територіальних утворень на віддалену перспективу, узагальнені методологічні принципи та засади організації стратегічного планування в системі управління розвитком мезосистем.

У другому розділі «Методологічні положення формування моделі соціально-економічного розвитку мезосистем України» у поле зору потрапляють елементи програмно-цільового підходу у моделюванні соціально-економічного розвитку мезосистем, методичні підходи до розробки сценаріїв соціально-економічного розвитку мезосистем, особливості методології стратегічного планування в системі моделювання соціально-економічного розвитку мезосистем України.

У третьому розділі «Застосування механізмів реалізації стратегій соціально-економічного розвитку мезосистем та визначення їхньої успішності» досліджуються оптимальні механізми реалізації стратегій соціально-економічного розвитку мезосистем, концептуальні положення формування механізмів контролю успішності реалізації перспективної моделі розвитку мезосистеми, особливості оцінювання мезосистем за результатами моделювання рівня їх соціально-економічного розвитку.

У четвертому розділі «Формування перспективної моделі соціально-економічного розвитку мезосистеми та оцінювання ефективності її імплементації» представлено основні тенденції соціально-економічного розвитку мезосистем України, напрями перспективних перетворень, результати оцінювання успішності застосування моделей соціально-економічного розвитку мезосистем та результати оптимізаційно-сценарного моделювання.

Із практичної точки зору сформовані наукові положення та рекомендації можуть використовуватися у практичній діяльності органів місцевого

самоврядування з метою підвищення дієвості державного управління на місцевому рівні. Зокрема вони можуть враховуватися при підготовці проектів Законів України, Постанов КМУ, які стосуються проблематики стратегічного планування місцевого розвитку, у тому числі розробки регіональних стратегій розвитку, стратегій соціально-економічного розвитку адміністративно-територіальних утворень держави та стратегій соціально-економічного розвитку добровільно об'єднаних територіальних громад. Практичну цінність має оптимізаційно-сценарне моделювання соціально-економічного розвитку мезосистем, що виконуватиметься за допомогою використання економіко-математичного інструментарію. Передбачається ув'язка сценаріїв з перспективними інвестиційними проектами.

Дотримання алгоритму розробки перспективної моделі соціально-економічного розвитку мезосистем з позиції системного підходу до планування, оформлення результатів процесу у запропонованій перспективній моделі соціально-економічного розвитку мезосистеми, а також планування успішності імплементації моделей соціально-економічного розвитку мезосистем за результатами стратегічного планування суттєво покращать рівень обґрунтованості управлінських рішень державних органів влади у проведенні організаційно-економічних реформ з децентралізації.

Монографія підготовлена за результатними фундаментального наукового дослідження «Перспективна модель соціально-економічного розвитку мезосистем, виконання якого здійснювалось авторським колективом Одеського національного економічного університету у 2016-2018 роках.

Монографія розрахована на широке коло науковців та фахівців, зокрема державних службовців, причетних до моделювання соціально-економічного розвитку адміністративно-територіальних одиниць держави в умовах децентралізації.

1. ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ РОЗБУДОВИ МОДЕЛІ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ МЕЗОСИСТЕМИ

1.1. Теоретичні аспекти, категорії та системи управління соціально-економічними процесами мезосистем

Невід'ємною складовою частиною єдиного господарського комплексу держави є економіка окремих адміністративно-територіальних одиниць України, яка є водночас і самостійною системою з певними цілями власного розвитку. Саме на територіальному рівні формуються первинні ресурсні та фінансові потоки, закладаються основи поділу праці та виробничої кооперації, утворюються стабільні зв'язки та взаємозалежності різноманітних видів відтворювальних циклів та соціально-економічних процесів, реалізуються програми соціально-економічного розвитку територій, задовольняються ключові потреби населення, здійснюється захист природного середовища, а показники територіального розвитку формують спочатку регіональні, а потім і загальнодержавні показники розвитку країни. Отже, від результатів розвитку соціально-економічних систем мезорівня залежить розвиток держави і, відповідно, фундаментом соціально-економічного розвитку на макрорівні є саме місцевий розвиток, з огляду на те, що саме цей розвиток, як відмічають вітчизняні науковці, «відтворює зв'язки, на основі яких формується внутрішній національний ринок та відбувається формування національної економіки загалом» [1, с. 7-8; 2, с. 3].

Адміністративна реформа в Україні, метою якої є створення умов для виходу із трансформаційної кризи та впровадження сучасної, ефективної системи управління, потребує нових наукових підходів для розробки механізму комплексної перебудови існуючої системи управління всіма сферами суспільного життя.

У процесі планування перспективних змін в економічній та соціальній сфері країни, в сучасних умовах управління соціально-економічними

процесами, що протікають в національній економіці необхідно відштовхуватися саме від базових одиниць планування, адже чітке розуміння місцевих обмежень, конкурентних переваг місцевих територій у підсумку дозволить виробити вдалу та дієву державну політику соціально-економічного розвитку як мезосистеми так і в цілому країни. Про те, що саме базові одиниці планування є рушійною силою будь-якої національної системи свідчать сучасні світові глобалізаційні процеси та розвиток міжнародної економіки.

Необхідність планування соціально-економічних процесів, що протікають на рівні базових одиниць планування є, з одного боку, закономірним етапом розвитку соціально-економічних систем мезорівня, а з іншого – завданнями територій знайти адекватні інструменти, які б допомогли віднайти відповідь на глобальні політичні, економічні, соціальні, технологічні, екологічні та інші виклики сучасності.

Основні ідеї «новітніх» підходів до планування пов'язуються з баченням територій мезорівня як самостійних активних господарюючих суб'єктів, що здатні визначити стратегічні цілі та оперативні завдання, готові сконцентрувати наявні ресурси на їх досягненні, мінімізувати ризики.

У цьому контексті окрема територія мезорівня розглядається як певне підприємство, що обслуговує споживачів (населення, місцевий та зовнішній бізнес) та одночасно перебує в конкурентних відносинах з іншими територіями. Отже, поряд з так званим «виробничим стратегічним плануванням» виникає «територіальне стратегічне планування» – планування на рівні адміністративно-територіальних одиниць країни (областей, районів, міст, селищ). Місце стихійного розвитку мезосистем (що поступово відходить у минуле) впевнено займає процес розробки стратегій їх соціально-економічного розвитку, за якого стратегії асоціюються з «маяком, що вказує на найшвидший шлях їх розвитку» [3, с. 9], а стратегічне планування, відповідно, перетворюється на свого роду інструмент підвищення конкурентоспроможності територій.

Поняття стійкий (сталий) розвиток, регіональний розвиток, місцевий розвиток, економічний розвиток, соціально-економічний розвиток використовуються коли мова йде про якісь змін на краще, і, перш за все, в економічній сфері. Кількісні зміни вказують на економічне зростання, якісні свідчать про зміни власне змісту розвитку або про набуття відповідною економічною системою нових характеристик. Поряд з економічними характеристиками розглядають і соціальні характеристики як повноправні показники, що оцінюють ступінь розвитку складної соціально-економічної системи макрорівня – країни або мезорівня – регіону, району, міста та інших адміністративно-територіальних одиниць базових рівнів управління соціально-економічними процесами країни.

Реформування територіальної організації влади, як одне із ключових напрямів системних трансформацій в Україні, відбувається на засадах децентралізації. Реалізація цієї реформи розпочата в Україні у 2014 р. Основою її є оптимізація адміністративно-територіального устрою держави шляхом формування добровільно об'єднаних територіальних громад. Метою такої оптимізації є створення ефективної системи публічної влади, здатної забезпечити сприятливі умови для життєдіяльності людей та можливості для ефективного соціально-економічного розвитку усіх регіонів шляхом раціонального використання їхнього потенціалу. Змістом децентралізації, як процесу формування нового адміністративно-територіального устрою, стає побудова сучасної моделі територіального управління, заснованої на принципах субсидіарності, балансу загальнодержавних інтересів із місцевими інтересами, повсюдності місцевого самоврядування, спроможності й самостійності територіальних громад щодо вирішення питань місцевого значення.

У процесі оптимізації адміністративно-територіального устрою нашої держави мають сформуватися такі дієздатні громади, які будуть здатні самостійно або через відповідні органи місцевого самоврядування забезпечити належний рівень надання послуг у сферах освіти, культури,

охорони здоров'я, соціального захисту, житлово-комунального господарства та ін., що буде сприяти економічному кожного розвитку регіону та держави у цілому.

Процес добровільного об'єднання територіальних громад держава регламентує нормативно-правовими актами: Законами України «Про місцеве самоврядування в Україні» [4], «Про добровільне об'єднання територіальних громад» [5], «Про співробітництво територіальних громад» [6], «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України» [7]; «Державною стратегією регіонального розвитку на період до 2020 року» [8], а також Бюджетним і Податковим Кодексами України. У цих документах визначені механізм та умови формування спроможних територіальних громад; функції та обов'язки, які набудуть об'єднані територіальні громади та фінанси, які будуть надані для їх реалізації після завершення процедури об'єднання; порядок розроблення і схвалення перспективного плану формування територій громад; організаційно-правові засади, принципи, форми, механізми співробітництва територіальних громад, стимулювання, фінансування та контролю та ін. Добровільне об'єднання територіальних громад здійснюється з дотриманням таких принципів: конституційності та законності; добровільності; економічної ефективності; державної підтримки; повсюдності місцевого самоврядування; прозорості та відкритості; відповідальності [5].

Суб'єктами добровільного об'єднання територіальних громад є суміжні територіальні громади сіл, селищ, міст. Об'єднана територіальна громада, адміністративним центром якої визначено місто, є міською територіальною громадою, центром якої визначено селище, - селищною, центром якої визначено село, - сільською. Адміністративним центром об'єднаної територіальної громади визначається населений пункт (село, селище, місто), який має розвинуту інфраструктуру і, як правило, розташований найближче до географічного центру території об'єднаної територіальної громади.

Реформа децентралізації основної уваги надає місцевому розвитку, що

передбачає зміцнення конкурентної позиції територіальної соціально-економічної системи первинного та другого рівня системи адміністративно-територіального устрою держави, активізацію її економічного зростання, підвищення добробуту та якості життя населення. Чітке розуміння місцевих обмежень, місцевих конкурентних переваг у підсумку дозволить виробити вдалу та дієву державну політику соціально-економічного розвитку країни.

Провідна роль у загальному спрямуванні місцевого розвитку, у визначенні його цілей та завдань належить органам місцевого самоврядування як колективним представникам інтересів територіальної громади. Саме на них Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні» [4] покладено зобов'язання забезпечити збалансований розвиток підлеглої їм території, ефективне використання природних, трудових, фінансових ресурсів. Разом з цим, із позиції партнерського підходу до планування, визначаючи перспективи економічного зростання територіальної соціально-економічної системи, органи місцевого самоврядування повинні співпрацювати з партнерами із неурядового сектору: бізнесом, науковими колами, громадськістю. До цього урядові структури мають спонукати прямі вигоди подібної співпраці: поєднання інтелектуального потенціалу групи фахівців-експертів із потенціалом територіальної громади; об'єднання фінансових, матеріально-технічних ресурсів партнерів; впровадження інноваційних технологій у процес управління; підвищення прозорості влади, розвиток зв'язків із громадськістю, формування громадянського суспільства.

Однією з причин посилення уваги до реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні слугувала неспроможність органів місцевого самоврядування активізувати економічну діяльність на підпорядкованій їм території через відсутність достатнього економічного потенціалу для розвитку, що, у свою чергу, не дозволяє забезпечити сприятливе життєве середовище, необхідне для всебічного розвитку людини, її самореалізації, захисту її прав, надання мешканцям сіл, селищ, міст високоякісних і доступних адміністративних, соціальних та

інших послуг. Свого часу реформування територіальної організації влади в економічно розвинутих державах світу, зокрема країнах Європи, що передбачало надання місцевим органам влади більшої фінансової незалежності, стало дієвим механізмом стимулювання економічної активності в межах територіальних соціально-економічних систем, стимулом до розробки ефективних стратегій регіонального та місцевого розвитку та стимулом підвищення якості послуг населенню. Обізнаність органів місцевого самоврядування місцевими проблемами соціально-економічного розвитку поряд із делегованими повноваженнями щодо їх розв'язання дозволяє ефективніше використовувати місцеві ресурси для стимулювання соціально-економічного розвитку регіону.

В Україні до початку запровадження закордонних проектів партнерства, зокрема децентралізації, місцевий економічний розвиток ототожнювали з регіональним розвитком [9, с. 84]. Відповідно, спочатку саме остання категорія і знайшла спробу свого законодавчого унормування. Так в законопроекті «Про засади державної регіональної політики» (2010 р.), під регіональним розвитком розуміли «позитивну динаміку процесу соціальних, економічних, екологічних, гуманітарних та інших змін у відповідних регіонах як складову здійснення загальнодержавної стратегії розвитку країни відповідно до сформульованих цілей» [10]. Натомість, якщо керуватися необхідністю розпочинати планування з базових адміністративно-територіальних одиниць, то в такому разі доцільно оперувати саме категорією місцевий розвиток.

Різняться ці категорії між собою не суттєво, але частіше вживається категорія «місцевий економічний розвиток». Наприклад, за визначенням Світового банку, місцевий економічний розвиток розглядається як процес, в якому громадянськість, бізнес та партнери з неурядового сектору співпрацюють над формуванням кращих умов економічного зростання та підвищення зайнятості з метою покращення якості життя населення [11, с. 15]. В документах програми ООН з населених пунктів (ООН-Хабітат) під місцевим

економічним розвитком розуміється «процес співпраці місцевої громади з усіма секторами з метою стимулювання місцевої підприємницької ініціативи для забезпечення життєздатності та сталості місцевої економіки; це інструмент сприяння створенню нових робочих місць і покращенню якості життя всіх верств населення» [12, с. 68].

У практичній діяльності вітчизняних органів державної влади та управління переважає таке розуміння категорії, що описує планові зміни, які підпадають під проекти міжнародного співробітництва України. Так, наприклад, достатньо широке визначення категорії пропонується дослідниками в рамках реалізації проекту міжнародної технічної допомоги «Місцевий економічний розвиток міст України» (який впроваджує в Україні Федерація канадських муніципалітетів) – це процес під керівництвом місцевої влади, органів місцевого самоврядування або певної агенції, органу чи організації, асоціацій підприємств, організацій соціальної сфери, фінансових установ та ін., які діють від імені місцевої влади з метою забезпечення економічної спроможності територіальної громади міста, селища і села» [13, с. 7]. Ініціатори проекту USAID «Локальні інвестиції та національна конкурентоспроможність» [9, с. 84] схильні до розуміння категорії як стратегічного партнерства місцевої влади, бізнесу та громади для заохочення інвестицій, залучення ресурсів, створення нових робочих місць.

Вітчизняні науковці визначають місцевий економічний розвиток як діяльність підприємств (суб'єктів господарювання) на території регіону, органів місцевого самоврядування та інших зацікавлених сторін, що спрямована на примноження економічних ресурсів громади та отримання позитивного соціально-економічного ефекту [2, с. 4].

Таким чином, місцевий економічний розвиток розглядається як процес зміцнення конкурентної позиції певної території, активізації її економічного зростання, підвищення добробуту та якості життя територіальної громади на основі стратегічного партнерства трьох суб'єктів національної економіки: влади, бізнесу та громадськості. Основною його метою визнається

формування економічного потенціалу території для покращення економічного майбутнього та підвищення рівня життя її населення, а ключовим індикатором її досягнення – зростання добробуту населення.

У нашому розумінні місцевий економічний розвиток необхідно сприймати як співробітництво місцевої влади, бізнесу та громадськості щодо реалізації певних дій на шляху змін до кращого в межах соціально-економічних систем мезорівня, якими можуть виступати адміністративно-територіальні одиниці країни (області, райони, міста, селища, села) та об'єднання територіальних громад.

За такого підходу *мезосистемою* варто визнати сукупність соціально-економічних систем країни, що відповідають європейській номенклатурі територіальних одиниць статистики NUTS 2-5 (рис. 1.1).

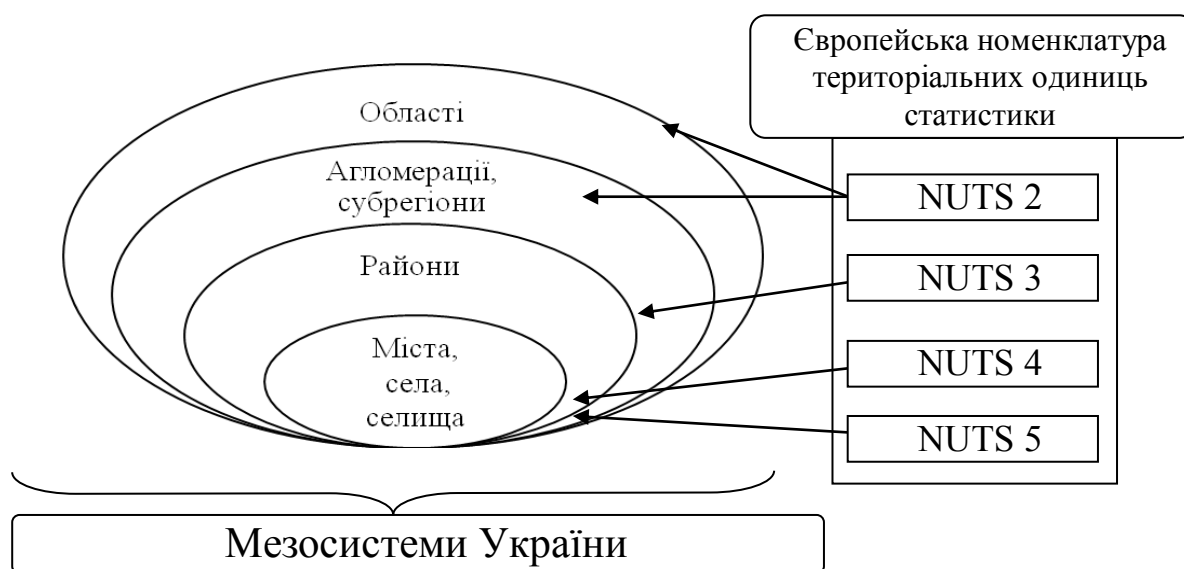

Рис. 1.1 – Мезосистеми України (Джерело: складено авторами)

Категорія розвитку охоплює не лише економічну складову, але й соціальну, значення та місце якої останнім часом має тенденцію до зростання, а перехід адміністративно-територіальних одиниць країни до більш досконалого стану, трактується як місцевий соціально-економічний розвиток. Такий розвиток відбувається на засадах концепції сталого розвитку (що є альтернативою парадигмі економічного зростання, яка ігнорує екологічну небезпеку від розвитку за екстенсивною моделлю). Іншими

словами мається на увазі розвиток, що забезпечує передачу в спадщину нащадкам усіх компонентів навколишнього середовища у стані не гіршому за той, який існує сьогодні.

Стратегічне планування в управлінні соціально-економічними процесами мезорівня, як комплекс заходів, що спрямований на створення, вдосконалення або реформування системи соціально-економічних зв'язків для забезпечення сталого розвитку економіки відповідної території, пов'язують саме з категорією місцевий розвиток, визнаючи цей процес його ключовим інструментом, поряд з такими невід'ємними його інструментами як [14, с. 7]:

- заохочення приватних інвестицій;
- формування достатніх місцевих бюджетів;
- раціональне муніципальне управління, використання фінансових та нефінансових інструментів розвитку приватного сектору;
- маркетинг території;
- підтримка бізнесу і створення сприятливого бізнес клімату;
- підтримка недержавних організацій та агенцій економічного розвитку.

Таким чином, стратегічне планування, як базовий інструмент місцевого соціально-економічного розвитку, має здійснюватися за принципом рівномірного розвитку, згідно з яким, задоволення потреб теперішнього покоління ні в якому разі не повинно погіршувати умови розвитку майбутнього. Отже, відповідно до концепції сталого розвитку у стратегії соціально-економічного розвитку мезосистеми обов'язково мають узгоджуватися економічний, екологічний та соціальний розвиток, що створить умови, за яких, як відмічають дослідники Ж.Поплавська та В.Поплавський, «якість та безпека життя людей від покоління до покоління не зменшиться, не погіршиться стан довкілля та забезпечиться соціально-економічний прогрес» [15, с. 10].

Провідна роль у визначенні загального спрямування місцевого соціально-економічного розвитку, у постановці його цілей та завдань належить місцевим органам влади (органам місцевого самоврядування), як колективним представникам інтересів територіальної громади. Саме на них Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні» покладено зобов'язання забезпечити збалансований економічний та соціальний розвиток території, ефективне використання природних, трудових, фінансових ресурсів [4, с.170].

Варто відмітити, що у контексті реформи децентралізації, яка відбувається в Україні та передбачає передачу повноважень та ресурсів на місця, посилюється економічна свобода органів місцевого самоврядування. Вони змушені самостійно приймати рішення з розв'язання нагальних поточних проблем розвитку підпорядкованих їм територій. У першу чергу йдеться про такі послуги житлово-комунальної сфери як: постачання води, тепла, вивезення та утилізація твердих побутових відходів, утримання будинків та прибудинкових територій, а також про модернізацію системи надання соціальних послуг – управління школами та дитячим садочками, організація первинної медичної допомоги, забезпечення утримання та організація роботи будинків культури, клубів, бібліотек, стадіонів і т.д.

Для цього місцева влада має скористатися можливостями планування місцевого розвитку з тією метою, аби чітко визначити головні пріоритети, на які найближчим часом мають спрямовуватися зусилля керівних структур. Окрім цього, планування дозволяє визначити можливості місцевих бюджетів фінансувати реалізацію запланованих стратегічних завдань, а у випадку їх обмеженості вдаватися до пошуку альтернативних бюджетним джерел фінансування. Отже, збільшення повноважень органів місцевого самоврядування має стимулювати «мотиваційний чинник розширення власної фінансової бази за рахунок внутрішніх джерел та вироблення відповідних механізмів акумуляції додаткових фінансових ресурсів до місцевих бюджетів» [16, с. 97].

Основними цілями, на досягнення яких має спрямовуватися діяльність керівних владних структур у контексті соціально-економічного розвитку мезосистем, є такі:

1) забезпечення конкурентоспроможності території мезорівня для створення економічних гарантій збереження ринкових позицій тих суб'єктів господарювання, що існують, та створення сприятливих умов діяльності та розвитку новостворених підприємств;

2) пошук інвесторів та заохочення їх інвестування на відповідній території мезорівня з метою диверсифікації структури місцевої економіки та створення нових робочих місць;

3) формування бачення майбутнього розвитку соціально-економічної системи мезорівня із залученням до цього процесу всіх зацікавлених сторін та вироблення стратегії розвитку мезосистеми із визначенням основних цілей і завдань її соціального та економічного розвитку, пріоритетних сфер докладання зусиль [1, с. 8-9].

За умов швидких темпів змін ринкової економіки мезосистеми змушені постійно адаптуватися до мінливих умов сьогодення на шляху забезпечення власного економічного зростання, що реалізується у підсумковому зростанні добробуту мешканців певної території.

Здійснення стратегічного планування покладене на органи державної влади та управління відповідного рівня, що відіграють роль потужної організації у країні, відпрацьовуючи та реалізуючи його. Зміни у політичній та економічній сферах змушують державні управлінські структури різних рівнів управління національною економікою орієнтуватися на довгострокову мету своєї діяльності, не випускати з поля зору стратегічні цілі та завдання свого господарювання, що, безумовно, сприяє підвищенню ефективності управління на відміну від діяльності, яка спрямовується лише на оперативне реагування на постійно виникаючі проблеми.

У пошуках інструментів такої адаптації в умовах глобалізаційних перетворень державному управлінню соціально-економічними процесами,

що протікають у суспільстві, на певних етапах розвитку стає властива тенденція до застосування методології сучасного корпоративного менеджменту в публічному управлінні, відповідно до вимог демократизації суспільства, підвищення ефективності надання публічних послуг та зміни стилю відносин влади та громади. Саме на цій методологічній основі здійснюється перехід, як відмічає К.В.Черкашина, «від традиційних бюрократичних моделей адміністрування до таких моделей, за якими система управління оцінюється за її здатністю найкраще задовольняти динамічні потреби громадян як основних споживачів послуг» [17, с. 89] на шляху досягнення стратегічної мети державного менеджменту – зростання добробуту суспільства.

Згідно зі спостереженнями науковців, зокрема, Т.Д.Белкіної, ідеї стратегічного планування на рівні територій мезорівня (зокрема, в регіонах та містах), що були закладені теоретиками управління комерційними структурами, почали застосовуватися закордоном ще в останнє двадцятиріччя ХХ ст., як спроби органів управління визначити довгострокові тенденції національного економічного розвитку з метою подальшого їх використання при розробці політики капіталовкладень, інновацій у боротьбі за ринки та джерела ресурсів [18, с. 61]. У свою чергу такий підхід до планування відразу змусив визначити доречність застосування ідей теорії стратегічного планування мікрорівня на мезорівні, адже комерційні структури переслідують головну мету своєї діяльності – отримання прибутку, а системи мезорівня спрямовують свою діяльність на надання суспільних благ, які з економічної точки зору є неефективними.

У пошуках відповіді на це запитання дослідники вдаються до вивчення ситуації в комерційному секторі економіки другої половини ХХ ст. Як зазначається у науковій праці Т.Д.Белкіної, внаслідок сильного тиску з боку суспільства, підприємства вимушені були займатися неприбутковою діяльністю та в меншій мірі орієнтуватися на ідею максимізації прибутку, в той час, коли у секторі надання суспільних благ – охороні здоров'я, освіті і

т.п. – відповідні організації все більше залучалися до підприємницької діяльності [18, с. 61].

Саме такі зміни в секторах національної економіки викликали відповідну реакцію і науковців. Відомий науковець І. Ансофф у своїх працях досліджує диверсифікацію функцій комерційних та некомерційних підприємств, визначає об'єктом свого дослідження два типи організацій як представників єдиного класу, об'єднуючи їх назвою «організації, що обслуговують потреби оточуючого середовища» (Environment-serving organizations), сферою діяльності яких є постачання товарів чи надання послуг для задоволення суспільних потреб [19, с. 40]. Це стало поштовхом вивчення та адаптації теорії стратегічного планування підприємств на мезорівні, оскільки і бізнес і міста, як один з елементів мезорівня, єднає мета: задовольнити існуючий попит на послуги та відшукати кошти для надання найкращих послуг у майбутньому. Окрім того, міська влада, на зразок бізнес структур, має реагувати на зміни оточуючого середовища та так розподіляти ресурси, щоб максимально використати наявні переваги для задоволення потреб населення.

1.2. Законодавче підґрунтя стратегічного планування соціально-економічного розвитку територіальних утворень

Стратегічне планування соціально-економічного розвитку в системі державного регулювання економіки як один із регуляторів соціально-економічних змін, що відбуваються у суспільстві, у будь-якій державі має спиратися на відповідну правову основу. Україна у цьому аспекті не є виключенням. Відсутність у країні закону, присвяченого саме стратегічному плануванню, обумовлює ситуацію коли окремі положення, що стосуються стратегічного планування в системі державного управління економікою містяться в низці нормативно-правових та законодавчих актів, які регламентують цей процес в нашій державі. Саме з огляду на останній факт,

одні науковці говорять про «існування системи стратегічного планування в Україні» [20, с. 11], інші відмічають «достатню сформованість нормативно-правової бази у сфері стратегічного управління», але лише регіонального рівня [21, с. 54].

Розглянемо загальний стан справ щодо визначення правового поля зі стратегічного планування в Україні, при цьому відмітимо його групування в окремі змістові блоки. Наприклад, дослідник Брусак Л. Р. виділяє чотири блоки у правовому полі стратегічного планування:

1-й блок – загально-методичні документи, які регламентують загальну методику опрацювання стратегій.

2-й блок – документи, за якими формуються стратегічні плани на загальнодержавному рівні.

3-й блок – правові акти, спрямовані на опрацювання і реалізацію стратегій регіонального розвитку та територіальних громад.

4-й блок – нормативні документи на регіональному рівні та на рівні місцевого самоврядування [22, с. 6-7].

Інакше до проблеми поділу законодавства підходять вітчизняні фахівці сфери регіонального та місцевого управління О.Берданова, В.Вакуленко, В.Терличка. Вони вважають за доцільне представити вітчизняне законодавство щодо стратегічного планування трьома блоками, які відповідають трьом рівням управління економікою країни: загальнодержавному, регіональному та галузевому [20, с. 11-12].

Єднає погляди представників двох різних наукових шкіл виділення загальнодержавного та регіонального рівнів. Нормативно-правові акти (дослівно «загально-методичні документи») віднесені Р.Л.Брусакон до першого блоку, друга обрана для порівняння група дослідників розподіляє між загальнодержавним та регіональним рівнем. Необхідно відмітити, що він, з одного боку, виділяє чотири блоки, з іншого ж дотримується позиції іншої групи науковців, адже у прикладах нормативно-правових актів кожного блоку, які він наводить, законодавчі акти першого блоку дублюються

відповідно у другому та третьому блоках. До нормативно-правових актів регіонального рівня О.Берданова, В.Вакуленко, В.Терличка відносять документи, що стосуються регіонального розвитку та унормовують розробку стратегій на рівні територіальних громад (власне 3 та 4 блоки з позиції Р.Л.Брусака).

Ми в цілому поділяємо точку зору О.Берданової, В.Вакуленко, В.Терлички [20], і вважаємо, що за критерієм масштабності правове поле зі стратегічного планування соціально-економічного розвитку в Україні доцільно розглядати в розрізі трьох загально-змістовних блоків: законодавство макrorівня, мезорівня та мікрорівня. Разом з тим, вважаємо, що перший блок нормативно-законодавчих актів, дія яких поширюється на стратегічне планування макrorівня, повинен обов'язково визнавати та регламентувати необхідність запровадження цього процесу та окремі його специфічні особливості на інших рівнях управління економікою – мезорівні та мікрорівні.

Основні нормативно-правові та законодавчі акти, які торкаються проблематики стратегічного планування соціально-економічного розвитку територій макро- та мезорівнів, нами представлені на рис. 1.2. До них також відноситься й документи щодо методологічного супроводу Проекту Європейського Союзу «Підтримка політики регіонального розвитку в Україні».

До третього блоку (правового поля мікрорівня) нами пропонується відносити законодавчо-нормативні акти, що стосуються стратегічного планування галузевого розвитку. Йдеться, наприклад, про «Стратегію демографічного розвитку на період до 2015 року» [23], «Енергетичну стратегію України на період до 2030 року» [24]. З огляду на предметне обмеження даного дослідження в подальшому йтиметься лише про перші два змістові блоки. Основним законодавчим актом у сфері планування в системі державного регулювання економіки в Україні є Закон України «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального

Макрорівень

- Закон України «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України» (від 23 березня 2000 р.).
- Закон України «Про державні цільові програми» (від 18 березня 2004 р.).
- Постанова Кабінету Міністрів України «Про розроблення прогнозних і програмних документів економічного і соціального розвитку та складання проекту державного бюджету» (від 26 квітня 2003 р.).
- Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції вдосконалення системи прогнозних і програмних документів з питань соціально-економічного розвитку України» (від 04 жовтня 2006 р.).
- Указ Президента країни «Про Стратегію економічного та соціального розвитку України «Шляхом європейської інтеграції» (від 28 квітня 2004 р.).
- Указ Президента країни «Про Стратегію сталого розвитку Україна-2020» (від 12 січня 2015 р.).

Мезорівень

- Закон України «Про місцеве самоврядування» (від 21 травня 1997р.).
- Закон України «Про місцеві державні адміністрації» (від 9 квітня 1999 р.).
- Закон України «Про стимулювання розвитку регіонів» (від 08 вересня 2005 р.).
- Закон України «Про асоціації органів місцевого самоврядування» (від 16 квітня 2009 р.).
- Постанова Верховної ради України «Про Концепцію сталого розвитку населених пунктів» (від 24 грудня 1999 р.).
- Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку здійснення моніторингу соціально-економічних показників розвитку регіонів, районів та міст обласного, республіканського в Автономній Республіці Крим значення для визнання територій депресивними» (від 2 березня 2010 р.).
- Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку розроблення, проведення моніторингу та оцінки реалізації регіональних стратегій розвитку» (від 16 листопада 2011 р.).
- Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року» (від 6 серпня 2014 р.).
- Указ Президента України «Про Концепцію державної регіональної політики» (від 25 травня 2001 р.).
- Наказ Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції «Про затвердження методичних рекомендацій щодо формування регіональних стратегій розвитку» (від 29 липня 2002 р.).
- Розпорядження голів обласних державних адміністрацій, обласних рад, органів місцевого самоврядування

Рисунок 1.2 – Законодавче поле стратегічного планування в Україні (Джерело: складено авторами за матер. [3, 5 ,6, 7, 8, 25, 48, 74, 78, 80, 87])

розвитку України» від 2000 р., який визначив правові, економічні та організаційні засади формування цілісної системи прогнозних і програмних документів економічного і соціального розвитку України, окремих галузей

економіки та окремих адміністративно-територіальних одиниць як складової частини загальної системи державного регулювання економічного і соціального розвитку держави [7]. З часів свого затвердження та набуття чинності в нього майже не вносилися зміни. Саме з огляду на це він не враховує нових планових документів з питань соціально-економічного розвитку територій, які свого часу з'явилися в країні (йдеться про стратегії), а також не регламентує на законодавчому рівні взаємозв'язок між прогнозами, програмами та планами макро-, мезо- та мікрорівнів.

З метою вдосконалення системи прогнозно-планової документації з питань соціально-економічного розвитку, що є результатом запровадження стратегічного планування в органах виконавчої влади країни, розпорядженням Кабінету Міністрів України було схвалено «Концепцію вдосконалення системи прогнозних і програмних документів з питань соціально-економічного розвитку України» у 2006 році. Цією концепцією визначалася багаторівнева ієрархічна система планування та прогнозування в розрізі «прогнозних і програмних документів, в яких відповідно до соціально-економічних та суспільно-політичних процесів, що відбуваються в державі, з урахуванням впливу зовнішньоекономічних та інших факторів і очікуваних тенденцій визначаються цілі й пріоритети соціально-економічного розвитку та заходи, які необхідно здійснити для їх досягнення» [25], перелік яких за часовою ознакою враховуючи зв'язок між класифікаційними групами представлено у табл. 1.1.

Такий підхід дещо покращує ситуацію у сфері стратегічного планування в країні, проте по-перше, зводить стратегічні плани лише до довгострокових, а по-друге, звужує можливості планування перспективних змін в економічній та соціальній сфері на мезорівні, з огляду на те, що він визнає можливість опрацювання лише регіональних стратегій розвитку (при цьому у якості регіонів виступають області, та місто загальнодержавного

Таблиця 1.1 – Ієрархічна система планування та прогнозування соціально-економічного розвитку в Україні

Групи документів за часовою ознакою	Типи документів	Змістова сутність та взаємозв'язок документів
1	2	3
Довгострокові (понад 5 років)	<ul style="list-style-type: none"> – Стратегія економічного та соціального розвитку України; – Державна стратегія регіонального розвитку; – регіональні стратегії розвитку областей; – стратегії розвитку галузей економіки (сфер діяльності) 	Визначають напрямки розвитку, стратегічні цілі та структурні пропорції економіки та соціальної сфери
Середньострокові (до 5 років)	<ul style="list-style-type: none"> – Програма діяльності Кабінету Міністрів України; – прогноз економічного та соціального розвитку України; – прогноз економічного та соціального розвитку областей; – основні напрями бюджетної політики і прогноз показників зведеного та державного бюджетів України; – державні цільові програми; – стратегічні плани роботи центральних органів виконавчої влади. 	<p>Розробляються на основі довгострокових документів</p> <p>Визначають умови соціально-економічного розвитку, напрями дій та заходи на середньострокову перспективу з метою досягнення стратегічних цілей</p>
Короткострокові (1 рік)	<ul style="list-style-type: none"> - Основні напрями економічної політики України; - прогноз економічного та соціального розвитку України; - основні засади грошово-кредитної політики на наступний та подальші роки; - основні напрями бюджетної політики; - Державний бюджет України; - план дій Кабінету Міністрів України щодо виконання Програми діяльності Кабінету Міністрів України; - річні плани роботи центральних органів виконавчої влади; - бюджети адміністративно-територіальних одиниць та програм їх соціально-економічного розвитку. 	<p>Розробляються на основі середньострокових документів</p> <p>Визначають цілі, умови розвитку та відповідні заходи на наступний рік</p>
Окремі види	<ul style="list-style-type: none"> - послання Президента України до народу; - щорічні та позачергові послання Президента України до Верховної Ради України про внутрішнє і зовнішнє становище України. 	

Джерело: складено авторами за матеріалами [26]

значення – Київ), до того ж останні, якщо керуватися Постановою КМУ «Про порядок розроблення, проведення моніторингу та оцінки реалізації регіональних стратегій розвитку» № 1186 [26], розробляються лише на підставі наявної Державної стратегії регіонального розвитку. Про можливість опрацювання стратегічних планів перспективного розвитку в соціально-економічній сфері на рівні інших соціально-економічних систем мезорівня (субрегіонів, агломерацій, районів, міст, селищ), взагалі не йдеться. Відповідно, тим самим, зводиться нанівець можливість планування перспективних змін в економічній та соціальній сфері починаючи з базових одиниць планування.

На підставі аналізу правового поля зі стратегічного планування стає видно, що система стратегічного планування в Україні, про яку говорять науковці [20, с. 11], ще не сформована остаточно, а перебуває на стадії свого формування, адже залишається багато питань, що вимагають свого законодавчого унормування. Її не можна визнати й загальною, оскільки здебільшого акцент робиться лише на регіональну складову, на необхідність запровадження стратегічного планування в сфері регіонального управління як інструментарію регіонального розвитку, але з урахуванням викликів сучасності, слід говорити про територіальний розвиток загалом.

В законодавстві немає загального визначення категорії «стратегія», відсутні і вимоги, що висуваються до стратегічних планів макрорівня, а відтак, маємо порушення елементарних принципів планування, наприклад, недотримання принципу пріоритетності, за якого в стратегічних планах мала б зосереджуватися увага лише на 3-5 проблемах (пріоритетних питаннях). Окремі науковці взагалі вказують на плутанину у термінології, яка має місце у вітчизняному правовому полі, наприклад, Л.Лаврів відмічає ототожнення понять «регіональна стратегія розвитку» та «стратегічний план розвитку регіону» у методичних рекомендаціях щодо формування регіональних стратегій розвитку [27, с.9; 28, с.40]; Н.О.Федяй, відмічає неузгодженість термінологічної складової за часовою характеристикою [21, с. 60], коли мова

йде про програми соціально-економічного розвитку, а мається на увазі середньострокова стратегія розвитку.

Відповідно, аналіз вітчизняного правового поля зі стратегічного планування дозволяє судити про недостатній рівень нормативно-правового забезпечення процесу розробки стратегічних планів соціально-економічного розвитку як макрорівня так мезорівня, і в першу чергу, через відсутність, власне, закону про стратегічне планування. Окрім того, для мезосистем процес стратегічного планування регламентовано лише відносно регіонів на шляху реалізації державної регіональної політики, інші ж території мезорівня можуть лише вдаватися до ініціативності, реалізуючи своє право на планування місцевого соціально-економічного розвитку.

1.3. Методологічні принципи та засади організації стратегічного планування в системі управління розвитком мезосистем

Основою для розбудови сучасної моделі соціально-економічного розвитку мезосистеми та визначення оптимального механізму управління соціально-економічними процесами на загальнодержавному (макрорівні) і на місцевому (мезорівні) є застосування системи стратегічного планування.

Ідея перенесення на рівень органів управління положень та методів стратегічного планування, що розроблені у бізнесі, складає основу нового підходу до управління складними соціально-економічними системами мезорівня.

Система стратегічного планування є визначальною як для управління на різних ієрархічних рівнях національної економіки, так і для реалізації стратегій розвитку територіальних утворень та суспільства.

У контексті доцільності та необхідності орієнтації органів державної влади та управління на стратегічне планування, актуально висловлювання науковців відносно того, що «використання інституту планування ставить владу у нову, більш міцну позицію, у якій можливий перехід від парадигми функціонування до парадигми розвитку» [29, с. 16].

Наука та практика у цьому питанні спирається на досить розгалужений категорійно-понятійний апарат. За досить тривалий період існування до категорії «стратегія», згідно зі думкою науковців стосовно її бачення, розроблені три підходи:

- згідно з першим, коли мова йде про стратегію, мають на увазі абстрактну норму діяльності, що звернена до процесів досягнення цілей. Стратегія наближується до категорії стратегічне бачення, розуміється як уявлення про бажаний стан [20, с. 6];

- згідно з другим підходом, стратегія ототожнюється зі стратегічним планом дій, у цьому аспекті акцент зміщується на програмну компоненту [20, с. 6];

- стратегія розглядається як процес, який згідно з висловлюванням Брусака Р.Л., «спрямований на визначення напрямку розвитку організації, регіону чи територіальної громади в умовах середовища, що змінюється» [22, с. 4].

Домінуючим сьогодні є сприйняття стратегії як плану дій, але сучасні спеціалісти і консультанти зі стратегічного розвитку все частіше звертають увагу на стратегію як узгоджений напрям. Таке їх бачення обумовлено тим, що «зовнішні умови стають все більш динамічними і складання плану на довгострокову перспективу не виправдовує себе через постійну необхідність вносити численні зміни. Натомість використання узгодженого довгострокового бачення дозволяє більш гнучко реагувати на зміни і дотримуватися чіткого курсу розвитку» [3, с. 6].

На підставі узагальнення поглядів науковців відносно сутнісного наповнення категорії, у контексті системи управління економікою під стратегією будемо розуміти комплекс дій органів державної влади щодо управління складними соціально-економічними системами при організації діяльності суб'єктів господарювання на шляху досягнення стратегічної мети соціально-економічного розвитку певних територіальних утворень, які

окреслені на підставі оцінки та аналізу поточної ситуації та знаходять своє відображення у плані соціально-економічного розвитку мезосистем.

В економічних словниках та науковій літературі планування визначається як «складова частина управління, що полягає у розробці та практичній реалізації документів – планів, які визначають майбутній стан економічної системи, а також шляхи, способи та заходи досягнення цього бажаного стану» [30, с. 386]. За визначенням американських дослідників М.Дунок і Г.Дімок, «планування – це визначення цілей, а потім з'ясування того, які дії потрібно вжити, хто має діяти, коли, в який спосіб і за які кошти, аби досягти бажаної мети» [31]. Відомий науковець з економічної теорії С.В.Мочерний, визначає планування на макрорівні (макроекономічне планування) як форму управління народним господарством (а отже, форму державного регулювання економіки), що передбачає визначення цілей, розроблення планів та їх реалізацію (з урахуванням шляхів досягнення) на основі наукового передбачення та дії економічних законів [32, с. 425].

Становлення та вдосконалення методологічного інструментарію планування та прогнозування на макрорівні пов'язано з іменами відомих представників економічної школи: М.Д.Кондратьєва, С.Г.Струмліна, В.М.Базарова, А.М.Ковалевського, В.В.Леонтьєва та ін. У другій половині минулого століття поряд з плануванням розвитку економіки значна увага приділялася плануванню соціального розвитку та плануванню навколишнього середовища. Проте ринкові трансформації початку 1990-х років змінили уявлення про шляхи розвитку економіки, відбулася відмова від планування соціально-економічного розвитку країни у цілому та її окремих соціально-економічних систем у зв'язку з пануванням ідеї несумісності директивного плану та ринку [33, с. 207]. Перед урядом постало завдання перейти виключно до ринкових методів регулювання економічних процесів. Згодом державне планування, хоч і не на довго, було майже повністю витіснене з практики державного управління (за винятком планування бюджету), але тепер знову повернулися до використання цього інструменту,

як до однієї з форм державного регулювання національної економіки на зразок закордонних країн.

Починаючи з кризи 30-х років 20 сторіччя плани перетворюються на основний елемент системи державного регулювання економіки. Саме з цього етапу економічного розвитку, сфера макроекономічного планування все більше розширювалася, а необхідність його застосування обумовлювалася макроекономічною нестабільністю, посиленням інтеграції різних господарюючих одиниць та секторів економіки, зростанням екологічного напруження від діяльності приватних підприємств та ін. Як результат макроекономічне індикативне планування у країнах заходу почало займати все міцніші позиції серед механізмів державного регулювання економікою [34, с. 78] та пройшло у своєму розвитку через різні форми, що відповідають різним етапам державного регулювання економіки, досягнувши своєї стратегічної форми [33, с. 213]. Еволюція форм макроекономічного індикативного планування представлена на рис. 1.3.

Плануванню відводилося і сьогодні продовжує відводитися особливе місце в системі управління соціально-економічними процесами, які відбуваються в суспільстві, в регулюванні напрямку та динаміки цих процесів та забезпеченні нормального функціонування господарських структур.

Низка прогнозів, програм та планів, що розробляються в країнах світу на національному, галузевому, міжгалузевому, регіональному рівнях, визнаються найбільш важливими інструментами реалізації політики відповідних суб'єктів управління саме, як відмічає В.Ф.Савченко, через їх здатність організувати чітку, всебічно обґрунтовану роботу суб'єктів господарювання для досягнення тих завдань, що стоять перед владою, бізнесом та суспільством [35, с. 23]. Відповідно, бажання досягти певних змін в економічній та соціальній сфері на шляху до економічного та соціального розвитку: активізація господарської діяльності, забезпечення структурної перебудови народногосподарських комплексів, вирішення

проблем соціального характеру, що пов'язані із зайнятістю населення, розвитком соціальної інфраструктури, ліквідація соціально-економічних

Рисунок 1.3 – Еволюція форм індикативного планування (Джерело: складено авторами за матеріалами [33])

криз, створення умов для екологічної безпеки, змушує органи державної влади та управління вдаватися до планування. Тим самим керівні структури намагаються передбачити майбутнє, а саме: довгострокові тенденції соціально-економічного, екологічного, інноваційного розвитку, визначити довгострокові пріоритети, обрати та обґрунтувати заходи досягнення окреслених цілей.

Враховуючи напрацювання науковців відносно сутнісного наповнення категорії, під «плануванням», у контексті даного дослідження в системі державного управління економікою, будемо розуміти процес обґрунтування

цілей та пріоритетів соціально-економічного розвитку мезосистеми з визначенням альтернативних варіантів та інструментів їх досягнення шляхом порівняльної оцінки можливих альтернатив та прийняття найбільш ймовірного з них в очікуваних умовах.

При такому підході, планування виступає свого роду стержнем усієї системи управління, як процес, за допомогою якого система пристосовує наявні ресурси до змін, що можуть трапитися у її внутрішньому середовищі чи зовнішньому оточенні.

Дослідженню сутності категорії «стратегічне планування», яка виникає як симбіоз двох категорій «стратегії» та «планування» в науковій літературі приділяється теж досить багато уваги. Засновниками стратегічного планування як наукового напрямку, так званими батьками «стратегічного планування» чи, вірніше, «корпоративного менеджменту» вважаються І.Ансофф, А.Чандлер, К.Ендрюс. З іменами цих науковців та інших закордонних дослідників пов'язують формування основних шкіл стратегій у бізнесі: дизайну, планування, позиціонування, підприємництва, пізнання (когнітивна школа), навчання, влади, культури, зовнішнього середовища та конфігурації, які досить детально описуються у науковій літературі, присвяченій питанням стратегічного управління підприємством [36, с. 95-97]. Усі ці школи розвивають базову схему стратегічного планування, акцентуючи увагу на її окремих аспектах.

У загальному вигляді, згідно з поглядами таких науковців як Б.Н.Кузик, В.І.Кушлін, Ю.В.Яковець, «стратегічне планування – процес визнання цілей соціально-господарської структури та їх змін, а також ресурсів, що необхідні для їх досягнення, та політики, яка спрямована на отримання та використання цих ресурсів» [37, с. 74]. Згідно з поглядами вітчизняних науковців О.В.Берданової, В.М.Вакуленко, В.В.Тертички, оптимальним варто визнати дещо скорочене визначення стратегічного планування, згідно з яким категорія розглядається як систематизований

процес, за допомогою якого підприємство, регіон чи територіальна громада планує та прогнозує свою діяльність на майбутнє [20, с. 10].

За визначенням стратегічного планування, яким у своїй діяльності керується Організація Об'єднаних Націй [38], воно являє собою особливий вид діяльності суб'єктів господарювання, територіальних органів виконавчої та законодавчої влади (органів місцевого самоврядування, адміністрацій регіонів, регіональних асоціацій), державних органів виконавчої та законодавчої влади, які приймають участь у підготовці проектів стратегічних рішень у вигляді прогнозів на термін більш ніж декілька років, програм та планів, що передбачають постановку конкретної мети, та стратегій поведінки відповідних суб'єктів управління, реалізація яких забезпечує їх ефективне функціонування в довготривалій перспективі з урахуванням наявних ресурсів, вибору пріоритетів їх використання з урахуванням змін зовнішнього середовища.

Основні риси, що властиві стратегічному плануванню розвитку соціально-економічних систем як процесу, наведені на рис. 1.4.

Таким чином, під стратегічним плануванням необхідно розуміти неперервний процес планової діяльності органів управління різних ієрархічних рівнів та державної влади щодо визначення цілей, пріоритетів та завдань соціально-економічного розвитку мезосистеми на середньострокову та довгострокову перспективу з одночасним формуванням основ механізму їх реалізації та прогнозних значень економічних та соціальних показників, які характеризують результати впровадження планованих стратегічних заходів, що дозволить відстежити хід проведення запланованих заходів та в разі необхідності відкоригувати їх на шляху досягнення стратегічної мети [56].

Результатом такого процесу є стратегія розвитку як гнучкий інструмент довгострокової орієнтації управлінських владних структур на досягнення майбутньої перспективи соціально-економічного розвитку

мезосистеми, опрацьованої з урахуванням адаптації до мінливого зовнішнього середовища.

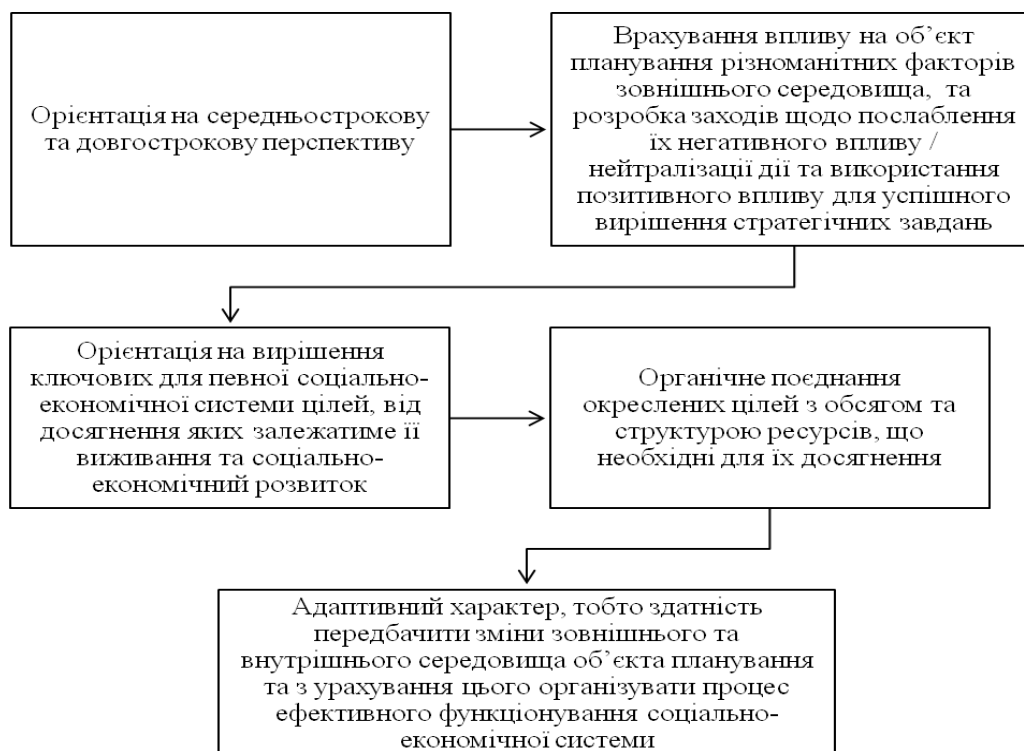

Рисунок 1.4 – Основні риси процесу стратегічного планування соціально-економічного розвитку мезосистем (Джерело: складено авторами за матеріалами [39, 40])

З метою уточнення об'єкту дослідження, визначимо головні критерії різновидів планування, а саме таких як: час та призначення, в чому, на наш погляд [41,42], криються плутанини та неточності в категорійно-понятійному апараті в теорії стратегічного планування з огляду на оперування науковцями однаковими категоріями відносно досить різних процесів.

Стосовно *часового критерію та довгостроковості* варто відмітити наступне: планування, яке розраховане на 10 та більше років, яке в науковій літературі носить назву стратегічного, але не завжди є таким за своїм змістом. У цьому аспекті дослідниця Ускова Т.В. відмічає, що довготривалість, яку вважають однією з головних ознак стратегічного планування, «сама по собі ще не робить план стратегічним» [33, с. 226].

Основна відмінність довгострокового планування від стратегічного полягає в різному трактуванні майбутнього.

У системі довгострокового планування робиться припущення, що майбутнє можна передбачити шляхом екстраполювання існуючих тенденцій зростання. У даному випадку керуються тим, що в перспективі підсумки діяльності обов'язково стануть кращі порівняно з минулим, і саме цю тезу закладають в обґрунтування стратегії розвитку територій. Результатом такої практики планування є планування оптимістичних показників соціально-економічного розвитку та отримання за результатами господарювання таких їх значень, які найчастіше істотно нижчі, ніж заплановані.

У системі ж стратегічного планування не вважається, що майбутнє неодмінно повинно бути кращим ніж минуле. Акцент робиться на аналіз перспектив територіального розвитку, головне завдання якого полягає, як відмічають О.Берданова та В.Вакуленко у з'ясуванні небезпек, можливостей, а також окремих надзвичайних ситуацій, які здатні змінити ті тенденції, що склалися сьогодні, з урахуванням позицій територій у конкурентній боротьбі [43, с. 15].

Стосовно *такого критерію як призначення*, необхідно вказати на відмінність стратегічного планування економічного та соціального розвитку територій від стратегічного просторового планування розвитку територій. Їх часто змішують, коли взагалі говорять про планування розвитку територій на перспективу.

Результатом першого процесу є стратегія соціально-економічного розвитку території, що спрямована на формування сприятливого середовища для розвитку підприємництва, залучення інвестицій, забезпечення соціальних потреб населення та підвищення рівня життя мешканців відповідної території; результатом другого – система планових документів просторового розвитку території, так звана містобудівна документація (затверджені текстові та графічні матеріали з питань регулювання планування, забудови та

іншого використання територій: генеральні плани населених пунктів, детальні плани територій та ін. [44]).

Просторове планування (іноді в літературі його називають ще територіальне планування) чи планування територій на відміну від стратегічного планування дещо вужче, воно має чітко регламентований законодавством зміст – процес, що регулює використання території, у тому числі йдеться про визначення функціональних зон, зон запланованого розміщення об'єктів капітального будівництва, зон з особливими умовами використання [45, 46].

За умов територіального планування, як відмічають дослідники В.А.Гріпас та Б.Г.Віхорев, комплексний розвиток території ставить таку мету: «розвиток продуктивних сил на основі збалансованого врахування соціальних, екологічних та економічних факторів; формування єдиного господарського комплексу на основі погодженого розвитку основних та допоміжних галузей регіонального значення, транспортної, інженерної та соціальної інфраструктур» [45, с. 10]. Зміст стратегічного планування економічного та соціального розвитку територій зводиться до визначення цілей та пріоритетів розвитку складних соціально-економічних систем (країни, регіонів, міст) на середньострокову та довгострокову перспективу, шляхів, ресурсів, етапів та термінів їх досягнення. За умов стратегічного планування комплексний розвиток спрямований на досягнення головної мети управління – підвищення рівня та якості життя населення відповідної території.

На підставі узагальнення результатів проведеного дослідження необхідно визнати, що керівні владні структури на певному етапі історичних трансформацій в економічній сфері вдаються до запровадження такого управлінського інструменту як стратегічне планування розвитку соціально-економічних систем, використовуючи при цьому у якості підґрунтя цієї управлінської категорії в системі державного управління саме напрацювання

в галузі стратегічного менеджменту стосовно рівня корпорацій, що стали суттєвим надбанням науки та широкої практики стратегічного менеджменту.

З урахуванням наукових трансформацій сутнісного розуміння управлінської категорії, стратегічне планування в системі державного управління соціально-економічним розвитком слід сприймати як неперервний процес планової діяльності органів державної влади та управління щодо визначення цілей, пріоритетів та завдань розвитку соціально-економічної системи (країни, регіонів, та інших адміністративно-територіальних утворень) на середньострокову та довгострокову перспективу з одночасним формуванням основ механізму їх реалізації.

Від того наскільки правильно визначені та структуровані стратегічні завдання, наскільки послідовні заплановані заходи, залежить успіх соціально-економічного розвитку мезосистеми та добробут її мешканців.

Ефективне стратегічне планування повинно бути науково обґрунтованим та спиратися на відповідну методологію.

В контексті даного наукового дослідження, на підставі узагальнення теоретичних здобутків, під *методологією стратегічного планування* соціально-економічного розвитку територій мезорівня (мезосистем) будемо розуміти сукупність правил та вимог, які висуваються до суб'єктів планування у процесі передбачення майбутнього розвитку об'єкту та втілюються у систему певних принципів, формуючи логічну послідовність відпрацювання процедур цього процесу.

В свою чергу базовими компонентами будь-якої логічної структури є суб'єкт та об'єкт. Визначимо суб'єкт стратегічного планування соціально-економічного розвитку мезосистем.

Відповідно до норм Конституції України, (ст. 143) територіальні громади безпосередньо або через утворені органи місцевого самоврядування «... затверджують програми соціально-економічного розвитку і контролюють їх виконання»... на відповідній території, а обласні та районні ради затверджують та контролюють виконання аналогічних програм обласного і

районного рівнів [47]. Про розробників програм йдеться й у Законі України «Про місцеве самоврядування в Україні», де зазначається, що територіальні громади через органи місцевого самоврядування затверджують програми соціально-економічного розвитку відповідної адміністративно-територіальної одиниці, що підготовлені виконавчими органами (ст. 27. п.1) і це є виключною компетенцією сільських, селищних та міських рад відповідно до ст. 26 (п. 22); районні та обласні ради делегують свої повноваження місцевим державним адміністраціям щодо підготовки програм розвитку районів та областей та забезпечення їх виконання (ст. 44) [4]. Таким чином, як бачимо, місцеві державні адміністрації мають відповідати за виконання як державних так і регіональних програм соціально-економічного розвитку, саме це їх завдання регламентується і Законом України «Про місцеві державні адміністрації» (ст. 2, п. 3) [48]. Закон України «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України» (ст. 18) [7] регламентує відповідальність за виконання показників програм економічного та соціального розвитку областей, районів, міст місцевих державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування, а також повноваження щодо забезпечення виконання завдань програм обласними та міськими державними адміністраціями на відповідній території.

Чинне законодавство України визначає суб'єкти, які відповідають як за розробку так і за реалізацію стратегій економічного та соціального розвитку на підвідомчих територіях такі як: обласні ради, міські ради та обласні і міські державні адміністрації, територіальні громади та органи місцевого самоврядування базового рівня.

Проте, враховуючи той факт, що до процесу стратегічного планування мають залучатися не лише представники влади, але і представники бізнесу та громадськості, то останні теж відносяться до суб'єктів стратегічного планування, утворюючи тим самим групу ключових учасників стратегічного планування.

Тобто у складі суб'єктів планування виділяється державна компонента, що представлена органами державної влади та управління різних рівнів, та громадська компонента, до складу якої відносять представників бізнесу, громадських та самоврядних організацій. Безпосередніми розробниками та виконавцями стратегій економічного та соціального розвитку залишаються ті суб'єкти, на яких покладено таке зобов'язання законодавством країни.

Об'єктом стратегічного планування виступають соціально-економічні процеси, що відбуваються в межах територій мезорівня, тобто адміністративно-територіальні одиниці країни – мезосистеми – (область, район, місто, село, селище), а також об'єднання трьох останніх в межах певної території, що підпадає під визначення регіону з позиції регіоналістики, а в наукових колах втілюється у категоріях субрегіон, агломерації та, власне, регіон (рис. 1.1).

Відсутність в науковій літературі єдиного теоретико-методологічного підходу до стратегічного планування соціально-економічних систем мезорівня обумовлює відсутність єдиного погляду відносно принципів цього процесу. Оскільки стратегічне планування бере свій початок з бізнесу, відповідно і певні його закономірності спочатку були вироблені відносно підприємств. З розповсюдженням стратегічного планування на макро- та мезорівень, змінюються і загальні правила стратегічного планування.

Так, основними принципами стратегічного планування, які були сформовані «батьками» теорії планування і отримали назву загальних рис ефективної програми дій є такі: єдність, безперервність, гнучкість і точність (принципи, запропоновані А. Файоль), а також принцип участі (що був обґрунтований та доданий до зазначеного вище переліку Р. Акоффом) [49].

Сучасні принципи стратегічного планування значно збільшилися у своїй кількості. Крім того, формуються сучасні правила стратегічного планування під впливом принципів сталого територіального розвитку, планування місцевого розвитку тощо.

За думкою Г.Васильченко, «багато принципів, які ефективно використовувались у стратегіях розвитку соціально-економічних систем різних рівнів у попередній «старій» мало мобільній економіці, не дадуть позитивного результату в «новій» глобальній економіці» [50, с. 32].

Процес прогнозування та розроблення програм економічного та соціального розвитку має будуватися, відповідно до принципів об'єктивності, цілісності, самостійності, рівності, науковості, гласності, дотримання загальнодержавних інтересів а також адекватності, пріоритетності, всебічного аналізу, системності, контрольованості, результативності, прозорості та легітимності. Основні принципи стратегічного планування повинні регламентуватися на законодавчому рівні.

З урахуванням орієнтації на сучасні виклики глобалізаційного світу вихідними принципами стратегічного планування розвитку мезосистем є такі:

- орієнтація на наявні ресурси. Врахування усіх ресурсів, якими володіє територія дозволяє виявити та правильно оцінити в процесі стратегічного планування конкурентні переваги мезосистеми, обмеження щодо її перспективного розвитку та визначити головні можливості розвитку;
- врахування історичних та просторово-географічних особливостей та закономірностей розвитку мезосистем, а також світових тенденцій;
- уникнення наслідування;
- пошук співвиконавців соціальних та економічних завдань, запланованих у проектах та програмах розвитку. Необхідно співпрацювати з органами державної влади та управління більш вищих рівнів (через партнерські угоди, участь у реалізації державних проектів і програм), шукати підтримки та інвестиційної допомоги у підприємців [51, с. 20].

У процесі планування перспективних змін в економічній та соціальній сфері країни, в сучасних умовах управління соціально-економічними процесами, що протікають в національній економіці, необхідно відштовхуватися саме від базової одиниці планування, намагатися

передбачити спочатку місцевий розвиток: адже чітке розуміння місцевих обмежень, конкурентних переваг мезосистем у підсумку дозволить виробити вдалу та дієву державну політику економічного та соціального розвитку країни, відповідно, фундаментом соціально-економічного розвитку на макрорівні є саме місцевий розвиток. Необхідність планування соціально-економічних процесів, що протікають на рівні базових одиниць планування як намагання територій знайти адекватні інструменти, які б допомогли віднайти відповідь на глобальні політичні, економічні, соціальні, технологічні, екологічні та інші виклики сучасного світу є закономірним етапом соціально-економічного розвитку мезосистем – адміністративно-територіальних одиниць країни чи об'єднань територіальних громад, в межах агломерацій та субрегіонів.

Починається планування соціально-економічного розвитку мезосистем з формування стратегій, які виступають найважливішим компонентом процесу планування розвитку будь-якої адміністративно-територіальної одиниці країни.

Згідно з теорією стратегічного планування, стратегії економічного та соціального розвитку мезосистем можуть формуватися:

- керівництвом мезосистеми (представниками влади) – за умови, що розроблення стратегії орган влади доручає своїм підрозділам;
- зусиллями зовнішніх консультантів – за умови, що на конкурсних засадах до розроблення стратегії залучається конкурсна організація, науково-дослідна установа чи вищий навчальний заклад, що мають відповідний потенціал опрацювання стратегії;
- зусиллями міжнародних експертів – за умови, що до розроблення стратегії залучаються міжнародні фахівці;
- змішаним (чи так званим партнерським) підходом – за умови, що до розроблення стратегії залучаються усі зацікавлені сторони стратегічного планування.

Аналіз даних проблем дозволяє висувати гіпотезу відносно того, що розглянуті підходи еволюційно змінюють один одного (рис. 1.5). За таких умов змінюється й реакція керівних владних структур на глобалізаційні виклики сучасного світу та керівництвом усвідомлюється, що стратегія не є суто адміністративним документом, вона перетворюється в «спільний договір громадської згоди» [36, с. 17].

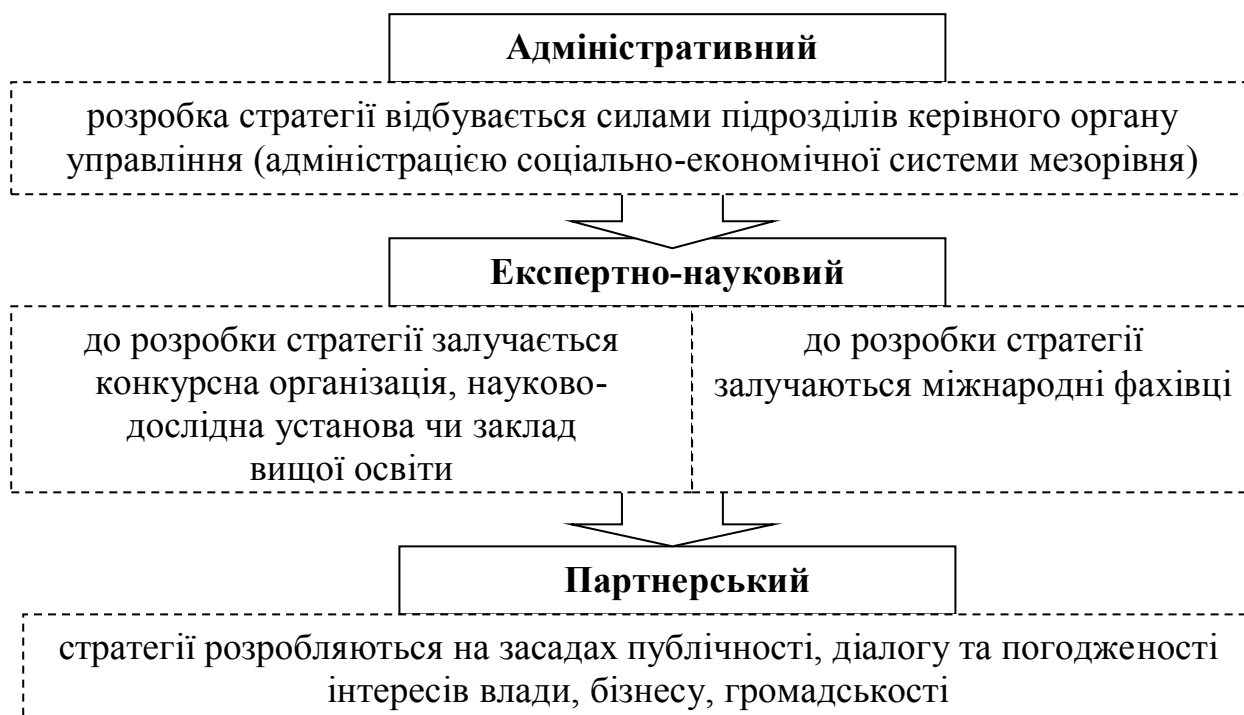

Рисунок 1.5 – Зміни підходів владних структур до розробки стратегій соціально-економічного розвитку мезосистем мезосистем
(Джерело: складено авторами)

За досвідом закордонної практики стратегічного планування соціально-економічного розвитку територій мезорівня, де і беруть свої корені теоретичні розробки стратегічного планування в системі державного управління, найбільш оптимальним є саме опрацювання стратегій на засадах публічності, діалогу та погодження інтересів усіх суб'єктів національної економіки, що зацікавлені у результатах стратегічного планування, а такими є: влада, бізнес та громадськість.

Керівним державним органам управління стратегія необхідна як демонстрація громаді того, що влада знає, як вирішити наявні проблеми, до

яких дій і в який спосіб слід вдаватися аби досягти головної мети управління – підвищення якості життя громадян.

Проте, адміністрація території (міста, регіону, району, тощо), як основний замовник стратегії за сучасних умов адміністрування, не може обмежитися взаємодією лише з профільними міністерствами та відомствами, природними монополіями та крупним бізнесом.

Розробка стратегії в умовах демократизації суспільства вбачається не як кабінетний процес, а як відмічає науковець В.Г. Марача: «комунікативний процес, в який мають залучатися усі суб'єкти, що мають та готові обговорювати власну позицію з приводу стратегічного розвитку соціально-економічної системи» [52, с. 41]. Суб'єктами стратегічного планування розвитку мезосистем чи «стейкхолдерами» (анг. stakeholders) окрім адміністрацій області, району, міста, села, селища (влади) є бізнес-суспільство та громадське суспільство. Деякі дослідники включають у стейкхолдерів ще й науку [53, с. 8], в той час як більшість вчених відносять представників наукових кіл разом з населенням відповідних мезосистем, громадськими та суспільними організаціями до такого стейкхолдеру як громадськість.

В сучасних умовах трансформаційних перетворень в суспільстві (коли органи державної влади та управління відчують та розуміють неможливість стандартизованого підходу до планування на перспективу, все більше усвідомлюють свою відповідальність за прийняття рішень щодо розвитку підпорядкованих ним територій та громад, а територіальна громада в свою чергу очікує від керівних органів виважених кроків, вищої якості життя і висловлює бажання приймати участь в управлінні мезосистемою) бачення майбутнього розвитку соціально-економічної системи мезорівня має опрацьовуватися в багатосторонньому та конструктивному діалозі влади, бізнесу та громадськості.

Отже, три суб'єкти національної економіки – влада, бізнес і громадськість мають разом, шляхом консенсусу, створювати спільну

стратегію соціально-економічного розвитку мезосистеми як сукупність стратегічних цілей, які поєднані у програму дій на основі виявлених внутрішніх переваг та недоліків соціально-економічної господарюючої системи, наявних ресурсів, можливостей та загроз зовнішнього середовища. Саме такий підхід, згідно з яким до планування місцевого соціально-економічного розвитку, зважаючи на конкурентні виклики нового століття, слід підходити саме на засадах публічності, діалогу та погодження інтересів влади, бізнесу та громади має лягти в основу модернізації економіки країни, адже, «...сподіватися на один тільки ринок безглуздо, а ламати бізнес даремно та неефективно» [53].

Необхідність стратегії для бізнесу визначається тим, що окреслені цілі та орієнтири розвитку мезосистем дозволяють підприємницьким структурам побачити перспективи розвитку економіки, перспективи розвитку та державної підтримки галузей. А також будувати свої плани на майбутнє відповідно до нових підходів та цілей, що декларує в планових документах місцева влада.

Громадськість, перед усім населення відповідної мезосистеми, на підставі стратегії отримує уявлення про те, які зміни очікують її життя в перспективі. Чим більше соціальна спрямованість стратегії, тим більше вона сприятиме консолідації громадян та зміцненню політичної стабільності у певних регіонах.

Залучення до розроблення стратегії зацікавлених сторін передбачає творчу та добровільну співпрацю органів влади, бізнесу, громади, органів самоорганізації громадян, наукових, конфесійних та культурних організацій, а також їх об'єднань і асоціацій та інших потенційних суб'єктів розвитку мезосистеми [54, с. 76; 55, с. 140]. Основою такого підходу до опрацювання майбутнього розвитку територій є усвідомлення важливості та практична реалізація ідеї ділового партнерства всіх секторів національної економіки у процесі розроблення стратегій та консолідована відповідальність за їх втілення в життя.

Основними перевагами застосування змішаного (партнерського) підходу до розроблення стратегій соціально-економічного розвитку мезосистем можна віднести такі [36, с. 18]:

- синергетичне поєднання інтелектуального потенціалу та зусиль групи фахівців-експертів з потенціалом територіальної громади;
- об'єднання фінансових і матеріально-технічних ресурсів партнерів та зацікавлених сторін – потенційних учасників розвитку мезосистеми;
- впровадження інноваційних технологій у процес планування;
- підвищення прозорості влади, розвитку зв'язків з громадськістю (бізнесовою, науковою тощо) та формування громадянського суспільства.

Головною умовою партнерського підходу до розробки стратегій, на чому особливо акцентують увагу канадські дослідники, є дотримання максимальної прозорості й гласності процесу стратегічного планування від початкових етапів розробки стратегії до завершення термінів її реалізації з висвітленням основних результатів у засобах масової інформації [36].

Саме розглянутий підхід до планування стратегічного соціально-економічного розвитку мезосистем, за якого «...влада будує свої дії виключно на побажаннях громадськості» [3, с. 7] використовується у країнах західної Європи. Звідти бере свій початок розуміння і відповідальність за те, що громада певної мезосистеми приймає реальну участь у будівництві і розвитку рідного села, міста, району, області, країни, що її думка потрібна владі і важлива.

Важливе місце при застосуванні партнерського підходу до розробки стратегій соціально-економічного розвитку мезосистем відводиться відбору потенційних учасників процесу стратегічного планування. Адже, беззаперечним у разі його запровадження є визнання того факту, що участь усіх зацікавлених сторін в розробленні та виконанні стратегічного плану необхідна, разом з тим це не означає, що всі мусять цим займатись. На адміністрацію територіальної громади покладається зобов'язання створення

умов, за яких якомога більша кількість потенційних партнерів мала б змогу прийняти участь у роботі над стратегічним документом.

Україна, беручи за зразок закордонний досвід використання управлінських інструментів в системі державного регулювання соціально-економічними процесами, що відбуваються в суспільстві, започатковує новий стиль планування, за якого зміщуються акценти з вітчизняного досвіду владно-адміністративного планування програм соціально-економічного розвитку до поширеної світової практики застосування інтерактивних технологій, наукового обґрунтування їх провідними науковими і колективами закладів вищої освіти, з залученням до розробки стратегій широкого кола громадськості.

Уперше в нашій країні таку практику започатковано на регіональному рівні у 2006 році в рамках реалізації проекту «Україна-Канада: регіональне врядування та розвиток», мета якого полягала у створенні демократичного процесу участі громадськості у розробці та реалізації ефективної регіональної політики, яка б сприяла сталому регіональному розвитку. Запорізька та Закарпатська області стали пілотними в Україні щодо розробки «Стратегічних планів розвитку областей» з урахуванням світового досвіду залучення громадськості.

Разом з тим, необхідно враховувати, що стратегічне планування та запровадження управлінського інструменту не повинні сприйматися як копіювання вдалого досвіду закордонних держав.

З одного боку, намагання керівних владних структур підготуватися до зовнішніх і внутрішніх викликів та знайти відповідь на них, відштовхуючись від внутрішніх інтересів територіальних громад, міркувань, побажань представників бізнесу та громадських організацій на виконання зобов'язань органів державного управління та місцевого самоврядування щодо розбудови країни, її територій, орієнтації на зміни в суспільстві відповідно до викликів сучасності, історично змушує вдаватися до запровадження стратегічного

планування, як важливого управлінського інструменту державного управління на мезорівні.

З іншого, керуючись світовим досвідом, та адаптуючи інструментарій планування до вітчизняної практики господарювання поступово усвідомлюється доцільність запровадження партнерської співпраці з метою забезпечення більш стабільного майбутнього на шляху покращення якості життя населення соціально-економічних систем мезорівня.

2. МЕТОДОЛОГІЧНІ ПОЛОЖЕННЯ ФОРМУВАННЯ МОДЕЛІ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ МЕЗОСИСТЕМ УКРАЇНИ

2.1. Елементи програмно-цільового підходу у моделюванні соціально-економічного розвитку мезосистем

Планування розвитку мезосистем має спиратися на відповідну методологію з метою визначення обґрунтованих вимог, що висуваються до суб'єктів планування під час моделювання соціально-економічного розвитку об'єкта планування. Єдина методологія, забезпечить наявність комплексної методики розробки стратегій соціально-економічного розвитку мезосистем різних ієрархічних рівнів на основі домінування принципу стратегічного планування «знизу-вверх», згідно з яким розробка стратегії має починатися з передбачення місцевого соціально-економічного розвитку.

В Україні формування методологічних засад стратегічного планування відбувалося на базі використання зарубіжного досвіду та власного досвіду адаптації світової практики стратегічного планування до українських умов господарювання.

Відомими грантовими програмами та проектами міжнародної технічної допомоги зі стратегічного планування, що запроваджено в Україні, є такі: «Регіональне врядування та розвиток», що впроваджувався Канадським інститутом урбаністики у співпраці з Фондацією міжнародного навчання (Канада) та Асоціацією агенцій регіонального розвитку України за фінансової підтримки Канадського агентства з міжнародного розвитку; «Запровадження європейських стандартів державного управління в Україні», що фінансувався Міністерством закордонних справ Великої Британії через “Global Opportunity Fund”; «Партнерство для розвитку міст», що впроваджувала з 2015 року Федерація канадських муніципалітетів за фінансової підтримки Міністерства міжнародних справ Канади. У план реалізації включено Стратегію екологічної збалансованості; «Підтримка децентралізації в Україні» (DESPRO), який

фінансувався Швейцарською Конфедерацією через Швейцарське бюро співробітництва; «Підтримка ініціатив територіальних громад щодо організації процесу стратегічного планування на місцевому рівні», що фінансувався DESPRO; «Підтримка сталого регіонального розвитку в Україні», що впроваджується за підтримки Європейського Союзу; «Децентралізація приносить кращі результати та ефективність» (DOBRE) – проект Агентства США з міжнародного розвитку (USAID), який виконував Глобал Ком'юнітіз (Global Communities); «Розширення прав і можливостей на місцевому рівні, підзвітності та розвитку – програма U-LEAD за підтримки Європейської Комісії, Федерального міністерства економічної співпраці та розвитку (Німеччина), Міністерства закордонних справ Данії, Міністерства закордонних справ Естонії, Міністерства закордонних справ Польщі, Міністерства закордонних справ Швеції та інші проекти [9, 20, 36, 57, 58].

У межах реалізації зазначених та низки інших проектів міжнародної технічної допомоги пропонується система принципів, способів організації і побудови діяльності суб'єктів планування з розробки стратегій розвитку соціально-економічних систем різного ієрархічного рівня управління: зокрема стратегій соціально-економічного і збалансованого розвитку мезосистем країни: регіонів, субрегіонів, агломерацій, міст. Дотримуючись ідеї цілісності стратегічного планування у державі, а також з метою позбавлення текстової частини кожної розроблюваної стратегії опису теоретико-методологічних основ стратегічного планування, доцільним є в межах даного дослідження опрацювання методологічних положень стратегічного планування соціально-економічного розвитку мезосистем.

Стратегічне планування соціально-економічного розвитку мезосистем обумовлює необхідність структурування стратегічних завдань їхнього розвитку, визначення послідовності реалізації запланованих заходів та основних напрямів відповідного реагування мезосистем на виклики динамічних змін економічного та політичного стану у державі.

Серед методологічних аспектів важливе місце посідають принципи, тобто

вихідні правила чи певні закономірності, на які спирається стратегічне планування соціально-економічного розвитку мезосистеми при визначенні загальної логічної послідовності цього процесу.

Оскільки подальший розвиток економіки держави відбуватиметься з урахуванням глобалізаційних викликів, тому принципи планування соціально-економічного розвитку мезосистеми повинні містити у своєму складі: для з'ясування сильних сторін, визначення слабких місць при розробці планів та прогнозів - детальний аналіз для визначення пріоритетних напрямів розвитку та стратегічних завдань; для оперування у процесі розробки стратегій перевіреними даними та узгодження розроблених стратегій між собою – правила, які передбачають розробку стратегій на науковій основі з постійним удосконаленням методології, та правила для планування майбутнього через узгодження рішень і дій державних структур, бізнесу та громадськості з використанням світового досвіду.

Основні принципи планування соціально-економічного розвитку мезосистеми мають враховувати комплекс характеристик її поточного стану, досягнутих результатів функціонування і прогнозованих тенденцій; пріоритетні напрями, на вирішення яких має сконцентровуватися увага та ресурси для досягнення стратегічної мети всебічного соціально-економічного розвитку мезосистеми, на підставі: всебічного аналізу існуючої ситуації і врахування взаємозалежності між місцевими, національними та глобальними проблемами; адекватності та наукового обґрунтування вибору методики розробки планів; пріоритетності, гнучкості, і поєднання економічних, соціальних та екологічних напрямів розвитку під впливом внутрішніх і зовнішніх змін у самій системі. Об'єктивною необхідною передумовою стратегічного планування є розробка стратегії за принципами забезпечення прозорості, цілісності, взаємоузгодженості програмно-прогнозних документів макро-, мезо- та макрорівнів, сприйняття стратегічного бачення і плану дій переважною більшістю суспільства, представників бізнесу, політичних сил та громадськості.

Дотримання наведених вище принципів є об'єктивною необхідною

передумовою проведення стратегічного планування соціально-економічного розвитку.

Методологія моделювання соціально-економічного розвитку мезосистеми повинна включати:

- ✓ метод стратегічного управління соціально-економічним розвитком мезосистеми;
- ✓ сукупність етапів, кроків, які необхідно здійснити при розробці стратегії як документу;
- ✓ прикладні методики та інструменти, які застосовуються у процесі стратегічного планування.

Основним методом стратегічного управління вирішенням ключових завдань соціально-економічного розвитку мезосистем в умовах переходу України до європейської моделі господарювання стає програмно-цільовий метод управління. Програмно-цільове управління можна визначити як спосіб вирішення найактуальніших регіональних проблем за допомогою розробки та реалізації системи програмних заходів, що містять конкретні цілі та завдання, спрямовані їх розв'язання. З огляду на те, що програми передбачають наявність жорсткого зв'язку між трьома важливими складовими: метою, заходами та результатом, головне призначення програмно-цільового управління полягає у можливості для керівного органу досягти значної концентрації інструментів у межах програмного вирішення окремої проблеми, яка визнана найважливішою для конкретної мезосистеми у певний час.

Основними перевагами програмно-цільового підходу в моделюванні розвитку мезосистеми є пошук оптимальних способів сполучення цілей і ресурсів на досягнення кінцевої мети, а також визначення напрямів спільної діяльності суб'єктів, об'єднаних спільністю цілей, виявлення протиріч у їхніх інтересах, обґрунтування способів їхньої взаємодії та установа конкретних відносин між суб'єктом і об'єктом керування [59, с. 130]. До основних переваг програмно-цільового управління регіональним розвитком у наукових колах відносять: чіткість і точність (це дає уявлення на що витрачаються бюджетні

кошти), вагомість оцінювання та результативність (забезпечує прозорість бюджету та дає можливість оцінити ступінь досягнення цілей планування та результативності, відстежити цільове витрачання коштів), упорядкованість (упорядковує формування та виконання бюджету шляхом чіткого розчленування відповідальності між виконавцями кожної бюджетної програми, підвищує відповідальність за дотриманням відповідності бюджетних програм поставленій меті), пріоритетність (забезпечує пріоритетні напрями і доцільність видатків бюджету на конкретну бюджетну програму), функціональність (дає можливість приведення функціональної класифікації видатків бюджету до міжнародних стандартів і застосування її виключно з метою складання зведених бюджетів) [59, с. 215].

Головними рисами програмно-цільового управління регіональним розвитком є цілісність, системність та інтегративність.

Програмно-цільове управління регіональним розвитком спирається на відповідні принципи, серед яких особливе місце посідають такі:

- цілеспрямованість,
- системність,
- варіантність,
- безперервність,
- верифікованість (достовірність і точність),
- комплексність,
- своєчасність,
- емерджентність (врахування впливу рівня розвитку інших територій макроекономічної системи на майбутній розвиток регіону).

Інструментом програмно-цільового підходу є державні цільові програми. Відповідно до законодавства, державна цільова програма – це комплекс взаємопов'язаних завдань і заходів, які спрямовані на розв'язання найважливіших проблем розвитку держави, окремих галузей економіки або адміністративно-територіальних одиниць, що здійснюються з використанням коштів Державного бюджету України та узгоджені за строками виконання,

складом виконавців, ресурсним забезпеченням [60].

Реалізація програмно-цільового управління у сучасних умовах здійснюється під впливом зовнішніх і внутрішніх ризикоутворюючих факторів. Основні фактори, які впливають на ефективність та результативність цільових програм та відповідні ризики на шляху реалізації цільових програм можна групувати як :

- правові (зміна регіональних нормативно-правових актів);
- макроекономічні (погіршення внутрішньої та зовнішньої кон'юнктури, зниження темпів зростання економіки);
- фінансові (висока інфляція, зниження інвестиційної активності, недостатнє залучення позабюджетних коштів, дефіцит бюджетних коштів, які спрямовані на розвиток програми);
- екологічні (виникнення техногенних та екологічних катастроф);
- соціальні (підвищення соціальної напруги з неповної або недостовірної інформації про реалізовані заходи;
- техніко-технологічні (технічні збої роботи каналів передачі інформації, зниження потенціалу науково-технологічного комплексу, пов'язаного з моральним старінням застосовуваних методів реалізації програм);
- операційні (неправильно вибрані пріоритети розвитку, прийняття неефективного управлінського рішення).

Програмно-цільовий підхід управління мезосистемою варто розглядати як інструмент регіональної політики, що одночасно забезпечує як формування цієї політики в цілому, так її реалізацію у вигляді конкретних програм. Функціональна роль підходу полягає в тому, щоб визначити структуру, елементи, принципи, логіку, взаємозв'язок і механізм формування напрямів розвитку національної економіки.

Метою організаційно-економічного механізму управління реалізацією програм соціально-економічного розвитку мезосистем виступає забезпечення ефективного управління реалізацією цільових програм, а основні завдання

спрямовані на: удосконалення процесів прийняття рішень, виявлення джерел впровадження реалізації програм та вдосконалення процесів оптимального процесу управління з обов'язковим систематичним контролем на різних етапах впровадження.

В основі розробки та реалізації програмно-цільового підходу лежить певний організаційно-економічний механізм, який поєднує економічні закони та закономірності, що проявляються на мезорівні з формами власності, організації виробництва, структурою та методами державного регулювання економікою мезосистеми і державного управління розробкою та реалізацією таких програм. Механізм управління реалізацією цільових програм соціально-економічного розвитку мезосистем, передбачає створення системи правових, адміністративних та економічних регуляторів і виступає важливим елементом їх реалізації.

Усі складові механізму управління реалізацією цільових програм спрямовані на розробку конкретних шляхів підвищення ефективності управління реалізацією програм. Запропоновані шляхи дозволять координувати програмні заходи щодо досягнення стабілізаційних напрямків та використання фінансових і матеріальних ресурсів з метою вдосконалення системи соціально-економічного розвитку регіону.

При цьому особливу увагу слід приділяти оптимізації регіональних економічних відносин, у першу чергу бюджетних та майнових; форм організації інфраструктурного забезпечення населення та виробництва; громадського піклування; структури та методів регіонального управління, регулювання та контролю; засобів залучення людей до праці і підприємництва. Це дозволяє визначити організаційно-економічний механізм управління соціально-економічним розвитком мезосистеми як сукупність інструментів, прийомів та дій із розробки та реалізації цільових програм, які засновані на: використанні законів і закономірностей економічного розвитку; упорядкування та оптимізації регіональних економічних відносин, у першу чергу бюджетних та майнових; форм організації інфраструктурного забезпечення населення та

виробництва; громадського піклування; структури та методів регіонального управління, регулювання та контролю; засобів залучення людей до праці і підприємництва.

Таким чином, можна зробити наступні висновки:

- програмно-цільовий підхід, як концептуальна ідея дослідження, припускає розвиток усіх складових компонентів системи й органів управління, координованість діяльності всіх рівнів управління та її учасників, наявність необхідних факторів та умов управління для забезпечення функціонування мезосистеми, інтеграцію діяльності всіх учасників процесу управління;

- реалізація програмно-цільового підходу передбачає чітке визначення цілей для економічної політики, орієнтованої на досягнення конкретних економічних результатів - темпів економічного зростання і його структурного та змістовного наповнення. За умови такого підходу, економічні реформи повинні розглядатися не як самоціль, а як технологія досягнення практичних (конкретних) результатів економічного прогресу. Програмно-цільовий підхід втілює загальну методологію управління рішенням проблем, відображає методичні підходи та містить рекомендації досить загального характеру;

- програмно-цільовий підхід – важливий механізм розвитку держави. Вагомою особливістю програмно-цільового підходу є те, що він дозволяє вирішувати складні завдання на межі відомчих і галузевих компетенцій, повноважень і зон відповідальності господарюючих суб'єктів, органів виконавчої та муніципальної влади за рахунок координації спільних зусиль для вирішення проблеми мезосистеми. Звідси ключовою особливістю програмно-цільового управління є те, що завдання, які вирішуються за допомогою цього підходу не можуть бути вирішені при використанні стандартних управлінських процедур органів влади та комерційних структур, а також у межах дій виключно однієї зі сторін процесу, тому необхідним елементом виступає його комплексність і наявність відповідних організаційних форм реалізації.

Отже, провідне місце у вирішенні планових завдань із забезпечення

соціально-економічного розвитку мезосистем посідає програмно-цільове управління, що проявляється у розробці концепцій, планів, прогнозів та програм соціально-економічного розвитку мезосистеми, які передбачають загальний задум, погляд у майбутнє і відображають специфічний просторовий аспект процесів відтворення матеріальних благ, робочої сили, виробничих відносин і вирішення проблем соціального й екологічного характеру мезосистеми.

Методи стратегічного управління мають орієнтуватися на використання всесвітньо прийнятої практики проектного менеджменту, побудовану на циклі Демінга (класична модель “Plan – Do – Check – Act”). Це означає послідовний рух таким кроками: планування стратегічних заходів – реалізація задуманого – перевірка виконання плану – внесення коригувань. Використання такого підходу дозволить якісно виконувати заплановані заходи на шляху досягнення поставлених цілей, оскільки дає можливість оперативно реагувати на зміни у зовнішньому середовищі. У разі дотримання такої послідовності дій, не виникатиме потреба в постійній розробці нових стратегій, а достатньо буде своєчасно вносити певні коригування в діючі.

Забезпечення ефективного управління реалізацією програм розвитку територій мезорівня – головна мета організаційно-економічного механізму, невід’ємними складовими якого є пошук завдань та головних підходів до їх ефективної реалізації на шляху забезпечення оптимального розвитку будь-якої мезосистеми.

Існує багато підходів щодо основних етапів стратегічного планування, складових елементів цього процесу та взаємозв’язку між ними. Вихідною складовою циклічної моделі соціально-економічного розвитку мезосистеми є планування, тобто процес розробки стратегії.

Найбільш глобально описали технологію процесу стратегічного планування британські експерти на трьох рівнях управління: національному, регіональному та місцевому. Інші звужують проблему стратегічного планування: канадські експерти – до регіонального рівня, а американські – до

регіональних територій, які «задають темпи економічного зростання на регіональному рівні, що втілено у категоріях «агломерація» чи «субрегіон», а саме до комбінації поселень (міст, селищ, районів), що розташовані у географічній близькості» [36, с. 300].

Канадські учені у більш загальному вигляді описують всього чотирма етапами експертну послідовність виконання робіт з розробки стратегії соціально-економічного розвитку мезосистеми:

- 1) стратегічний аналіз – аналіз потенціалу, внутрішніх чинників, що властиві мезосистемі, і зовнішніх умов розвитку, визначення бачення, місії, цілей і пріоритетів розвитку;
- 2) вибір стратегії – розгляд альтернативних сценаріїв та схвалення стратегії;
- 3) реалізація стратегії – проведення об'єднання сил і ресурсів та впровадження стратегії;
- 4) моніторинг та оцінювання стратегії – забезпечує контроль за перебігом реалізації та визначення її результативності й ефективності [36, с. 30].

Модель стратегічного планування розвитку мезосистеми може бути представлена й у вигляді шести етапів: підготовчого; формування бачення розвитку мезосистеми; аналізу мезосистеми; формування пріоритетів і цілей; схвалення та впровадження стратегії; моніторингу та оцінювання реалізації стратегії [36, с. 31].

Британські експерти пропонують розробляти стратегії розвитку мезосистеми в розрізі 7 етапів [20, с. 45]: загальний огляд; аналіз сучасного стану соціально-економічного розвитку мезосистеми; SWOT-аналіз майбутні місія і пріоритети розвитку мезосистеми; стратегічний план (цілі, програми, проекти); моніторинг та оцінювання реалізації регіональної стратегії розвитку; аналіз ефективності й результативності, корегування цілей і методів їхнього досягнення.

В Україні використовується найбільш поширена у світовій практиці методика стратегічного планування, яка застосовується на початкових етапах запровадження стратегічного планування на рівні мезосистеми [61, с. 11-12]:

- підготовка до планування;
- формулювання бачення майбутнього;
- оцінювання ситуації, SWOT-аналіз та А-В-С аналіз;
- формулювання і вибір стратегічних цілей;
- підготовка плану дій та заходів;
- впровадження, а також моніторинг та оцінювання реалізації стратегії.

Вітчизняні дослідники, наприклад, Л.Лаврів [28, с. 39] та О.Панухник [62, с. 152] зазначають про недосконале методичне забезпечення стратегічного планування в державі, що обумовлює його несистемний характер та знижує ефективність застосування.

Доцільно застосування системного підходу щодо визначення соціально-економічного розвитку мезосистеми з огляду на такі аргументи:

- мезорівень – це проміжна ланка між макро- та мікрорівнем, яка не може розвиватися ізольовано від інших подібних систем та більш глобальної системи. Її самостійність має певні межі, а відповідно і стратегічна мета має погоджуватися з місією розвитку більш глобальних систем [63, с.15];
- соціально-економічна мезосистема складається з підсистем та елементів, що володіють якостями стратегічних суб'єктів її розвитку [64, с. 15], відповідно, планування соціально-економічного розвитку вимагає врахування інтересів усіх суб'єктів системи;
- система може мати властивості, що відсутні у окремих її складових;
- діяльність усіх складових мезосистеми (її підсистем) має підпорядковуватися досягненню стратегічної мети соціально-економічної системи мезорівня;
- планування соціально-економічного розвитку мезосистеми передбачає послідовність та взаємозв'язок управлінських рішень для окремих елементів системи та усієї системи у цілому.

Поряд з системним має враховуватися і комплексний підхід до вирішення проблеми стратегічного планування соціально-економічного розвитку системи мезорівня, який спирається на врахування економічної, соціальної, екологічної складової соціально-економічного розвитку. Тобто об'єкт планування має розглядатися як єдине ціле, в межах якого комплексно досліджується ступінь впливу складових на кінцевий результат його функціонування в перспективі.

Таким чином, представимо процес стратегічного планування соціально-економічного розвитку мезосистеми у вигляді трьох взаємопов'язаних етапів:

1. Підготовчий етап – діагностичний аналіз екзогенного та ендегенного середовища, передбачає стратегічний аналіз та прогнозування внутрішнього та зовнішнього середовища соціально-економічної мезосистеми.

2. Основний етап – стратегічне планування – формування бачення майбутнього соціально-економічного розвитку мезосистеми в розрізі місій, стратегічних пріоритетів, а також опрацювання сценаріїв розвитку, розробки стратегічних цілей та завдань в межах пріоритетних напрямків.

3. Заключний етап – реалізація, оцінка та контроль. Опрацювання механізмів реалізації запланованих заходів, моніторингу та оцінки ефективності реалізації стратегії соціально-економічного розвитку мезосистеми, контроль та регулювання ефективності її виконання.

Всі зазначені етапи стратегічного планування соціально-економічного розвитку мезосистеми з позиції функціонального підходу виконують свої функції для забезпечення кінцевого результату на кожному з етапів та в цілому (табл. 2.1).

Таблиця 2.1 – Функції та результати стратегічного планування соціально-економічного розвитку мезосистеми

Етапи стратегічного планування	Функції	Результати
Підготовчий	<ul style="list-style-type: none"> – ініціювання розробки стратегії; – аналіз потенціалу зацікавлених сторін; – формування робочих груп; – діагностичний аналіз екзогенного та ендогенного середовища; – узагальнення. 	<ul style="list-style-type: none"> – SWOT-аналіз конкурентних переваг; – профіль територіальної соціально-економічної системи; – пріоритетні напрями соціально-економічного розвитку; – розпорядчі документи.
Основний	<ul style="list-style-type: none"> – стратегічна організація; – визначення цілей; – моделювання; – ідентифікація. 	<ul style="list-style-type: none"> – сценарії соціально-економічного розвитку; – система цілей (стратегічні бачення, місія, цілі, оперативні завдання).
Заключний	<ul style="list-style-type: none"> – мотивація – прогнозування – оцінювання ефективності – ухвалення 	<ul style="list-style-type: none"> – механізми реалізації стратегічних цілей та оперативних завдань; – система індикаторів; – проекти та програми; – прогнозування ефекту від стратегічних заходів; – стратегія соціально-економічного розвитку.

Джерело: складено авторами за матеріалами [65, с. 5-8]

Детально етапи стратегічного планування, з окресленням вхідної та вихідної інформації представлені, як методологія стратегічного планування соціально-економічного розвитку мезосистеми на рисунку 2.1.

Таким чином, процес стратегічного планування соціально-економічного розвитку територіальної мезосистеми необхідно розглядати як впорядковану сукупність взаємопов'язаних управлінських функціональних процесів, реалізація яких втілюється у конкретні результати.

У процесі стратегічного планування соціально-економічного розвитку велике значення має вибір методик та інструментів, які використовуються для визначення стану, характеристики та напрямів спрямування майбутніх кроків у всіх сферах діяльності територіальної системи мезорівня [66, 67].

Рисунок 2.1 – Методологія стратегічного планування економічного та соціального розвитку мезосистем
 (Джерело: розроблено авторами)

Аналітичне дослідження можливих комбінацій переваг та обмежень надає можливість комплексно оцінити стан та виявити перспективи розвитку мезосистеми, сформулювати бачення майбутнього, окреслити пріоритетні напрямки майбутнього розвитку. Для цього застосовуються методи аналізу та оцінки поточних умов територіального розвитку, що визначає вихідну інформацію для виявлення конкурентних переваг та обмежень перспективного соціально-економічного розвитку.

Стратегічний аналіз екзогенного та ендогенного середовища будь-якої територіальної системи передбачає використання для проведення комплексного дослідження її поточного соціально-економічного стану та напрямів розвитку, таких методів, як соціально-економічний аналіз, порівняльний аналіз, SWOT- і PESTLE-аналіз, що дозволить віднайти можливості скористатися сильними сторонами та подолати слабкі.

У соціально-економічному аналізі використовується статистично-математичний метод. Найпростіший інструмент для такого аналізу – програмний продукт Microsoft Excel. Метою соціально-економічного аналізу є визначення передумов стратегічного вибору перспективних напрямків соціального та економічного розвитку, що впливає на вибір майбутнього відповідного сценарію; відображення ресурсних можливостей для потенційних інвесторів та виділення переваг даної території серед інших для можливості вкладення коштів. Саме останнє зумовлює необхідність поєднувати соціально-економічний аналіз з порівняльним аналізом, який дозволяє визначити місце територіальної соціально-економічної системи (мезосистеми) у конкурентному середовищі регіону, країни, світу.

Далі необхідно віднайти шляхи для того, щоб скористатися можливостями досліджуваної мезосистеми і навчитися урахувати та протистояти загрозам або перетворити їх на можливості. Вивчення можливих комбінацій сильних та слабких сторін, переваг та обмежень надає можливість комплексно оцінити поточний стан соціально-економічного розвитку мезосистеми, виявити перспективи та визначити пріоритети майбутнього

розвитку, що стає базою для стратегічного вибору, формування сценаріїв розвитку та розробки прогнозів.

Важливою методологічною базою стратегічного вибору є сценарне моделювання. Кінцевий стан обраного сценарію втілюється у стратегічне бачення соціально-економічного розвитку мезосистеми. При формуванні стратегічного бачення використовують різні прикладні методики і техніки групової роботи, зокрема, техніку номінальної групи. Зі стратегічного бачення випливають стратегічні цілі, які знаходять свою деталізацію в оперативних цілях та завданнях, тим самим утворюючи напрями соціально-економічного розвитку мезосистеми [68, 69].

Важливим елементом механізму реалізації стратегії соціально-економічного розвитку мезосистеми виступає інструментарій планування, який включає наступні складові: організаційну, нормативно-правову, фінансово-економічну, інституційну та інформаційну (рис. 2.2).

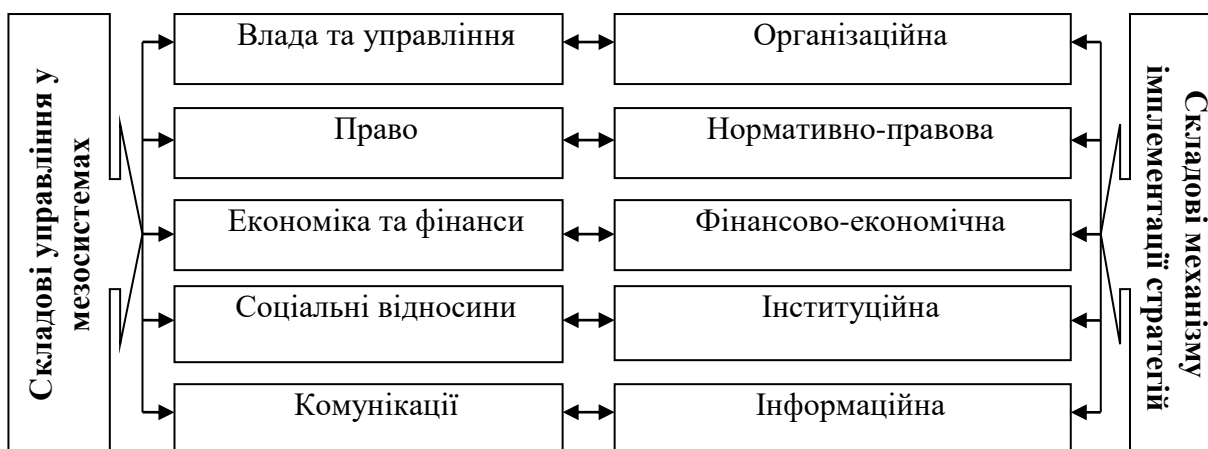

Рисунок 2.2 – Механізм імплементції стратегії соціально-економічного розвитку мезосистеми (Джерело: складено авторами)

Для організації ефективного моніторингу важливо визначити перелік показників, що будуть аналізуватись, як за кожним етапом, так і у цілому за весь період реалізації стратегії. На етапі стратегічного планування важливо розробити надійну систему зворотного зв'язку, інтерпретуючи у стратегії

соціально-економічного розвитку мезосистеми процес моніторингу та оцінювання. Оцінка соціально-економічного розвитку здійснюється із застосуванням моделі динамічного нормативу оцінювання ефективності функціонування мезосистем та реалізації стратегії, що дозволить своєчасно відслідковувати отримані результати та коригувати їх у разі виявлення відхилень від запланованих. Узагальненням результатів проведеного дослідження є методологія стратегічного планування соціально-економічного розвитку мезосистем.

Необхідно враховувати також, що розробка та реалізація стратегій соціально-економічного розвитку мезосистем має базуватися на дотриманні прав та інтересів трьох суб'єктів: влади, бізнесу, громади, як сторін, що зацікавлені у цьому процесі для забезпечення покращення соціально-економічного середовища, підвищення рівня та якості життя населення. Співпраця цих стейкхолдерів має забезпечуватися через інституційне посередництво. В Україні функцію посередника між приватним і громадським сектором, з одного боку, та намірами влади щодо соціально-економічного розвитку певної територіальної системи виконують агентства регіонального розвитку. Роль цих агентств у сприянні співпраці між владою, бізнесом і громадськістю загальноновизнана в усіх європейських країнах, де такі структури «ефективно співпрацюють з владою як фокусні центри стратегічного планування та супроводження проектів розвитку територій, чим створюють якісно нове економічне середовище» [70, с. 3]. Такі агенції виступають каталізаторами процесу соціально-економічного розвитку мезосистем через їх спроможність вести роботу з пошуку інвесторів, готувати пропозиції щодо поліпшення інвестиційного клімату, створювати та просувати позитивний імідж території як у країні так за її межами, а також сприяти владі у підготовці стратегій і програм розвитку.

Результати дослідження методологічних аспектів стратегічного планування соціально-економічного розвитку мезосистем дозволяють констатувати таке. Під методологією стратегічного планування соціально-

економічного розвитку територій мезорівня (мезосистем), яка має слугувати науково-обґрунтованим підґрунтям цього процесу, необхідно розуміти сукупність вимог, що висувуються до суб'єктів планування у процесі передбачення майбутнього об'єкту, які втілюються у систему принципів стратегічного планування, формуючи логіку цього процесу. У складі суб'єктів стратегічного планування мезосистеми з огляду на потреби адаптації цього процесу до вимог сучасності, доцільно виділяти державну компоненту, що представлена органами державної влади та управління різних рівнів, а також громадську компоненту, до складу якої відносять представників бізнесу (приватних підприємств та підприємців), громадських та самоврядних організацій. Об'єктом стратегічного планування виступають соціально-економічні процеси, що відбуваються в межах мезосистем – а саме на територіях адміністративно-територіальних одиниць країни (області, району, міста, села, селища), а також концентрації територіальних громад в межах певної території, що підпадає під визначення регіону з позиції регіоналістики, а в наукових колах втілюється у категоріях субрегіон, агломерація та, власне, регіон.

У напрямі підсилення якості розробки стратегічних планів та їх реалістичності пропонується концентрація уваги суб'єктів планування на обмеженій кількості правил (принципів) планування, що згруповані в межах трьох блоків: загальні принципи, спеціальні принципи, а також принципи партнерства. Урахування при розробці стратегічних планів принципів останньої групи дозволить врахувати виклики сучасності, з огляду на організацію стратегічного планування на засадах публічності, діалогу та погодження інтересів усіх стейкхолдерів цього процесу.

До стратегічного планування соціально-економічного розвитку мезосистем необхідно підходити, в першу-чергу, на засадах системності, а саме: досліджувати мезосистеми як складні цілісні системи, оцінюючи вплив на їх функціонування зовнішнього оточення, вивчення окремих структурних частин системи та їх взаємозв'язку, визначення ролі кожної з них в загальному

процесі функціонування та розвитку системи та виявлення впливу системи на окремі її підсистеми як складові, а також на інші системи; по-друге, на засадах комплексності, тобто враховувати економічну, соціальну, екологічну складові соціально-економічного розвитку. З урахуванням цього, стратегічне планування соціально-економічного розвитку мезосистеми необхідно розглядати як впорядковану сукупність взаємопов'язаних управлінських процесів, реалізація яких через певні функції стратегічного планування втілюється у конкретних результатах.

Керування загальною методологією дозволить суб'єктам стратегічного планування опрацювати співставні стратегічні плани перспективного соціально-економічного розвитку мезосистем, що у свою чергу спростить зусилля потенційних інвесторів у напрямі пошуку перспективних місць вкладання капіталу з огляду на можливість швидше ознайомитися з поточною ситуацією, що склалася, та баченням майбутнього розвитку кожної мезосистеми.

2.2. Методичні підходи до розробки сценаріїв соціально-економічного розвитку мезосистем

Складність моделювання соціально-економічного розвитку мезосистеми обумовлюється необхідністю комплексного аналізу низки взаємопов'язаних факторів, що характеризують соціальний, економічний та екологічний розвиток в обраному часовому інтервалі. Зазвичай він встановлюється в розрізі від 3-5 років, хоча бувають і більш короткострокові (рік) і довгострокові (20 років). Успішне вирішення такого завдання багато в чому залежить від вибору раціональних методів моделювання цієї економічної системи.

Запровадження сценарного планування в умовах викликів та загроз, що виникають у сучасному суспільстві, дозволяє досягти стратегічної гнучкості будь-якої територіальної соціально-економічної системи, можливість практичної реалізації розроблених стратегій та значно підвищує успішність

стратегічного планування соціально-економічного розвитку мезосистем. Важливість сценарного планування визначається можливістю розробки та тестування різних варіантів прогностичних змін. При повноформатному використанні цього методу створюється сприятливе середовище для формування та розвитку нових стратегічних альтернатив, нового механізму їх відбору, які забезпечують реальність та ефективність стратегії.

У класичному розумінні сценарне планування передбачає повний опис майбутнього та шляхів його досягнення. Немає єдиної думки, як відмічає К.А.Фісун [71, с. 300], з приводу статусу процесу. Серед одних фахівців панує думка, що сценарне планування є одним з найважливіших інструментів перевірки стратегічних рішень. Інші дослідники зводять його основне призначення до розвитку стратегічного мислення та розглядають, відповідно, як спосіб визначення рамок для стратегічного планування [72, с. 22]. Як відмічають В.П.Горбулін, А.Б.Качинський, до сьогодні не вироблено універсального методу сценарного планування [73, с. 157]. Замість нього існує велика кількість різних підходів, способів розроблення та застосування сценаріїв планування й ухвалення управлінських рішень.

У рамках даного наукового дослідження, під сценарієм стратегічного планування соціально-економічного розвитку мезосистем варто розуміти опис уявлення про майбутній стан системи та ймовірні шляхи розвитку, що ведуть до такого стану.

Для розробки сценаріїв вдаються до застосування спеціальних методів прогнозування. Відповідно, метод побудови сценарію – це метод прогнозування, що, ґрунтується на встановленні послідовності зміни станів об'єкта прогнозування за різних прогнозів зміни умов, у яких перебуває об'єкт.

Перевага методу сценарію полягає в тому, що проектується не одна картина майбутнього соціально-економічного розвитку мезосистем, а розробляються альтернативні уявлення про майбутнє.

Створення сценарію соціально-економічного розвитку мезосистем у більш загальному вигляді передбачає наступні етапи:

1. На першому етапі відбувається збір вихідної інформації для передбачення майбутнього розвитку, розробляється системна залежність та визначаються фактори, що впливають на майбутній соціально-економічний розвиток мезосистеми. Джерелом інформації є результати комплексного дослідження поточного стану мезосистеми, які отримані завдяки аналізу та оцінюванню індикаторів соціально-економічного стану, здійсненню SWOT-аналізу і PESTLE-аналізу, визначенню стратегічних зв'язків. Важливо на даному етапі зібрати інформацію щодо: передумов стратегічного вибору пріоритетів розвитку; ресурсних можливостей для потенційних інвесторів і кредиторів; можливостей для позиціонування території і її просування на глобальному ринку; місця мезосистеми у конкурентному середовищі серед інших; сильних та слабких сторін мезосистеми; можливості та загроз зовнішнього середовища (Додаток А).

2. На другому етапі визначаються ключові напрями стратегічного планування соціально-економічного розвитку мезосистем та за допомогою метода експертних оцінок відбувається відбір найважливіших пріоритетів (дотримуючись принципу пріоритетності у плануванні); визначаються показники кінцевих результатів просування мезосистеми за пріоритетами; робиться припущення про майбутній розвиток факторів впливу на соціально-економічний розвиток мезосистеми.

3. На третьому етапі на базі сформованих припущень про майбутній розвиток факторів впливу на соціально-економічний розвиток мезосистеми розробляються альтернативні сценарії (шляхом комбінації тенденцій розвитку різних факторів впливу); проводиться їх інтерпретація; аналізуються наслідки реалізації відповідного сценарію, визначаються ризики реалізації сценарію та задаються шанси успішності; проводиться аналіз внутрішніх та зовнішніх перешкод для кожного сценарію, а також їх оцінювання; пропонуються заходи, що підтримують позитивні тенденції і заходи, та запобігають негативним тенденціям. Прогнозні показники за пріоритетами ув'язуються в сценарну модель соціально-економічного розвитку мезосистеми.

В основі кожного сценарію лежать базові припущення відносно зміни поточних умов та впливу різних факторів на соціально-економічний розвиток мезосистеми. Даний процес є перманентним, що зображено на рисунку 2.3.

Після визначення сценаріїв соціально-економічного розвитку мезосистем будується відповідна стратегія, яка є свого роду програмою взаємодії великої кількості взаємопов'язаних проектів, тому аналіз її імплементації залежить більшою мірою від зовнішніх чинників, частина з яких проявляється на макронаціональному рівні.

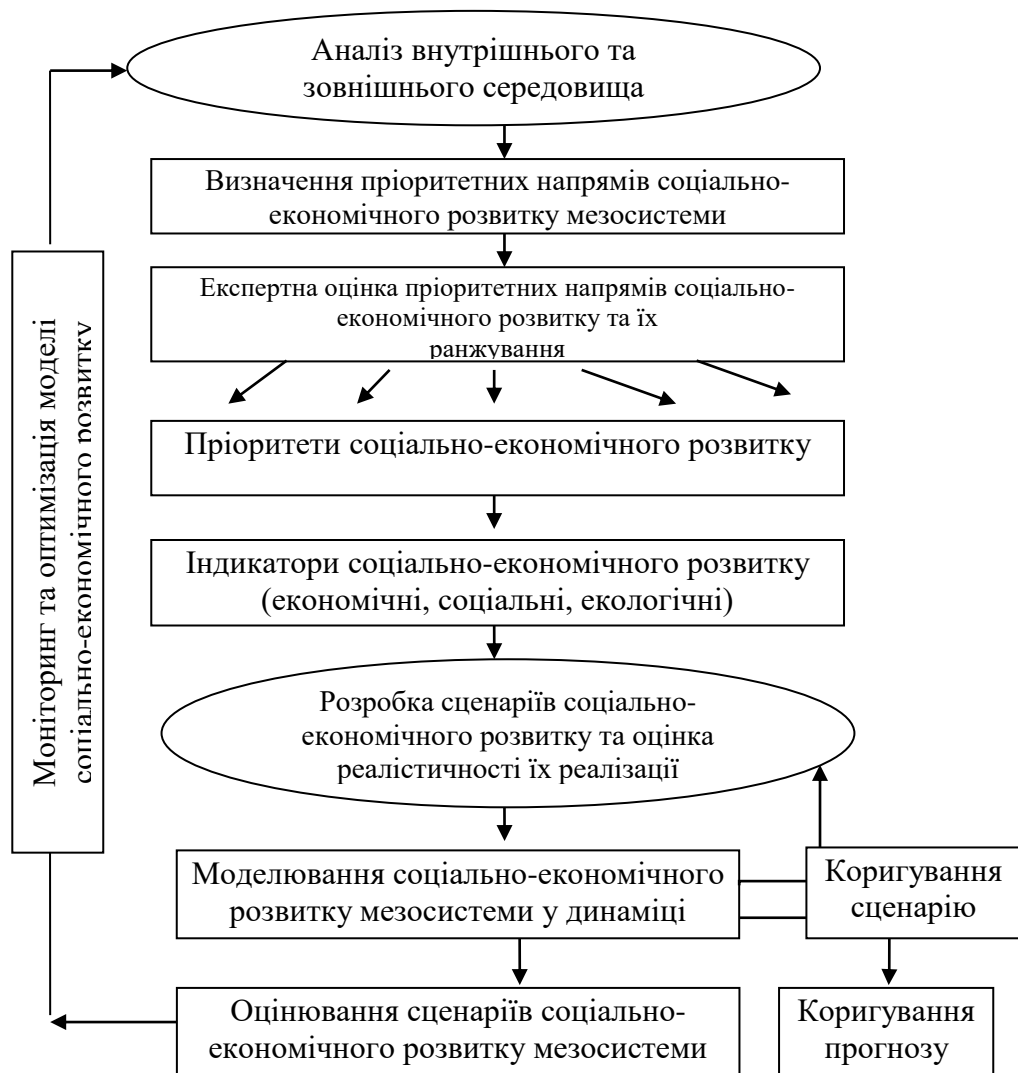

Рисунок 2.3 – Послідовність моделювання соціально-економічного розвитку мезосистеми (Джерело: розробка авторів)

При наявності певних змін відбувається корегування стратегії з метою усунення низки проблем, які виявляються під час аналізу динамічних процесів

в економіці. До таких проблем відносять:

1. Масштабність проекту, що не дозволяє оперувати повним обсягом об'єктивних чисельних показників економічного й соціального розвитку мезосистем. Відповідно, для вирішення проблеми, окрім традиційних методів аналізу динаміки економічних процесів, доцільно використовувати методи експертних оцінок та метод найменших квадратів.

2. Макрорівень проекту, що вимагає оцінювання таких умов імплементації, як циклічність галузевих і ринкових показників динаміки. Для оцінювання циклічності економічних процесів раціональним є використання спектрального аналізу на основі швидкого перетворення Фур'є (ШПФ).

3. При реалізації окремих напрямів стратегії необхідна поява нових ринків і розвиток нових технологій, що вимагає розробки інноваційної стратегії і розгортання інноваційної інфраструктури. Для вирішення цієї проблеми пропонується методика оцінювання інвестиційної привабливості інноваційних проектів.

На підставі аналізу досвіду практичного використання сценарного моделювання [66-69] при розробці стратегії соціально-економічного розвитку мезосистем, зазначимо, що увага повинна фокусуватися на щонайменше трьох сценаріях [74]: оптимістичному, песимістичному та реалістичному, що трансформуються в модернізаційний, інерційний та мобілізаційний сценарії (табл. 2.2).

Таблиця 2.2 – Сценарії соціально-економічного розвитку мезосистем

Сценарій	Сутність сценарію
Інерційний	передбачає використання наявного потенціалу території; зберігається «status quo», усі процеси йдуть практично самопливом
Мобілізаційний	орієнтується на зовнішні ресурси, глибинних змін не відбувається
Модернізаційний	відбуваються глибокі реформи, внутрішні ресурси активізують зростання системи і сприяють «притягуванню» ззовнішніх, більш значних ресурсів

Джерело: складено авторами за матеріалами [74]

Інерційний (песимістичний) сценарій соціально-економічного розвитку мезосистем передбачає використання наявного потенціалу соціально-економічної мезосистеми (промислового, транспортного, аграрного, туристично-рекреаційного, ресурсного) на підставі екстенсивного типу економічного зростання інерційним шляхом із збереженням «status quo» як відносно структури економіки, так і відносно факторів її розвитку.

Песимістичний сценарій супроводжується зростанням системних ризиків, негативні наслідки дії яких можуть посилюватися. Серед них:

- перекладання фінансових зобов'язань з вирішення головних соціально-економічних проблем регіонального розвитку на центральні органи державної влади;
- посилення невідповідності між функціями та іміджем рекреаційної спеціалізації територій мезорівня та наявністю підприємств, що забруднюють навколишнє природне середовище;
- поглиблення територіальних диспропорцій у розвитку мезосистеми.

У межах даного сценарію передбачається, що органи місцевого самоврядування будуть використовувати чинні механізми планування та інструменти управління, реагуючи на проблеми, які вирішуватимуться в короткостроковій перспективі бюджетного планування (1 рік), а також шляхом прийняття коротко- та середньострокових програм (1-5 років). Ефективною є участь у національних проектах, обласних програмах і використання виділених на їх реалізацію фінансових ресурсів. Можливості для вирішення питань місцевого значення залишаться майже на існуючому рівні, критичні проблеми міського господарства будуть накопичуватися, залежність від бюджетної політики держави буде зростати. Управлінські дії при такій моделі будуть спрямовані на усунення проблем, які мають свою давню історію, час від часу “вибухають”, а також на усунення нових кризових ситуацій і конфліктів.

При такому сценарії заходи державного управління відносно регіонального розвитку будуть орієнтовані на усунення конфліктів та

негативних соціальних наслідків.

Ризики розвитку інерційного сценарію – це втрата керованості соціально-економічним комплексом, загрози екологічних та техногенних катастроф, невідповідність державних фінансів такому рівню соціальної напруги на бюджет області, що зростає, зростання процесів економічної та соціальної стагнації, послаблення міжрегіональних виробничо-кооперативних зв'язків на мезо- і макрорівні.

Отже, інерційний сценарій є майже сценарієм занепаду (у довгостроковій перспективі), із формальними ознаками «в'ялого» зростання у короткостроковій перспективі та стагнації у середньостроковій перспективі.

Класичні приклади такого типу розвитку подій показують, що навіть при незначному зростанні продуктивності праці, рівня інвестицій, усе це практично не призводить до підвищення ефективності економіки в цілому, до відчутного зростання якості життя громадян, підвищення соціальних стандартів.

Мобілізаційний (реалістичний) сценарій соціально-економічного розвитку мезосистеми передбачає, що зовнішні загрози компенсуються новими структурними змінами, з'являються нові можливості зростання на основі використання традиційних підходів до управління. Разом із тим, сценарій не передбачає кардинальної реорганізації економічних процесів, управлінської економічної культури. Він не потребує складної та політично важкої реорганізації державного апарату, а дозволяє ефективно використовувати наявний кадровий потенціал та відпрацьовану культуру державного управління.

Найчастіше такий сценарій використовується у кризовий і посткризовий період, коли мобілізуються всі наявні ресурси і максимально інтенсифікуються усі процеси. Для вирішення проблем залучаються значні зовнішні фінансові ресурси, в основному кредитні, але вони направляються на “латання дірок”, а не на глибокі реформи.

Стандартним способом управління при такому сценарії є централізація ресурсів та управління, спроби підвищити його ефективність і запровадити «ручний режим». Боротьба з недоліками і проблемами системи носить

агресивний циклічний характер. При цьому величезні зусилля короткочасно впливають на наслідки проблем, але вони не зачіпають їх основ.

Ризики розвитку мобілізаційного сценарію – зниження економічної ініціативи та активності мезосистем: територіальних громад міст, сіл та районів області. Фінансово-економічної віддачі від механічної консолідації та концентрації господарсько-ресурсного потенціалу буде недостатньо для здійснення економічного прориву та подолання економічного відставання, деградації економічної та соціальної інфраструктури, відставання міжнародної конкурентоздатності економічного комплексу області.

Однак, мобілізаційний сценарій навіть при урахуванні певних успіхів розвитку, не дозволить повністю уникнути деградаційних тенденцій у довгостроковій перспективі. Відсутність глибоких змін і реформ не приведе до отримання значних «нових» фінансових ресурсів в середньостроковій і, тим більше, довгостроковій перспективі та глибоких змін, але рейтинг конкурентоспроможності на короткому часовому проміжку покаже позитивну динаміку.

Модернізаційний (оптимістичний) сценарій соціально-економічного розвитку мезосистем передбачає впровадження нових інноваційних проектів і реалізацію стратегічних заходів з урахуванням закономірностей посткризового розвитку економіки. Він базується на ефективному використанні наявного ресурсного потенціалу на принципах інтенсивного типу економічного зростання. Передбачається, що будуть реалізовані кроки, спрямовані на підвищення конкурентоспроможності економіки регіону.

Цей сценарій передбачає повну реалізацію всіх складових стратегії розвитку мезосистеми, вдалий менеджмент, моніторинг, актуалізацію проектів. При цьому варто враховувати, що успішно паралельно мають реалізовуватися стратегії усіх регіонів, що її формують. Реалізація відповідної стратегії та заплановані глибинні реформи на державному рівні мають також бути успішними.

Реалізація модернізаційного сценарію розвитку полягає у признанні того,

що соціально-економічний розвиток – це результат об'єднаних зусиль публічного сектору, бізнесу і громадськості [75]. Соціально-економічний розвиток мезосистеми за такою моделлю стане «технологічним буксиром» для інших прилеглих територій, оскільки така модель розвитку стає каталізатором створення високотехнологічних кластерів (про що йдеться в роботі В.І.Захарченко, В.М.Осипова [76]), які, у свою чергу, мають тенденцію до формування своїх ареалів. З'являється так званий масштабний мультиплікативний ефект. Отже, відбувається капіталізація конкурентних переваг на умовах ефективності. Однак ця модель розвитку не може бути легко і повністю застосована в умовах корупції, негативного бізнес-клімату та неповороткої адміністративної машини.

Базовими показниками для застосування модернізаційного сценарію соціально-економічного розвитку мезосистем за сучасних політико-економічних умов можуть бути обрані такі:

- 1) зростання ВВП країни;
- 2) стабілізація або зміцнення курсу національної валюти;
- 3) покращення інвестиційної привабливості держави, регіону та адміністративно-територіальної одиниці, для якої розробляються сценарій розвитку;
- 4) зменшення рівня тінізації національної економіки, послаблення податкового тиску на бізнес;
- 5) зменшення рівня корумпованості;
- 6) завершення військових дій на Сході України;
- 7) успішне завершення впровадження системи реформ на макrorівні (децентралізації, податкової, судової та ін.);
- 8) покращення підприємницького клімату в регіонах;
- 9) створення привабливих інвестиційних пропозицій у сфері високотехнологічних виробництв, переробки сільськогосподарської продукції, енергоефективності.
- 10) збільшення інвестицій в основний капітал, що змінить технологічну

основу економіки регіону.

Результатом цих таких факторів є формування нового іміджу соціально-економічної мезосистеми привабливої для інвесторів, за якого проекти розвитку активізують економічне життя, формуючи точки економічного зростання. Високотехнологічні галузі стають привабливими для стратегічних інвесторів, навколо яких активізується малий та середній бізнес, заповнюючи логістично-послугову нішу, зростає рівень доходів населення, що поживляє внутрішній ринок. Таким чином, методи прогнозування – сполучна ланка в уявленнях про статичні елементи економічної системи.

Загальна схема моделювання соціально-економічного розвитку мезосистем за сценарним підходом представлена на рис. 2.4.

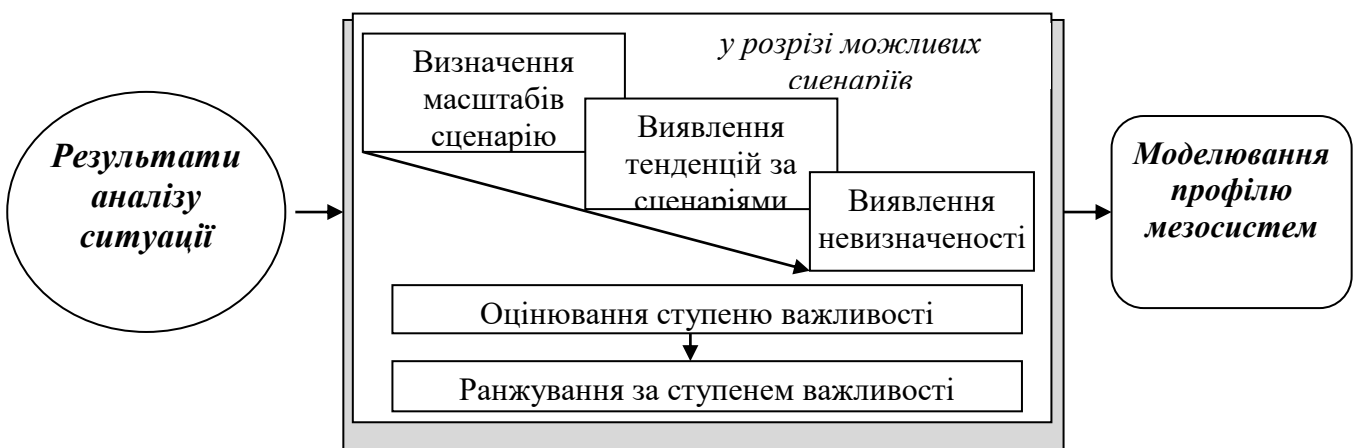

Рисунок 2.4 – Процес моделювання сценарію соціально-економічного розвитку мезосистем (Джерело: розробка авторів)

Як видно на рисунку 2.4, вхідною інформацією для моделювання соціально-економічного розвитку мезосистеми виступають результати аналізу загальної соціально-економічної ситуації, що склалася. На підставі якої доцільно переходити до прогнозування перспектив розвитку мезосистем, оцінивши ступінь важливості імовірних варіантів майбутнього розвитку, провівши їх ранжування, щоб остаточно змодельовати профіль системи на

віддалену перспективу.

Комплексний характер реалізації стратегії тісно пов'язаний з фактором мультиплікативного ефекту, що передбачає наявність потужних системних зв'язок між усіма напрямками реалізації стратегічного бачення. Виграшним буде той сценарій забезпечення соціально-економічного розвитку мезосистеми, який забезпечить мультиплікативний ефект, в результаті якого просування за одним пріоритетним напрямком буде стимулювати просування за іншими напрямками. Правильна побудова такої системи завдань і механізмів дозволить у кінцевому підсумку знизити ризик того, що затримка чи невиконання одних завдань не дозволить приступити до вирішення інших і забезпечить реалізацію додаткового синергетичного ефекту.

Таким чином, сценарний підхід до планування соціально-економічного розвитку мезосистеми допомагає визначити прогностичні результати, які дозволяють тестувати різні варіанти змін зовнішнього середовища. При повноформатному використанні даного методу створюються сприятливе середовище для формування нових оптимальних стратегічних завдань і напрямів розвитку та новий механізм їх відбору, що забезпечить певну дієвість та реалістичність стратегічних програм.

2.3. Аналіз особливостей дотримання методологічних принципів стратегічного планування в системі моделювання соціально-економічного розвитку мезосистем України

Результати ринкових трансформацій в незалежній Україні, посилення залежності країни від глобалізаційних процесів стимулювали відродження зацікавленості керівних структур нового етапу економічного розвитку в сфері управління соціально-економічними процесами, що відбуваються у суспільстві, питаннями стратегічного планування, яке, як своєрідний пошук ефективних моделей територіального економічного та соціального розвитку, почало поступово запроваджуватися на різних рівнях управління національною

економікою у новій формі, з урахуванням світового досвіду корпоративного управління, що інтегрував на макро- та мезорівень.

У закордонних країнах немає єдності у підходах щодо стратегічного планування на різних рівнях управління. В одних країнах воно здійснюється на національному рівні і пов'язується з визначенням цільових соціальних орієнтирів (Франція) та пріоритетів (Греція). В інших країнах стратегічні плани розробляються на рівні регіонів, провінцій, сільських районів і слугують основою для локальних поточних планів розподілу бюджетних коштів та контролю над розвитком територій. До того ж, як зазначають науковці, якщо відштовхуватися від закордонних публікацій, то на регіональному рівні планування поширено в більшій мірі [77, с. 90].

В Україні, як в незалежній державі, довгострокові цілі та пріоритети визначені в Конституції країни: йдеться про її перспективи як високорозвиненої, соціальної, демократичної та правової держави, про її інтеграцію у світовий економічний простір як держави з конкурентоспроможною економікою, що здатна вирішувати найбільш складні завдання свого розвитку.

З плином часу ці пріоритети конкретизовано у низці стратегічних програм та планів макrorівня, зазнавали певних трансформацій під впливом світових тенденцій та глобальних викликів (рис. 2.5). У числі програмно-планових стратегічних документів макrorівня необхідно відмітити наступні: стратегічну програму «Україна 2010» (від 1999 р.); послання Президента до Верховної ради України «Україна: поступ у ХХІ століття. Стратегія економічної та соціальної політики на 2000-2004 рр.», та «Європейський вибір. Концептуальні засади стратегії економічного та соціального розвитку України на 2002-2011 роки»; Стратегію економічного і соціального розвитку України на 2004-2015 роки «Шляхом Європейської інтеграції», Національну стратегію розвитку «України – 2015»; «Стратегію сталого розвитку «Україна-2020» та інші.

У цих документах простежується взаємозв'язок довгострокових цілей та пріоритетів, що окреслені основним законом країни, з тими, що були визначені на відповідну перспективу.

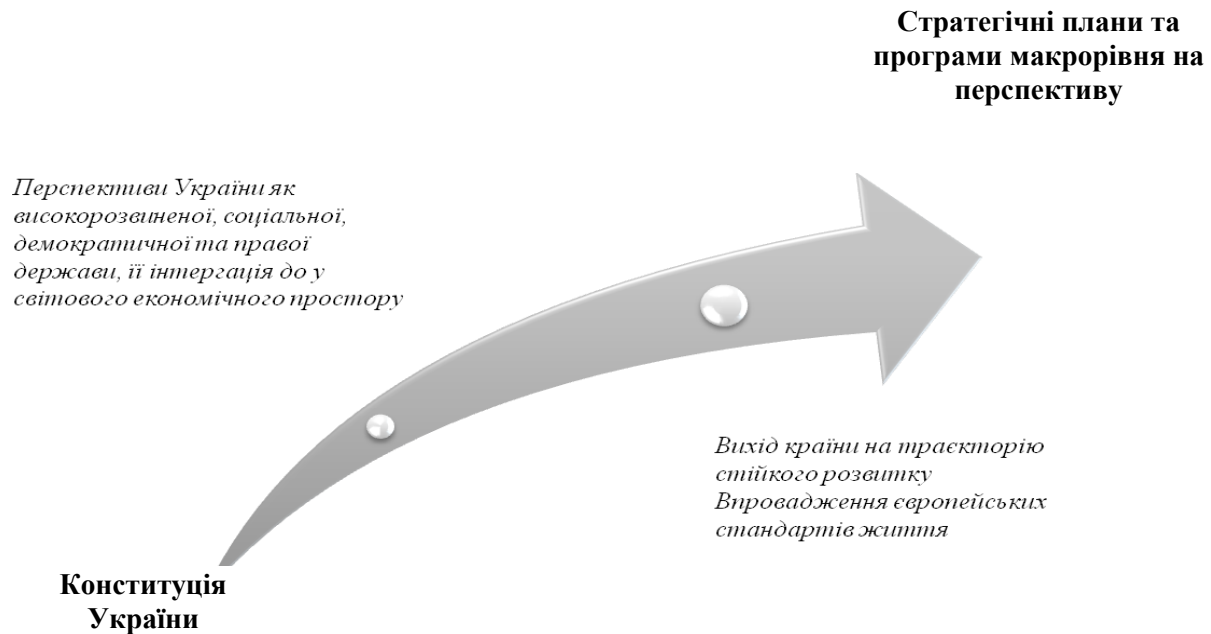

Рисунок 2.5 – Довгострокові пріоритети України
(Джерело: складено авторами) [7, 8, 47, 48, 78, 80, 87])

Так, наприклад, розробка програми «Україна–2010» переслідувала мету вироблення комплексної стратегії розвитку України, її інтеграції у міжнародне співтовариство, залучення інтелектуальних сил до досліджень пріоритетних напрямів суспільного прогресу [78]. Ключова позиція стратегії розвитку країни на 2000-2004 роки полягала у визначенні шляхів виведення української економіки на траєкторію сталого розвитку та тісного поєднання політики структурних змін й економічного зростання з активною і сильною соціальною політикою держави. У контексті європейського вибору, відданості України загальнолюдським цінностям, ідеалам свободи та гарантованої демократії стратегічними пріоритетами визнано: стабілізацію економіки та її прискорене зростання; зростання інтелектуального потенціалу нації та науково-технологічні інновації; здійснення активної аграрної політики; глибока перебудова соціальної сфери [79].

У Стратегії економічного та соціального розвитку України «Шляхом Європейської інтеграції» до 2015 року, яка побачила світ двома роками пізніше, зазначається, що обраний країною курс (а саме стратегія європейської інтеграції України) стосується європейської самоідентифікації українського народу, стратегічних орієнтирів внутрішніх перетворень та логіки поглиблення трансформаційних процесів [80, с. 10]. Йдеться про реалізацію вибору України на користь європейських цінностей, трансформацію інституційної системи держави в інститути європейського зразка, затвердження європейських стандартів соціально-економічного та політичного розвитку, відповідного рівня та якості життя населення. У стратегічному плані окреслено та науково обґрунтовано завдання виведення економіки України на траєкторію гарантованого зростання через посилення дієздатності держави та подальше поглиблення ринкових реформ, які у підсумку дозволяють реалізувати складне завдання сталого розвитку, що визначається світовим співтовариством як стратегія XXI століття – глибока модернізація вітчизняної економіки та підвищення її конкурентоспроможності [80, с. 13]. Згідно зі Стратегією у 2004-2015 роках основними стратегічними пріоритетами України були визначені: створення передумов для набуття країною повноправного членства в Європейському союзі, забезпечення сталого економічного зростання, утвердження інноваційної моделі розвитку, соціальна переорієнтація економічної політики [80, с. 41-45].

Оскільки Україна йде шляхом європейського досвіду децентралізації управління (делегування центральними органами управління своїх функцій регіональним органам влади), на етапі історичних трансформацій, посилюється увага до ролі регіонів в економічному та соціальному розвитку держави. Реалізація регіональної політики в країні, як віднесена до найважливіших пріоритетів в країнах європейського союзу, почала інтегрувати і у сферу стратегічного планування в Україні.

Стратегічне планування регіонального розвитку запроваджено в нашій державі Законом України «Про стимулювання розвитку регіонів» (2005р.). На

макрорівні підготовлено «Державну стратегію регіонального розвитку до 2015 року», яка продовжувала ідею інтеграції країни у європейське співтовариство та завдяки якій простежувався зв'язок стратегічних пріоритетів макро- та мезорівнів за принципом «зверху-вниз», а національні стратегічні пріоритети мали поширюватися на регіональний рівень [81]. Підставою слугувала потреба в опрацюванні регіонами нових підходів до використання їх економічного, людського, природно-ресурсного потенціалу, що забезпечувало досягнення нового рівня ефективності і конкурентоспроможності економіки, а також нового рівня життя населення. Але Україна, маючи значний економічний та інтелектуальний потенціал в цілому, так само як і її регіони зокрема, за інтегральною оцінкою ефективності економіки, рівнем життя та екологічної безпеки, а також конкурентоспроможності суб'єктів господарювання значно поступається країнам Західної і Центральної Європи.

Нерівномірність у регіональному розвитку і рівні життя населення створює передумови для соціальної напруженості в суспільстві, загрожує територіальній цілісності країни, стримує динаміку соціально-економічних показників, уповільнює ринкові перетворення та знижує їх ефективність. Виходячи з цього, саме завдяки впровадженню стратегічного планування на регіональному рівні мали створюватися умови для підвищення конкурентоспроможності регіонів як основи їх динамічного розвитку та усунення значних міжрегіональних диспропорцій.

Проте регіони виконували положення Державної стратегії регіонального розвитку до 2015 року (від 2006 р.) щодо підготовки проектів власних стратегій розвитку в різні терміни та ще й з суттєвим порушенням відведеного на це строку.

Першими у 2004 році стратегію економічного та соціального розвитку регіону до 2015 року розробили Волинська, Одеська, Сумська, Тернопільська, Хмельницька області та м. Київ, керуючись національною стратегією «Шляхом європейської інтеграції». Стратегічні плани цих адміністративно-територіальних одиниць були опрацьовані аж за два роки до затвердження

Державної стратегії регіонального розвитку. Слід відмітити і те, що в Україні (якщо брати мезорівень) однією з перших стратегію розвитку розробила Запорізька область, для якої в 1997 р. розробку виконала компанія «Куперс енд Лайбренд». Проте доля цієї роботи, виявилася невтішною – «вона зайняла гідне місце серед книжок на полиці» [36, с. 9]. На виконання ж положень Державної стратегії регіонального розвитку регіональну стратегію розвитку область опрацювала лише у 2008 році разом з Житомирською, Луганською та Харківською областями. Пізніше за всіх, у 2011 році, до розробки регіональних стратегій розвитку залучилася Дніпропетровська область.

Окрім порушення часових рамок, ще й підхід до планування у більшості областей, виявився суто формальним. У затверджених стратегіях економічного та соціального розвитку регіонів, як свідчить аналіз, пріоритети, окреслені державою, у повному обсязі враховані лише трьома регіонами (у стратегіях Закарпатської, Львівської та Тернопільської областей), що свідчить про низьку якість стратегій інших областей та інтеграцію стратегічних пріоритетів державної стратегії регіонального розвитку на регіональні стратегії розвитку у розмірі 11%. На рисунку 2.6 надана схема інтегрування основних складових стратегічних планів різних ієрархічних рівнів управління, але в Україні про таку ієрархічну погодженість не йдеться, про що свідчать низькі показники інтегрування стратегічних планів.

У 2008 році побачила світ Національна стратегія розвитку «Україна 2015» як «громадський порядок денний для України», в основі якого лежать розуміння складності завдань, що стояли перед українським суспільством, економікою, державою та прагнення віднайти вірні орієнтири національного розвитку у XXI столітті. Вона стала результатом об'єднаних зусиль тисячі українських вчених, економістів, громадських, державних, політичних діячів, прилюдного обговорення в ході відкритих засідань «Українського форуму» в регіонах країни, (тобто розроблена з урахуванням європейського досвіду розробки національних та регіональних стратегій розвитку, що, власне, і передбачає залучення до розробки представників різних секторів національної

економіки та масове обговорення результатів) ця запропонована Національна Стратегія стала першим системним документом, в якому викладені стратегічні завдання розвитку України.

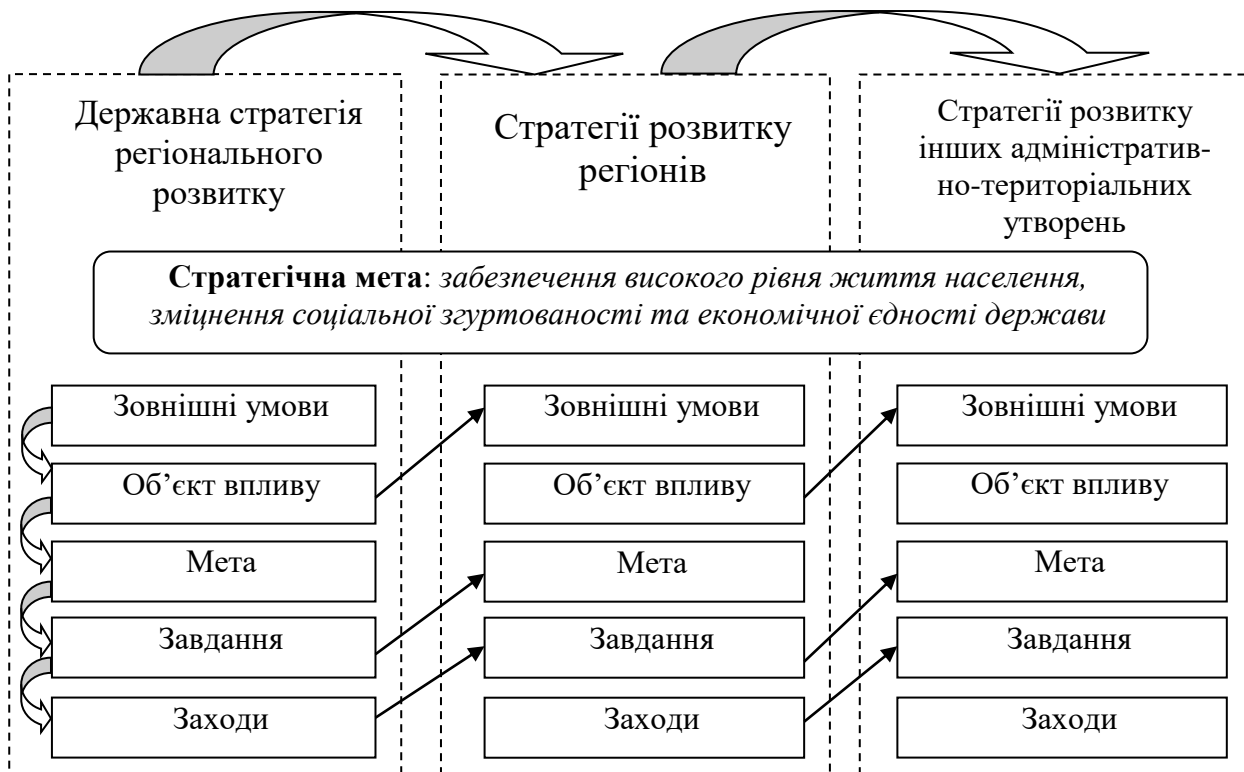

Рисунок 2.6 – Інтегрування основних складових стратегічних планів різних ієрархічних рівнів управління (Джерело: складено за матеріалами [82, с. 100])

До цього, як зазначається у плані, Україна жила без прийнятої на рівні держави Стратегії розвитку, а отже й її розробка стала відповіддю на гострий дефіцит державного стратегічного планування [83, с. 6]. Запропонована стратегія розвитку країни базується на здатності держави самостійно визначати власне майбутнє та на здійсненні масштабної модернізації суспільства, економіки та держави. Пріоритетні напрямки запропоновані у розрізі трьох складових розвитку: економічного розвитку, суспільного розвитку, а також політичного та державного розвитку.

У посткризовий період та в умовах зростання відкритості національної економіки (коли Україна вступила до СOT) виникла необхідність коригування

стратегічних заходів, що були заплановані раніше та відображені у стратегіях макро- та мезорівнів. Однак, замість необхідності коригування стратегічних планів, на макрорівні активно ведуться дискусії з приводу необхідності опрацювання нового стратегічного плану, що формує основи державної регіональної політики – Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року [84, с. 29-40].

Швидше на виклики відреагував мезорівень через необхідність визначення «пріоритетів та напрямків розвитку регіону з урахуванням власного потенціалу; орієнтації на комплексний розвиток внутрішнього (регіонального та загальнонаціонального) ринку; пошук «точок зростання» на регіональному рівні та дієвих інструментів їх розкриття та стимулювання розвитку» [85].

Варто відмітити, що в країнах європейського союзу така практика стратегічного планування (мається на увазі ініціативність адміністративно-територіальних одиниць) не є виправданою. За словами К.Прігмора (експерта ЄС з питань публічного менеджменту та фінансів) та І.Кружелової (представника Чеського департаменту з питань бізнесу та інновацій) країни-члени Європейського союзу мають змогу змінювати лише операційну складову регіональних стратегій, а для внесення більш суттєвих змін необхідно звертатися за дозволом до Європейського союзу.

Державна стратегія регіонального розвитку до 2020 року розроблена у 2014 році. Вона зорієнтована на «створення умов для динамічного, збалансованого розвитку регіонів України з метою забезпечення соціальної та економічної єдності держави, підвищення рівня конкурентоспроможності регіонів, активізації економічної діяльності, підвищення рівня життя населення, додержання гарантованих державою соціальних та інших стандартів для кожного громадянина незалежно від місця проживання» [86]. У стратегічному плані загальнорегіонального рівня вказується на необхідність опрацювання регіональних стратегій розвитку, при цьому акцентується увага на такому:

– строк опрацювання регіональних стратегій розвитку має відповідати строку реалізації ДСРР;

– регіональні стратегії розвитку повинні містити крім власних цілей, цілі, визначені в ДСРР;

– для адміністративно-територіальних одиниць Державною стратегією регіонального розвитку визначені пріоритетні напрямки розвитку регіонів (що містяться у додатках до стратегічного плану).

У діючих сьогодні «Стратегії сталого розвитку «Україна-2020» та «Національній стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року» продовжується ідея впровадження в Україні євро інтеграційних процесів. Метою Стратегії є впровадження в Україні європейських стандартів життя та вихід країни на провідні позиції у світі. Стратегія сталого розвитку "Україна - 2020" визначає вектори руху, дорожню карту, першочергові пріоритети та індикатори належних оборонних, соціально-економічних, організаційних, політико-правових умов становлення та розвитку України [8, 87].

Згідно Стратегії рух країни у напрямі досягнення окресленої стратегічної мети макрорівня здійснюватиметься у розрізі таких векторів: вектору розвитку, що передбачає забезпечення сталого розвитку держави, проведення структурних реформ та, як наслідок, підвищення стандартів життя; вектору безпеки, який зорієнтовано на забезпечення гарантій безпеки держави, бізнесу та громадян, захищеності інвестицій і приватної власності; вектору відповідальності та вектору гордості [87].

Сьогодні у всіх областях країни розроблені стратегії економічного розвитку областей та з'являються нові регіональні стратегії соціально-економічного розвитку адміністративно-територіальних одиниць, з урахуванням реальних місцевих можливостей та потреб, пріоритетні напрямки розвитку яких визначено централізовано.

Також досить активно в Україні, за власної ініціативи керівництва територіальних громад, розробляються стратегії економічного та соціального розвитку інших територій мезорівня – міст, субрегіонів, агломерацій. Поширюється практика стратегічного планування і на районні центри і на територіальні громади. Свідченням тому можна визнати наявність в стратегіях

економічного та соціального розвитку окремих регіонів країни пріоритетних напрямків розвитку районів та міст цих областей.

Слід відмітити, що попри відсутність законодавчої регламентації необхідності опрацьовувати стратегії на рівні базових адміністративно-територіальних одиниць, почалося впровадження в Україні стратегічного планування на рівні міст ще впродовж 1994–1995 рр. в таких містах як Львів, Тернопіль, Харків. А першим завершеним практичним українським досвідом впровадження стратегічного управління у практику місцевого самоврядування став досвід м. Івано-Франківськ, стратегічний план розвитку якого в 1997 році розробляла Агенція Економічного Розвитку Івано-Франківщини спільно з Канадсько-українським бізнес-центром та за фінансування Канадської агенції міжнародного розвитку.

Справжнім проривом у стратегічному плануванні міського розвитку науковці визнають діяльність Програми Партнерство громад, в рамках якої стратегічні плани розвитку почали формуватися відразу у 15 містах України. Успіх у цих процесах забезпечила участь провідних американських консультантів у галузі стратегічного планування, зокрема таких як: Марк Пітерсон, Расті Брукс, Лі Фрост-Кемпф, Девід Непп, Алан Коен, Кім Мільє, Брендан Келегер [88]. Ці фахівці принесли в Україну свою методологію та практичний досвід, якими вони охоче ділилися зі своїми українськими партнерами – менеджерами.

У 2002-2004 роках Західноукраїнський регіональний навчальний центр зі стратегічного планування реалізує проект зі стратегічного планування із залученням польських консультантів, в рамках реалізації якого розроблено стратегічні плани розвитку п'яти міст Західного регіону України (Дубно, Володимир-Волинський, Козятин, Жмеринка та Коростень). За період 2000-2008 рр. за участі консультантів цього центру створено стратегії розвитку таких міст: Калуш (Івано-Франківської області); Кам'янець-Подільський

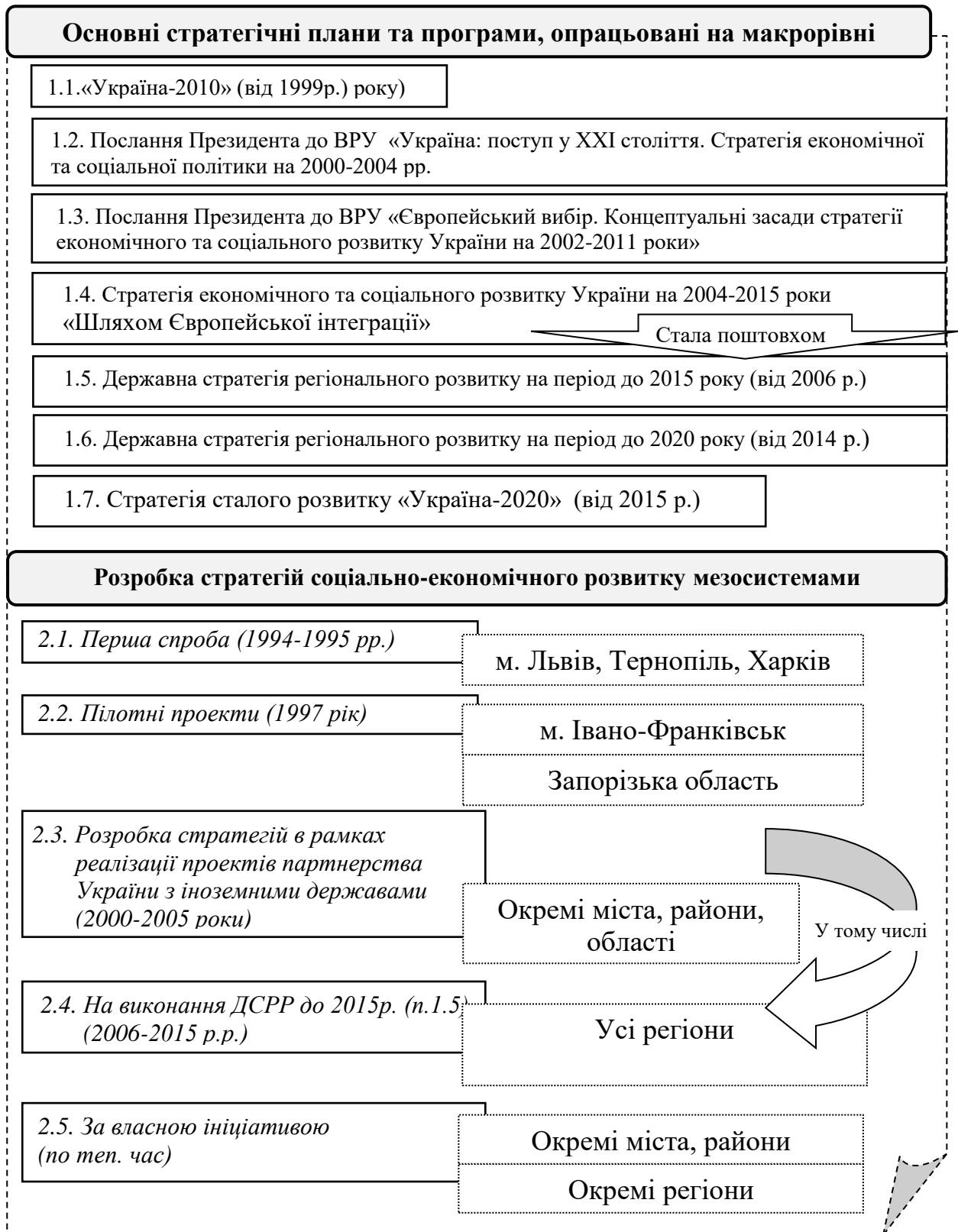

Рисунок 2.7 – Процес стратегічного планування соціально-економічного розвитку в умовах незалежності України (Джерело: складено авторами за матеріалами [3, 7, 8, 25, 48, 74, 78, 80, 87])

(Хмельницької області); Володимир-Волинський (Волинської області); Козятин (Вінницької області); Жмеринка (Вінницької області); Коростень (Житомирської області); Жовква (Львівської області); Рахів (Закарпатської області); Долина (Івано-франківської області); Радехів (Львівської області), м. Житомир [88]. Найбільш прогресивними в контексті написання муніципальних стратегій дослідниками, зокрема [3, с. 11], були визнані м. Дніпропетровськ та м. Чернігів.

Результати узагальнення вітчизняної практики стратегічного планування економічного та соціального розвитку в умовах незалежності України на макро- та мезорівнях, про яку йшлося вище, з огляду на послідовність прийняття стратегічних планів [89] та певний взаємозв'язок між ними [90] представлено на рисунку 2.7, на якому видно, що стратегічне планування економічного та соціального розвитку носить в Україні масовий характер.

Адміністративно-територіальні одиниці на виконання «Стратегії сталого розвитку «Україна-2020» власними зусиллями або в рамках реалізації програм партнерства України з закордонними країнами, розробляють регіональні стратегії розвитку, причому пріоритетні напрямки розвитку для регіонів, визначені на макрорівні, знаходять свою конкретизацію в регіональних стратегіях розвитку. Стратегічні плани, що опрацьовані адміністративно-територіальними одиницями країни, відмінними від областей і міст загальнодержавного значення тепер враховуються при опрацюванні стратегічних планів більш вищого ієрархічного рівня управління.

При розробці стратегій на усіх рівнях постає проблема щодо порядку здійснення процесу планування у соціально-економічних системах та у національній економіці: за принципом «зверху-вниз», «знизу-вверх», чи паралельно.

Так, за результатами дослідження, проведеного в рамках проекту «Канада-Україна: регіональне врядування та розвиток», більшість респондентів визначили, що передусім слід розробити Національну стратегію розвитку країни, після цього – Державну стратегію регіонального розвитку, далі –

стратегію розвитку регіону, потім – стратегії розвитку районів та інших населених пунктів. Близько 15% опитуваних дотримувалися ідеї планування за принципом «знизу-вверх», тобто, на їх думку, спочатку мають розроблятися стратегії розвитку соціально-економічних систем базового рівня, потім – районів, регіонів і на останок має формуватися Державна стратегія регіонального розвитку та Національна стратегія розвитку країни. І лише 7,4% опитуваних були за те, що процес стратегічного планування має здійснюватися паралельно на всіх рівнях. При цьому, наголошувалося, що інтереси територій мали взаємоузгоджуватися з інтересами та можливостями держави, з обов’язковістю зворотного зв’язку [36, с. 22-23]. На підставі таких результатів (рис. 2.8) можна зробити висновок, що лише остання (найменша) група респондентів схильна до концепції так званого «нового регіоналізму», який поєднує централізований та децентралізований підходи до вирішення проблем територіального розвитку.

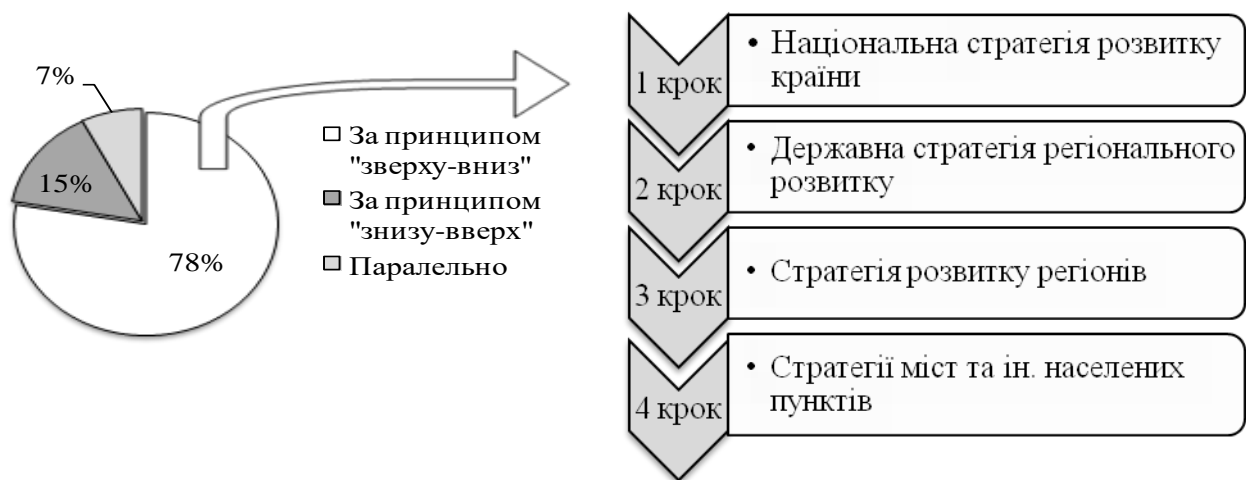

Рисунок 2.8 – Порядок опрацювання стратегій на різних рівнях мезосистеми
(Джерело: складено за матеріалами [36, с. 22-23])

Те, що система планування розвитку територій має охоплювати усі рівні адміністративно-територіального устрою у науковців сумнівів не викликало, проте, канадські фахівці сфери стратегічного планування вважають, що окремо мають формуватися мета та визначатися державні пріоритети на національному рівні, встановлюватися пріоритети для досягнення цілей на регіональному рівні

з подальшою конкретизацією та деталізацією їх на місцевому рівні – у містах, селах, районах та, за потреби, реалізації спільних проектів. На думку дослідників, відбудеться «трансформація регіональної економіки» – перехід від територіального перерозподілу ресурсів до стимулювання регіонального розвитку з акцентом на власному потенціалі та ресурсах території [36, с. 19]. За такого підходу, стратегії мезорівня перетворюються в інструмент узгодженням державних, територіальних та галузевих планів та інтересів. Відповідно, саме така ідея стратегічного планування, як нам вбачається, закладалася при запровадженні цього процесу в Україні на початкових етапах реалізації проекту партнерства України та Канади щодо регіонального врядування [91]. Однак, вона не знайшла свого завершення, адже по-перше, процес не знайшов законодавчої регламентації, по-друге, базувався він здебільшого на ініціативності адміністративно-територіальних одиниць.

Закордонний досвід стратегічного планування в питанні першочерговості стратегічного планування теж доволі неоднозначний. Так, унітарним державам (наприклад, Ірландії, Скандинавським державам) у минулому властиве опрацювання стратегій мезорівня за принципом «зверху-вниз»; при цьому керувалися тим, що регіональний уряд був слабким або взагалі не існував, а місцеві органи влади несли обмежену відповідальність за економічний розвиток. У федеральних державах (наприклад, Австрії, Бельгії, Сполучених штатах Америки) підхід до економічного розвитку був протилежний – за принципом «знизу-вверх» – центральний уряд забезпечував лише базову правову структуру та здійснював міжрегіональну координацію [92].

У сучасних умовах соціально-економічного розвитку нашої країни доцільно цілісне стратегічне планування в системі «національна економіка – область – район – місто – селище – село», згідно з яким стратегії економічного та соціального розвитку складних соціально-економічних систем різних ієрархічних рівнів управління (макро- та мезо- рівня) не повинні суперечити одна одній, а навпаки виступати одним цілим [93-95]. З приводу цього висловлюються й інші вітчизняні науковці [27, с. 8; 28, с.39; 96, с.19; 62, с.152],

однак додаючи ще мікрорівень (відносячи до нього галузі національної економіки та підприємства).

До кризових 2008-2009 років Україна керувалася принципом «зверху-вниз», коли під державну стратегію мали розроблятися регіональні стратегії. У після кризовий період регіони та інші території мезорівня (міста, агломерації, субрегіони), керуючись власною ініціативою, перейшли до визначення пріоритетів власного перспективного розвитку з огляду на свої сильні та слабкі сторони, можливості та загрози майбутнього розвитку, що мають місце ззовні. За такого підходу до планування, опрацьовані пріоритетні напрямки розвитку спочатку міст, потім районів, регіонів повинні були стати складовими Державної регіональної стратегії та національної стратегії розвитку країни, за умови наявності таких стратегій у всіх територій мезорівня без винятку. У такому разі стратегічне планування місцевого соціально-економічного розвитку виступатиме якісним вихідним управлінським інструментом у напрямі забезпечення розбудови країни та змін в суспільстві відповідно до викликів сучасності.

За результатами проведеного аналізу, приходимо до висновку, що у вітчизняній практиці стратегічного планування економічного та соціального розвитку територій продовжує домінувати принцип «зверху-вниз», коли майбутні зміни в економічній та соціальній сфері країни, що відбуваються в державі, з урахуванням впливу зовнішньоекономічних та інших факторів та очікуваних тенденцій визначаються саме тими напрямами та цілями розвитку, що були визначені спочатку на макрорівні та «інтегрують» на рівень регіонів. Авторами дослідження пропонується протилежний підхід до планування, який перш за все, вимагає свого перегляду з позиції всеохопленості різних рівнів адміністративно-територіального устрою: формулювання стратегічної мети та визначення державних пріоритетів на національному рівні, встановлення пріоритетів на місцевому рівні – у містах, селах, районах, їх інтегрування у пріоритети регіонального рівня для досягнення загальнодержавних цілей та пріоритетів з реалізацією спільних проектів.

Пропонується наступна схема інтегрування основних складових стратегічних планів різних ієрархічних рівнів управління (рис. 2.9):

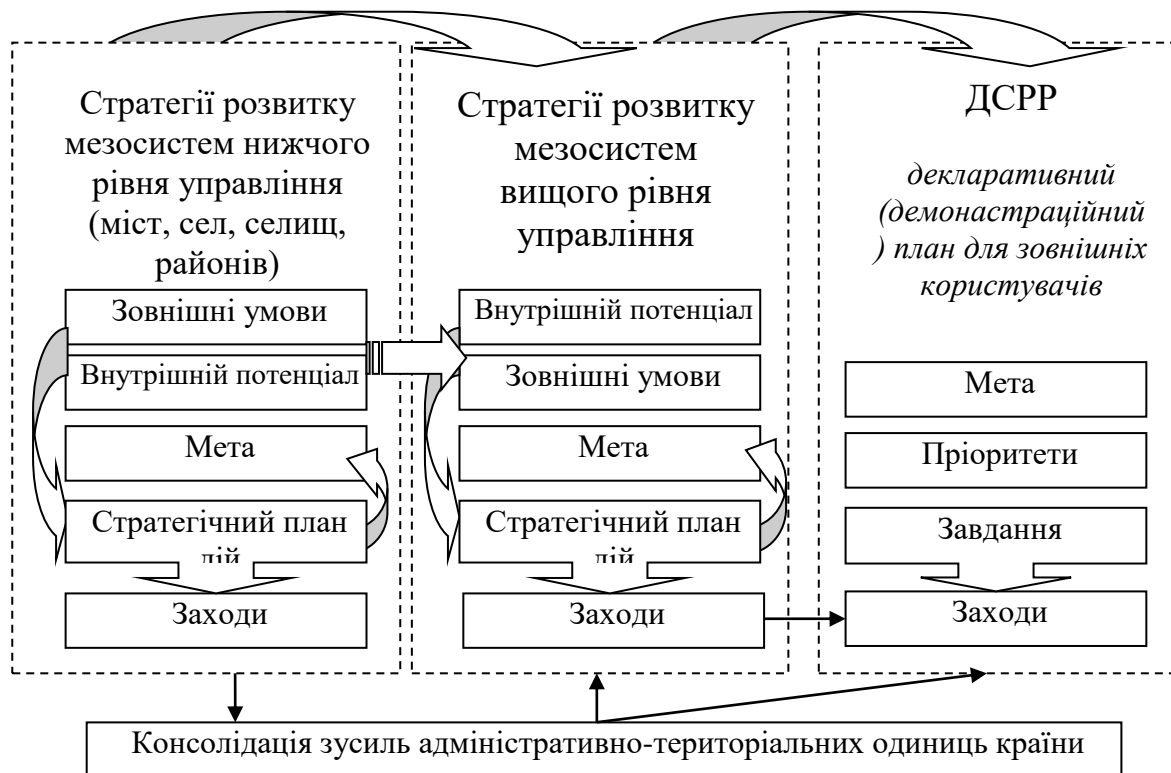

Рисунок 2.9 – Стратегічне планування соціально-економічного розвитку мезосистем за принципом «знизу-вверх» (Джерело: розроблено авторами за матеріалами [66-69])

За такого підходу до стратегічного планування стратегії соціально-економічного розвитку мезосистем нижчого рівня управління виступатимуть як керівництво та програма дій для уряду відповідних адміністративно-територіальних утворень вищого рівню на шляху досягнення головної мети управління, для бізнесу та громадськості, відповідно, плану майбутніх перспектив в мезосистемі. Стратегії соціально-економічного розвитку мезосистем вищого рівня управління – це керівництво та програма консолідації зусиль урядів адміністративно-територіальних утворень країни та відповідно документ, що надає уявлення про перспективи розвитку мезосистем для потенційних внутрішніх інвесторів. А державна стратегія регіонального розвитку такому разі перетворюється в суто декларативний план для зовнішніх

користувачів, які, ознайомившись з перспективами господарювання в регіонах, прийматимуть відповідні інвестиційні рішення.

Досвід стратегічного планування вимагає вирішення питання, пов'язаного з тим, на який саме період доцільно розробляти стратегії. На думку провідних закордонних фахівців у питаннях стратегічного планування, а також вітчизняних дослідників, які першими перейняли закордонний досвід у цій сфері, часові рамки стратегії залежать від специфіки та стану розвитку регіону, рівня невизначеності й динамічності середовища, та мають узгоджуватися з положеннями національних та інших регіональних документів [36, с. 23]. Але специфіка та стан розвитку регіону здатні вплинути на часові рамки більш предметних стратегій, а якщо планувати розвиток країни в цілому і при цьому відштовхуватися від потенціалу її складових, то незалежно від специфіки окремих підсистем більш складної системи усі стратегічні плани мають охоплювати однаковий проміжок часу.

Ситуація з часовими рамками, яка склалася в країні, під час опрацювання регіонами стратегій їх соціально-економічного розвитку доволі неоднозначна. З одного боку відбувається погодження з національними та регіональними документами (хоча різними регіонами в неоднаковій мірі), з іншого відчувається ініціативність територій.

У рамках процесу євроінтеграції Україна намагається пристосуватися до вимог, що діють у Європейському Союзі, зокрема, мова йде й про часові рамки стратегій. У 2011 році на законодавчому рівні України [25] встановлено, що регіональні стратегії, через їх віднесення до довгострокових прогнозних і програмних документів країни, мають розроблятися на строк дії Державної стратегії регіонального розвитку, яка, в свою чергу, як регламентувалося [97], розробляється з урахуванням положень національних стратегічних документів на період понад 5 років. У зв'язку зі втратою чинності «Порядку розроблення, моніторингу та оцінки результатів реалізації Державної стратегії регіонального розвитку» часові рамки стратегій мають відповідати періоду реалізації ДСРР. І беручи до уваги набуття чинності у 2014 році ДСРР до 2020 року, йдеться про 6

років. Разом з тим, у Державній стратегії регіонального розвитку до 2020 року, при обґрунтуванні доцільності її опрацювання, мова йде і про необхідність синхронізації часових рамок стратегічних планів не лише в межах країни, а й з планами та бюджетними циклами Європейського Союзу [86].

Таким чином, аналіз проблем планування розвитку складових соціально-економічних систем країни скрізь призму вітчизняного законодавчо-нормативного регулювання цього процесу дозволяє судити про недосконалість системи стратегічного планування в Україні з позиції нормативно-правового забезпечення цього процесу та про перебування її лише на стадії становлення. В країні відсутній закон про стратегічне планування соціально-економічного розвитку територій, що робить цей процес недосконалим, а чинне вітчизняне правове поле охоплює, здебільшого, регіональні складові цього процесу: процеси розробки стратегій соціально-економічного розвитку регламентовано лише відносно регіонів з метою реалізації державної регіональної політики. Інші ж території мезорівня вдаються до ініціативності, реалізуючи своє право на планування місцевого соціально-економічного розвитку.

Попри певні недоліки в законодавчому полі, зокрема наявність низки питань, що вимагають свого законодавчого унормування, стратегічне планування соціально-економічного розвитку територій знайшло своє практичне застосування в країні, про що свідчить існування низки розроблених стратегічних планів розвитку окремих адміністративно-територіальних утворень країни. Однак, процес носить здебільшого хаотичний характер, чіткого взаємозв'язку між стратегічними планами мезосистем та стратегіями макро- та мезорівнів не простежується. Домінуючим в Україні залишається планування за принципом «зверху-вниз», відповідно до якого пріоритетні напрямки розвитку адміністративно-територіальних одиниць регіонального рівня спочатку визначаються на макрорівні, а потім мають знайти свою конкретизацію в регіональних стратегіях розвитку.

Натомість, з огляду на глобальні виклики сучасності, підхід до стратегічного планування вимагає свого перегляду. Стратегії соціально-

економічного розвитку мають розроблятися за принципом «знизу-вверх», тобто спочатку мають опрацьовуватися стратегії базових адміністративно-територіальних одиниць, а потім, з урахуванням їх основних положень, розроблятися стратегії розвитку областей, і як результат, має формуватися державна стратегія регіонального розвитку як декларативний план для зовнішніх користувачів. Окрім того, стратегії макро- та мезорівнів мають погоджуватися між собою за часовою ознакою, тобто охоплювати однаковий проміжок часу. Враховуючи обраний Україною курс на євроінтеграцію доцільно розробляти стратегії на період, що синхронізується з плановим та бюджетним циклами Європейського Союзу та періодом дії європейської стратегії регіонального розвитку.

3. ЗАСТОСУВАННЯ МЕХАНІЗМІВ РЕАЛІЗАЦІЇ СТРАТЕГІЙ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ МЕЗОСИСТЕМ ТА ВИЗНАЧЕННЯ ЇХНЬОЇ УСПІШНОСТІ

3.1. Оптимальні механізми реалізації стратегій соціально-економічного розвитку мезосистем у системі стратегічного моделювання

Для розвитку мезосистем у відповідності зі стратегічними планами та досягнення тих цілей, які окреслені та задекларовані у них, найбільш важливими є ступінь та ефективність взаємодії усіх стейкхолдерів стратегічного планування під час стратегічного моделювання, планування механізму реалізації прогнозно-планових документів та їх імплементації. Згідно з теорією стратегічного планування, здійснення можливих кроків та застосування відповідних інструментів на шляху до реалізації стратегічної мети знаходять своє відображення у виборі адекватних механізмів реалізації стратегій, які обов'язково повинні прописуватися у стратегічних планах та виступати невід'ємним елементом процесу розробки стратегій. Без чіткого механізму реалізації стратегічного плану стратегічні цілі та завдання, як би правильно та конкретно вони не були б визначені у стратегії, залишаються «мертвим капіталом». З приводу місця механізму реалізації стратегічного плану М.М.Моїсєєв сказав: «Основна проблема реалізації стратегії полягає у формуванні системи механізмів, які здійснюють петлю зворотного зв'язку та перетворюють сукупності організацій у єдиний організм» [98, с. 205].

Аналіз існуючої практики стратегічного планування в Україні на мезорівні, проведений з метою посилення практичної реалізації стратегічних планів, показує, що слід переглянути традиційні механізми реалізації стратегій на користь інтегрування інтересів влади, бізнесу та громадськості. Провідна роль у процесі реалізації стратегій належить органам державної влади та управління. Саме вони виступають ініціаторами розробки таких документів, їм і звітувати перед громадою про успіх їхньої реалізації. Але стратегія має створюватися не для влади чи політичної партії, що займає на момент розробки документу владні позиції, вона має переслідувати мету покращення добробуту

мешканців територіальної громади, підсилення конкурентоспроможності цієї території, її економічного зростання і, як результат, зростання економічного потенціалу країни у цілому.

У науковій літературі достатньо уваги приділяється дослідженню окремих складових механізму, проте проблема вимагає свого вивчення в комплексі. В працях науковців категорія «механізм» з'явилася у другій половині 60-х років XX століття та отримала досить широке розповсюдження: у наукових працях часто оперують категоріями «ринковий механізм», «господарський механізм», «фінансовий механізм», «управлінський механізм» та ін. У загальному значенні мова йде про певну рушійну силу, що забезпечує взаємодію двох або більше підсистем (як правило, тієї, що управляє та тієї, якою управляють), тобто категорія наділена ознаками процесу. Може вказувати ця дефініція і на певний стан чи сукупність станів та процесів, з яких складається економічне явище та їх послідовність (тобто внутрішній устрій системи, послідовність станів системи тощо).

З іншої сторони до визначення механізмів підходять такі експерти, консультанти та спеціалісти у галузі стратегічного планування як А.Л.Куліков, Т.В.Болкарева та С.Є.Самарцев. На їх думку, механізми лежать у сфері організації управління за умови, якщо у певному виді діяльності виділити виконання чого-небудь та управління цим процесом [99, с. 22]. Згідно з підходами цих дослідників, управління включає сукупність процесів, що пов'язані з прийняттям певних рішень, організацією їх обговорення, контролем та іншими процесами. Таким чином, в контексті стратегічного планування соціально-економічного розвитку територій, як елементу системи державного регулювання тих процесів, що відбуваються на відповідному ієрархічному рівні управління, механізми реалізації стратегій економічного та соціального розвитку мезосистем слід розглядати як процеси організації діяльності в окремих сферах життєдіяльності складних соціально-економічних систем мезорівня. У якості таких сфер дослідники пропонують розглядати наступні: владу та управління, право, економіку та фінанси, соціальні відносини,

комунікації [99, с. 22]. Такий вибір сфер діяльності мотивується тим, що саме ці напрямки забезпечують просування справ в інших сферах, «без окреслених функцій не можуть рухатися справи в інших напрямках». На підставі такого висновку сформовані і механізми реалізації стратегій: організаційно-управлінський, нормативно-правовий, фінансово-економічний, соціального партнерства та інформаційно-комунікаційний [99, с. 24].

Свої погляди відносно механізму реалізації стратегій відстоюють й інші дослідники, наприклад, Д.П.Жаравін та Т. В.Ускова, коли розглядають їх на прикладах стратегічного планування муніципального та регіонального розвитку відповідно. Так, Д.П.Жаравін під механізмом реалізації стратегії розвитку муніципального утворення розуміє «сукупність принципів, методів, функцій та інструментів управлінського впливу на процес соціально-економічного розвитку муніципального утворення, що застосовується органами місцевого самоврядування для досягнення стратегічних цілей та пріоритетів муніципального розвитку» [100, с. 4]. Подібної позиції дотримується й Т.В.Ускова, яка визначає механізм реалізації стратегії соціально-економічного розвитку регіону «як сукупність принципів, форм, методів цілеспрямованого управлінського впливу органів державної чи муніципальної влади регіону на соціально-економічні процеси з метою реалізації стратегічного вибору» [33, с. 248]. При цьому у структурі механізму реалізації стратегії вказується на необхідне організаційне, ресурсне, правове, методичне, мотиваційне та інформаційно-аналітичне забезпечення процесу реалізації [33, с. 249].

Під механізмами реалізації стратегії регіонального (місцевого) соціально-економічного розвитку розуміють механізми стимулювання економічного зростання (регіонального та місцевого економічного розвитку), оскільки сфера їх впливу «поширюється на рівень місцевого економічного розвитку, на рівень регіонального розвитку, а у кінцевому підсумку, у вигляді позитивного синергетичного ефекту проявляється на рівні національної економіки в цілому» [2, с. 21].

Серед таких механізмів пропонуються організаційно-економічний механізм; фінансово-бюджетний та інвестиційний механізм; організаційно-економічні механізми (механізм державно-приватного партнерства, кооперації, кластеризації, інфраструктурного забезпечення розвитку місцевого аграрного ринку; механізм стимулювання розвитку малого та середнього бізнесу та активізації підприємництва; механізм співробітництва регіонів: міжнародного (у тому числі – транскордонного), міжрегіонального та міжмуніципального); інституційні механізми (механізм стандартизації та сертифікації, захисту інтелектуальної власності та дотримання авторського права; механізм правового забезпечення, механізм залучення потенціалу місцевого самоврядування, механізм інформаційного забезпечення) [2, с. 21-27].

В законодавстві України, що стосується питань стратегічного планування, відсутнє визначення категорії механізм. Проте зі змісту розділу 5 «Методичних рекомендацій щодо формування регіональних стратегій розвитку» стає зрозумілим, що мова йде про конкурентні заходи щодо реалізації стратегій регіонального розвитку, які повинні міститися в стратегіях у розрізі нормативно-правового, організаційного, фінансово-економічного, інформаційного, кадрового та науково-проектного забезпечення [101]. У Державній стратегії регіонального розвитку до 2015 року, яка визначала необхідність опрацювання регіональних стратегій розвитку усіма без винятку регіонами країни з урахуванням положень саме зазначених вище методичних рекомендацій, використовувалися схожі механізми реалізації стратегічного плану загальнорегіонального рівня: нормативно-правове та інституційне, організаційне, фінансове та науково-методичне забезпечення реалізації цієї стратегії [81].

Так, зокрема, слід відмітити, що не у всіх розроблених регіональних стратегіях розвитку присутні всі відповідні розділи. Лише у 74% регіонах країни виділили законодавче забезпечення у складі розроблених стратегій розвитку. Якщо ж поглянути на інші складові механізму, то в більшій мірі регіонами враховано організаційне забезпечення, а саме 78%, (тобто у всіх

регіональних стратегіях розвитку, в яких визначаються механізми реалізації стратегічного плану, такий різновид (складова) механізму реалізації регіональних стратегій розвитку заплановано).

Друге місце посідає фінансово-економічне забезпечення (про нього йдеться в 63% планів), далі йде науково-методичне забезпечення – 41%, нормативно-правове – 26%) та інформаційне забезпечення – 7%.

Державна стратегія регіонального розвитку до 2020 року дещо видозмінює перелік механізмів реалізації регіональних стратегій розвитку: в ній йдеться про інституційне забезпечення реалізації стратегії, організаційне супроводження процесу планування та координацію діяльності центральних та місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування та фінансове забезпечення реалізації стратегічних цілей розвитку [8].

Необхідно розглядати механізми реалізації стратегії саме як процеси організації діяльності органів державного управління мезорівня та органів місцевого самоврядування із залученням представників бізнесу та громадськості, в напрямку, який задається стратегічними планами місцевого розвитку з метою досягнення стратегічного соціально-економічного розвитку мезосистеми. Відповідно до такої точки зору зберігаються основні (базові) елементи, які властиві механізму, а саме: суб'єкт, об'єкт та мета.

Суб'єкт – рушійна сила, яка запускає в дію даний механізм – місцеві та регіональні органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування, що співпрацюють у питаннях стратегічного планування з представниками бізнесу та громадськості.

Об'єкт – це те, на що спрямована дія суб'єкта – соціально-економічні процеси, які протікають на території мезосистеми.

Мета – бажані результати дії механізму – досягнення стратегічного бачення (місії, пріоритетів, стратегічних цілей) соціально-економічного розвитку мезосистеми.

Синтезуючи погляди науковців, положення вітчизняного законодавства, а також положення регіональних стратегій розвитку окремих регіонів, згрупуємо

можливий інструментарій реалізації стратегій економічного та соціального розвитку територій мезорівня в межах змістових блоків (механізмів), об'єднавши їх сутнісним визначенням. Запропоновані результати наведені у таблиці 3.1.

Таблиця 3.1 – Складові механізмів реалізації стратегій соціально-економічного розвитку мезосистем

Назва механізму	Сутнісне визначення	Інструментарій
1	2	3
Організаційний	Діяльність з підготовки та реалізації комплексу програмно-планових документів, що мають розроблятися на основі стратегії економічного та соціального розвитку території мезорівня, через створення взаємопов'язаної системи планування локального /регіонального/ державного рівнів	<ul style="list-style-type: none"> - Розробка та реалізація щорічних прогнозів, програм соціально-економічного розвитку мезосистем, щорічних планів дій (планів заходів) з реалізації стратегії; - Узгодження прогнозно-програмних документів з документами просторового розвитку територій (з генеральним планом територіального розвитку); - Узгодження пріоритетів розвитку мезосистем з пріоритетами економічного та соціального розвитку макrorівня; - Розробка цільових програм, що спрямовані на вирішення специфічних проблем економіки, досягнення гарантованого соціального захисту населення, розв'язання проблемних ситуацій у сфері ЖКГ, зовнішньоекономічної діяльності, екологічної безпеки тощо; - Участь у реалізації державних та регіональних стратегій, концепцій, програм, проектів.
Нормативно-правовий	Діяльність щодо правового забезпечення інноваційних соціально-економічних перетворень в мезосистемах	<ul style="list-style-type: none"> - Розробка нових нормативно-правових актів місцевого рівня, що унормовують реалізацію стратегії, внесення змін до існуючих; - Підготовка пропозицій органам державної влади та управління з удосконалення національного законодавства; - Нормативно-правове закріплення фінансово-економічних відносин щодо реалізації стратегії, програмної діяльності у стратегічному напрямку, проектної діяльності з реалізації стратегії; - Регламентація на законодавчому рівні чіткого розмежування повноважень суб'єктів механізму щодо управлінських рішень у сфері місцевого розвитку -

Фінансово-економічний	Діяльність щодо концентрації фінансових ресурсів на пріоритетних напрямках розвитку мезосистеми	<ul style="list-style-type: none"> - Формування бюджету з урахуванням стратегічних завдань; - Залучення коштів на фінансування проектів місцевого соціально-економічного розвитку, у тому числі цільове фінансування за рахунок коштів державного та обласного бюджетів на умовах співфінансування з бюджету міста для реалізації пріоритетних національних проектів, регіональних цільових програм, адресних інвестиційних програм; організація бюджетного фінансування проектів в рамках стратегії соціально-економічного розвитку мезосистеми; - Інвестиційна діяльність; - Прогнозування та планування базових індикаторів місцевого соціально-економічного розвитку (економічні розрахунки в стратегічному напрямку); - Проведення регулярного моніторингу успішності виконання стратегії; - Стимулювання розвитку малого та середнього бізнесу.
Соціального партнерства та комунікації влади, бізнесу та громадськості - інституційний	Сукупність відносин між суб'єктами, діяльність яких зачіпає інтереси мешканців мезосистеми щодо практики втілення стратегічних орієнтирів, що забезпечують життєдіяльність та розвиток адміністративно-територіального утворення	<ul style="list-style-type: none"> - Створення постійно діючих інституційних структур, що забезпечать участь громадськості у реалізації стратегії, шляхом партнерства влади-бізнесу та громадськості сприяють соціально-економічному розвитку території ; - Суспільний моніторинг реалізації стратегії; - робота з представниками різних соціальних структур та інститутів; - Партнерська система відносин між державою та приватними структурами; - Співробітництво територій.
Інформаційний	Діяльність з інформування бізнесу, громадськості, владних структур щодо процесу та успішності втілення стратегічних орієнтирів	<ul style="list-style-type: none"> - Організація інформаційних потоків, формування відкритого інформаційного середовища; - Підвищення доступності, достовірності та якості інформаційних послуг.

Джерело: розроблено авторами

Аналіз використання можливого інструментарію досягнення бажаного результату соціально-економічного розвитку мезосистеми, що знаходить своє втілення у відповідних механізмах реалізації стратегій, дозволяє констатувати необхідність приділяти його пошуку на етапі розробки стратегічних планів

пріоритетне значення. Від того наскільки стратегічне бачення буде реалізовано в управлінських діях виконавчих органів влади, тобто наскільки дієвим виявиться механізм, що забезпечує баланс інтересів та скоординовані дії учасників, які представляють сфери влади, бізнесу та громадськості, залежить успіх реалізації стратегічних планів [102, с. 74].

Серед великого різноманіття можливих інструментів реалізації стратегій основне місце належить проектному забезпеченню реалізації стратегічних планів. Саме проекти виступають базовою одиницею реалізації стратегій. Це також визначає Кшиштоф Лонтка – експерт з питань стратегічного планування м.Люблін, Польща, коли описує процес стратегічного планування, порівнюючи його зі сніговиком (тобто трьома кулями різного розміру). Як витоки планування (тобто найбільшою кулею) експерт розглядає проекти (тривалістю 1-3 роки). Другий рівень – програми (строком 5-10 років). Найвищий рівень – стратегія розвитку (розпланована на 10-20 років) [103].

Проектне забезпечення лягає в основу стратегічного плану дій, адже те, які завдання мають виконуватися для досягнення стратегічних цілей в межах окремих пріоритетів, можна визначити лише за допомогою запропонованих до реалізації проектів.

В сучасних умовах особливо важливим є запровадження інструментів інституційного механізму реалізації стратегій. Серед того інструментарію, що віднесено нами до складу цього механізму, особливо виділимо приватно-державне партнерство та співробітництво територій. Актуальність запровадження цих інструментів в сучасних умовах господарювання обумовлена тим, що партнерство, наприклад, виступає як альтернативний спосіб фінансування стратегічних планів соціально-економічного розвитку територій. Адже орієнтація стратегій лише на використання бюджетних коштів не дозволяє керівним владним структурам впроваджувати масштабні стратегічні проекти, що повинні формувати конкурентоспроможність соціально-економічних систем.

Завдяки залученню до реалізації стратегій приватних операторів стає можливим вивільнення частини бюджетних коштів для спрямування їх на інші пріоритетні напрямки соціально-економічного розвитку, а також залучення до державного сектору додаткових ресурсів, досвіду та ділових підходів приватного сектору.

Разом з тим, є деякі протиріччя з приводу належності цих інструментів до відповідних механізмів реалізації стратегій. Наприклад, керуючись тим, що зазначені інструменти реалізації стратегічних планів спрямовані на залучення та об'єднання фінансових ресурсів, вони можуть розглядатися у складі фінансового механізму. Подібний інструментарій передбачає участь не лише фінансових, але й матеріальних та нематеріальних ресурсів (останні втілюються, наприклад, в управлінському досвіді менеджерів) та його доцільно виділити в окрему групу, а саме розглядати у складі інструментів інституційного механізму – механізм комунікації влади, бізнесу та громадськості [104, с. 370; 105, с. 26; 106].

Як інструмент реалізації стратегій соціально-економічного розвитку територій державно-приватне партнерство передбачає поєднання зусиль влади (держави) в особі органів державної влади і управління та органів місцевого самоврядування, з одного боку, та приватних операторів (бізнес структур), з іншого, з метою ефективного вирішення проблеми обмеженості ресурсів на місцевому рівні та сприяння активізації місцевого економічного та соціального розвитку.

У світовій практиці таку систему відносин узагальнює категорія «публічно-приватне партнерство» (public-private partnership). Партнерська система відносин між державою та приватними операторами дозволяє залучати додаткові інвестиційні ресурси, оптимально розподілити ризики, відповідальність та винагороду між партнерами.

Сьогодні сфера застосування партнерських відносин між державою та бізнесом суттєво розширюється. Розвиваються як самі форми партнерства так і їх модифікації. Якщо раніше, наприклад, певні форми партнерства, зокрема

концесія, застосовувалися відносно будівництва автобамів, забезпечення населення централізованим теплопостачанням, то в сучасних умовах вони розповсюдилися на такі сфери, як освіта, деякі види міського громадського транспорту. Тобто проекти, що реалізуються через механізми державно-приватного партнерства, поширюються зі сфери інфраструктури на сферу послуг. Відповідно у сучасному розумінні, партнерство влади та бізнесу сьогодні, як відмічає С.Грищенко, означає «таку форму співпраці між владою та світом бізнесу, що має на меті забезпечити фінансування, будівництво, відновлення, управління або утримання інфраструктури чи надання суспільних послуг» [107].

Основною перевагою державно-приватного партнерства порівняно з іншими видами договірних відносин між владою та приватним сектором є найбільш оптимальний розподіл повноважень контролю над спільною діяльністю щодо надання послуг населенню. Такий розподіл повноважень досягається договірним узгодженням ролей, ризиків та винагород з метою отримання стимулів для якісного надання послуг і одночасного використання гнучких підходів для досягнення бажаних результатів [108].

У країнах світу інституту державно-приватного партнерства відводяться такі ролі [109]:

- формування спільних інвестиційних ресурсів державного та приватного секторів для досягнення суспільно-значущих результатів;
- підвищення ефективності використання об'єктів державної власності на основі підприємницької мотивації;
- опрацювання нових методів управління;
- об'єктивне визначення потреб ринку;
- оптимальне використання ресурсів .

В Україні державно-приватне партнерство сьогодні хоч і має певні законодавчі підвалини, проте не використовується належним чином. А потенціал партнерських відносин держави та приватних операторів у майбутньому розвитку адміністративно-територіальних одиниць країни,

зокрема з приводу реалізації стратегій соціально-економічного розвитку мезосистем, є достатньо суттєвим.

Сьогодні в країні існує низка перешкод на шляху впровадження та реалізації державно-приватного партнерства, серед яких такі:

- недосконалість нормативно-правового забезпечення партнерської системи відносин;
- відсутність інституційної структури реалізації такого механізму партнерства, у тому числі, відповідних центрів з питань державно-приватного партнерства, незалежних організацій, що здійснюють експертизу проектів партнерства, які реалізуються в рамках такої форми співпраці, та контроль за доцільністю й раціональністю витрачання бюджетних коштів.

Побудова ефективної системи взаємовідносин між державою та приватним сектором у рамках державно-приватного партнерства дозволить залучити до цього процесу приватних інвесторів на умовах взаємовигідного співробітництва та соціального партнерства там, де така форма партнерських відносин дозволить принести максимальний ефект, за рахунок чого активізується приплив інвестицій в мезосистеми, що, у свою чергу забезпечать соціально-економічний та інноваційний розвиток територій на довгострокову перспективу.

Іншим інструментом інституційного механізму, актуальність запровадження якого з огляду на глобалізаційні виклики сучасності останнім часом посилюється, є співробітництво територій. Співробітництво територій передбачає поєднання зусиль органів місцевого самоврядування різних адміністративно-територіальних одиниць в сфері стратегічного планування з метою вирішення питань місцевого розвитку. Залежно від того, які органи місцевого самоврядування залучаються до такого співробітництва, воно може приймати різні форми (рис. 3.1)

Рисунок 3.1 – Форми співробітництва органів місцевого самоврядування
(Джерело: розроблено авторами)

Відносини між двома або декількома органами місцевого самоврядування базового рівня управління (наприклад, містом та прилеглими селами та селищами) належать до категорії міське співробітництво. Відносини між органами місцевого самоврядування найвищого рівня управління (наприклад, між декількома областями) належать до категорії міжрегіональне співробітництво. Співробітництво органів місцевого самоврядування прикордонних країн належать до категорії міжнародне співробітництво. Такий різновид співробітництва органів місцевого самоврядування «сприяє створенню спільних підприємств та залученню іноземних інвестицій; розвитку міжнародних транспортних коридорів та транспортно-логістичних центрів; активізації експортно-імпортних операцій, розвитку зовнішньої торгівлі;

дозволяє налагодити ефективну міжнародну співпрацю у сфері трансферу інноваційних технологій, ноу-хау» [2, с. 25].

Поява та доцільність запровадження у практику діяльності органів місцевого самоврядування при реалізації останніми елементів стратегічного планування соціально-економічного розвитку територій мезорівня, відповідних форм їх співпраці є результатом еволюції сучасного світу. Окрема територія вже не є місцем, де, як відмічає В.Толкованов, «проходить усе життя родини. Підприємства, на яких працюють громадяни, можуть знаходитися в одному місці (на території однієї адміністративно-територіальної одиниці), а їх домівки, улюблені заклади культури та відпочинку, школи, де вчаться їх діти – в іншому» [110, с. 255].

З огляду на це, до планування перспектив соціально-економічного розвитку мезосистем доцільно підходити на засадах співпраці територіальних утворень, враховуючи при цьому економічні вигоди та інтереси одних з соціальними зобов'язаннями інших.

Загальними характерними рисами визначених форм співробітництва органів місцевого самоврядування слід визнати такі [111]:

1) співробітництво передбачає поєднання зусиль декількох органів місцевого самоврядування, що співпрацюють між собою спочатку з питань планування, а потім і реалізації стратегічних заходів щодо соціально-економічного розвитку мезосистем;

2) співробітництво є результатом осмисленого рішення, а не лише механічним виконанням відповідних нормативних актів; угода про співпрацю є добровільною та не нав'язується, а лише рекомендується законом [112, с. 11];

3) партнери погоджуються спільно працювати та надавати певні ресурси для отримання взаємної користі;

4) співробітництво має свою ціну для кожного з партнерів: воно потребує зусиль, фінансування та спільного використання ресурсів (кадри, земля, обладнання, будівлі тощо);

5) співробітництво не є фрагментарним, а охоплює певний період часу.

6) Дослідники проблематики міжмуніципального співробітництва, зокрема В.Демчишин та В.Толкованов вказують, що використання потенціалу співпраці соціально-економічних систем мезорівня дозволяє покращити якість надання послуг для місцевого населення завдяки ефекту масштабу: «чим більша кількість громадян користується певними послугами (або чим масштабнішими є ці послуги), то нижчими є витрати, пов'язані з їх наданням» [113]. Користь від такої співпраці очевидна: є можливість об'єднати ресурси органів місцевого самоврядування різних адміністративно-територіальних одиниць, якщо це допоможе їм покращити ефективність господарювання, обмінятися власним досвідом у наданні певних послуг та визначити, що ефективно надання окремих послуг є можливим на території, яка за площею перевищує територію окремої мезосистеми (території первинного рівня місцевого самоврядування) [112, с. 8-9];

Особливо актуальною така форма співпраці стає в умовах децентралізації: чим вище ступінь автономії адміністративно-територіальних одиниць, тим більше вони потребують співпраці та тим більше вони можуть співпрацювати. Особливий акцент на цьому робиться Радою Європи.

Успішним співробітництво буде лише тоді, коли на національному та на місцевому рівні буде створено сприятливе середовища для його існування та розвитку. Тому важлива роль у створенні такого сприятливого середовища належить Уряду, який має визначити оптимальні правові, фінансові та адміністративні (рамкові) умови, а також асоціаціям органів місцевого самоврядування, які можуть сприяти розвитку співробітництва органів місцевого самоврядування шляхом інформування, навчання, розвитку людських ресурсів [112, с. 15, 33].

Вдалі практики співпраці органів місцевого самоврядування первинного рівня управління у сфері стратегічного планування є, наприклад, у Румунії (Асоціація Хорезу, що об'єднує 10 муніципалітетів) [114, с. 52]. В нашій країні

теж існують реальні приклади міського співробітництва на засадах розробки та впровадження стратегічних планів розвитку субрегіональних структур, хоча й поодинокі, зокрема, «Таврійське об'єднання територіальних громад», «Центрально-Луганський субрегіон», Придунав'я, Центрально-Волинський субрегіон, Одеська адміністративна агломерація [115, с. 209].

Однією з форм міжнародної співпраці органів місцевого самоврядування та її прояву для прикордонних територій є транскордонне співробітництво. Закон України «Про транскордонне співробітництво» визнає територіальні громади та їх представницькі органи, місцеві органи виконавчої влади суб'єктами транскордонного співробітництва, що можуть взаємодіяти з територіальними громадами та відповідними органами влади інших держав у межах своїх компетенцій, які встановлені чинним законодавством країни та угодами про транскордонне співробітництво [116]. Однак, згідно з поглядами дослідників [108, с. 240], рівень активності українських органів місцевого самоврядування у сфері транскордонного співробітництва є доволі низьким. Місцеві органи влади недостатньо виконують покладені на них зобов'язання надавати інформаційну підтримку щодо транскордонних програм, сприяти пошуку іноземних партнерів для реалізації проектів та організовувати консультації на етапі представлення проекту.

Серед причин низького рівня інтенсивності транскордонного співробітництва українських територій (регіонального рівня) науковці виділяють такі [108, с. 241-242]:

- обмежені права місцевих адміністрацій щодо формування стратегій міжнародного співробітництва територій та укладання міжнародних угод;
- брак досвіду проектного менеджменту і реалізації транскордонних проектів у керівників органів місцевого самоврядування та їх представників;
- нестача коштів місцевих бюджетів для забезпечення обов'язкової частини фінансування транскордонних проектів;

- слабка інформованість потенційних бенефіціаріїв щодо можливостей транскордонних програм ЄС як з української, так і з європейської сторін;
- низький рівень володіння іноземними мовами контактними особами з питань транскордонного співробітництва з української сторони, що унеможливорює обмін досвідом та інформацією;
- слабка розвиненість комунікаційної інфраструктури (недостатній рівень доступу учасників транскордонного співробітництва до ресурсу телефонних та інтернет-комунікацій);
- складність і тривалість процедур оформлення віз та отримання (чи заміни) закордонних паспортів, висока вартість послуг;
- складний режим перетину кордону (недостатня кількість прикордонних пунктів пропуску, наявність і довжина черг, складність і тривалість оформлення митних процедур, суб'єктивне ставлення працівників прикордонної та митної служб);
- великий рівень корупції у сферах, що торкаються транскордонного співробітництва (отримання закордонних паспортів, віз, система дозвільних процедур тощо);
- економічна політика уряду, включаючи спільні міждержавні ініціативи і проекти, регіональну політику, взаємодію центру з регіонами, взаємодію влади та бізнесу.

Таким чином, за результатами проведеного дослідження, в розпорядженні керівних владних структур є доволі різноманітний інструментарій організації їх діяльності у напрямку досягнення стратегічних напрямів соціально-економічного розвитку мезосистеми, згрупованих, залежно від сфер життєдіяльності мезосистеми, в розрізі окремих механізмів реалізації стратегічних планів. Останні з метою підвищення результативності стратегічного планування та реалістичності розроблених стратегій повинні чітко прописуватися в стратегіях соціально-економічного розвитку мезосистем.

3.2. Концептуальні положення формування механізмів контролю успішності реалізації перспективної моделі розвитку мезосистеми

Розбудова механізму моніторингу та оцінювання реалізації перспективної моделі соціально-економічного розвитку адміністративно-територіальних одиниць як складової загального процесу планування є закономірним етапом розвитку стратегічного управління на мезорівні.

Якщо планування допомагає зосередитися на найважливіших результатах управлінської діяльності відносно майбутнього розвитку соціально-економічної системи, то моніторинг та оцінювання допомагають зосередитися на успіхах або невдачах, які мали місце у минулому, врахувати їх у майбутній управлінській діяльності на шляху досягнення стратегічної мети, та головне скорегувати стратегічні плани з урахуванням об'єктивних і суб'єктивних причин, що впливають на розвиток територіальних громад. Останнє обумовлює необхідність проводити постійний перегляд стратегій економічного та соціального розвитку територій та моніторинг їх виконання, постійно узгоджувати їх зі змінами макрорівня та ситуацією, що має місце в певній мезосистемі.

Для органів державної влади та управління запровадження сучасних підходів до моніторингу та оцінювання результатів виконання стратегій соціально-економічного розвитку територій – закономірний етап у розвитку стратегічного управління на рівні окремих адміністративно-територіальних одиниць. Крім того, це необхідний крок для України в контексті її макропріоритетів стосовно євроінтеграції, з огляду на необхідність не лише планувати майбутні зміни в соціально-економічних системах різних ієрархічних рівнів управління (що мають обов'язково інтегруватися між собою, зокрема завдяки такому інструментарію інституційного механізму їх реалізації як співробітництво), але й здійснювати постійний контроль та оцінку результативності їх виконання.

За таких умов виникає необхідність розбудови системи стратегічного управління на макро- та мезорівнях, яка включає не лише розробку стратегічних прогнозів, планів, програм та проектів, але й розробку механізмів контролю за процесами досягнення стратегічних цілей. Саме поєднання стратегічного планування, планів реалізації стратегій, моніторингу реалізації стратегії та оцінювання цільових показників стратегічних планів, тобто ефективно функціонуюча система стратегічного управління, здатна вплинути на конкурентоспроможність соціально-економічних систем різних рівнів управління, завдяки фокусуванню на успіхах та невдачах, що мали місце в минулому та врахуванню цього досвіду у майбутній управлінській діяльності на шляху досягнення стратегічної мети - розвитку мезосистеми.

Наукова література, особливо закордонна, оперує досить розгалуженим арсеналом теоретичних напрацювань відносно моніторингу та оцінювання у сфері стратегічного планування економічного та соціального розвитку територій. Проте вона не завжди доступна та зрозуміла для керівників владних структур, що залучені до процесу стратегічного планування, через що у багатьох з них досі відсутнє загальне уявлення про зміст процесів моніторингу та оцінювання. Відповідно, необхідно розпочати з уточнення понятійно-категорійного апарату.

Зазвичай моніторинг визначають як процес, що передбачає спостереження за прогресом, який досягається в ході певної діяльності чи певних заходів, завдяки чому зацікавлені сторони отримують інформацію про досягнення цілей та завдань. Згідно з рекомендаціями ПРООН, він має надати відповідь не лише на запитання «Чи здійснюється запланована діяльність?», а й на запитання «Чи спостерігається прогрес на шляху досягнення окреслених результатів?» [117, с. 16]. Вимірювання ж діяльності, яка завершена чи досі триває, з метою визначення ступеню досягнення окреслених цілей, втілюється у категорії оцінювання.

Цілі моніторингу та оцінки досить схожі – надання інформації, що допомагає підвищити якість управлінської діяльності на шляху досягнення

запланованих результатів. Проте, наголос робиться на тому, що це різні сутнісні інструменти перевірки виконання програмно-планових документів та дещо різні процеси, які слідують один за одним: оцінка спирається на ту інформацію, що виявляється у процесі моніторингу. Вона забезпечує більш глибокий аналіз та надає об'єктивну інформацію саме про ступінь досягнення запланованих результатів. Якщо у ході моніторингу порівнюються ті заходи та види діяльності, що виконані, з тими, що були заплановані та відображені в стратегічних планах, то під час оцінки робиться висновок щодо результатів виконання плану з огляду на поставлені завдання чи запланований ефект [118, с. 57-58; 117, с. 18]. Головне, на чому робиться особливий акцент це те, щоб «робота з моніторингу та оцінювання не перетворилась у суто контрольну, коли виявлені розходження в реалізації стратегії економічного та соціального розвитку мезосистеми розглядаються як привід не для аналізу і можливого корегування стратегії, а для покарання «винних» і «тих, хто не впорався» з виконанням окремих завдань» [43, с. 45].

В Україні оцінювання результатів виконання стратегій сприймається як контроль за вчасним виконанням запланованих заходів і цільовим витрачанням коштів. У вітчизняній практиці стратегічного планування процеси моніторингу та оцінки розглядають у сукупності та призводять результати запровадження їх інструментарію до можливості:

- отримати інформацію про основні тенденції розвитку території, результативність та ефективність розроблених стратегій;
- сформулювати уявлення про поточний стан реалізації стратегії;
- виявити попередні результати реалізації програмно-планових документів та скорегувати їх зміст, зокрема уточнити стратегічні цілі, переорієнтуватися на досягнення реальних результатів;
- обґрунтувати запити щодо фінансування проектних заходів;
- зосередити зусилля усіх учасників реалізації стратегій на досягненні запланованих цілей;

- забезпечити своєчасний та регулярний зворотній зв'язок на всіх рівнях управління стратегією;
- проаналізувати причини успіхів і невдач у реалізації стратегій та врахувати ці помилки при розробленні майбутніх документів [119, с. 7-8].

Становлення вітчизняної системи теоретичних напрацювань відносно моніторингу та оцінки в контексті стратегічного планування соціально-економічного розвитку територіальних утворень, відбувалося шляхом вивчення закордонного теоретичного та практичного досвіду з подальшою його адаптацією до вітчизняних умов господарювання. Спочатку свого адаптованого становлення процеси моніторингу та оцінки охоплювали лише регіональний рівень через посилений (саме в цей період розвитку процесів стратегічного планування) інтерес саме до регіональної політики в країні. Згодом, увагу науковців привернули ці ж процеси, проте вже на місцевому рівні, з огляду на пропагування децентралізації в країні.

Теоретико-методологічні засади моніторингу та оцінювання, що були напрацьовані закордонними науковцями під впливом основних тенденцій у сфері стратегічного планування, які мали місце в Україні на різних етапах розвитку вітчизняної економіки, дозволили дослідникам узагальнити ключові теоретичні аспекти відносно моніторингу та оцінювання й адаптувати їх, відповідно, до регіонального та міського рівнів управління соціально-економічними процесами, що відбуваються в державі. Зокрема, мова йде про основні дефініції, види, форми, типи процесів моніторингу та оцінювання, основні цілі й завдання, а також загальні вимоги-рекомендації керівним владним структурам щодо організації й проведення моніторингу та оцінювання реалізації стратегій розвитку територій.

Зупинимось детальніше на результатах узагальнення закордонної теорії та практики, що знайшли своє втілення в наукових напрацюваннях вітчизняних дослідників, відносно різних рівнів стратегічного планування.

Так, згідно з поглядами канадських експертів (які одними з перших почали адаптувати закордонний досвід стратегічного планування в Україні на

рівні регіонального управління в рамках реалізації проекту «Регіональне врядування та розвиток»), моніторинг – це «процес регулярного збору та фіксації даних про ключові елементи реалізації стратегії протягом періоду її впровадження з метою визначення проміжних та остаточних результатів, своєчасного виявлення проблем та відхилень від намічених результатів і здійснення необхідних коригувань, забезпечення ефективного використання ресурсів, мінімізації ризиків та негативних наслідків», іншими словами дослідники зводять моніторинг до відстеження або вимірювання того, що відбувається зі стратегією [36, с. 76].

Доволі схоже, більш чіткіше визначення, можна зустріти в інших їхніх працях: «моніторинг стратегії чи програми регіонального розвитку – це процес постійного збирання та порівнювання фактичних даних щодо досягнення операційних та стратегічних цілей з запланованими (або з базовими) та вироблення плану дій щодо коригування ходу впровадження стратегії чи програми, у випадку виявлення відхилень» [120, с. 38-39]. При цьому збір даних відбувається за тими показниками (індикаторами) моніторингу, що були окреслені на етапі стратегічного планування.

З огляду на те, що саме підлягає відстеженню, моніторинг може бути внутрішнім та зовнішнім. Внутрішній моніторинг покликаний відстежувати упровадження стратегії: досягнення стратегічних цілей, операційних завдань на шляху просування пріоритетними напрямками розвитку до стратегічної мети соціально-економічного розвитку території.

Зовнішній моніторинг покликаний відстежувати зміни, що відбуваються навколо більш ширшого контексту впровадження стратегії, наприклад зміни в законодавстві країни, зміни державної політики, тенденції та динаміку соціально-економічного розвитку даної та навколишніх територій, інституційні зміни тощо.

Розрізняють і два типи моніторингу: моніторинг ситуації (чи результату) і моніторинг процесу [43, с. 41; 121, с.165].

Моніторинг ситуації (результату) спрямований на відстеження досягнення запланованого стану та виявлення відхилень, тобто він визначає факт змін умов чи незмінний стан справ.

Деякі дослідники пропонують у складі моніторингу результату розрізняти такі три підблоки: моніторинг досягнення головної мети, моніторинг руху по стратегічним напрямкам та моніторинг досягнення цілей. Моніторинг процесу передбачає відстеження прогресу щодо впровадження тих чи інших елементів стратегій та досягнення конкретних коротко- та середньострокових результатів.

У складі моніторингу науковці пропонують виділяти три напрямки (його складові):

- моніторинг кінцевих показників;
- моніторинг програм та проектів;
- моніторинг громадської думки [43, с. 44].

На наш погляд, перші два напрямки доцільно поєднати в межах адміністративної складової моніторингу, адже на результатах господарювання соціально-економічної системи мезорівня, які знаходять своє втілення в індикаторах відстеження соціально-економічних та екологічних процесів, позначаються і результати виконання проектів, що виступають базовою одиницею реалізації стратегічних планів. Відповідно слід розрізняти два напрямки моніторингу, а саме: адміністративний моніторинг, що поєднує такі дві складові як моніторинг результативних показників та моніторинг реалізації програм і проектів, а також другий напрямок – моніторинг громадської думки (рис. 3.2).

Як видно з рисунку 3.2 адміністративним моніторингом передбачається відстежувати соціально-економічні та екологічні процеси, що відбуваються у мезосистемі, за низкою індикаторів, результативні значення яких формуються, зокрема і під впливом результатів реалізації проектів та програм, що становлять основу стратегічних планів.

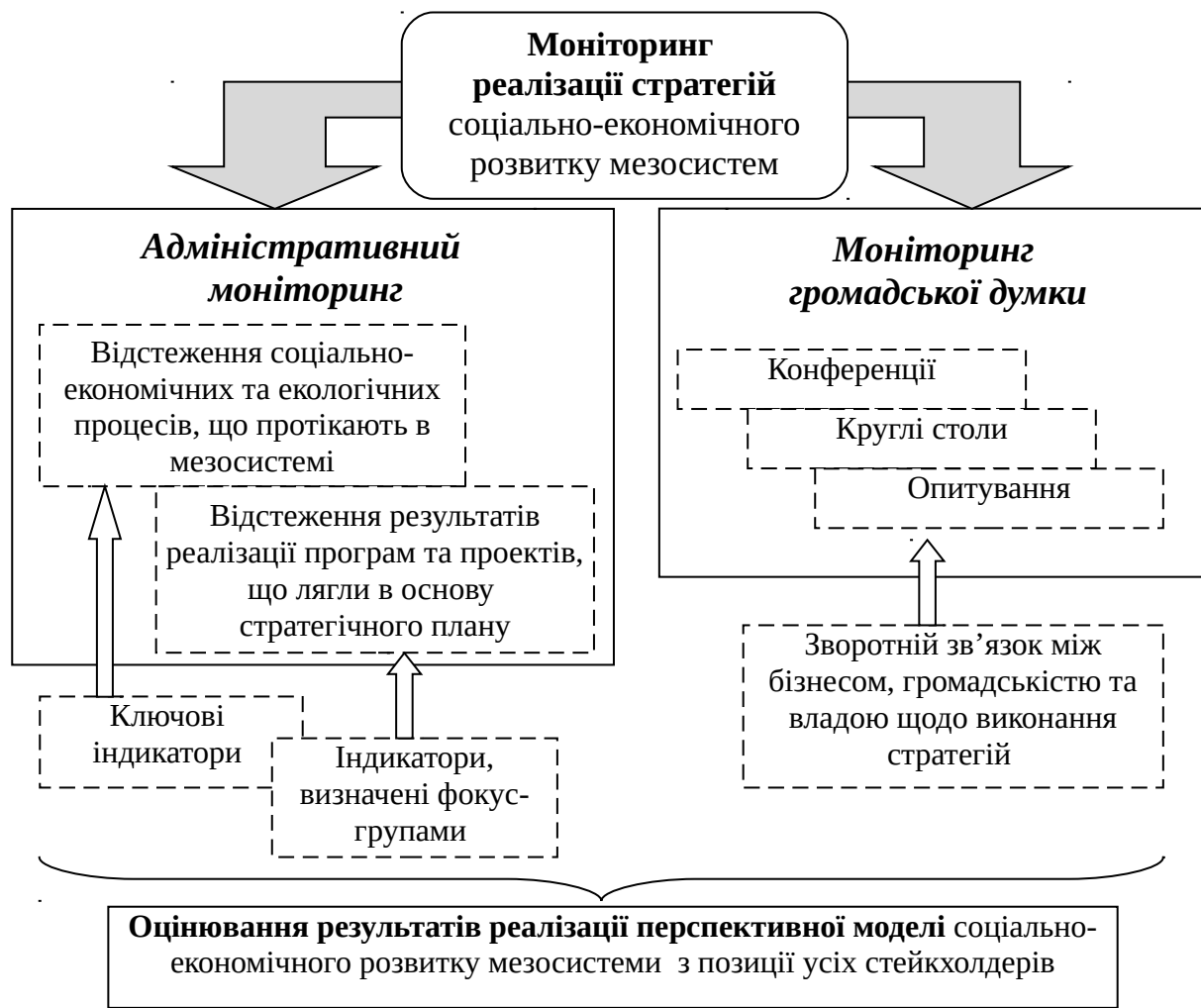

Рисунок 3.2 – Основні складові моніторингу реалізації перспективної моделі розвитку мезосистеми (Джерело: складено авторами)

У моніторинг громадської думки закладена ідея зворотного зв'язку між населенням та владою щодо виконання стратегій адміністративно-територіальних одиниць (через круглі столи, опитування громадської думки тощо) [122, 123]. Саме комплексне практичне застосування у вітчизняній практиці стратегічного планування двох напрямків моніторингу дозволить всесторонньо оцінити результативність впровадження стратегії не лише з позиції керівних владних структур, а й з позиції інших стейкхолдерів територіального стратегічного планування.

Що стосується адміністративного моніторингу, то за кожним пріоритетним напрямком стратегічного розвитку соціально-економічної системи мезорівня в процесі розробки стратегій повинні визначатися цільові

індикатори – показники, що характеризують стан ключових сфер життєдіяльності мезосистеми в розрізі індикаторів як економічного так і соціального характеру (Додаток А).

По кожному індикатору доцільно подавати його початкове значення (тобто значення станом на той період часу, на який проведено аналіз вихідних умов розвитку мезосистеми) та прогнозне значення. Для співставлення між собою стратегічних планів соціально-економічного розвитку мезосистем в основі базової складової індикаторів повинні лежати методики державних органів статистики. Друга (другорядна) частина індикаторів, що віддзеркалює специфічні лише для даної мезосистеми результати господарювання, може складатися за рекомендаціями фахівців цільових фокус-груп.

Виділяють також три форми проведення моніторингу, залежно від того, хто залучається до цього процесу: внутрішній, зовнішній та змішаний. Остання форма моніторингу, що передбачає участь як внутрішніх так і зовнішніх експертів, визнається науковцями найдоцільнішою [36, с. 80; 125, с. 44]. Це можна пояснити тим, що як будь-яка комбінація існуючих підходів, вона дозволяє максимально поєднати їх переваги та мінімізувати властиві їм недоліки.

Так, висока ступінь володіння методами моніторингу та оцінювання і професійність зовнішніх експертів на відміну від представників владних структур чи членів робочих груп, а також їх бажання допомогти у поліпшенні існуючої ситуації у поєднанні з обізнаністю ситуацією внутрішніх експертів, розумінням її специфіки та особливостей, можуть переважити бажання останніх показати кращі показники, виявити та проаналізувати приховані моменти у реалізації стратегій, надати професійно сформовані та обґрунтовані рекомендації щодо покращення стану справ.

З огляду на наведені теоретичні напрацювання відносно системи моніторингу, визначимо, що моніторинг реалізації стратегії соціально-економічного розвитку мезосистеми необхідно розглядати як спеціально організовану та постійно діючу систему збирання та аналізу статистичної

інформації про результати реалізації стратегічних цілей та завдань у процесі досягнення стратегічної цілі розвитку мезосистеми з метою своєчасного виявлення проблем та відхилень від намічених результатів і здійснення необхідних коригувань.

Якщо моніторинг стосується процесу виконання стратегічного плану, то оцінювання забезпечує перегляд ефективності процесу реалізації стратегії та успішності результатів. При цьому залежно від цільового призначення оцінки науковці оперують категоріями: оцінювання впливу, оцінювання результативності та оцінювання ефективності.

У найбільш загальному вигляді оцінювання впливу можна представити таким чином – це процес дослідження наслідків реалізації стратегічних планів. Іноді такі наслідки виявляються на етапах розроблення, реалізації (впровадження) або по завершенні строку дії стратегії.

На підставі такого визначення, доцільно говорити про різні види оцінювання залежно від місця цього процесу в циклі стратегічного планування:

- попереднє оцінювання, що здійснюється на етапі розроблення стратегії;
- проміжне оцінювання, що здійснюється в процесі реалізації стратегії;
- підсумкове оцінювання, що здійснюється по завершенні реалізації стратегії (табл. 3.2).

На етапі попереднього оцінювання, розробники намагаються знайти відповідь на запитання: якою буде користь від впровадження стратегії? Під час проміжного та підсумкового оцінювання доцільно вже говорити як про оцінювання результативності, що вимірюється за співвідношенням фактичних показників до планових, так і про оцінювання ефективності, що визначається співвідношенням ефекту до витрат. Про необхідність внесення змін у змістовні елементи стратегій та процес її реалізації з метою досягнення запланованих результатів економічного та соціального розвитку територій свідчать результати проміжного оцінювання. При цьому таке рішення має прийматися

Таблиця 3.2 – Види оцінювання стратегічного плану залежно від стадії його впровадження

Види оцінювання	Місце в циклі стратегічного планування	Мета
Попереднє (ex-ante) оцінювання	Здійснюється на етапі розроблення стратегії	Прогнозування успішності майбутньої стратегії
Проміжне (ex-mid) оцінювання	Здійснюється в процесі реалізації стратегії	Визначення рівня досягнення поставлених цілей (очікуваних результатів) та чинників, що сприяють (заважають) успішному виконанню стратегії
Підсумкове (ex-post) оцінювання	Здійснюється по завершенні реалізації стратегії	Визначення результатів реалізації стратегії для територіальної громади, а також позитивного та негативного досвіду для уникнення помилок у процесі майбутнього планування

Джерело: складено авторами за матеріалами [124, с. 42; 126, с. 81-83]

відштовхуючись від оцінювання досягнення цілей так і пошуку можливих альтернатив. Оцінювання досягнення цілей повинно визначити, чи виконано те, що планувалося, та як воно вплинуло на розвиток території.

Метою оцінювання можливих альтернатив є пошук кращих шляхів досягнення цілей або запланованих наслідків, досягнення таких самих результатів, але з меншими витратами; отримання більших або кращих результатів з такими самими витратами; досягнення пропорційно більших чи кращих результатів за більших витрат [124, с. 44-45; 126, с. 83].

З приводу інших складових оцінювання результатів реалізації стратегій за цільовим призначенням цього процесу варто відмітити наступне. Оцінювання результативності реалізації стратегій передбачає порівняння досягнутих результатів з тими, що були заплановані та відображені у стратегічних планах. Відповідно, оцінювання результативності спирається на моніторинг статистичної інформації відносно результатів реалізації стратегічних цілей та завдань на шляху досягнення стратегічної мети розвитку мезосистеми. Оцінювання ефективності передбачає співставлення результатів реалізації

стратегічних планів з витратами, що були витрачені на досягнення задекларованих у стратегічних планах стратегічних та оперативних завдань.

Узагальнення теоретичних підходів відносно базових складових оцінювання результатів реалізації стратегічних планів соціально-економічного розвитку мезосистем представлені на рис. 3.3.

В науковій літературі існує низка неточностей відносно розуміння системи оцінювання у сфері стратегічного планування, а саме: ототожнення процесу оцінювання стратегій як прогнозно-планових документів та процесу оцінювання результатів реалізації стратегії. Так, наприклад, дослідниця С.А.Маковкіна [127] не вказує на відмінності цих процесів, коли розглядає та порівнює різні методичні підходи до оцінювання міського стратегічного планування, які опрацьовані у закордонних країнах.

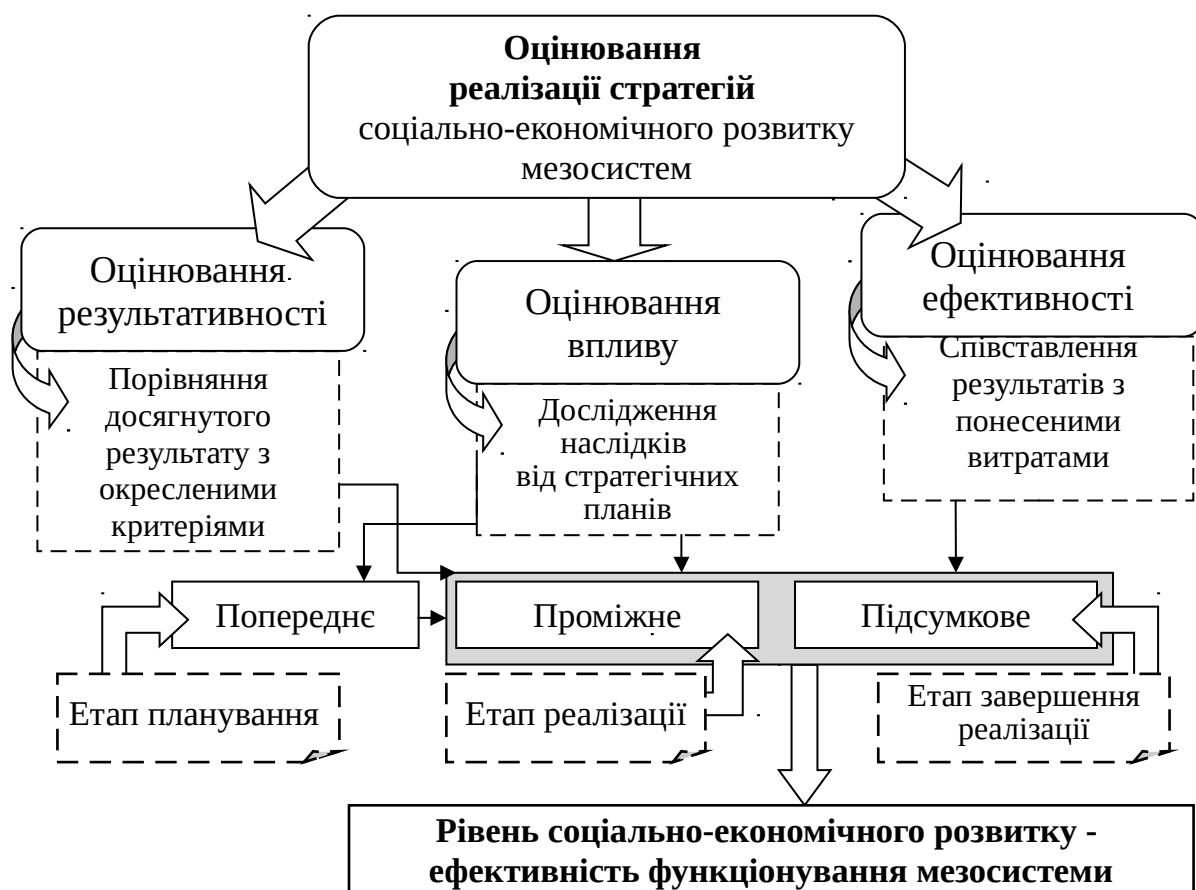

Рисунок 3.3 – Складові оцінювання результатів реалізації перспективної моделі розвитку мезосистеми (Джерело: складено авторами)

На наш погляд, в контексті стратегічного планування доцільно розрізняти оцінювання результатів стратегічного планування (альтернативно процес може мати такі назви: оцінювання результатів виконання стратегії чи оцінювання соціально-економічного розвитку території за результатами реалізації програмно-планових документів) та оцінювання стратегій чи інших програмно-планових документів (тобто оцінювання процесу опрацювання програмно-планових документів на перспективу).

Так, якщо оцінюванню підлягають: процес, зміст, оформлення та результат (згідно з результатами наукових спостережень Маковкіної С.А. [127]), то мова йде саме про процес оцінювання стратегій; у даному випадку оцінка – експертиза програм та проектів, що спрямована на аналіз їх якості та загального кінцевого ефекту від них. У такому випадку до завдань оцінювання слід віднести саме ті, про які дослідниця говорить в іншій своїй роботі, а саме: «формування судження про програму відповідно до критеріїв, за якими оцінюються переваги, цінності, якість, ефективність, значення програми та можливість її застосування на практиці»; оцінюванню підлягатимуть методика, методологія процесу стратегічного планування, сукупність соціально-економічних показників, які використовуються для формування стратегії, показники й індикатори, що будуть використовуватися для контролю економічного і соціального стану після її прийняття та головне, власне, сама стратегія як цілісний документ [128].

Якщо ж оцінюванню підлягають параметри, індикатори, критерії успіху програми (за визначенням Маковкіної С.А. – складові методики, що розроблена Фондом «Інститут економіки міста»), то мова йде про процес оцінювання результатів реалізації стратегії. У цьому випадку оцінка – експертиза стратегій, що спрямована на аналіз їх дій, ефекту від їх впровадження та порівняння результатів зі встановленими критеріями. На підставі такого визначення, відразу стають зрозумілими базові складові оцінювання результатів реалізації стратегічних планів соціально-економічного розвитку мезосистеми, описані

вище: оцінювання впливу, оцінювання результативності та оцінювання ефективності (див. рис. 3.3).

Узагальнюючи теоретичні напрацювання стосовно моніторингу та оцінювання у сфері стратегічного планування, можна зробити висновок, що коли йдеться про дует категорій моніторинг та оцінювання, то доцільно говорити саме про результати стратегічного планування, тобто порівняння, на підставі якого приймається рішення про результативність та ефективність реалізації стратегій соціально-економічного розвитку територій мезорівня та надання рекомендацій на майбутнє.

В даному контексті категорія «оцінка результатів стратегічного планування» може інтерпретуватися як судження про ефект щодо соціально-економічного розвитку мезосистеми, який має місце на підставі дії стратегічного плану та виявляється шляхом порівняння досягнутого результату з окресленими критеріями та понесеними витратами на підставі показників моніторингу, що знаходять своє відображення у стратегіях [123].

Відтак, важливим етапом розвитку стратегічного управління на рівні окремих адміністративно-територіальних одиниць є розбудова механізму здійснення моніторингу та оцінювання реалізації стратегій соціально-економічного розвитку мезосистем. Саме поєднання стратегічного планування, моніторингу реалізації стратегій та оцінювання цільових показників стратегічних планів, тобто створення ефективно функціонуючої системи стратегічного управління, здатне вплинути на конкурентоспроможність соціально-економічних систем різних рівнів управління завдяки фокусуванню на успіхах та невдачах, що мали місце в минулому та врахуванню їх наслідків у майбутній діяльності.

Моніторинг та оцінювання реалізації стратегій соціально-економічного розвитку мезосистем варто розглядати як різні сутнісні інструменти перевірки виконання стратегічних планів, що йдуть один за одним. Вихідним інструментом є моніторинг – як спеціально організована та постійно діюча система збирання та аналізу статистичної інформації відносно результатів

реалізації стратегічних цілей та завдань на шляху досягнення стратегічної мети розвитку мезосистеми з метою своєчасного виявлення проблем та відхилень від намічених результатів і внесення необхідних коригувань. На підставі показників моніторингу проводиться оцінка результатів стратегічного планування – визначення ефекту соціально-економічного розвитку мезосистеми, який виявляється шляхом порівняння досягнутого результату з окресленими критеріями та понесеними витратами.

3.3. Запровадження принципу цілісності в оцінюванні мезосистем за результатами моделювання рівня їх соціально-економічного розвитку

Однією з причин наявності неякісно розроблених стратегічних планів соціально-економічного розвитку мезосистем у сучасних умовах господарювання є недосконала чинна нормативно-правова база стратегічного планування в Україні. Про це свідчить проведений нами аналіз діючих положень, які регламентують порядок проведення моніторингу та оцінювання реалізації стратегічних планів - «Методичних рекомендацій щодо формування регіональних стратегій розвитку» та «Порядку розроблення, проведення моніторингу та оцінки реалізації регіональних стратегій розвитку» [101, 97].

Детальний змістовний аналіз основних положень зазначених документів та оцінювання на предмет відображення основних складових загального процесу стратегічного планування у стратегіях соціально-економічного розвитку адміністративно-територіальних одиниць вищого рівня управління показали, що, наприклад, моніторингу, як ключовому елементу механізму реалізації стратегічних планів, ні в законодавстві нашої країни, ні у стратегіях соціально-економічного розвитку територій, не приділяється достатньо уваги.

Це, у свою чергу, є причиною розробки нових стратегій, замість внесення змін у існуючі стратегії та корегувань їх з урахуванням впливу різноманітних факторів.

Взагалі, наприклад, в «Методичних рекомендаціях щодо формування регіональних стратегій розвитку», наголошується лише на тому, що «місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування повинні визначати критерії та запроваджувати моніторинг реалізації стратегій, програм та угод регіонального розвитку та періодично корегувати програмно-прогнозні документи з урахуванням першочергових завдань регіонального розвитку» [101]. В стратегіях більшості регіонів взагалі відсутній розділ, що торкався б питань моніторингу та оцінки реалізації стратегічних планів, або ця інформація, хоч і виділяється як складова стратегічного плану, проте вона є занадто обмеженою (наприклад, стратегії розвитку Запорізької, Хмельницької областей). Частка таких регіонів становить 50% від їх загальної кількості у країні [129].

Зовсім інший вигляд мають стратегії соціально-економічного розвитку регіонів, що керувалися при розробці регіональних стратегій розвитку положеннями «Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2015 року», яка робить акцент на збір, узагальнення, періодичний аналіз показників соціально-економічного розвитку регіонів та визначення ефективності реалізації стратегічного плану. В ній пропонується базовий перелік показників оцінки реалізації стратегії та визначається, що саме виконання угод щодо регіонального розвитку та програм подолання депресивності окремих територій визнаються основними результатами реалізації стратегії [81].

Уперше у сфері регіональної політики в Україні «Державна стратегія регіонального розвитку до 2015 року» визначила базові засади моніторингу й оцінювання реалізації регіональних стратегій розвитку [119, с.13]. До цього на законодавчому рівні була зроблена спроба розробити лише певні підходи до оцінювання діяльності центральних і місцевих органів влади щодо їх впливу на тенденції соціально-економічного розвитку територій.

Наприклад, «Методика визначення комплексної оцінки результатів соціально-економічного розвитку регіонів», затверджена постановою КМУ від

4 лютого 2004 року №113 (нині не є чинною) передбачала проведення аналізу змін, що відбуваються у соціально-економічному розвитку регіонів, та результатів дослідження впливу місцевих органів виконавчої влади на поліпшення стану справ [130]. Попередніми законодавчими актами, які регламентували моніторинг результатів діяльності органів державної влади та управління центрального та регіонального рівнів, передбачалося лише проведення моніторингу з метою оцінки роботи керівних владних структур із забезпечення соціально-економічного розвитку України [131].

Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження порядку розроблення, проведення моніторингу та оцінки реалізації регіональних стратегій розвитку» 2011 року розширила законодавче унормування питань моніторингу регіональних стратегій розвитку. В ній йдеться про основне завдання моніторингу та оцінки реалізації регіональної стратегії (визначення стану виконання заходів регіональної стратегії та аналіз соціально-економічного розвитку), процедуру призначення відповідального за проведення моніторингу та оцінки, вимоги до показників та інформації, на підставі якої проводиться моніторинг та оцінка, а також складові щорічного підсумкового звіту про результати реалізації регіональної стратегії, особливості його заслуховування та оприлюднення у засобах масової інформації [26]. Визначення відповідального за проведення моніторингу та оцінки реалізації регіональної стратегії розвитку покладена на обласні держадміністрації.

Оскільки деякий час, обидва згадані вище законодавчі акти були дійсними, а тим паче, враховуючи й те, що саме з урахуванням положень, що в них задекларовані, у країні мали розроблятися регіональні стратегії розвитку, виникла необхідність їх порівняння. Результати співставлення базових засад моніторингу та оцінювання реалізації регіональних стратегій розвитку, що містяться у зазначених вище нормативно-законодавчих актах представлено у таблиці 3.3.

Як свідчать данні таблиці 3.3, в обох нормативно-правових актах йдеться про показники, на підставі яких робиться висновок відносно соціально-

Таблиця 3.3 Базові засади моніторингу та оцінювання реалізації регіональних стратегій розвитку

Критерії	Положення нормативно-правових актів	
	Державна стратегія регіонального розвитку до 2015 року	Порядок розроблення, проведення моніторингу та оцінки реалізації регіональних стратегій розвитку
1	2	3
Основні завдання	Збір, узагальнення, періодичний аналіз показників соціально-економічного розвитку регіонів та визначення ефективності реалізації стратегії	Визначення стану виконання заходів регіональної стратегії та аналіз соціально-економічного розвитку
Відповідальні	Міністерства, інші центральні органи виконавчої влади, обласні та міські адміністрації	Визначаються рішеннями обласних міських держадміністрацій
Види моніторингу	<ul style="list-style-type: none"> - моніторинг виконання угод щодо регіонального розвитку, - моніторинг програм подолання депресивності окремих територій, - моніторинг інших заходів центральних і місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування 	<ul style="list-style-type: none"> - моніторинг стану виконання заходів; - моніторинг соціально-економічного розвитку
Вхідні дані моніторингу	<p>24 показники соціально-економічного розвитку регіонів, а також показники, що визначені угодами щодо регіонального розвитку та програмами подолання депресивності територій;</p> <p>дані надаються обласними, міськими держадміністраціями</p>	<p>Інформація головних виконавців, які визначені планом заходів (для моніторингу стану виконання заходів)</p> <p>22 показники, що надаються держкомстатом (для моніторингу соціально-економічного розвитку)</p>
Строки проведення	Щороку до 25 лютого наступного періоду	Визначаються обласними, міськими держадміністраціями
Вихідна інформація	Звіт про реалізацію Стратегії	Щорічний підсумковий звіт про результати реалізації регіональної стратегії

Джерело: складено авторами за матеріалами [26, 130, 131]

економічного розвитку адміністративно-територіальних одиниць. Інформацію про результативні значення цих індикаторів надає Державний комітет статистики України. Так, у «ДСРР до 2020 р.» визначені 24 ключових показники соціально-економічного розвитку регіонів (17 позицій для вимірювання), а в основному нормативно-правовому акті зі стратегічного планування 2011 року – 22 показники (15 позицій). Такий підхід, на наш погляд, є позитивним моментом на шляху опрацювання цілісного підходу щодо оцінювання рівня соціально-економічного розвитку мезосистем за результатами реалізації стратегічних планів.

Якщо ж поглянути на регіональні стратегії розвитку, то у більшості з них, в яких, власне є розділ, що стосується моніторингу й оцінки, дублюються положення, що зазначалися в Державній стратегії регіонального розвитку (йдеться про завдання моніторингу та оцінки, періодичність проведення, відповідальних виконавців і контролерів процесу), щоправда адаптовані до відповідних регіонів (маються на увазі виконавці та контролери в особі відповідних обласних державних адміністрацій). Це, наприклад, стратегії Вінницької, Кіровоградської, Миколаївської та Черкаської областей.

Лише окремі адміністративно-територіальні одиниці країни підійшли до процесу планування моніторингу та оцінювання реалізації власних стратегій економічного та соціального розвитку більш індивідуально: розробниками враховано теоретико-методологічні напрацювання закордонної теорії та практики в даному питанні.

Наприклад, у стратегії Закарпатської області виділяються окремі складові (напрямки) моніторингу: моніторинг кінцевих показників, програм та проектів, а також громадської думки [74; 132]. У стратегії розвитку Запорізької області втілено схематичну модель моніторингу, що запропоновано в межах проекту партнерства України та Канади «Регіональне врядування та розвиток» [133]. Основу системи моніторингу складають індикатори, які можна розподілити за рівнями стратегічного процесу на: індикатори продуктів, які дозволяють відстежувати прямі (так звані «матеріальні») результати; індикатори

операційних цілей – наслідки реалізації стратегії для цільових груп; індикатори стратегічних пріоритетів – відповідно вплив стратегії на громаду, якість життя, сталий розвиток мезосистеми [134].

Індивідуальність простежується і відносно формування основних завдань моніторингу, так, наприклад, основними завданнями, що вирішуються в ході моніторингу, у стратегії Закарпатської області визнано стимулювання реалізації окремих проектів і стратегії в цілому: оцінка досягнення головної мети, отримання інформації для ухвалення рішень про розподіл ресурсів на досягнення мети або для коректування цілей; оцінка ступеня реалізації заходів, уточнення і коректування цих заходів; підтримка в робочому стані структури моніторингу і реалізації стратегії [74].

Завданнями соціально-економічного моніторингу Тернопільської області було визначено такі: контроль за дотриманням виконання окремих стратегічних завдань; аналіз поступу стосовно запланованих результатів; аналіз причин невиконання окремих стратегічних завдань, формування рекомендацій з метою усунення недоліків; аналіз змін зовнішнього оточення – законодавства, конкуренції в регіоні, економічного стану; аналіз внутрішніх соціально-економічних змін; аналіз економічних та соціальних змін на території в результаті виконання стратегічного плану, оцінка ефективності і реалістичності окремих його складових; виявлення критично важливих, з точки зору їх реалізації, елементів стратегічного плану [135].

Відсутність єдиного підходу щодо планування системи моніторингу та оцінки реалізації стратегій розвитку, призводить до вибору різних критеріїв у різних областях і тому досить важко та практично неможливо взагалі, говорити про моніторинг та оцінювання результатів реалізації стратегічних планів соціально-економічного розвитку мезосистем. Адже, проведений аналіз регіональних стратегій розвитку свідчить, що в стратегічних планах більшості областей не знаходить відображення навіть базовий перелік показників моніторингу та оцінки, про який йдеться в законодавчих актах країни.

Така ситуація обумовлена, в першу чергу, поганою нормативно-правовою базою регулювання процесу стратегічного планування в країні: стратегії опрацьовані у відповідності до недосконалих «Методичних рекомендацій щодо формування регіональних стратегій розвитку».

Краща ситуація спостерігається відносно тих стратегічних планів, що були оновлені з урахуванням положень Державної стратегії регіонального розвитку. Як результат маємо таку ситуацію за якої, лише в 48% регіональних стратегій розвитку містяться розділи стратегічного плану, що присвячені моніторингу, оцінюванню та прогностичним наслідкам впливу стратегічних заходів на соціально-економічний розвиток мезосистем. Відповідно, на етапі розробки стратегічних планів мало місце оцінювання результатів впливу стратегічних заходів, але це оцінювання індивідуальне, адже відсутній зв'язок прогностичних індикаторів з тими, що визначені в правовому полі країни. Таким чином, оцінити результативність такого планування можуть лише розробники цих стратегій, які користувалися власними методиками розрахунку прогностичних значень індикаторів. Про можливі джерела фінансування стратегічних заходів йдеться лише у 15% регіональних стратегій розвитку, а це, у свою чергу, робить неможливим оцінити ефективність реалізації стратегічних планів.

Відсутність єдиного підходу щодо окреслення індикаторів виконання заходів та запланованих цілей, тобто показників, за допомогою яких буде здійснюватися моніторинг на етапі оцінки та визначатиметься рівень прогресу щодо виконання стратегічних завдань, вказує на недосконалість системи планування моніторингу та оцінювання в країні.

З одного боку, це надає самостійності адміністративно-територіальним одиницям у виборі індикаторів з огляду на специфіку соціально-економічних проблем територій мезорівня та використання різних підходів щодо їх розв'язання, а з іншого, вказує саме на неузгодженість нормативно-правового регулювання та неможливість проведення загальної регіональної оцінки результатів впровадження стратегічних заходів соціально-економічними системами.

Таким чином у стратегії та соціально-економічного розвитку територій мезорівня в частині стратегічних планів «Індикатори успіху» мають обов'язково міститися однакові переліки показників – результативних індикаторів економічного та соціального розвитку мезосистем, що представляють таку базову складову адміністративного моніторингу, як відстеження соціально-економічних та екологічних процесів за ключовими індикаторами [136, 137, 138].

Саме за цими показниками має відбуватися оцінювання результатів реалізації стратегічних планів та оцінювання ефективності діяльності органів місцевого самоврядування у напрямку сприяння досягненню стратегічної мети соціально-економічного розвитку адміністративно-територіальних одиниць.

Лише у тому випадку, коли стратегічні плани соціально-економічного розвитку мезосистем матимуть однаковий перелік співставних результативних індикаторів можна говорити про комплексне інтегральне оцінювання рівня соціально-економічного розвитку мезосистем за результатами реалізації стратегій на базі єдиних дотичних індикаторів успіху у напрямку їх руху до стратегічної мети макрорівня [136]. Індикатори за складовою моніторингу реалізації програм та проектів – це лише допоміжні показники, досягнення яких у кінцевому підсумку впливатиме на результати соціально-економічного розвитку територій, тобто на результативні показники. Підбираються вони на розсуд органів місцевого самоврядування та для контролю їх поточної управлінської діяльності з урахуванням специфіки проблем та проектного забезпечення стратегій.

Інший підхід до порядку проведення моніторингу та оцінювання реалізації регіональних стратегій розвитку, який базується на концепції «вхід, процес, випуск, результат/підсумок», пропонується у «Державній стратегії регіонального розвитку до 2020 року». На базі цієї концепції визначена певна сукупність індикаторів процесу реалізації стратегічних планів. Порівняння фактичних значень індикаторів зі значенням запланованих, яке має здійснюватися щопівроку і являє собою процес моніторингу та оцінки

реалізації стратегій. У розрізі трьох стратегічних пріоритетів, виділені 16 індикаторів результату, 14 індикаторів випуску та низка індикаторів процесу. При цьому вказувалося на уніфікацію системи індикаторів для регіональних стратегій розвитку. В розрізі 17 якісних показників реалізації загальнодержавного стратегічного плану, деталізовані кількісні індикатори «процесу» та «випуску».

Моніторинг досягнення цілей у рамках реалізації ДСРР та регіональних стратегій розвитку запроваджується шляхом порівняння фактично отриманих значень індикаторів з їх прогностичними значеннями, який проводиться кожні півроку Мінрегіоном та місцевими держадміністраціями [8, с. 35]. Їх оцінка проводиться за результатами виконання першого та другого етапів реалізації стратегії, з цією метою в ДСРР містяться в регіональному розрізі індикатори, на досягнення прогностичних значень яких і спрямовано стратегічний план загальнодержавного рівня.

Співставлення індикаторів реалізації регіональних стратегій розвитку в розрізі вітчизняного правового поля щодо моніторингу та оцінювання стратегій представлено у таблиці 3.4.

Новий загальнодержавний стратегічний план переходить на новий рівень планування: зі старого набору індикаторів, планові значення яких мали б знайти своє відображення в регіональних стратегіях розвитку, залишаються лише 2: валовий регіональний продукт у розрахунку на одну особу та середньомісячна номінальна заробітна плата. Усі інші показники свідчать про підвищення уваги на макрорівні (домінуючим при опрацюванні стратегій залишається підхід «зверху-вниз») до екологічної та соціальної складової стратегічних планів розвитку.

З огляду на певну складність процесів моніторингу та оцінювання на відповідних етапах реалізації стратегічних планів виникає необхідність визначення кола відповідальних за його організацію та проведення. Позиція законодавства в цьому питанні визначена вище (див. табл. 3.3 – «Відповідальні»).

Таблиця 3.4 – Індикатори моніторингу та оцінювання реалізації регіональних стратегій розвитку

Правовий акт	Показники	-/+
Порядок розроблення, проведення моніторингу та оцінки реалізації регіональних стратегій розвитку	Валовий регіональний продукт	-
	Валовий регіональний продукт у розрахунку на одну особу	
	Доходи і видатки бюджетів регіонів	-
	Кількість суб'єктів ЄДРПіО України	-
	Кількість підприємств-суб'єктів підприємницької діяльності	-
	Кількість фізичних осіб, зайнятих підприємницькою діяльністю	-
	Наявність основних засобів та рівень їх зносу	-
	Індекси промислової продукції	-
	Обсяги та індекси продукції сільського господарства	-
	Індекси виконаних будівельних робіт	-
	Індекси обороту роздрібною торгівлі	-
	Чисельність населення на кінець року	-
	Коефіцієнти народжуваності, смертності та природного приросту	-
	Середньомісячна номінальна заробітна плата найманих працівників	
	Індекси номінальної та реальної заробітної плати	-
Державна стратегія регіонального розвитку до 2020 року	Валовий регіональний продукт у розрахунку на одну особу	
	Наявний дохід у розрахунку на одну особу	+
	Обсяг прямих іноземних інвестицій у розрахунку на одну особу	+
	Експорт товарів у розрахунку на одну особу	+
	Кількість малих підприємств у розрахунку на 10 тис. наявного нас.	+
	Кількість середніх підприємств у розрахунку на 10 тис. наявного нас.	+
	Обсяг реалізованої інноваційної продукції	+
	Щільність автомобільних доріг загального користування з твердим покриттям державного та місцевого значення вищої категорії (I, II)	+
	Середньомісячна заробітна плата (номінальна)	
	Загальний коефіцієнт вибуття сільського населення	+
	Забезпеченість населення лікарями всіх спеціальностей	+
	Рівень обладнання загальної площі житлового фонду водопроводом	+
	Рівень смертності на 1 тис. населення	+
	Демографічне навантаження на 1 тис. осіб постійного населення віком 16-59 років (у т.ч. окремо міська та сільська місцевість)	+
	Охоплення дітей дошкільними навчальними закладами	+
	Питома вага утилізованих відходів	+
	Рівень безробіття за методологією Міжнародної організації праці	+
	Площа земель природно-заповідного фонду	+
	Питома вага площі природно-заповідного фонду до площі АТО	+

Примітка: позначка (-) свідчить, що показник вилучено, (+) – показник додано

У вітчизняній практиці стратегічного планування організацію моніторингу та оцінювання, а також відповідальність за цей процес області з урахуванням рекомендацій «Державної стратегії регіонального розвитку до 2020 року» покладають, здебільшого, на обласну державну адміністрацію та обласну раду (наприклад, Кіровоградська, Вінницька, Миколаївська, Черкаська області). В Івано-Франківській області організацію проведення моніторингу та оцінки реалізації Стратегії здійснюватиме Координаційний комітет як постійно діючий орган стратегічного управління реалізацією Стратегії [138-149].

Закордонний досвід в питаннях інституційного забезпечення процесу стратегічного планування свідчить, що окрім владних структур до процесів розробки, моніторингу та оцінювання стратегій соціально-економічного розвитку територій можуть бути залучені ще й інші зацікавлені сторони.

В одних країнах, наприклад, ці послуги виконують інституційні посередники, в інших, утворюються на весь термін реалізації програмно-прогнозних документів спеціальні комітети.

У Канаді, наприклад, федеральний уряд вдається до створення та підтримки діяльності агентств регіонального розвитку як одного з інструментів регіональної політики. В обов'язки зазначених інституційних структур входить: розробка планів оцінювання діяльності уряду та програм; формування необхідної ресурсної бази для проведення оцінки (фінанси, персонал); забезпечення доступу представників Секретаріату Ради казначейства до планів оцінювання та звітів про його результати. Агентства об'єктивно зацікавлені в здійсненні оцінки програм, які виконуються на певній території, оскільки лише використовуючи її результати, вони зможуть претендувати в наступному програмовому періоді на поновлення чи збільшення фінансування від уряду [119, с. 22].

В Країнах Європейського Союзу для моніторингу реалізації цілей програмно-прогнозних документів утворюють комісії (комітети) для кожного документу окремо. Комісії очолюють представники керівного органу програмно-прогнозного документу, вони відповідальні за впровадження

системи пошуку даних для потреб моніторингу, власне здійснення моніторингу та підготування звітів [119, с. 16].

У Польщі, до складу комітетів з моніторингу входять: маршал воєводства (голова); представники адміністрації маршала воєводства; адміністрації воєводи; управління статистики; місцевого самоврядування (гмін); соціально-економічні партнери. Основне завдання таких комітетів з моніторингу – нагляд за реалізацією регіональних контрактів і регіональних операційних програм із застосуванням комплексу показників; здійснення періодичного контролю виконання програми і, в разі виявлення відхилень від запланованих результатів, розробка пропозицій щодо внесення змін у методи реалізації програми; надання оцінки звітів, складених керівними органами, перед поданням їх профільному міністерству; здійснення періодичного оцінювання виконання регіонального контракту, оцінки звітів про реалізацію контрактів та висловлення пропозицій щодо внесення змін або розірвання контракту. Неурядові організації та приватні фірми, що впроваджують операційні програми й конкретні проекти, зобов'язані створювати власну систему моніторингу як елемент системи управління програмою або проектом [119, с. 25-26].

Обов'язки з проведення моніторингу та оцінювання повинні покладатися на відповідні інституційні структури, діючі на постійній основі, а не лише на період дії окремого стратегічного плану. Ці структури мають постійно відстежувати ситуацію в економічній та соціальній сфері, розробляти стратегії розвитку територій, здійснювати постійний моніторинг та оцінювання результативності їх реалізації владними структурами за участі бізнесу та громадськості (рис. 3.4).

Таким чином, дотримуючись ідеї цілісності стратегічного планування соціально-економічного розвитку територій, проблема планування успішності та результативності реалізації стратегій має розглядатися в комплексі. Незалежно від того, що є об'єктом стратегічного планування – процеси, що відбуваються в економічній та соціальній сферах міста, району, регіону чи країни, до процесу моніторингу та оцінювання мають висуватися єдині вимоги,

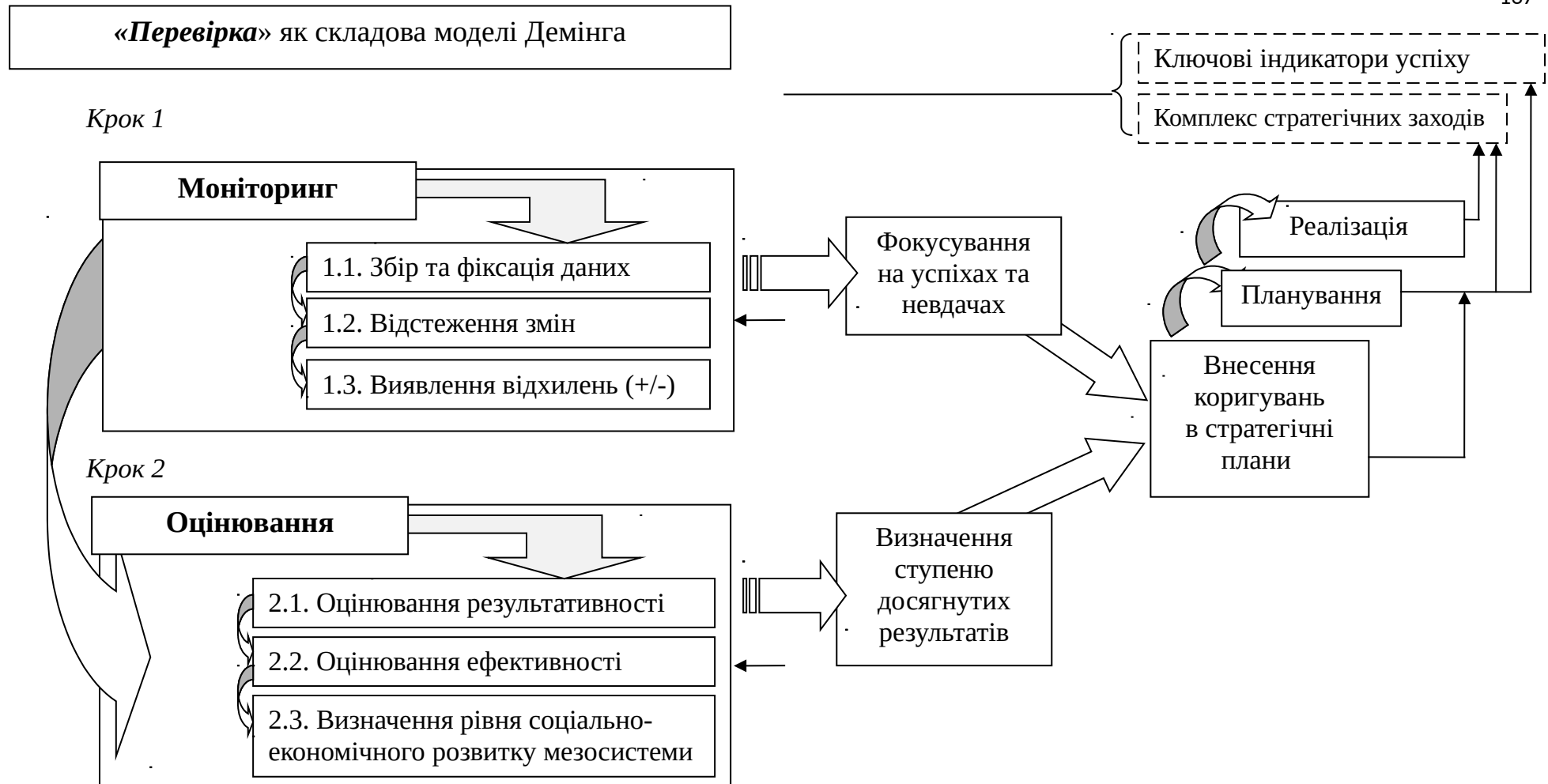

Рисунок 3.4 – Механізм моніторингу та оцінювання реалізації стратегій соціально-економічного розвитку мезосистем в циклічній моделі стратегічного планування (Джерело: розроблено авторами)

регламентовані у нормативно-правовому полі держави. Саме вони мають зробити процес дієвим (у тому числі шляхом належного його супроводження з боку відповідних інститутів), позбавити необхідності розробляти нові стратегічні плани в умовах зміни економічної або політичної ситуації та змін, що відбуваються як в соціально-економічних системах так за їх межами, замість внесення необхідних корегувань у раніше розроблені стратегічні плани.

Підсумовуючи результати дослідження, необхідно зазначити, що на етапі планування соціально-економічного розвитку мезосистем важливо визначити перелік показників, за допомогою яких буде здійснюватися моніторинг, а на етапі оцінки визначатиметься рівень прогресу щодо виконання стратегічних завдань. Серед великого різноманіття показників, обумовленого специфікою проблем мезосистем та різними підходами щодо їх розв'язання, у стратегіях має міститися блок результативних показників, що представляють таку базову складову адміністративного моніторингу, як моніторинг соціально-економічних та екологічних показників. Саме за цими показниками має відбуватися оцінювання результативності реалізації стратегій. За умови, коли перспективні моделі соціально-економічного розвитку мезосистем матимуть однаковий перелік зіставлених результативних індикаторів можна говорити про комплексне інтегральне оцінювання рівня їх розвитку за результатами реалізації стратегій на базі єдиних дотичних індикаторів успіху. Індикатори за складовою моніторингу реалізації програм та проектів – допоміжні показники, що підбираються органами місцевого самоврядування з урахуванням місцевої специфіки проблем та проектного забезпечення стратегій.

Проблема планування результативності та ефективності реалізації стратегій має розглядатися в комплексі. Незалежно від того, що є об'єктом стратегічного планування – процеси, що відбуваються в економічній та соціальній сферах міста, району, регіону або країни, до форм проведення, методів і засобів моніторингу та оцінювання мають висуватися єдині вимоги,

регламентовані у нормативно-правовому полі держави. Це зробить процес дієвим та забезпечить його успішну реалізацію шляхом належного супроводження з боку відповідних державних інститутів.

4. ФОРМУВАННЯ ПЕРСПЕКТИВНОЇ МОДЕЛІ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ МЕЗОСИСТЕМИ ТА ОЦІНЮВАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ЇЇ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ

4.1. Основні тенденції соціально-економічного розвитку мезосистем України та напрями перспективних перетворень

Визначення ступеню реалізації стратегічних планів соціально-економічного розвитку мезосистем необхідно здійснювати на підставі оцінювання результативності та ефективності їх впровадження за низкою індикаторів – показників, за допомогою яких має здійснюватися моніторинг та оцінка рівня прогресу у мезосистемі при виконанні стратегічних завдань.

Оцінюванню рівня соціально-економічного розвитку територій присвячено чимало наукових праць як вітчизняних так і закордонних дослідників [150-158]. Однак, здебільшого, напрацювання науковців стосуються оцінювання рівня розвитку соціально-економічних систем за загальними результатами господарювання у контексті вирішення проблем регіонального розвитку. Активне запровадження стратегічного планування на мезорівні з урахуванням ідеї цілісності стратегічного планування вимагає опрацювання відповідного механізму оцінювання рівня соціально-економічного розвитку мезосистем за результатами реалізації стратегічних планів. Таке оцінювання стає можливим за умови виділення у складі різноаспектних результатів просування соціально-економічних систем мезорівня до загальної стратегічної мети єдиних дотичних для мезосистем індикаторів успіху.

Вітчизняне законодавство з питань розробки та реалізації стратегічних планів регіонального рівня зводить основне завдання оцінки їх реалізації з одного боку, до визначення стану їх виконання, з іншого, до аналізу соціально-економічного розвитку регіонів за низкою показників, інформацію щодо розміру яких надає Державний комітет статистики України (рис. 4.1).

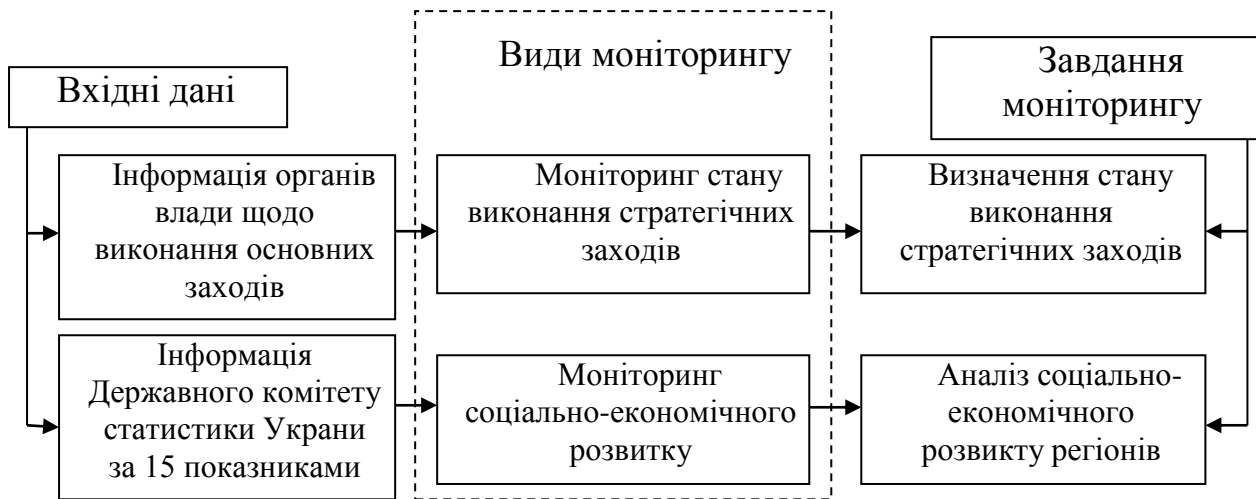

Рисунок 4.1 – Порядок оцінки реалізації регіональних стратегій розвитку
(Джерело: розроблено авторами за матеріалами [26])

Основними показниками оцінки реалізації стратегії виступають такі показники як: валовий регіональний продукт; валовий регіональний продукт у розрахунку на одну особу; доходи і видатки бюджетів регіонів; кількість суб'єктів Єдиного державного реєстру підприємств і організацій України, у тому числі включених до Єдиного державного реєстру та виключених з нього протягом року; кількість підприємств – суб'єктів підприємницької діяльності; кількість фізичних осіб, зайнятих підприємницькою діяльністю; наявність основних засобів та рівень їх зносу; індекси промислової продукції; обсяги та індекси продукції сільського господарства; індекси виконаних будівельних робіт; індекси обороту роздрібної торгівлі; чисельність населення на кінець року; коефіцієнти народжуваності, смертності та природного приросту; середньомісячна номінальна заробітна плата найманих працівників та індекси номінальної та реальної заробітної плати, стан соціальної сфери.

Також результати реалізації регіональних стратегій мають втілюватися у щорічні підсумкові звіти регіонів та повинні включати: короткий опис стратегічних заходів та вплив їх впровадження на регіон; інформацію про рівень виконання заходів порівняно з попередньо визначеними в плані очікуваними результатами; дані про заплановані та фактичні обсяги і джерела фінансування заходів; резюме з основних перешкод у виконанні певних заходів,

які вживалися для їх подолання; інформацію про зміни в основних показниках соціально-економічного розвитку [26, ст. 23].

Для аналізу результативності та ефективності реалізації стратегій зупинимося на такому завданні оцінки реалізації регіональних стратегій як аналіз соціально-економічного розвитку регіонів за низкою показників.

Результатом аналізу соціально-економічного розвитку адміністративно-територіальних утворень країни є фіксація змін в тих показниках соціально-економічного розвитку, перелік яких наведено вище. Проте, проста фіксація інформації щодо змін індикаторів, не дозволяє однозначно судити про покращення (погіршення) соціально-економічного розвитку території за результатами реалізації стратегій. Показники можуть несуттєво зрости чи впасти і під впливом загальноекономічної кон'юнктури, навіть за умови відсутності стратегічного плану, а рівень розвитку соціально-економічної системи та якість життя населення при цьому може залишитися без змін.

За цих обставин, по-перше, виникає потреба визначення комплексного показнику ефективності функціонування соціально-економічної системи за результатами впливу стратегічних заходів на соціально-економічний розвиток регіонів та його аналіз у динаміці з метою виявлення змін рівня розвитку соціально-економічних систем протягом усього періоду реалізації стратегічного плану. По-друге, аналіз результатів реалізації регіональних стратегій обов'язково повинен бути комплексним: поряд з оцінкою впливу слід вдаватися до оцінювання ефективності та результативності, а це, в свою чергу, вимагає дотримання регіонами країни вимог вітчизняного законодавства щодо розроблення регіональних стратегій розвитку.

Крім того, фіксація змін в показниках щодо одного регіону, не дозволяє судити про рівень його соціально-економічного розвитку порівняно з іншими соціально-економічними системами країни регіонального рівня. Для цього потрібні аналогічні розрахунки й для усіх інших регіонів. Все це у комплексі вимагає необхідності опрацювання відповідного механізму оцінювання рівня соціально-економічного розвитку регіонів за результатами реалізації

стратегічних планів на базі певного загального показнику ефективності функціонування соціально-економічної системи.

Система планування та управління розвитком мезосистем спрямована на створення умов для перспективного ефективного розвитку територій на базі сучасного стану їх соціально-економічної сфери. Проведене дослідження доводить наявність значних розбіжностей в показниках економічного розвитку регіонів, про що свідчать дані наведені в таблиці 4.1.

Таблиця 4.1 – Основні соціально-економічні показники регіонів України, 2017 р.

Області	Райони	ОТГ ¹	Площа, тис. га	Населен- ня, тис. осіб	ВРП ² , млн. грн.	Пром. продукція, млн. грн.	Продукція с/гос-ва, млн. грн.
Україна	490	458	60354,9	42386,4	2385367	2625862,7	254641
Вінницька	27	16	2649,2	1575,8	74411	72200,7	21319
Волинська	16	20	2014,4	1038,5	35744	29214,7	6559
Дніпропетровська	22	37	3192,3	3231,1	244478	439478,0	15183
Донецька	18	6	2651,7	4200,5	137500	266626,2	7513
Житомирська	23	41	2982,7	1231,2	47919	41140,8	9407
Закарпатська	13	5	1275,3	1258,1	32390	22399,8	3965
Запорізька	20	15	2718,3	1723,2	104323	197495,3	9928
Ів-Франківська	14	14	1392,7	1377,5	51404	48834,9	5795
Київська	25	2	2812,1	1754,3	128638	112919,9	15545
Кіровоградська	21	5	2458,8	956,3	46021	29578,9	12038
Луганська	18	3	2668,3	2167,8	31356	24472,9	4816
Львівська	20	15	2183,1	2529,6	114842	91457,3	9255
Миколаївська	19	18	2458,5	1141,3	57815	53619,2	9714
Одеська	26	15	3331,4	2383,1	119800	67476,8	11881
Полтавська	25	39	2875,0	1413,8	116272	193298,6	17213
Рівненська	16	18	2005,1	1160,6	39469	36664,7	6723
Сумська	18	24	2383,2	1094,3	46287	42947,8	10193
Тернопільська	17	38	1382,4	1052,3	31072	21684,7	8524
Харківська	27	3	3141,8	2694,0	154871	184703,4	15648
Херсонська	18	24	2846,1	1047,0	38743	28118,7	11232
Хмельницька	20	36	2062,9	1274,4	48859	40169,1	12549
Черкаська	20	26	2091,6	1220,4	59412	68686,1	14984
Чернівецька	11	14	809,6	906,7	21239	11470,9	4286
Чернігівська	22	24	3190,3	1020,1	43362	47369,4	10372
м. Київ	-	-	83,6	2934,5	559140	453833,9	-

¹⁾ Об'єднані територіальні громади

²⁾ Валовий регіональний продукт

Джерело: розроблено авторами за матеріалами [159, с. 16-17].

Як видно, обсяг валового регіонального продукту коливається від 244,5 млрд. грн. в Дніпропетровській області до 21,3 в Чернівецькій області, обсяг продукції промисловості – від 439,5 млрд. грн. в Дніпропетровській області до 11,5 у Чернівецькій, а продукції сільського господарства – від 17,2 в Полтавській до 4,0 млрд. грн. в Закарпатській області. Більш точну характеристику нерівномірності економічного розвитку окремих регіонів представляє групування областей за обсягом валового регіонального продукту, обсягами продукції промисловості та сільського господарства в розрахунку на одну область і тисячу населення, наведені в таблицях 4.2 і 4.3.

Таблиця 4.2 – Групування областей України за обсягом ВРП на 1 область, 2017р.

Області з обсягом ВРП, млн. грн.	Число областей	У % до підсумку	У розрахунку на 1 область ¹⁾		
			валовий регіональний продукт	продукція промисловості	продукція сільського господарства
до 40000	7	29,2	32859	24861	6586
40000-50000	5	20,8	46490	40241	10912
50000-100000	4	16,7	60761	60835	12953
понад 100000	8	33,3	140091	194182	12771
	24	100,0	76093	90501	10610

¹⁾ без м.Київ

Джерело: авторські розрахунки за матеріалами [159, ст. 16-17].

У половині регіонів з обсягом валового регіонального продукту до 50 млрд. грн. на одну область виробляється 17,3 відсотків промислової продукції і 39,5 відсотків продукції сільського господарства, а в регіонах з більш високим обсягом ВРП – відповідно 82,7 і 60,5 відсотків. До першої групи входять більшість областей заходу України (крім Івано-Франківської та Львівської) і частина центральних областей.

Така ж ситуація спостерігається з розподілом областей за обсягом валового регіонального продукту в розрахунку на 1000 населення. До першої групи входять: Чернівецька, Закарпатська та Тернопільська, а також Луганська області, до другої увійшли області: Рівненська, Волинська, Івано-Франківська, Хмельницька, Житомирська та Донецька.

Таблиця 4.3 – Групування областей України за обсягом ВРП на тисячу населення, 2017р.

Області з обсягом ВРП на тисячу населення, тис. грн.	Кількість областей	У % до підсумку	У розрахунку на тисячу населення		
			валовий регіональний продукт	продукція промисловості	продукція сільського господарства
до 30000	4	16,7	21552	14862	4010
30000-40000	7	29,2	35273	43317	5276
40000-50000	6	25,0	45773	41951	9309
50000-60000	3	12,5	53468	49177	5989
60000-70000	1	4,2	60540	114610	5761
70000 і вище	3	12,5	76476	116530	7492
	24	100,0	46290	61951	6008

Джерело: розраховано авторами за матеріалами [159, ст. 16-17].

Ще однією з ознак нерівномірності розвитку окремих регіонів є обсяг капітальних інвестицій в економіку. У 2017 році загальний обсяг інвестицій в цінах поточного року дорівнював 448,5 млрд. грн., що на 89,3 млрд. грн. або на 25 відсотків більше проти 2016 року. За окремими областями капітальні інвестиції розподілися таким чином (таблиця 4.4):

Таблиця 4.4 – Капітальні інвестиції за областями України у 2017 р.

Області з обсягом інвестицій до 10 млрд. грн.	Млн. грн.	У % до підсумку	Області з обсягом інвестицій понад 10 млрд. грн.	Млн. грн.	У % до підсумку
Чернівецька	2992	0,96	Хмельницька	10500	3,36
Луганська	3330	1,07	Миколаївська	11178	3,58
Закарпатська	5624	1,80	Вінницька	11744	3,76
Рівненська	6127	1,96	Полтавська	15855	5,07
Сумська	6947	2,22	Запорізька	15880	5,08
Волинська	7042	2,25	Донецька	17269	5,53
Тернопільська	7151	2,29	Харківська	19362	6,20
Кіровоградська	7321	2,34	Одеська	22300	7,14
Чернігівська	7351	2,35	Львівська	24106	7,72
Херсонська	7362	2,36	Київська	34494	11,04
Житомирська	7722	2,47	Дніпропетровська	42908	13,73
Черкаська	8144	2,61	Всього	312045	100,00
Івано-Франківська	9708	3,11			

Джерело: розраховано авторами за матеріалами [160, с. 357-366].

У 11-ти областях з обсягом капітальних інвестицій до 10 млрд. грн. їх частка складає всього 28 відсотків, а частка 2-х областей – Дніпропетровської та Київської дорівнює майже 25 відсоткам. Окреме місце займає м. Київ, капітальні інвестиції в економіку якого в 2017 році склали 136 млрд. грн., що складає 30 відсотків загального обсягу капітальних інвестицій в економіку України.

Вагомим чинником функціонування мезосистем є наявність там розвинутої **соціальної інфраструктури**. У першу чергу це стосується мережі медичних установ, закладів освіти та установ культури. Саме їх наявність та ефективне функціонування є гарантом динамічного розвитку територій, забезпечення їх кваліфікованою робочою силою, створення умов для гармонійного розвитку особистості [161].

У таблиці 4.5 наводяться основні показники, що характеризують стан соціальної сфери України.

Таблиця 4.5 – Показники розвитку в 1990-2017 рр. соціальної сфери України

Показники	1990	2000	2010	2017	2017 у % до	
					1990	2000
Кількість загальноосвітніх шкіл, тисяч	21,8	22,2	20,3	16,8	77,1	75,7
Чисельність учнів, тисяч	7132	7143	4299	3846	53,9	53,8
Кількість ЗВО I-II рівнів акредитації	742	664	511	372	50,1	56,0
Чисельність студентів, тисяч	757	528	354	209	27,6	39,6
Кількість ЗВО III-IV рівнів акредитації	149	315	350	289	194,0	91,7
Чисельність студентів, тисяч	881	1403	2245	1330	151,0	94,8
Кількість лікарських закладів, тисяч	3,9	3,3	2,8	1,7	43,6	51,5
Кількість лікарів усіх спеціальностей, тисяч	227	226	225	187	82,4	82,7
Кількість лікарських ліжок, тисяч	700	466	429	309	44,1	66,3
Кількість театрів	125	131	140	112	89,6	85,5
Кількість музеїв	214	378	546	576	2,7 р.	152,4
Кількість бібліотек, тисяч	23,6	20,7	19,5	17,0	72,0	82,1
Бібліотечний фонд, млн. примірників	419	343	330	255	60,9	74,3

Джерело : авторські розрахунки за даними [159, ст. 16-17].

Як видно, протягом усього періоду відбувалося скорочення як кількісних, так і якісних показників функціонування соціальної сфери, за виключенням кількості закладів вищої освіти III-IV рівнів акредитації та чисельності їх студентів, де відбулося збільшення у порівнянні з 1990 роком відповідно в 1,9 і 1,5 рази, а також кількості музеїв, яка зросла у 2,7 рази.

З початку XXI століття відбулися значні зміни в соціальній сфері окремих регіонів, про що свідчать дані, наведені в таблиці 4.6 (Розрахунки зроблені без міста Києва, де насиченість закладами освіти, охорони здоров'я та культури, не порівнянні з даними областей).

Таблиця 4.6 – Показники розвитку соціальної сфери областей України в 2000-2017 рр.¹⁾

	Учнів ЗОШ на 1000 населення		Студентів ЗВО III-IV рівнів на 1000 населення		Лікарів усіх спеціальностей на 10000 населення		Бібліотечний фонд, примірників на 100 осіб	
	2000	2017	2000	2017	2000	2017	2000	2017
Україна	137	90	28	32	46,2	44,0	693	600
Вінницька	138	98	14	21	46,6	48,3	1057	926
Волинська	157	126	17	19	39,6	37,9	718	617
Дніпропетровська	138	97	30	31	47,7	47,2	557	577
Донецька	121	36	25	6	46,0	...	533	...
Житомирська	150	105	14	17	38,5	37,9	841	722
Закарпатська	165	126	12	15	40,6	39,4	591	438
Запорізька	139	93	27	36	48,3	50,4	551	516
Ів.-Франківська	157	109	17	23	45,6	60,9	667	634
Київська	144	111	10	13	33,4	42,8	654	532
Кіровоградська	140	95	16	10	35,3	35,4	860	759
Луганська	128	24	21	7	41,2	...	481	...
Львівська	148	104	32	44	51,9	56,1	548	712
Миколаївська	148	97	17	23	36,0	34,2	801	724
Одеська	139	104	36	41	48,0	47,3	842	843
Полтавська	136	91	24	29	46,9	48,3	821	751
Рівненська	164	129	20	24	38,9	41,5	769	753
Сумська	132	84	21	29	36,7	40,4	785	704
Тернопільська	149	101	38	33	47,0	52,9	744	724
Харківська	128	87	61	59	52,0	58,3	822	712
Херсонська	155	101	21	20	34,9	35,6	644	678
Хмельницька	148	101	20	21	37,4	42,9	1024	762
Черкаська	142	90	17	25	37,9	38,8	952	775
Чернівецька	150	109	19	25	47,2	59,4	734	618
Чернігівська	133	90	16	16	36,3	36,9	922	924

1) дані наведені без тимчасово окупованих АРК, а за 2017 р. без Донецької та Луганської областей
Джерело: розраховано за даними [160, с. 30, 117-120, 126, 133-135, 157-160].

Наведені в таблиці показники, розраховані відповідно до чисельності населення, свідчать про негативну динаміку розвитку соціальної сфери в усіх областях України. Виключенням є показник кількості студентів у розрахунку на 1000 населення, де незначне скорочення спостерігається лише в чотирьох областях. Зростання цього показника пояснюється суттєвим збільшенням кількості закладів вищої освіти III-IV рівнів акредитації в 90-ті роки минулого століття, в результаті чого відбулося підвищення рівня доступності молоді до вищої освіти. Ця тенденція зберігалася аж до 2008 року, після чого за 10 років загальна чисельність студентів ЗВО III-IV рівнів акредитації скоротилася з 2365 тисяч до 1330 тисяч осіб.

На підставі даних про соціальний розвиток окремих регіонів ми розробили, так би мовити, «соціальний портрет» середньої області України, основні параметри якого представлені у таблиці 4.7.

Таблиця 4.7 – Основні показники стану соціальної сфери областей України¹⁾

Освіта			Охорона здоров'я			Культура		
Припадає у середньому на одну область:								
	2000	2017		2000	2017		2000	2017
загальноосвітніх шкіл	888	674	лікарських закладів	132	71	театрів	5	5
учнів, тис.	271	160	лікарів усіх спеціальностей , тисяч	10,6	7,8	музеїв	15	24
ЗВО I-II рівня акредитації	27	15	– на 10 тис. населення	46,2	44,0	бібліотек	828	708
число студентів, тис.	29,1	9,0	лікарських ліжок, тисяч	18,6	13,1	примірників книжок, на 100 осіб	693	600
ЗВО III-IV рівня акредитації	13	12	– на 10 тис. населення	95,0	74,3	клубних закладів	816	589
Число студентів, тис.	56,1	55,4						

1) дані за 2017 р. наведені без тимчасово окупованих територій Донецької та Луганської областей

Джерело: розраховано за даними [160, с. 117-120, 126, 133-135, 157-160].

Отже, можна зробити висновок, що в 2017 році у порівнянні з 2000 відбулося звуження соціальної сфери на території України в цілому та в її окремих регіонах за усіма показниками, за виключенням числа музеїв.

Сучасна реформа, спрямована на децентралізацію управління, потребує розробки нових підходів щодо реформування всієї системи створення та функціонування місцевих органів самоврядування, які б охоплювали всі сфери життя на рівні мезосистем.

Однією з важливіших складових такої системи, як відмічалось вище, є соціальна сфера і зокрема сфера освіти. Саме освіта виступає фактором підвищення інтелектуального рівня соціально-економічного розвитку мезосистем, забезпечення кваліфікаційною робочою силою та високого рівня функціонування органів управління [162, с. 43-46].

Існуюча зараз в Україні система підготовки кваліфікованих кадрів різного рівня не враховує багатьох аспектів розвитку та функціонування економіки на рівні мезосистем.

Ефективний гармонійний розвиток регіонів неможливий без наявності на їх території закладів освіти, які забезпечують їх кваліфікованими кадрами для різних сфер діяльності: освіти, охорони здоров'я, промисловості, сільського господарства, транспорту тощо. Перш за все це стосується вищої освіти і таких її аспектів як кількість закладів, їх територіальне розміщення та галузева структура [163].

Сучасна система підготовки фахівців з вищою освітою формувалася на базі радянської системи, яка базувалася на принципах жорсткого державного регулювання мережі ЗВО, її галузевої та територіальної структури.

За часів незалежності в Україні відбулися значні зрушення в кількості та розміщення по території країни закладів вищої освіти. Зараз в Україні функціонує 342 вищих закладів освіти I–II рівнів акредитації та 289 закладів III–IV рівнів акредитації. Але за роки незалежності процес формування мережі ЗВО пережив декілька етапів [163, 164].

Перший етап – це дев'яності роки минулого століття та нульові роки ХХІ століття, коли кількість закладів III–IV рівнів акредитації зросла більш ніж удвічі – зі 149 у 1991 році до 353 у 2009 році, а чисельність студентів майже утричі – з 881 тисячі до 2,4 мільйона. Одночасно відбулося скорочення числа закладів I–II рівнів акредитації з 742 до 528 та чисельності їх студентів з 757 тисяч до 400 тисяч.

На другому етапі в 2010-2017 роки число закладів вищої освіти I–II рівнів акредитації продовжувалося скорочуватися і сягнуло значення 372 заклади, з чисельністю студентів – 209 тисяч осіб. На цьому етапі почалося також скорочуватися й число закладів III–IV рівнів акредитації і особливо високими темпами убувати чисельність студентів. У 2017/18 навчальному році у закладах вищої освіти України навчалось 1330 тисяч студентів, що складає 56 відсотків від чисельності 2009/10 начального року. Динаміка числа закладів вищої освіти та чисельності студентів за 1991-2017 рр. наочно представлена на графіку 4.2.

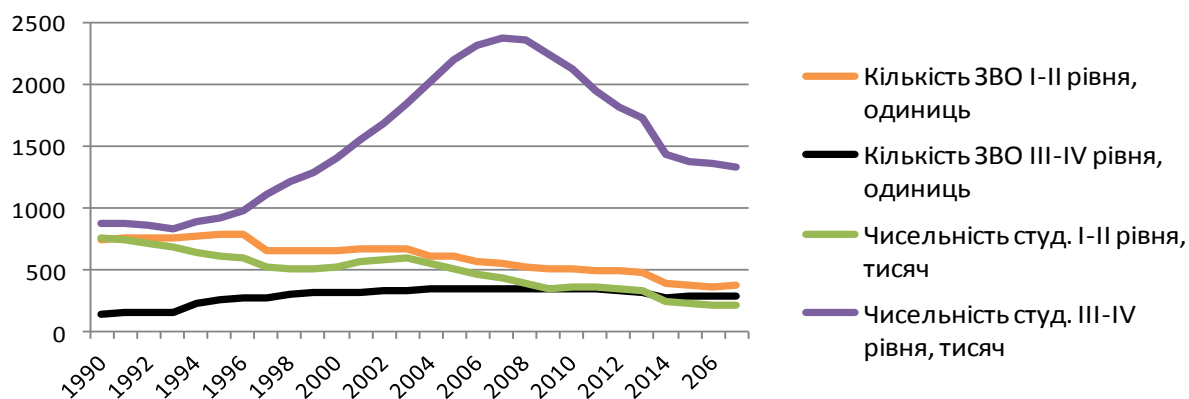

Рисунок 4.2 – Динаміка кількості ЗВО та чисельності студентів (Джерело: авторські розрахунки за даними [160, с.127-130])

Динаміка наведених на графіку показників, пояснюється дією низки чинників соціально-економічного та демографічного характеру. У 90-ті роки, з переходом від командно-адміністративної системи управління до ринкових відносин, в Україні відбулося зростання кількості закладів вищої освіти III–IV

рівнів акредитації, як за рахунок відкриття нових, так і в результаті перетворення закладів I–II рівнів акредитації в інститути та університети.

Цей процес, що тривав до 2009 року, природно супроводжувався зростанням чисельності студентів ЗВО III–IV рівнів акредитації, коли вона сягнула 2365 тисяч осіб проти 881 тисячі осіб у 1991 році, після чого почалося скорочення чисельності студентів. У цілому за період 2009-2017 роки випуск перевищив прийом у 5 разів (4210 проти 846 тисяч осіб). Основною причиною цього негативного процесу стала демографічна криза в Україні в 90-ті роки минулого століття [165]. .

Що стосується ЗВО I–II рівнів акредитації, то протягом усього періоду чітко простежується тенденція до скорочення і кількості ЗВО (на 50 відсотків) і чисельності студентів (на 80 відсотків).

Ці процеси привели до суттєвих змін у територіальному розміщенні закладів вищої освіти, про що свідчать дані таблиці 4.8.

Таблиця 4.8 – Групування областей України за кількістю закладів освіти у 1991-2017 р.

Області з числом ЗВО	1990 р.		2010 р.		2017 р.	
	одиниць	%	одиниць	%	одиниць	%
ЗВО I-II рівнів акредитації						
до 20	11	42,3	19	73,1	21	84,0
20-29	8	30,8	3	11,5	2	8,0
30-39	1	3,8	2	7,7	2	8,0
40-49	4	15,4	1	3,8	-	-
50 і більше	2	7,7	1	3,8	-	-
Усього	26	100,0	26	100,0	25	100,0
ЗВО III-IV рівнів акредитації						
до 5	17	65,4	3	11,5	5	20,0
5 – 9	3	11,5	13	50,0	13	52,0
10 – 14	3	11,5	3	11,5	2	8,0
15 – 19	2	7,7	1	3,8	–	–
20 і більше	1	3,8	6	23,1	5	20,0
Усього	26	100,0	26	100,0	25	100,0

Джерело: авторські розрахунки за даними [160, с. 127-130].

Як видно, має місце суттєве коливання наявності закладів освіти в окремих регіонах у порівнянні з середньою по країні. Насиченість областей закладами освіти залежить від низки чинників. Так, кількість загальноосвітніх шкіл пряму пов'язана з чисельністю населення та кількістю населених пунктів, а число середніх та вищих закладів освіти – від чинників, аналіз яких наведено нижче.

У таблиці 4.9 наведено групування областей України в залежності кількості закладів вищої освіти та чисельності студентів у 2017 р.

Таблиця 4.9 – Групування областей України за кількістю ЗВО

Області з числом ЗВО	Число областей	Кількість ЗВО	%	Чисельність студентів	%
3 – 5	12	53	18,3	256,3	19,3
6 – 9	4	25	8,7	140,2	10,5
10 – 20	4	39	13,5	131,0	9,9
20 і більше	5	172	59,5	802,5	60,3
Усього	25	289	100,0	1330,0	100,0

Джерело: авторські розрахунки за даними [160, с. 127-130].

Як видно, більше половини вищих закладів освіти, в яких навчається 60 відсотків студентів, розташовані в 5 регіонах, у той час як в 12 областях чисельність студентів не перевищує 20 відсотків загальної чисельності. Тобто, п'ять регіонів акумулюють значну частину випускників загальноосвітніх шкіл країни, при тому, що на їх території проживає лише третина населення країни і функціонує лише 27 відсотків шкіл з часткою учнів 35 відсотків від їх загальної чисельності.

У 90-ті роки ХХ століття у зв'язку з масовим відкриттям нових навчальних закладів в містах України, відбулося скорочення частки Дніпропетровської, Львівської, Одеської, Харківської областей та м. Києва по кількості закладів вищої освіти та чисельності студентів. Але з початку ХХІ століття намітилася чітка тенденція до їх зростання, що наочно видно на рисунку 4.3.

Рисунок 4.3 – Динаміка частки ЗВО та чисельності студентів у великих університетських центрах (Джерело: розрахунки за даними [160, с. 127, 129])

Підвищення частки ЗВО та чисельності студентів Дніпропетровської, Львівської, Одеської, Харківської областей та міста Києва в останні роки пояснюються: по-перше, загальною тенденцією, пов'язаною з прагненням молоді до навчання у великих містах, а, по-друге, з тимчасовою окупацією АРК і частини Донецької та Луганської областей. На окупованих територіях залишилося 37 закладів вищої освіти, в яких на початок 2014-15 н.р. навчалось близько 220 тис. студентів.

Таким чином, можна констатувати, що в Україні сформувалося п'ять великих науково-навчальних центрів, де в 172 ЗВО навчається 803 тисячі студентів. У решті областей функціонує 117 закладів з контингентом 527 тисяч студентів.

Сучасна мережа закладів вищої освіти в Україні сформувалася в результаті дії трьох чинників. Перший – історичний. Так склалося, що заклади вищої освіти відкривалися в промислових і культурних центрах з розвинутою соціальною, транспортною інфраструктурою, значною чисельністю населення, можливістю створення міцного наукового потенціалу (Київ, Харків, Дніпро, Одеса, Львів).

Другий чинник умовно можна назвати галузевим. У великих центрах освіти, як правило, розташовані навчальні заклади з унікальними спеціальностями – машинобудування, зв'язок, морський, повітряний та

залізничний транспорт, лісне господарство тощо, які користуються підвищеним інтересом у молоді.

Третій чинник – особистий. У молоді є велике бажання навчатися у великих культурних центрах з розвинутою соціальною структурою і, що дуже важливо сьогодні, більшою можливістю працевлаштування та кар'єрного росту. Не менш важливим є бажання навчатися в престижних університетах, що також підвищує шанси кар'єрного росту як в Україні, так і за кордоном.

Територіальна структура закладів вищої освіти, що склалася під впливом вказаних чинників, має як позитивні, так і негативні наслідки. До позитивних слід віднести те, що у цих центрах зосереджені заклади з високим матеріальним забезпеченням і науково-педагогічним потенціалом. Міста, в яких знаходяться ці заклади, мають більш високі, у порівнянні з іншими регіонами, можливості для працевлаштування випускників, а також перспективи виїзду на роботу за кордон. Також у містах Києві, Харкові, Дніпрі, Одесі та Львові знаходиться більшість науково-дослідницьких інститутів НАН України, що підвищує загальний науковий рівень.

До негативних наслідків, з оглядом на функціонування в цілому соціально-економічної сфери країни, необхідно віднести: підвищений відтік молоді з провінції, що негативно впливає на економічний, соціальний і демографічний розвиток цих регіонів, дефіцит фахівців з вищої спеціальною освітою, більш низький науково-педагогічний потенціал ЗВО та можливості його відтворення.

На рисунку 4.4 представлено розподіл областей за кількістю закладів вищої освіти¹, з якого видно, що великі наукові центри розташовані на території країни таким чином, що теоретично забезпечують потреби регіонів у кваліфікованих кадрах, за рахунок випускників ЗВО, які навчалися в цих університетських центрах. Але практично цього не відбувається тому, що більшість випускників ЗВО розташованих у великих містах, як правило, не повертаються в провінцію.

¹ Без АРК і тимчасово окупованої території Донецької та Луганської областей

Рисунок 4.4 – Розподіл областей України за кількістю закладів вищої освіти III-IV рівнів акредитації у 2017 р. (Джерело: авторські розрахунки за даними [160, с. 127-130])

Сучасне територіальне розміщення закладів вищої освіти має такий негативний наслідок, як низька насиченість окремих регіонів студентами – найбільш активною часткою населення, основою майбутнього наукового та професійного розвитку регіону.

Чисельність студентів у розрахунку на 10000 мешканців в окремих територіях варіюється у широких межах – від 58 осіб в Донецькій, 77 в Луганській² та 93 в Кіровоградській області до 392 осіб в Одеській області, 430 у Львівській та 572 осіб у Харківській області. Окреме значення має місто Київ.

У таблиці 4.10 наводяться дані про кількість студентів у розрахунку на 10000 населення окремих регіонів України.

Зміна кількості закладів вищої освіти та чисельності студентів привели до суттєвих змін у розмірах ЗВО за кількістю студентів. За 1991-2017 рр. чисельність студентів на 1 заклад I-II рівнів акредитації скоротилася майже удвічі – з 1020 до 561. При цьому, можна відмітити, що процес зменшення

² Без тимчасово окупованих територій Донецької та Луганської областей

Таблиця 4.10 – Розподіл областей України за числом студентів ЗВО III-IV рівнів акредитації на 10000 населення у 2017 р.

Області з числом студентів на 100000 населення	Число областей	%	Число студентів		
			осіб	%	на 10000 населення
до 100	3	12,0	49968	3,8	68
100-199	6	24,0	117000	8,8	159
200-299	10	40,0	361273	27,2	251
300-399	3	12,0	187000	14,1	363
400 і більше	2	8,0	262923	19,8	503
м. Київ	1	4,0	351800	26,5	1199
Усього	25	100,0	1329964	100,0	314

Джерело: авторські розрахунки за даними [160, с. 127-130].

розміру навчальних закладів цього рівня проходив плавно на відміну від закладів III-IV рівнів акредитації де протягом цього періоду відбувалися суттєві коливання. Весь період можна поділити на два етапи з протилежною тенденцією. Перший – 1991-2008 рр., коли розмір ЗВО за чисельністю студентів зріз із 5915 до 6759 студентів. У ці роки до закладів вищої освіти вступали юнаки та дівчата народжені в 70-80-х роках, коли спостерігався високий рівень народжуваності, а також відкрився більш високий в порівнянні з радянськими часами рівень доступу до вищої освіти. І другий етап, починаючи з 2008 року, коли в заклади вищої освіти прийшли особи народжені в часи демографічної кризи в Україні, що стало основною причиною скорочення контингенту студентів.

У таблиці 4.11 представлено групування областей України за кількістю студентів у розрахунку на 1 заклад вищої освіти. Характерною рисою сучасного стану вищої освіти є, по-перше, непомірно велика кількість закладів і, по-друге, малий їх розмір.

Як свідчать наведені дані, у 55 відсотків закладів вищої освіти III-IV рівнів акредитації чисельність студентів не перевищує 5 тисяч осіб на 1 заклад. Тільки 7 університетів країни, тобто 2,4 відсотка від загальної чисельності,

мають понад 7 тисяч студентів кожний. Заклади вищої освіти III-IV рівнів акредитації з чисельністю студентів понад 6 тисяч розміщені в невеликих університетських центрах: в Сумській області, де функціонує 4 таких заклади, на один заклад припадає 7616 студентів, а також в Чернівецькій області.

Таблиця 4.11 – Групування областей за числом студентів на 1 ЗВО III-IV рівнів акредитації у 2017 р.

Області з числом студентів на 1 ЗВО, тис.	Число областей	Число ЗВО		Кількість студентів		Студентів на 1 ЗВО	
		одиниць	%	тисяч	%	осіб	відхилення від середньої по країні
до 3	4	31	10,7	76,8	6,0	2574	-2026
3– 4	3	33	11,4	126,8	9,5	3841	-761
4 – 5	7	97	33,6	437,4	32,9	4509	-98
5 – 6	7	110	38,1	563,3	42,4	5122	519
6 – 7	2	11	3,8	70,4	5,3	6397	1795
7 і більше	2	7	2,4	52,3	3,9	7466	2864
Усього	25	289	100,0	1330,0	100	4602	–

Джерело: авторські розрахунки за даними [160, с. 127-130].

У цілому середній розмір ЗВО III-IV рівнів акредитації скоротився у порівнянні з 1990 роком з 5915 до 4602 студентів, або на 22 відсотка. При цьому кількість самих закладів зросла зі 149 до 289, або на 94 відсотка. Це є слідством процесу провінціалізації вищої освіти в Україні. Провінціалізація характеризується такими показниками: якщо у 1991 році на одну область (за виключенням великих вузівських центрів – м. Київ, Харківська, Донецька, Дніпропетровська, Одеська та Львівська області) припадало в середньому 3 заклади вищої освіти III-IV рівнів акредитації, то в 2017 році – 5,6, а їх середній розмір – відповідно становив 5,3 і 4,7 тисяч студентів.

На нашу думку, провінціалізація вищої освіти має свої як негативні, так і позитивні ознаки. Негативні – низький, у порівнянні з великими вузівськими центрами, науково-педагогічний потенціал закладів вищої освіти; слабка матеріально-технічна база, невисокі можливості для кар'єрного росту випускників; позитивні – близьке розташування ЗВО від місця постійного

проживання абітурієнтів, що є важливим чинником з оглядом на сучасне матеріальне положення домогосподарств у сільській місцевості, потенціальна можливість забезпечення регіонів кваліфікованою робочою силою.

З огляду на забезпечення конкретних регіонів робочою силою різного рівня освіти та кваліфікації не менш важливим є розвиток середньої спеціальної освіти. Як відмічалось вище, за останні 27 років відбулося суттєве скорочення закладів середньої спеціальної освіти та чисельності студентів, що наочно було представлено на рисунку 4.2.

Кількість закладів вищої освіти I-II рівнів акредитації за 1991-2017 рр. скоротилася з 742 до 372, тобто удвічі, а чисельність студентів – більш ніж утричі – з 757 тисяч до 209 тисяч осіб. Якщо у розрахунку на одну область у 1991 році припадало 27 ЗВО I-II рівнів акредитації з чисельністю студентів 29 тисяч осіб, то у 2017 р. – 15 закладів і 9 тисячі студентів [160]. Причинами такого скорочення стали перетворення однієї частки ЗВО I-II рівнів акредитації в заклади III-IV рівнів акредитації, а також підпорядкування другої частки закладів у філії закладів вищого рівня акредитації.

Ще більшими темпами скорочувалася підготовка фахівців у закладах професійно-технічної освіти, про що свідчать дані таблиці 4.12.

Таблиця 4.12 – Показники підготовки кваліфікованих працівників в Україні, 1995-2017 рр.

Рік	Кількість закладів	Кількість учнів, тисяч	Випуск (підготовка) кваліфікованих працівників, тисяч
1995	1179	555,2	277,3
2000	970	524,6	266,8
2005	1023	496,9	286,6
2010	976	433,5	247,3
2015	798	304,1	165,0
2017	756	269,4	141,3

Джерело: авторські розрахунки за даними [160, с. 124].

У порівнянні з 1995 р. кількість професійно-технічних закладів скоротилася на 36 відсотків, а кількість учнів з підготовки (випуск) кваліфікованих робітників – удвічі. Значне скорочення підготовки працівників

відбулося в таких промислових областях: Дніпропетровська – на 38 відсотків, Запорізька – на 44, Львівська – на 38, Одеська – на 35, Харківська – на 57 відсотків.

У сучасних умовах підвищення мобільності молоді з метою одержання освіти та працевлаштування за кордоном, питання про забезпечення регіонів фахівцями з вищою освітою та кваліфікованою робочою силою, набуває особливої актуальності. Крім того, як відмічалось вище, випускники університетів великих міст у більшості своїй не повертаються до місця свого попереднього проживання, особливо в сільську місцевість, що поглиблює дефіцит кадрів у провінції. А місцеві заклади вищої освіти не завжди готують спеціалістів за необхідним для регіону фахом. Проведений нами аналіз профілю підготовки фахівців у декількох регіонах (Вінницька, Кіровоградська, Житомирська, Полтавська області) показав, що місцеві ЗВО, як правило, спрямовані на підготовку економістів, менеджерів, юристів та інших популярних серед молоді фахівців, не враховуючі специфіку розвитку регіонів.

Таким чином, можна зробити висновок, що структурні зміни, що відбулися останнім часом у територіальному розподілі підготовки фахівців різного рівня кваліфікації, забезпечення кваліфікованою робочою силою та фахівцями високої кваліфікації вимагають визначення нових підходів щодо напрямів державної політики у сфері освіти, оптимізації мережі закладів вищої освіти та розробки моделі провінціального університету, яка б враховувала специфіку регіону у забезпеченні його фахівцями необхідних спеціальностей.

Причинами негативних змін у динаміці розвитку соціальної сфери в Україні в цілому та практично в усіх регіонах, є соціально-економічні та демографічні процеси, що відбувалися в країні наприкінці XX та початку XXI століття. Саме вони визначили сучасний стан і перспективи розвитку соціальної сфери на багато років вперед. Різке падіння народжуваності в 90-ті роки, стало причиною спочатку скорочення кількості та чисельності учнів загальноосвітніх шкіл, а потім відповідно і чисельності студентів закладів вищої освіти.

Ці чинники, разом з посиленням в останні роки легального та нелегального відтоку населення, в першу чергу працездатного віку, з України негативно вплинули на такі сторони функціонування мезосистем, як забезпечення робочою силою реального сектору економіки, соціальної сфери та органів управління.

У таблиці 4.13 наводяться показники, що характеризують динаміку чисельності економічно активного населення та його зайнятості за 2000-2017 рр.

Таблиця 4.13 – Чисельність і зайнятість економічно активного населення України у 2000-2017 рр. (тисяч)

	2000	2005	2010	2017	2017 у % до 2000
Економічно активне населення	22830,8	22280,8	22051,6	17854,4	78,2
– у % до населення у віці 15-70 років	63,2	62,2	63,7	62,0	х
Зайняті	20175,0	20680,0	20266,0	16156,4	80,0
– у % до населення у віці 15-70 років	55,8	57,7	58,5	56,1	х
Зайняті у % до економічно активного населення	88,4	92,8	91,9	90,7	х

Джерело: авторські розрахунки за даними [160, с. 49-50].

За 17 років чисельність економічно активного населення та його зайнятість в економіці України скоротилася майже на чверть при скороченні загальної чисельності населення на 13 відсотків. При цьому відбулося підвищення частки зайнятого населення в економічно активному з 88 до 91 відсотка.

Зміни, що відбулися в чисельності зайнятих за окремими видами економічної діяльності у 2017 році в порівнянні з 2012 роком, представлені в таблиці 4.14.

При цьому, структура зайнятості за видами економічної діяльності у порівнянні з 2012 роком майже не змінилася, за виключенням промисловості, де частка зайнятих в економічно активному населенні скоротилася на 1,3

пункти – з 16,4 до 15,1 відсотка. Звертає на увагу перевищення чисельності зайнятих у сільському господарстві в порівнянні з промисловістю на 366 тисяч осіб і нижчі темпи скорочення. За останні 5 років чисельність зайнятих у сільському господарстві скоротилася на 12 відсотків проти 27 в промисловості.

Таблиця 4.14 – Зайнятість населення за видами економічної діяльності

	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2017 р. у % до 2012 р.
Усього, (тис.осіб), в тому числі:	20354	20404	18073	16443	16277	16156	79,4
Сільське господарство	3496	3578	3091	2871	2867	2861	81,8
Промисловість	3346	3275	2898	2574	2495	2441	73,0
Будівництво	885	889	746	642	645	644	75,0
Торгівля	4442	4556	3966	3511	3516	3526	79,4
Транспорт	1209	1221	1113	998	997	992	82,1
Інформація та телекомунікації	310	312	285	273	275	274	88,4
Фінансова та страхова діяльність	328	318	287	244	226	216	65,9
Професійна, наукова та технічна діяльність	539	527	456	423	428	416	77,2
Державне управління й оборона	1066	1025	960	975	973	980	91,9
Освіта	1713	1691	1588	1497	1441	1423	83,1
Охорона здоров'я та соціальна допомога	1269	1257	1151	1041	1030	1014	79,9
Мистецтво, спорт та відпочинок	240	241	221	208	207	200	83,3

Джерело: авторські розрахунки за даними [160, с. 51]

Таким чином, основні аспекти розвитку соціально-економічної системи вимірюються за допомогою показників, які зводяться в однойменні групи. Економічні показники – відображають рівень економічного розвитку соціально-економічної системи мезорівня, техніко-економічні результати та тенденції функціонування господарського комплексу, рівень інвестиційної активності в системі, рівень інноваційності, тенденції науково-технічного прогресу, без якого не можливий прогрес та подальше функціонування економіки. Екологічні показники – свідчать про екологічний добробут, про адекватність заходів зі зниження негативного впливу на навколишнє середовище. Соціальні показники

– характеризують соціально-демографічні процеси в соціально-економічних системах та рівень життя населення, стан трудових ресурсів, якість трудового потенціалу.

Одержані результати свідчать, що зміни соціально-економічного «портрета регіонів України», які відбулися наприкінці ХХ-го – початку ХХІ-го століття, дають підставу для висновку про необхідність визначення нових підходів щодо напрямів державної політики в усіх сферах економічного і соціального життя суспільства та системи оцінювання розвитку соціально-економічного рівня мезосистем.

4.2. Визначення успішності застосування моделей соціально-економічного розвитку мезосистем за результатами стратегічного планування

Для оцінювання успішності застосування моделей соціально-економічного розвитку мезосистем за результатами стратегічного планування пропонується використовувати комплексну оцінку соціально-економічного розвитку утворень мезорівня, сутність якої полягає у визначенні переліку показників, що впливають на рівень соціально-економічного розвитку мезосистеми та найбільш повно відображають соціально-економічні зміни з наступним їх групуванням за певними напрямками соціально-економічного розвитку, розрахунком часткових індексів за цими напрямками і визначенням у кінцевому підсумку узагальнюючого індексу. Результати такої комплексної оцінки дозволяють ранжувати мезосистеми за рівнем соціально-економічного розвитку та визначати середній показник інтегральної оцінки.

На підставі проведеного аналізу та даних статистичної звітності із застосуванням порядку нормування за методикою ООН визначимо рівень соціально-економічного розвитку таких мезосистем як області України за формулою:

$$y_{ij}^c = \frac{x_{ij} - x_{ij}^{\min}}{x_{ij}^{\max} - x_{ij}^{\min}}; \quad (4.1)$$

де y_{ij} – стандартизоване значення i -го показника j -го регіону;
 x_{ij} – значення i -го показника j -го регіону;
 x_{\max}, x_{\min} – максимальне та мінімальне значення показника.

Стандартизоване значення показників-дестимуляторів визначатиметься за формулою 4.2.

$$y_{ij}^d = \frac{x_{ij}^{\max} - x_{ij}}{x_{ij}^{\max} - x_{ij}^{\min}} = 1 - y_{ij}^c; \quad (4.2)$$

З урахуванням стандартизованих значень показників-стимуляторів та показників-дестимуляторів рівень розвитку регіону визначимо за формулою середньої арифметичної:

$$y_j = \frac{1}{n} \left(\sum_{i=1}^k y_{ij}^c + \sum_{i=1}^m (1 - y_{ij}^d) \right); \quad (4.3)$$

де y_j – інтегральний показник соціально-економічного стану j -го регіону;
 y_{ij}^c – стандартизоване значення i -го показника-стимулятора j -го регіону;
 y_{ij}^d – стандартизоване значення i -го показника-дестимулятора j -го регіону;
 k – кількість показників-стимуляторів;
 m – кількість показників-дестимуляторів;
 n – кількість показників, за якими проводилися розрахунки.

Для відображення діапазонів змін інтегрованої оцінки скористаємося шкалою якісної оцінки рівня соціально-економічного розвитку регіонів, згідно з якою пропонуємо розглядати такі традиційні чотири рівні розвитку соціально-економічної системи – високий, середній, низький та критичний. Кожному з цих рівнів, з урахуванням рівномірного групування сукупності, відповідає свій діапазон зміни інтегрованої оцінки, а адміністративно-територіальним утворенням, що потрапили в відповідний діапазон, присвоюється певна класифікаційна група (табл. 4.15).

Таблиця 4.15 – Шкала якісної оцінки рівня соціально-економічного розвитку регіонів

Рівень соціально-економічного розвитку	Діапазон зміни інтегрованої оцінки, %	Класифікаційна група
Високий	75-100	А (лідери)
Середній	50-74	Б (середняки)
Низький	25-49	С (відстаючі)
Критичний	0-24	Д (аутсайдери)

У якості мезосистем обрано регіони держави, що мають стратегії соціально-економічного розвитку та активно імплементують стратегічне бачення. Результати якісної оцінки рівня соціально-економічного розвитку регіонів України у 2016 році розраховані на базі інтегрального індексу і представлені на рисунку 4.5.

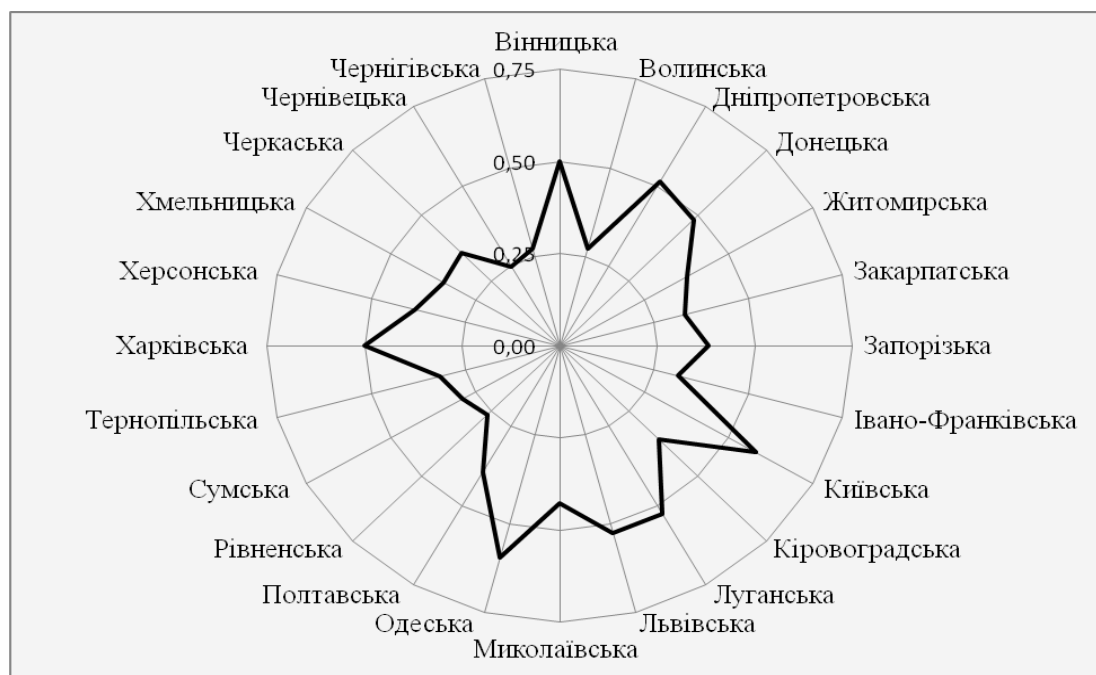

Рисунок 4.5 – Рівень соціально-економічного розвитку областей України у 2016 році (Джерело: авторські розрахунки за даними [160])

Як видно з рисунку 4.5 рівень соціально-економічного розвитку регіонів України загалом оцінюється як низький: лише 7 областей країни (Київська, Одеська, Львівська, Луганська, Дніпропетровська, Вінницька та Харківська) перетнули позначку 50% відповідно до шкали, про яку йшлося у табл. 4.15. Разом з тим, для жодного з регіонів не властиві і високі рівні розвитку.

Рівень соціально-економічного розвитку областей країни у динаміці за 2013-2016 роки за результатами якісної оцінки демонструє рисунок 4.6.

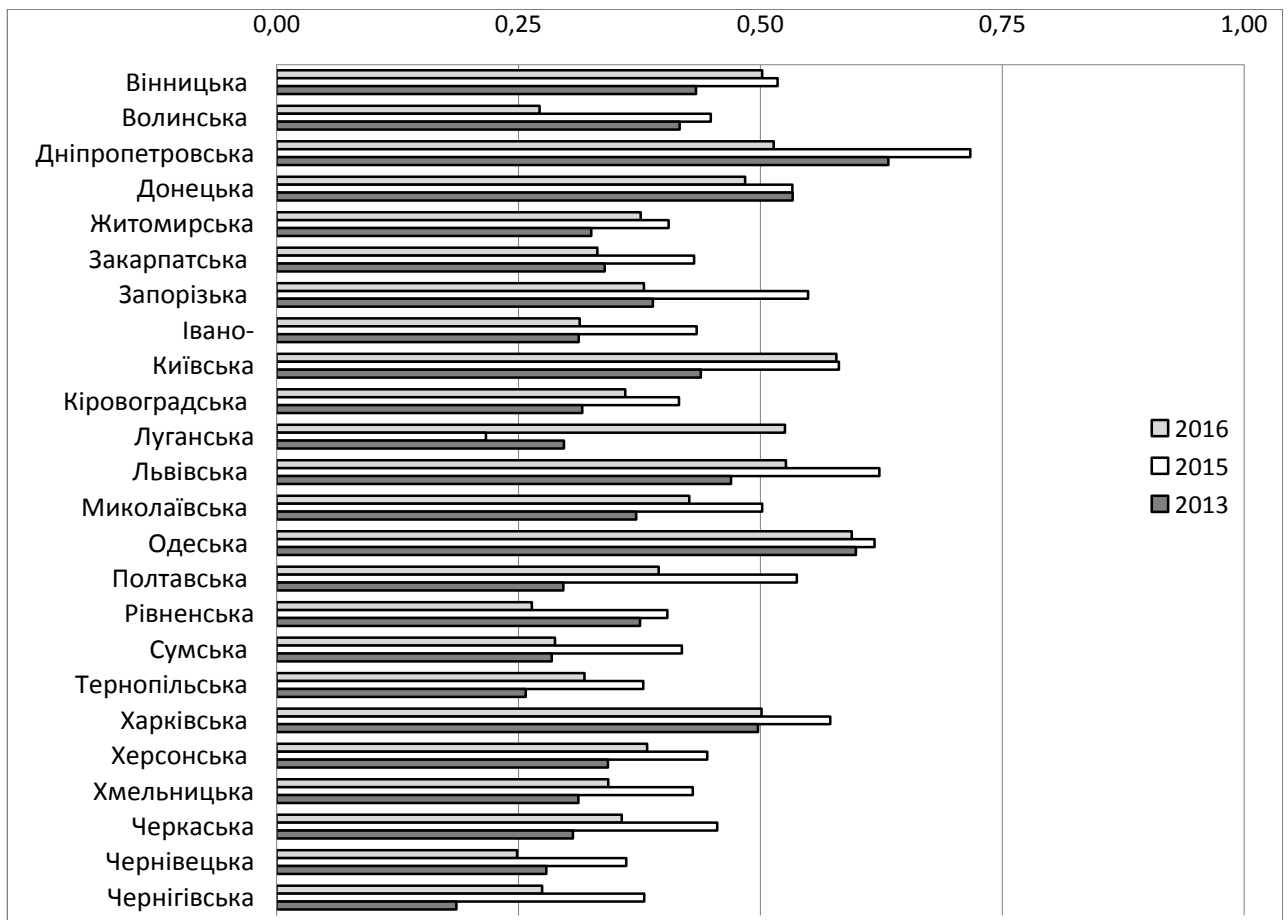

Рисунок 4.6 – Динаміка рівня соціально-економічного розвитку областей України за 2013-2016 роки (Джерело: авторські розрахунки за даними [160])

Як видно з рис. 4.6 рівень соціально-економічного розвитку областей країни у цілому оцінюється як низький, але в окремих аспектах слід відмітити покращення ситуації проти рівня 2013 року. Так, якщо у 2013 році у діапазон регіонів з критичним рівнем соціально-економічного розвитку потрапив 1 регіон країни (Чернігівська область), то вже у 2014 році цей регіон перейшов у групу регіонів з низьким рівнем соціально-економічного розвитку та зберіг цю позицію і протягом 2016 року. Не змінюють свою категорію та знаходяться на рівні нижче середнього 17 областей. Втрачає свої передові позиції Полтавська область: проти середнього рівня соціально-економічного розвитку у 2013 році вона переходить до групи регіонів з низьким рівнем розвитку. Харківська область, як регіон країни, що за підсумками 2013 року складав групу регіонів з

високим рівнем соціально-економічного розвитку щороку за комплексним індикатором зараз демонструє погіршення рівня свого соціально-економічного розвитку.

Диференціація регіонів України за рівнем соціально-економічного розвитку протягом 2013-2016 років за показниками законодавства України зі стратегічного планування представлена у таблиці 4.16.

Таблиця 4.16 – Диференціація регіонів країни за рівнем соціально-економічного розвитку протягом 2013-2016 років

Група регіонів	Кількість регіонів за роками			
	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.
A	0	1	0	0
B	3	9	10	7
C	21	14	14	17
D	1	0	0	0

Як видно за даними таблиці 4.16 про покращення ситуації у 2016 році проти рівня 2013 року не йдеться. Зменшується кількість та відповідно частка регіонів, що за підсумками господарювання потрапили за інтегральною оцінкою до групи регіонів з критичним рівнем соціально-економічного розвитку (з 1 області, що становить 4% від їх загальної кількості у 2013 році до 0% у 2016 році, змінюється й кількість, а відповідно і частка регіонів, які демонстрували середній рівень соціально-економічного розвитку (з 12% (3 області) у 2013 році до рівня 37,5% (9 областей) і 41,6% (10 областей) відповідно у 2014 та 2015 роках) і 29,1% (7 областей) у 2016 році, та навіть, зникають у 2015-16 роках ті досить скромні 4% високого рівня соціально-економічного розвитку, які були у 2014 році. Але частка регіонів з низьким рівнем соціально-економічного розвитку спочатку зменшилася у 2014 році з 79,2% до 58,3% проти рівня 2013 року, а у 2016 році знову збільшилася до 70,8% (рис. 4.7) [160].

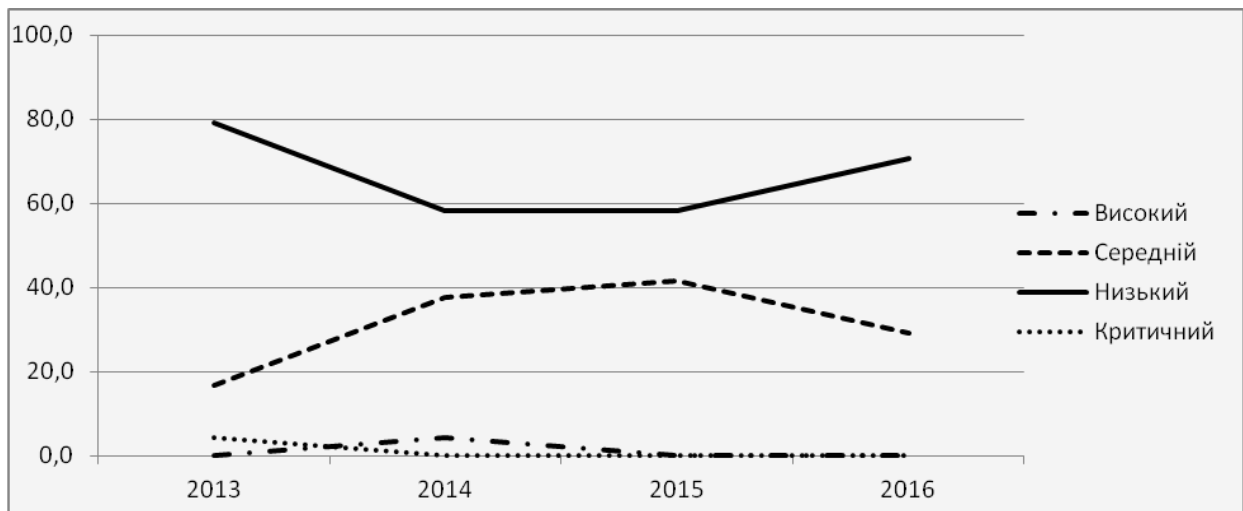

Рисунок 4.7 – Зміна питомої ваги регіонів з різними рівнями соціально-економічного розвитку протягом 2013-2016 років. (Джерело: авторські розрахунки за даними [160])

Варто зазначити, що з одного боку, не всі ті показники, що пропонуються Постановою КМУ №1186 для оцінювання рівня соціально-економічного розвитку регіонів країни за результатами реалізації стратегій здатні повно відобразити зміни у соціально-економічній системі під час реалізації стратегічних планів їх розвитку на шляху просування до стратегічної мети – покращення рівня та якості життя населення. З іншого боку, як показують результати додаткових розрахунків, деякі з запропонованих показників є допоміжними, і відмова від їх використання не вплине суттєво на зміну ситуації. З огляду на це, постає проблема вибору набору цільових індикаторів моніторингу та оцінки рівня соціально-економічного розвитку територій мезорівня, які б найбільш повно відображали соціально-економічні зміни та могли б використовуватися для обчислення комплексної інтегральної оцінки рівня розвитку соціально-економічних систем за результатами реалізації стратегічних планів.

Обґрунтовуючи вибір показників для комплексної інтегральної оцінки рівня соціально-економічного розвитку регіонів за результатами реалізації стратегій, необхідно враховувати наступне.

По-перше, результати реалізації стратегічного плану мають бути співставні з тією інформацією, яка береться за основу на початкових етапах опрацювання

стратегічного плану соціально-економічного розвитку територій, а саме: під час аналізу внутрішнього середовища, оцінки потенціалу та позиціонування соціально-економічної системи серед інших систем. Тобто базою порівняння вхідного стану справ з кінцевим має виступати однаковий набір індикаторів, що відображають результати функціонування соціально-економічної системи.

По-друге, у якості індикаторів має виступати саме статистична інформація, попри застереження науковців з приводу її обмеженості, з огляду, в першу чергу на те, що методика розрахунку цих показників єдина та загальновизнана в країні.

Обґрунтовуючи показники, які доцільно обрати для вимірювання результатів впливу стратегічних заходів на соціально-економічний розвиток мезосистем, скористаємося оцінюванням динаміки індикаторів, що відображають результати процесів господарювання в межах адміністративно-територіальних утворень з огляду на концепцію теорії рівноваги та динамічного розвитку соціально-економічних систем мезорівня. Рівновага в економіці є визначальним моментом існування динамічного розвитку; розвиток економіки відбувається хвилеподібно навколо деякого центру рівноваги. Відхилення від центру рівноваги утворює деяку хвилю динаміки процесу. Динаміка хвилі розвитку, крім гармонійної складової, може мати певний загальний тренд. Відповідно в загальній динаміці присутні кілька складових:

$$y = f(x) + S(x) + e; \quad (4.4)$$

де y – результативний показник динаміки процесу;

$f(x)$ – тренд, який представляє динаміку рівноваги процесу;

$S(x)$ – циклічна складова процесу;

e – точка відліку.

У загальному вигляді динаміка розвитку – це деяке відхилення від точки (або точок) рівноваги. Прийнято вважати [166, с. 35], що відхилення від точок рівноваги відбувається внаслідок впливу зовнішніх сил, які дають деякий імпульс прискорення або уповільнення процесів, однак, внутрішні сили

повертають його у початковий рівноважний стан. Тобто хвиля розвитку це лише процес коливань, що повторюється навколо точки рівноваги.

Хвилеподібні коливання в економіці є доволі складним явищем. Як показує реальність, економічне зростання не буває рівномірним. Періоди швидкого зростання економіки змінюються кризами і застоями, причому процес періодично хвилеподібно повторюється. Однак, повторюваність економічного зростання дуже віддалено нагадує класичну хвилю циклу. Хвиля економічного зростання насправді має складну структуру різних по довжині хвиль. Саме з цієї причини для оцінки економічного зростання застосовується термін економічний цикл, а не економічна хвиля. Економічний цикл означає підйоми і спади рівнів ділової активності протягом певного часу, що йдуть один за одним. Економічні цикли істотно відрізняються один від одного за тривалістю та інтенсивністю. Однак, вони мають ті ж фази, що властиві хвилеподібним процесам.

Розглянемо так званий ідеалізований цикл. Оцінка динаміки економічного процесу можлива на основі зіставлення окремих моментів динаміки розвитку економічних процесів (тренду кон'юнктури). Найбільш точні значення параметрів коливання дають кількісні виміри кон'юнктури. Динаміку того чи іншого економічного процесу можна описати цілим рядом економічних показників на основі деякої результативною функції:

$$y = f(x_1, x_2, \dots, x_n), \quad (4.5)$$

де: y – значення результативного показнику, що описує динаміку економічного процесу або системи;

x_n ($n = 1, n$) – показники-фактори, що впливають на динаміку процесу.

Функція (4.5) є багатовимірною функцією, тому вона малопридатна для формального аналізу. Для простоти аналізу циклічності економічних процесів можна використовувати двовимірну модель залежності результативного економічного показника y від фактора часу t (4.6):

$$Y = f(t) \quad (4.6)$$

Основним завданням економічного прогнозування у загальному вигляді є визначення основних тенденцій, що переважали у минулому та виявлення динаміки процесу в майбутньому.

У загальному вигляді періодичну криву динаміки можна представити як гармоніки Фур'є. Так періодична функція з періодом T на інтервалі $-T \leq t \leq T$ розкладається в ряд Фур'є:

$$\bar{y} = a_0 + \sum_k^m (a_k \times \cos kt + b_k \times \sin kt), \quad (4.7)$$

де: t – величина, що визначає номер гармоніки ряду Фур'є;

a_0, a_k, b_k – параметри кривої;

k – кількість гармонік.

Проведені розрахунки в розрізі інших груп показників дозволили обрати для проведення інтегральної оцінки рівня соціально-економічного розвитку мезосистем за результатами впливу стратегічних заходів на їх соціально-економічний розвиток низку індикаторів, що згруповані у дві групи: індикатори соціально-економічного розвитку регіону та індикатори якості життя [167]. Назва «основні індикатори» та «додаткові індикатори» була присвоєна показникам з огляду на результати вагових коефіцієнтів, які отримали дані показники за методом експертних оцінок (Додаток Б).

Першу групу складають індикатори соціально-економічного стану регіону, які дозволяють отримати системне уявлення про соціально-економічний стан регіону та вказують на покращення, чи погіршення ситуації у поточному періоді порівняно з попереднім (тобто є відносними показниками). У їх складі доцільно розглядати:

- ВРП на душу населення – як узагальнюючий індикатор економічного розвитку та один з показників, що дозволяє судити про соціально-економічний розвиток країни та її регіонів на фоні країн Європейського союзу;

- обсяг прямих іноземних інвестицій, що виступають у якості бази для підтримання високих показників економічного розвитку;
- інвестиції в основний капітал, що дозволяють оцінити відтворювальні процеси в економіці;
- роздрібний товарооборот, що відображає рівень економічної активності в регіоні;
- індекс споживчих цін, який дозволяє врахувати інфляційні процеси в економіці.

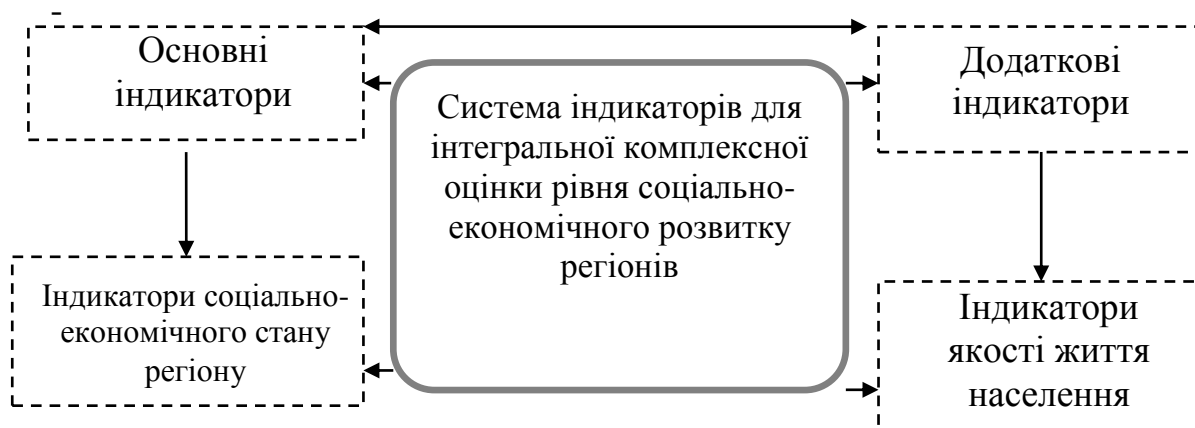

Рисунок 4.8 – Види індикаторів комплексної оцінки рівня розвитку мезосистем за результатами реалізації стратегій (Джерело: складено авторами)

Другу групу складають індикатори якості життя в регіоні, з огляду на те, що безпосереднім відображенням рівня соціально-економічного розвитку регіону є саме рівень життя його населення. У їх складі, на наш погляд, доцільно розглядати: природний приріст населення, рівень економічної активності населення, рівень безробіття за методологію МОП, доходи населення, забезпеченість населення житлом.

Визначимо рівень успішності імплементації моделей соціально-економічного розвитку мезосистем за результатами стратегічного планування.

Для обчислення комплексного інтегрального показнику рівня соціально-економічного розвитку мезосистем за результатами реалізації стратегій проведемо:

- збір та обробку статистичної інформації;
- визначення вагового коефіцієнту параметрів;
- введення даних за основними та додатковими індикаторами;
- визначення стандартизованих значень показників стимуляторів;

Комплексний інтегральний показник рівня соціально-економічного розвитку мезосистем за результатами реалізації розраховується за формулою 4.8:

$$Y_j = \sum_{i=1}^m k_i \times y_{ij} \quad (4.8)$$

де Y_j – інтегральний показник соціально-економічного стану j -го регіону;

y_{ij} – стандартизоване значення i -го показника j -го регіону;

k_i – ваговий коефіцієнт i -го показника;

m – кількість показників, за якими проводилися розрахунки.

Зміну рівня соціально-економічного розвитку регіонів України на основі нового набору показників демонструє рисунок 4.9.

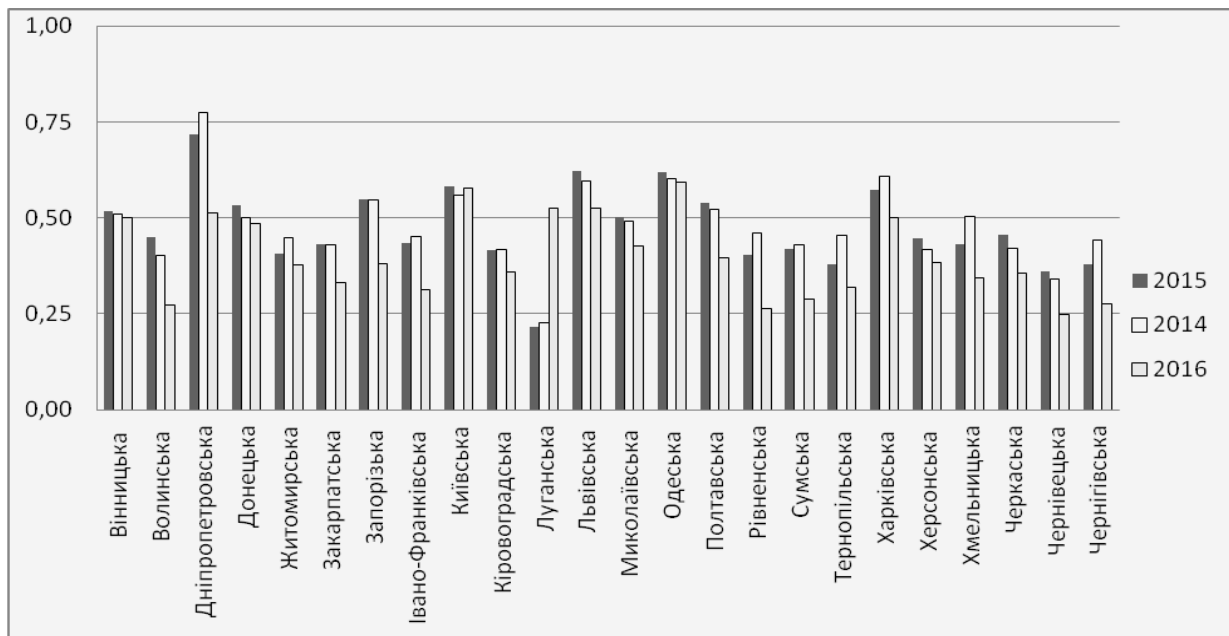

Рисунок 4.9 – Динаміка рівня соціально-економічного розвитку регіонів України за методологією авторів дослідження (Джерело: авторські розрахунки за даними [160])

Як видно з рисунку рівень соціально-економічного розвитку регіонів України за умови застосування іншого набору показників у цілому теж залишається низьким: за загальними підсумками господарювання адміністративно-територіальних утворень у 2016 році лише 6 регіонів з 25 перетнули позначку 50% та потрапили у групу «середняків». Ці області протягом наступних двох років зберігають свою належність до ведучої групи соціально-економічної системи (Дніпропетровська, Київська, Вінницька, Львівська, Одеська, Харківська). Інші ж області складають групу регіонів з низьким рівнем соціально-економічного розвитку.

Цікавим виявляється й той факт, що протягом трьох років за результатами застосування даної методики жоден регіон не потрапляє у діапазон «відсталих» областей, проте жоден і не демонструє лідируючих позицій.

Якщо порівняти результати розрахунків, отримані із застосуванням різних методичних підходів (в аспекті зміни набору індикаторів комплексної інтегральної оцінки), то маємо як зміну претендентів на більш вищі позиції так і загальну зміну ситуації відносно рівня соціально-економічного розвитку (рис. 4.10).

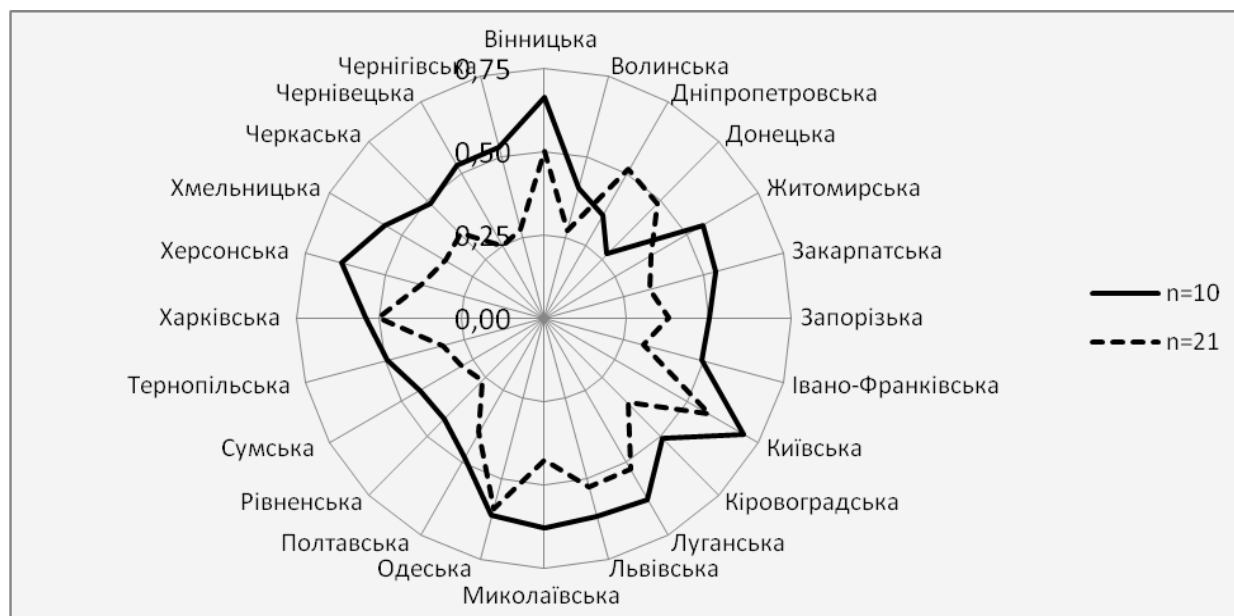

Рисунок 4.10. – Рівень соціально-економічного розвитку регіонів України у 2016 році залежно від кількості індикаторів інтегрального показнику (Джерело: авторські розрахунки за даними [160])

Проведені розрахунки дозволяють зробити висновок відносно того, що рівень соціально-економічного розвитку мезосистеми, який розраховується за допомогою комплексного інтегрального показнику напряму залежить від того набору показників, які приймаються у якості вхідної бази для його обчислення, навіть якщо таке оцінювання переслідує одну й ту саму мету [168; 169]. Так, у випадку, коли рівень визначався за показниками Постанови КМУ, на його розмір вплинули в більшій мірі економічні показники: розвиток промисловості, сільського господарства, що визначає спеціалізацію регіонів. У другому випадку, рівень соціально-економічного розвитку, на наш погляд, має більше тяжіння саме до стратегічної мети соціально-економічного розвитку мезосистеми – покращення рівня та якості життя населення, а не до економічної складової, як беззаперечно, важливої бази для її досягнення.

На цей висновок наштовхує на необхідність заглиблення в проблему дослідження залежності загального інтегрального показнику від економічних та соціальних його складових. Так, якщо поглянути на рівень соціально-економічного розвитку з позиції окремо ключових індикаторів – головних макроекономічних показників поточного соціально-економічного стану регіонів та з позиції додаткових індикаторів – показників якості життя, то можна виявити соціально-економічні системи, що мають суттєвий розрив між економічною та соціальною складовими (рис. 4.11).

Як видно з цього рисунку лише окремі адміністративно-територіальні одиниці країни (Вінницька, Житомирська, Запорізька, Київська, Кіровоградська, Львівська, Миколаївська, Одеська, Тернопільська, Харківська, Херсонська та Чернігівська області) мають приблизно однакові рівні розвитку за економічною та соціальною складовою (розрив складає менше 0,1). Майже наближаються до цих областей Хмельницька, Полтавська, Дніпропетровська та Волинська області. Найвищий діапазон розходження між ключовими та допоміжними індикаторами демонструють Донецька, Рівненська та Чернівецька області.

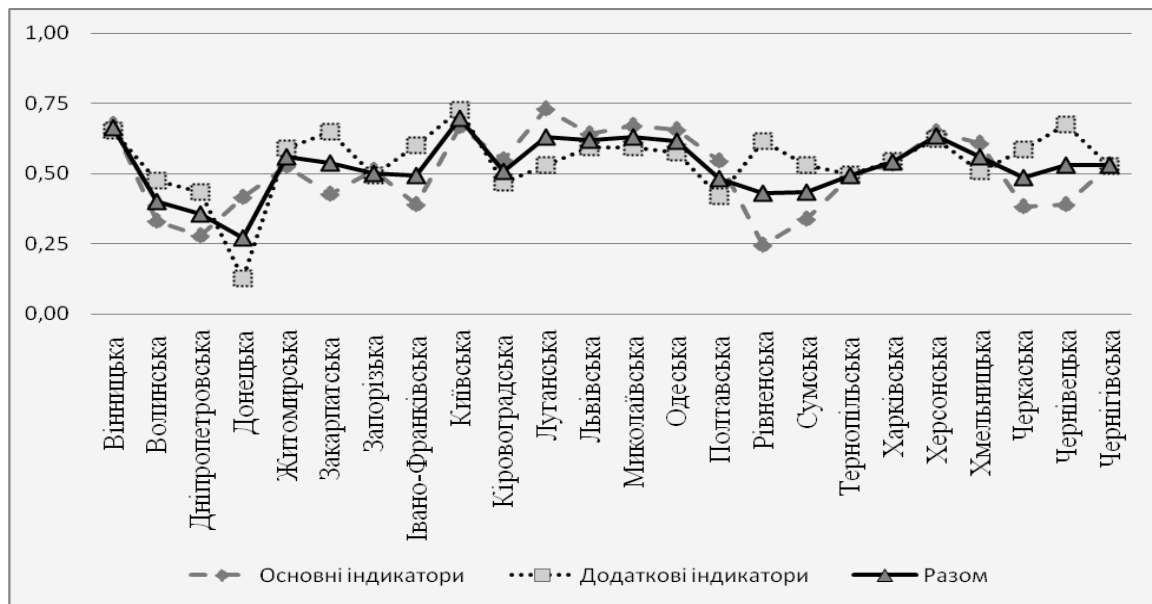

Рисунок 4.11 – Рівень соціально-економічного розвитку регіонів України у 2016 році в розрізі економічної та соціальної складових

Варто також відмітити, що комплексний показник надає доволі приблизну картину справ відносно рівня соціально-економічного розвитку регіонів країни, хоча й дозволяє поглянути на те, яку позицію займає регіон відносно інших соціально-економічних систем країни. Для виявлення проблем соціально-економічного розвитку окремої території слід вдаватися в більш глибокий пофакторний аналіз.

Відтак, беручи до уваги те, що рівень розвитку окремої мезосистеми за результатами стратегічного планування залежить від кількісного набору індикаторів інтегрального показнику соціально-економічного розвитку, на наш погляд, не має сенсу вдаватися до нормування великої кількості індикаторів. Навпаки треба шукати такий спосіб оцінки успішності імплементації наявних моделей соціально-економічного розвитку мезосистем за результатами стратегічного планування, який би, по-перше, можна застосувати відносно окремої мезосистеми для визначення рівня її соціально-економічного розвитку без фіксації інформації про зміни основних індикаторів в інших мезосистемах, по-друге, який би спирався на щонайменшу кількість індикаторів, а відповідно був би простим у своєму застосуванні.

4.3. Оптимізаційно-сценарне моделювання соціально-економічного розвитку мезосистем

Активні процеси децентралізації влади, зміни стану та напрямів соціально-економічного розвитку мезосистем, які розпочалися в Україні з серпня 2014 року передбачають принципово новий підхід до управління місцевим економічним розвитком у відповідності до стратегій їхнього розвитку. Саме про це свідчить Указ Президента України № 412 від 6.12.2018 р. «Про додаткові заходи щодо забезпечення реформ із децентралізації влади» [170]. Реформа базується на повному економічно-господарському охопленні адміністративних територій України об'єднаними територіальними громадами. Аналіз результатів концентрації влади та ресурсів у такій мезосистемі, як первинній адміністративно-економічній одиниці – ОТГ свідчить, що наслідки змін за станом на грудень 2018 року є безперечно позитивними. Про успішність реформи свідчать індикатори 1, 2, 3, 5, 6.1., 6.2., 6.3, 6.4., 7.1., 7.3., 7.5, 11,13 та 14, що наведені в «Моніторингу процесу децентралізації влади та реформування місцевого самоврядування» станом на 10.12.2018 р. Зокрема особливої уваги заслуговує зростання у 39 разів обсягу державної фінансової підтримки ОТГ – індикатор 7.1.

Однак, за результатами проведеного аналізу, з'ясовується що у науковій літературі відсутня чітко визначена послідовність виконання робіт із розробки стратегій економічного та соціального розвитку мезосистеми, а також ж має місце поєднання процесу стратегічного планування з процесом стратегічного управління.

На нашу думку, описуючи процес стратегічного планування необхідно оперувати виключно тими завданнями та діями, які необхідно розв'язати та виконати при розробці стратегії соціально-економічного розвитку мезосистем. Це, безпосередньо, і підготовка до процесу розробки стратегії, власне процес розробки проекту стратегії, його обговорення та затвердження. Процес стратегічного управління орієнтовано на організацію процесу реалізації

стратегії збалансованого розвитку територіальної соціально-економічної системи, мотивацію стейкхолдерів до реалізації запланованого, контроль за процесом реалізації стратегії, оцінювання результативності її виконання.

Не поділяючи позицію дослідників з приводу того, що «процедура стратегічного планування не допускає абсолютно однакового підходу, з огляду на відмінності мезосистем за рівнем економічної активності, географічними характеристиками і природними ресурсами, економічними умовами, соціальною організацією життєдіяльності населення, політичними умовами й ефективністю діяльності органів місцевої влади» [71, с. 45], вважаємо за доцільне запропонувати загальну логічну послідовність розробки стратегії соціально-економічного розвитку мезосистеми на підставі оптимізаційно-сценарної моделі, описавши поетапні дії, що мають виконуватися на шляху складання стратегічного плану.

На відміну від єдиного логічного процесу розробки стратегій, відмінним (індивідуальним для кожної територіальної соціально-економічної системи) буде змістовне наповнення плану соціально-економічного розвитку мезосистеми, оскільки такі системи відмінні одна від одної за низкою параметрів та, відповідно, вимагають застосування різного інструментарію залежно від конкретної ситуації на шляху спрямування зусиль влади, бізнесу, громадськості на збереження та розвиток потенціалу територіальних соціально-економічних систем з метою поліпшення життя населення.

З урахуванням проведеного аналізу, пропонуємо процес стратегічного планування соціально-економічного розвитку мезосистем здійснювати за єдиним алгоритмом, як певною послідовністю дій, що необхідно виконати з метою розробки оптимальної стратегії розвитку кожної системи мезорівня.

Для різних систем мезорівня необхідно відпрацьовувати загальну технологію розробки стратегій їх економічного та соціального розвитку, а саме описати поетапні дії, що мають виконуватися на шляху отримання стратегічного плану. Способи досягнення стратегічної мети, незважаючи на її універсальність (спрямування об'єднаних зусиль влади, бізнесу та

громадськості на збереження та розвиток потенціалу мезосистеми з метою поліпшення життя мешканців територіальної громади), не можуть бути однаковими саме через суттєві відмінності між територіями за низкою параметрів.

Розробники моделей соціально-економічного розвитку мезосистем мають дотримуватися наступних принципів:

- цілеполягання та відповідність пріоритетним завданням реформи децентралізації;
- ґрунтовність та змістовна концентрація зусиль головних виконавців на досягнення запланованих індикаторів успіху;
- послідовність та покроковість дій в імplementації запланованих заходів;
- прозорість та безумовне дотримання діючого законодавства України;
- передбачення можливості своєчасного корегування змісту стратегічних та операційних заходів виходячи із дотримання сценаріїв соціально-економічного розвитку мезосистем;
- можливість координування заходів соціально-економічного розвитку мезосистем як в територіальному (просторовому) так і в часовому вимірах;
- вибір найбільш ефективних алгоритмів досягнення стратегічних цілей соціально-економічного розвитку з оглядом на успішне вирішення вирішення завдань оптимального використання людського капіталу, природних та економічних ресурсів;
- можливість залучення для вирішення поставлених завдань соціально-економічного розвитку внутрішніх та зовнішніх інвестицій, як прямих галузевих та фінансових джерел кредитно-венчурного походження.

За умови дотримання перелічених принципів та ознак за змістом моделі, необхідно визначати часово-просторові складові її формату, сформулювати із використанням програмно-цільового методу послідовне виконання організаційних, економічних, фінансових та технічних заходів, що забезпечуватимуть імplementацію моделі соціально-економічного розвитку мезосистем.

Нами пропонується алгоритм розробки перспективної моделі соціально-економічного розвитку мезосистеми, універсальний для різних соціально-економічних систем мезорівня, що враховує напрацювання вітчизняних й закордонних науковців у сфері стратегічного планування, положення чинних «Методичних рекомендацій щодо формування регіональних стратегій розвитку» [101], «Порядок розроблення, проведення моніторингу та оцінки реалізації регіональних стратегій розвитку» [97], «Методики розроблення, проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації регіональних стратегій розвитку та планів заходів з їх реалізації» [149], а також практичний досвід опрацювання стратегій розвитку мезосистем, який автори отримали, виступаючи розробником стратегій економічного та соціального розвитку Одеської області до 2020 року та стратегій соціально-економічного розвитку міст Одеса, Чорноморськ, Подільськ до 2022р. [74, 171, 172].

За основу побудови алгоритму моделі взято системний підхід, який є найбільш поширеним та визнаним методологічним прийомом стратегічного управління соціально-економічними системами, у тому числі й мезорівня. В основі такого підходу лежить дослідження соціально-економічних об'єктів як складних цілісних систем, оцінка впливу на їх функціонування зовнішнього оточення, вивчення окремих структурних частин системи та їх взаємозв'язку, визначення ролі кожної з них в загальному процесі функціонування та розвитку мезосистеми та виявлення впливу системи на окремі її підсистеми як складові, а також на інші системи. Тобто мова йтиме про три характеристики системи «вхід», «процес», «вихід». «Вхід» характеризує вплив зовнішнього середовища на систему, «процес» – те, що відбувається в системі, а «вихід» – вплив системи на зовнішнє середовище.

Керуючись теоретичною базою та практичними напрацюваннями з проблематики стратегічного планування місцевого розвитку, більш детальноше зупинимося само на процесі стратегічного планування соціально-економічного розвитку мезосистем.

На початку планування соціально-економічного розвитку мезосистем

важливо закласти необхідні передумови для успішного розгортання процесу побудови стратегії. Перед початком розробки стоїть завдання інституціоналізації (закріплення) умов і вимог щодо організації процесу планування у відповідності з розпорядчими документами (наказами, рішеннями або розпорядженнями). Процес організації планування розробки стратегії передбачає наступні кроки: ініціювання розроблення стратегії, аналіз потреб та потенціалу зацікавлених сторін, формування робочих груп створення стратегій. З метою визначення ключових завдань, пов'язаних із розробкою та реалізацією проекту стратегії соціально-економічного розвитку мезосистеми, створюється робоча група, яка виступає мозковим центром стратегічного планування. Головне завдання робочої групи – забезпечити розроблення проекту стратегії соціально-економічного розвитку мезосистеми на основі узагальнення та взаємоузгодження інтересів усіх стейкхолдерів та вироблення спільного бачення майбутнього розвитку та плану заходів, реалізація яких сприятиме досягненню цілей.

Після організаційного кроку необхідно переходити до стратегічного аналізу екзогенного та ендегенного середовища територіальної соціально-економічної системи. Цей крок передбачає проведення комплексного дослідження поточного стану справ через оцінювання соціально-економічного розвитку, порівняльний аналіз, SWOT- і PESTLE-аналіз. Відповідно методами аналітичної діяльності в межах стратегічного планування є: соціально-економічний аналіз; порівняльний аналіз, SWOT-аналіз та PESTLE-аналіз.

У соціально-економічному аналізі використовується статистично-математичний метод. Найпростіший інструмент для такого аналізу – програмний продукт Microsoft Excel. Метою соціально-економічного аналізу є визначення передумов стратегічного вибору перспективних напрямків соціального та економічного розвитку, що впливає на вибір майбутнього відповідного сценарію; відображення ресурсних можливостей для потенційних інвесторів та виділення переваг даної території серед інших для можливості вкладення коштів. Саме останнє зумовлює необхідність поєднувати соціально-

економічний аналіз з порівняльним аналізом, який дозволяє визначити місце територіальної соціально-економічної системи (мезосистеми) у конкурентному середовищі регіону, країни, світу.

Результати соціально-економічного та порівняльного аналізу пропонується представляти у розділі Стратегії – «Профіль громади» [171, 172]. Інформація розділу, на нашу думку, може бути згрупована в межах трьох блоків (рис. 4.13).

Перший блок має стосуватися загальної характеристики мезосистеми у контексті короткого опису історії території, географічного розташування, її оточення, природно-ресурсного потенціалу (особливостей рельєфу, характеристики ґрунтів, гідрології, кліматичних умов, характеристики ресурсно-сировинного потенціалу), рівня життя населення та його ділової активності, екологічної ситуації. Аналіз внутрішнього середовища та оцінка соціально-економічного потенціалу мезосистеми має відбуватися за усіма складовими національного потенціалу. Інформаційною основою для проведення аналізу слугують: генеральний план розвитку території, інша існуюча містобудівна документація; дані управління або відділу економіки облдержадміністрації та виконавчого комітету місцевої ради; програми соціально-економічного розвитку мезосистеми попередніх періодів, а також окремих її сфер; дані Державного комітету статистики України та його місцевих підрозділів; результати соціологічних досліджень; результати наукових досліджень, що стосуються даної території; матеріали засобів масової інформації; дані земельного кадастру та інше.

Другий блок містить узагальнюючі результати аналізу соціально-економічного розвитку мезосистеми за галузями виробничої (промисловість, будівельний комплекс, транспорт) і соціальної сфер (житлово-комунальна, система освіти, культури, охорони здоров'я, спорту та туризму) у динаміці за останні п'ять-десять років, які передують періоду планування, у вигляді узагальненої оцінки інвестиційного клімату регіону та фінансово-бюджетної ситуації.

Третій блок узагальнює інформацію перших двох та визначає місце мезосистеми серед інших соціально-економічних систем подібного чи вищого ієрархічного рівня.

Аналіз і оцінювання поточних умов розвитку є вихідною інформацією для виявлення конкурентних переваг та обмежень перспективного соціально-економічного розвитку мезосистем на основі SWOT-аналізу, який дозволяє віднайти можливості скористання сильними сторонами та подолання слабких. Далі необхідно віднайти шляхи для того, щоб скористатися можливостями й навчитися урахувати та протистояти загрозам або перетворити їх на можливості. Вивчення можливих комбінацій сильних та слабких сторін, переваг та обмежень надає можливість комплексно оцінити поточний стан соціально-економічного розвитку мезосистеми, виявити перспективи та визначити пріоритети майбутнього розвитку, що стає базою для стратегічного вибору, формування сценаріїв розвитку та розробки прогнозів.

Важливою методологічною базою стратегічного вибору є сценарне моделювання. Кінцевий стан обраного сценарію втілюється у стратегічне бачення соціально-економічного розвитку мезосистеми. При формуванні стратегічного бачення використовують різні прикладні методики і техніки групової роботи, зокрема, техніку номінальної групи. Зі стратегічного бачення випливають стратегічні цілі, які знаходять свою деталізацію в оперативних цілях та завданнях, тим самим утворюючи напрями соціально-економічного розвитку мезосистеми.

Вихідним елементом моделі стратегічного планування, що представлена на рис. 4.12, є *стратегія* економічного та соціального розвитку мезосистеми. За формою такий документ, на нашу думку, має містити декілька взаємопов'язаних частин та таких складових: констатуючу частину (в якій має бути представлено огляд сучасних тенденцій економічного та соціального розвитку мезосистеми), змістову частину (в якій описуватимуться стратегічні цілі та оперативні завдання), реалізаційну частину (вказує на механізми, моніторинг та етапи реалізації стратегії) [130]. Такі складові характерні як для

стратегічного документу загальнорегіонального розвитку, так і для стратегічних планів економічного та соціального розвитку усіх інших мезосистем. Такі три частини повною мірою відповідають трьом етапам стратегічного планування: підготовчому, основному та заключному.

У межах кожного з перспективних напрямів діяльності мають окреслюватися стратегічні цілі та оперативні завдання, досліджуватися механізми реалізації стратегії з урахуванням необхідності забезпечення балансу між стратегічними намірами та внутрішнім ресурсним потенціалом, зовнішніми можливостями, обмеженнями та загрозами.

Підсумком розробки стратегії є визначення індикаторів оцінки та контролю успішності виконання запланованих заходів та розрахунки їх прогностичних значень. Цільові індикатори мають розраховуватися за кожним з окреслених етапів реалізації стратегії – за період тривалості етапу, а також у цілому за весь період реалізації стратегії.

Узагальненням результатів дослідження є модель стратегічного планування економічного та соціального розвитку мезосистеми, яка представлена на рисунку 4.12.

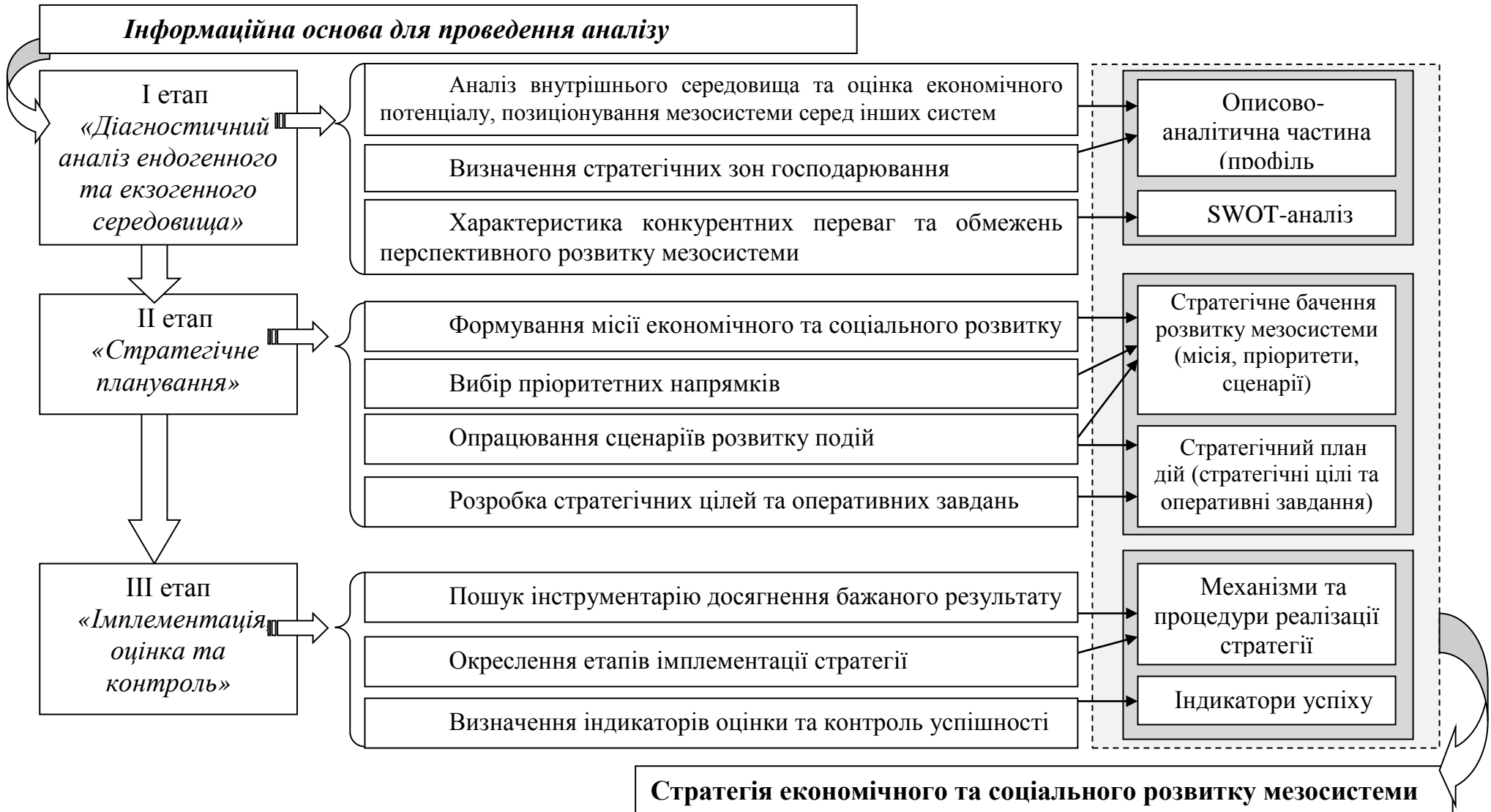

Рисунок 4.12 –Перспективна модель економічного та соціального розвитку мезосистеми

Вітчизняні нормативно-законодавчі акти зі стратегічного планування, зокрема «Методичні рекомендації щодо формування регіональних стратегій розвитку», «Методика розроблення, проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації регіональних стратегій розвитку та планів заходів з їх реалізації», «Порядок розроблення, проведення моніторингу та оцінки реалізації регіональних стратегій розвитку» [101; 149, 97], передбачають такі складові стратегій регіонального розвитку: описово-аналітична частина; бачення майбутнього; характеристика конкурентних переваг та обмежень перспективного розвитку мезосистеми; стратегічні цілі та поетапний план дій; механізми реалізації стратегічного плану.

Стратегії економічного та соціального розвитку територій мезорівня повинні мати ідентичну структуру з точки зору презентації регіону чи іншої території для потенційних інвесторів. Адже, якщо стратегії будуть складатися за загальною схемою, то це спростить зусилля інвесторів у напрямку пошуку перспективних місць вкладання капіталу з огляду на можливість швидше (за наявності відповідного розділу) ознайомитися з поточною ситуацією, що склалася, та перспективами розвитку мезосистеми.

З цієї позиції, на наш погляд, представлену інформацію у стратегії щодо поточного та перспективного розвитку території мезорівня пропонується групувати у 3 групи та 6 розділів (рис. 4.13).

Така структура є лаконічною і оптимальною та опрацьована нами з урахуванням вимог нормативно-законодавчих актів зі стратегічного планування шляхом їх вдосконалення та адаптації до мезосистем. Маючи саме такі складові, що ідентичні за змістом, без зайвих зусиль можна ознайомитися з оптимістичним поглядом на розвиток мезосистеми в майбутньому, порівняти інформацію, щодо фактичного стану її розвитку та поетапного плану дій влади на шляху досягнення стратегічного майбутнього, знайти вигідні для себе варіанти інвестування.

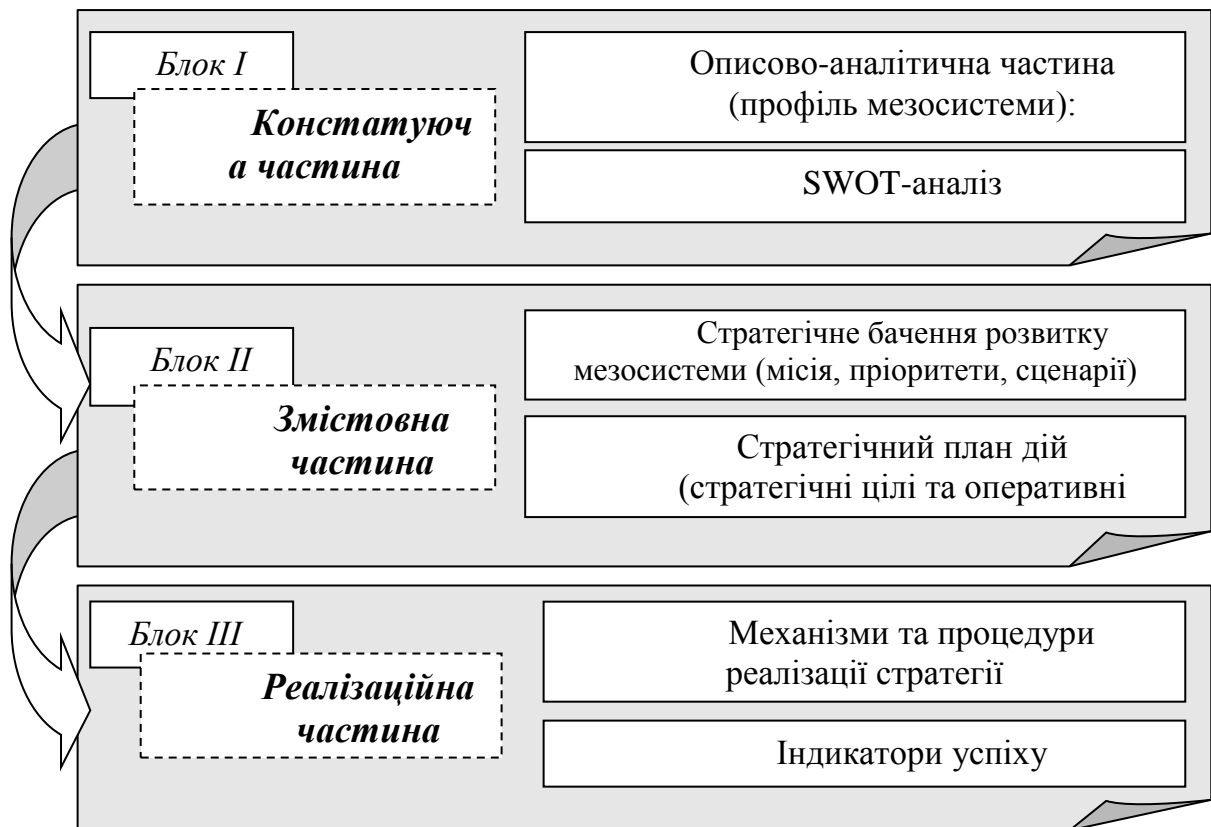

Рисунок 4.13 – Основні розділи стратегій соціально-економічного розвитку мезосистем

Результати дослідження методологічних аспектів стратегічного планування соціально-економічного розвитку мезосистем дозволяють констатувати, що під *методологією стратегічного планування* соціально-економічного розвитку мезосистем, яка має слугувати науково-обґрунтованим підґрунтям цього процесу, слід розуміти сукупність вимог, що висуваються до суб'єктів планування у процесі передбачення майбутнього об'єкту, які втілюються у систему принципів стратегічного планування, формуючи логіку цього процесу.

У складі суб'єктів стратегічного планування мезосистеми з огляду на потреби адаптації цього процесу до вимог сучасності, доцільно виділяти державну компоненту, що представлена органами державної влади та управління різних рівнів, а також громадську компоненту, до складу якої відносять представників бізнесу (приватних підприємств та підприємців), громадських та самоврядних організацій. Об'єктом стратегічного планування

виступають соціально-економічні процеси, що відбуваються в межах мезосистем – а саме на територіях адміністративно-територіальних одиниць країни (області, району, міста, села, селища), а також концентрації територіальних громад в межах певної території.

Для підсилення якості розробки стратегічних планів та їх реалістичності пропонується концентрація уваги суб'єктів планування на обмеженій кількості правил (принципів) планування, що згруповані в межах трьох блоків: загальні принципи, спеціальні принципи, а також принципи партнерства. Урахування при розробці стратегічних планів принципів останньої групи дозволить врахувати виклики сучасності, з огляду на організацію стратегічного планування на засадах публічності, діалогу та погодження інтересів усіх стейкхолдерів цього процесу.

Керування загальною методологією дозволить суб'єктам стратегічного планування опрацювати співставні стратегічні плани перспективного соціально-економічного розвитку мезосистем, що у свою чергу спростить зусилля потенційних інвесторів у напрямку пошуку перспективних місць вкладання капіталу з огляду на можливість швидше ознайомитися з поточною ситуацією, що склалася, та баченням майбутнього розвитку кожної мезосистеми.

Необхідно також звернути увагу на те, що мезосистема – складна соціально-економічна система, розвиток якої в сучасних економічних умовах характеризується стохастичністю і в значній мірі невизначеністю, в першу чергу зовнішніх факторів. Ось чому для розробки регіональних моделей найбільш прийнятним з існуючих методів моделювання складних систем є імітаційний метод, при якому відповідними зв'язками імітуються різні сценарії стану мезосистеми при реалізації тих чи інших дій, що управляють нею.

Як правило, при розробці математичного забезпечення моделі соціально-економічного розвитку мезосистеми слід використовувати комбінацію різних підходів, які базуються на економетричних моделях, моделях міжгалузевого та міжрегіонального балансів, попиту і пропозиції. Ці підходи доповнюють один

одного і допускають при спільному використанні розробку високоефективних гібридних моделей. Такий комбінований алгоритм виявляється максимально придатним саме для моделювання складних ієрархічних економіко-виробничих систем, на різних рівнях опису яких доводиться використовувати різні методи.

У моделях відображаються вимоги всебічної збалансованості економіки: ресурсної, міжгалузевої, матеріально-фінансової, територіальної. З огляду на це розглядаючи альтернативні сценарії соціально-економічного розвитку мезосистеми як ймовірні шляхи майбутнього її розвитку, необхідно вдаватися до оцінювання сукупного впливу факторів, що впливають на ймовірність досягнення стратегічної мети. Оцінювання ступеню сукупного впливу факторів виступає свого роду критерієм, за яким приймається рішення на користь одного з альтернативних сценаріїв.

Головним інструментом такого оцінювання виступає думка експертів, що базується на результатах аналітичних оцінок стратегій.

Базовими факторами, які здатні вплинути на досягнення стратегічної мети є такі:

- фактор достатності ресурсів;
- фактор очікуваних позитивних змін;
- фактор суспільної підтримки;
- фактор збалансованості (комплексності) розвитку;
- фактор мультиплікативного ефекту.

Фактор достатності ресурсів (за складовими економічного потенціалу територіальної соціально-економічної системи, що представлені у табл. 2.5) є найбільш очевидним, оскільки недостатність ресурсів безпосередньо пов'язана з ризиком недосягнення цільових індикаторів реалізації плану та програми за окремими напрямками на різних етапах, що може привести до «розбалансування» механізмів реалізації стратегічного бачення системи. Недостатність ресурсів несе в собі ризик їх розпилення, що у свою чергу знизить загальну ефективність реалізації планів та програм. І навпаки, сценарії, які передбачають більш економне і послідовне залучення ресурсів,

характеризуються відносно більш низькими ризиками.

Таблиця 4.17 – Складові потенціалу соціально-економічного розвитку мезосистем

	Структура потенціалу
ПРИРОДНО-РЕСУРСНИЙ ПОТЕНЦІАЛ	Земельні ресурси
	Водні ресурси
	Лісові ресурси
	Мінерально-сировинні ресурси
	Оздоровчі та рекреаційні ресурси (грязі, болота)
ЕКОНОМІЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ	Виробництво
	Торгівля
	Інвестиції
	Інженерно-транспортна інфраструктура
	Базова інфраструктура
ТРУДОВИЙ ПОТЕНЦІАЛ	Демографічні характеристики
	Освітній і професійний рівні населення
	Ринок праці
	Соціальний добробут
	Рівень розвитку соціальної інфраструктури
ФІНАНСОВИЙ ПОТЕНЦІАЛ	Структура бюджету
	Бюджетне співвідношення між власними доходами
	Розподіл доходної та витратної частин за статтями бюджету
НАУКОВО-ТЕХНІЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ	Кількість науково-дослідних, дослідно-експериментальних, інформаційних, проектних організацій /
	Кількість закладів вищої освіти
	Наявність наукових розробок світового рівня
	Кількості отриманих патентів
СТАН ОТОЧУЮЧОГО ПРИРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА	Рівень забруднення водного та повітряного басейнів, ґрунтів
	Накопичення всіх видів відходів
	Структура відходів
	Структура та перспективи нарощування елементів екологічної мережі (заповідники, природні парки, біосферні заповідники, екологічні коридори тощо)

Джерело: складено за матеріалами індикаторів (Додаток А)

Фактор очікуваних позитивних змін розглядається через призму підтримки завдань із забезпечення соціально-економічного розвитку мезосистем населенням. Завдання і механізми реалізації стратегії, індикатори їх

вирішення різняться за ступенем їх «наочності» та очевидності для населення. Так, індикатори доходів жителів або благоустрою території (кількість лавок в парках, частка відремонтованих кілометрів дорожнього полотна, площа озеленення і т.п.) відчутні, і тому більш наочні порівняно з індикаторами, що характеризують, наприклад, повноту і відкритість нормативно-правової бази.

Сценарії з акцентом на першочергове вирішення завдань, які передбачають досягнення результатів першого роду, так званих «наочних результатів», будуть сприйматися населенням як більш успішні, і навпаки – акцент на першочергове досягнення важливих, але менш відчутних результатів несе в собі ризик зниження підтримки з боку громадськості.

Важливе значення має фактор суспільної підтримки. Програма забезпечення соціально-економічного розвитку мезосистеми зі стратегічним змістом – це завжди вибір пріоритетів, в результаті якого одні завдання і механізми отримують першочергову увагу порівняно з іншими, а деякі лишаються поза уваги.

За кожним завданням в реальності стоять інтереси не тільки міської спільноти у цілому, але й окремих груп усередині спільноти, зокрема бізнес-кіл та громадськості. Як результат, ті чи інші групи можуть порахувати, що при розстановці пріоритетів, їх інтереси виявилися недооцінені або проігноровані. Це може призвести до втрати підтримки програми з боку частини суспільства і, отже, до втрати нею статусу продукту узгодження інтересів влади-бізнесу-громадськості, з побільшим перетворенням її у «внутрішній» документ адміністрації.

Для поступового досягнення поставленої мети вкрай потрібним є розгляд складових первинної «клітинки» соціально-економічної мезосистеми. У нашому випадку розглянемо об'єднану територіальну громаду (ОТГ), як утворення, розвиток якого є передумовою успішного розвитку мезосистем та країни в цілому. Таким чином, маємо можливість перейти до безпосереднього розгляду складових ОТГ, в так званому «теоретичному вигляді», а потім на прикладі ОТГ Півдня України переглянути та змоделювати процес їх

соціально-економічного розвитку як «генезис» переваг, що надає реформа децентралізації влади.

За час імплементації реформи за участю українських та закордонних фахівців розроблені та пропонуються алгоритми досягнення бажаних результатів в проведенні адміністративно-територіальних змін.

Нижче наведена схема стратегічного планування соціально економічного розвитку об'єднаних територіальних громад, що підготовлена та частково імплементована в рамках Європейського проекту «U-LEAD», підтримана урядом України в 2016 році. Алгоритм досягнення стратегічних цілей визначено наступним чином:

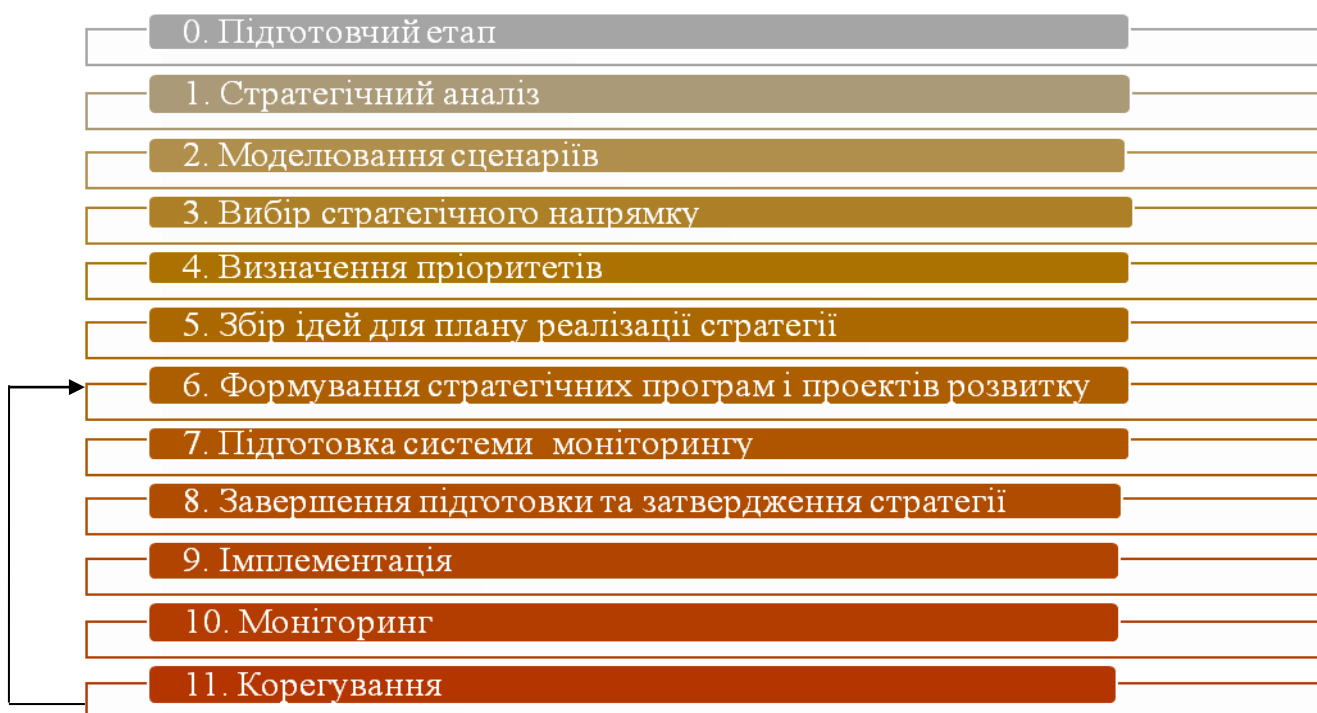

Рисунок 4.14 – Скорочений алгоритм моделі стратегічного планування соціально-економічного розвитку мезосистем (Джерело: розроблено авторами)

Суттєвою позитивною перевагою обраної моделі розвитку українських ОТГ в цьому варіанті сценарного планування є вихід на збалансований фінансово-економічний підсумок господарювання громади (за умови імплементації так званого «партисипативного» бюджету, цільового

фінансування за рахунок коштів ОТГ за потребою її розвитку, частково визначеною на основі поданих громадянами «проектів участі»).

Не припиняючи позитивного змісту рекомендованого модельного сценарію, можна навести питання щодо реалістичності його імплементації. Зокрема, чому саме ідеалістична (еталонна) громада є об'єктом впроваджених реформ в Україні? В кожній з понад тисячі ОТГ що мають з'явитися до 2020 року за планами Уряду є свої, окремі індивідуальні потреби в стабілізації, антикризовому управлінні та розробці реалістичних стратегічних цілей, планів та їх виконання з урахуванням існуючого потенціалу, тощо. Отже, остаточної відповіді на поставлене питання зазначена модель розвитку ОТГ, на жаль, не дає. Більш конструктивна за змістом, на нашу думку, є так звана «американська» модель функціонування ОТГ в умовах, які склалися в Україні на початок реформи децентралізації.

Фахівці ОНЕСУ ввійшли до складу експертних організацій-партнерів USAID «DOBRE» та протягом 2017-2018 років мали можливість приймати участь у впровадженні вирішального етапу реформи децентралізації – а саме, у визначенні громадами головних пріоритетів їх соціально-економічного розвитку, стратегій їх досягнення за допомогою спеціально розроблених Планів дій (Action Plans), тощо.

Розглянемо послідовно необхідні підготовчі роботи цього підходу, від рівня якості виконання якого, безумовно, залежать і результати що мають бути досягнуті громадами протягом 3-5 років з початку імплементації відповідних стратегічних планів, або в науковому вигляді - моделей сценарного планування. У додатку Б наведені приклади необхідних елементів (або складових) потрібних для складання соціально-економічної моделі розвитку будь-якої мезосистеми (ОТГ), за так званим, американським підходом:

1. Розробка стратегії економічного та соціального розвитку громади;
2. Створення економічного профілю об'єднаної територіальної громади;
3. Визначення пріоритетності напрямків економічного і соціального розвитку ОТГ (місцевого економічного розвитку – МЕР);

4. Визначення основних інструментів економічного розвитку ОТГ;
5. Визначення основних учасників, інвесторів та донорів МЕР;
6. Розробка програми місцевого економічного розвитку ОТГ, визначення пріоритетних проектів розвитку;
7. Розробка плану дій за проектами розвитку ОТГ.

Для розробки стратегії будь-якої ОТГ влада має сформувати робочу групу з місцевого економічного розвитку, долучивши до її складу не лише представників ОМС, а і інших зацікавлених сторін, тобто, фахівців та громадськість, що мають спільне бачення розвитку громади, спільне бачення місії ОТГ, які працюватимуть разом задля розвитку місцевої економіки та зможуть зосередитись на якісному виконанні і впровадженні програм з місцевого розвитку та наданні якісних послуг відповідно до загальної стратегії.

Підсумком вище зазначеної роботи є підготовлена можливість досягти індикативних показників соціально-економічного розвитку громади як основного елемента мезосистеми. В випадках негативного впливу чинників макро, мезо- та мікро економічного рівня оптимізаційно-сценарної моделі є можливість рухатися за алгоритмом, що висвітлюється наступним чином:

- етап стабілізації;
- етап мобілізації;
- етап інноваційної діяльності.

Сценарії можуть передбачити наступні характеристики кожного з них (за методом Уолта Діснея): оптимістичний, песимістичний, реалістичний.

Наведені припущення створюють можливість використання програмної моделі вибору оптимального сценарію розвитку об'єкту управління – в нашому випадку – мезосистеми на рівні ОТГ міського типу. Зміст такого механізму на прикладі міста Подільська Одеської області наведено у відповідному дослідженні, підготовленому вченими ОНЕУ [172].

Успіх реалізації стратегії залежить від того, наскільки стратегічне бачення буде реалізоване в управлінських діях виконавчих органів міської ради, наскільки дієвим виявиться механізм, що забезпечує «баланс інтересів» та

скоординовані дії всіх учасників, які представляють різні сфери: владу, освіту та населення.

Для реалізації стратегії мають використовуватися такі механізми:

- організаційний;
- нормативно-правовий;
- фінансовий;
- державно-приватне партнерство;
- муніципальне партнерство та ін.

Організаційний механізм реалізації Стратегії – це діяльність виконавчих органів міської ради з підготовки та реалізації документів, що мають бути розроблені на підставі Стратегії та Генерального плану розвитку мезосистеми.

Основні інструменти механізму:

- участь у реалізації державних та регіональних стратегій, концепцій, програм, проектів;
- розробка прогнозів економічного та соціального розвитку міста;
- розробка та реалізація програм економічного та соціального розвитку міста та міських цільових програм;
- розробка та реалізація щорічних планів дій з реалізації стратегії;
- відбір, муніципальна підтримка та реалізація соціально та економічно значимих проектів та заходів.

Базовою одиницею реалізації стратегії виступають проекти. Затверджені проекти формують портфель проектів стратегії. Проекти включаються до портфелю за пропозиціями робочої групи. Робоча група розроблює проекти, які передбачають: виділення земельних ділянок; надання коштів із міського бюджету або пілг за рахунок бюджету; виділення приміщень, що перебувають у комунальній власності; залучення інвестицій. На засідання Робочої групи виносяться також соціально важливі проекти, що вирішують проблеми не менше ніж 2000 мешканців. Усі інші проекти включаються до портфелю проектів стратегії за рішенням робочої групи та з узгодженням із заступником голови держадміністрації, що відповідає за певний напрям.

Проекти, що виносяться на засідання робочої групи, підлягають експертизі. Експерти затверджуються робочою групою за поданням профільних служб виконавчих держорганів. Експерт надає письмовий відгук щодо проекту та виступає з співповіддю на засіданні робочої групи. Проекти, що мають особливе значення економічного та соціального розвитку міста, за рішенням робочої групи відносяться до ключових проектів стратегії.

Проекти, схвалені робочою групою, розглядаються профільною постійною комісією та затверджуються рішенням державної адміністрації та можуть бути включені до цільових програм. У цьому випадку вони затверджуються адміністрацією у складі зазначених програм. Мешканцям і суб'єктам господарювання може надаватися допомога при підготовці проектів. Організаційний зв'язок документів має забезпечуватися єдністю цілей та шляхів вирішення економічних та соціальних завдань у межах стратегії розвитку мезосистеми.

Нормативно-правовий механізм реалізації стратегії – правове забезпечення інноваційних змін економічної діяльності та суспільного життя.

Основні інструменти механізму:

- розробка нових нормативно-правових актів територіальної громади, спрямованих на реалізацію стратегії за всіма напрямками діяльності;
- підготовка пропозицій щодо вдосконалення документів обласної ради та обласної державної адміністрації;
- підготовка пропозицій органам державної влади та управління з удосконалення національного законодавства.

Фінансовий механізм реалізації стратегії – концентрація фінансових ресурсів на пріоритетних напрямках розвитку міста.

Основні фінансові інструменти реалізації стратегії:

- бюджет мезосистеми (внутрішній ресурс підвищення ефективності економічного та соціального розвитку);
- цільове фінансування за рахунок коштів державного та обласного бюджетів на умовах співфінансування з бюджету мезосистеми в

реалізації пріоритетних національних проектів, регіональних цільових програм, адресних інвестиційних програм;

- кошти інвесторів, суб'єктів господарювання, об'єднань;
- кошти міжнародних фінансових установ;
- міжнародна технічна допомога та ін.

Механізм муніципального партнерства пропонується використовувати, насамперед, шляхом участі у заходах, передбачених актуалізованою стратегією підвищення соціального та економічного розвитку області, в яку входить мезосистема.

Механізм соціального партнерства – як сукупність відносин між усіма суб'єктами, діяльність яких зачіпає інтереси мешканців щодо формування стратегічних орієнтирів, забезпечує життєдіяльність та розвиток адміністративно-територіального утворення, а також практики втілення цих орієнтирів в управління.

Основні інструменти механізму:

- створення постійно діючих структур, що забезпечать участь громадськості у розробці та реалізації стратегії (фокус-груп, робочих груп);
- вивчення громадської думки (через анкетування, опитування, інтерв'ю тощо);
- підготовка та проведення загальноміських заходів (конкурсів, виставок, ярмарок, конференцій, семінарів тощо);
- робота з представниками різних соціальних структур та інститутів.

Дуже важливе значення має інформаційний механізм реалізації стратегії: створення сторінки на офіційному сайті мезосистеми, на якій буде опубліковано текст стратегії та зміст портфелю її проектів, організовано обговорення наданих документів, представлена інформація щодо ходу реалізації стратегії та окремих проектів. Сайт передбачатиме можливість надання пропозицій щодо нових проектів стратегії. Інформація щодо ходу

реалізації стратегії буде регулярно оприлюднюватися у засобах масової інформації.

Однак, при розробці стратегій виникають і певні труднощі через те, що новоутворені громади виявилися неготовими до змін у системі управління. Основні проблеми, які постали перед ОТГ :

- нестача кваліфікованих спеціалістів, експертів з досвідом управління місцевим розвитком – територіальні громади перетворюються із об'єкта управління на суб'єкт управління, а це означає, що ОТГ самостійно мають планувати своє майбутнє, свій розвиток, визначати ті кроки, які дозволять їм розвиватися, спираючись свій потенціал;

- відсутність досвіду планування місцевого економічного розвитку через те, що раніше громади не розробляли стратегії розвитку;

- необізнаність у питаннях розробки стратегій розвитку громад – після об'єднання представники влади від ОТГ в рамках реалізації проектів міжнародної технічної допомоги починають долучатися до процесу розробки стратегії, переймають досвід партисипативного планування – планування за участі представників влади, бізнесу та громадського суспільства;

- невідповідність управлінців та активу громади до розробки проектних пропозицій, зокрема на отримання фінансування в межах міжнародної технічної допомоги – представники ОТГ не володіють інформацією про існування альтернативних джерел фінансування, про можливості, які відкриваються завдяки участі у різних фондах/грантових програмах, умови участі у них; готові отримувати знання відносно заповнення проектною пропозиції на отримання фінансування з альтернативних джерел;

- неготовність органів місцевого самоврядування до співпраці з бізнесом та громадськістю з питань місцевого економічного розвитку.

В свою чергу масштабність і складність цілей і завдань, які необхідно вирішити у процесі імплементації стратегії економічного та соціального розвитку мезосистем, зумовлюють поетапне їх вирішення. Встановлені часові межі на реалізацію стратегії формують і можливі сценарії майбутнього

розвитку. Виходячи з цих основоположних умов для досягнення планованих завдань необхідно пройти певні етапи, відповідно до яких прогнозується послідовне досягнення поставлених цілей і запланованих рівнів індикативних показників:

1 етап (стабілізація економічного і соціального стану) - етап накопичення ресурсів для майбутнього розвитку. У рамках цього етапу створюються необхідні умови для ефективного використання вже наявних конкурентних переваг і створення нових, здійснюється накопичення ресурсів для майбутнього розвитку мезосистеми.

На першому етапі передбачається:

- визначити завдання консолідації громади та влади для реалізації стратегії;
- визначити структурні проблеми, що можуть негативно вплинути на конкурентоспроможність і потенціал економічного зростання, розробити заходи щодо їх розв'язання;
- удосконалити механізм стратегічного планування розвитку;
- проводити моніторинг основних показників розвитку;
- формувати механізм залучення інвестицій у пріоритетні проекти;
- здійснювати постійний моніторинг проектів розвитку.

2 етап (мобілізаційний) - етап активного впровадження і реалізації проектів розвитку. Після економічної та соціальної стабілізації починається етап активної реалізації пріоритетних проектів розвитку мезосистеми. У цей період активно мобілізуються сформовані і накопичені ресурси. На цьому етапі *приватні інвестиції та інвестиції з бюджету мезосистеми* стають основою для якісної зміни вигляду і створення середовища з високою якістю життя.

На другому етапі передбачається:

- активне впровадження інвестиційних проектів в економіку мезосистеми;
- активне включення в обласні та державні програми розвитку;
- спрямування інвестицій на розбудову соціально-економічної інфраструктури;

- формування нових фінансово-економічних основ розвитку матеріально-технічної бази;
- концентрація інвестиційних ресурсів на інвестуванні у розвиток транспорту та транспортної інфраструктури;
- впровадження сучасних технологій управління;
- залучення значного обсягу внутрішніх та зовнішніх інвестицій для концентрації на пріоритетних напрямках структурної модернізації економіки.

3 етап (активні перетворення) - перехід до інноваційного шляху розвитку. Етап визначається переходом від мобілізаційного шляху розвитку мезосистеми до його інноваційного сценарію. Реалізація запланованих проєктів і мобілізація накопичених ресурсів дасть можливість перейти до впровадження нових конкурентних технологій в економіці та соціальній сфері.

На третьому етапі передбачається:

- інтенсивний розвиток інноваційних видів економічної діяльності, комплексна модернізація основних запасів інноваційно-орієнтованих підприємств і поступовий перехід виробництва на новий технологічний рівень;
- розвиток партнерства бізнесу з науковими установами регіону, поліпшення стратегічного планування господарства та соціальної інфраструктури, у довгостроковій перспективі – створення інноваційних кластерів;
- створення нових робочих місць, в основному для інноваційно-орієнтованої молоді, досягнення ефективного використання інтелектуального потенціалу і нейтралізації дії чинників, що викликають еміграцію молоді;
- підвищення рівня оплати праці, поліпшення основних параметрів якості життя за рахунок розвитку систем охорони здоров'я, освіти, культури, поліпшення екології мезосистеми.

Важливим для реалізації стратегії є створення дієвої системи моніторингу: відстеження процесів, що відбуваються в економіці та соціальній сфері. Моніторинг дозволяє отримати достовірну та об'єктивну інформацію про соціально-економічні процеси, які будуть проходити, оцінити та проаналізувати

тенденції, що матимуть місце у різних сферах економіки, визначити ступінь досягнення місії стратегічного розвитку, на базі отриманої інформації підготувати рекомендації, спрямовані на подолання негативних та підтримку позитивних тенденцій, тобто скоригувати стратегію відповідно до виявлених тенденцій.

Основними завданнями моніторингу є:

- контроль за дотриманням графіка виконання проектів;
- аналіз динаміки цільових індикаторів;
- аналіз причин невиконання окремих проектів, підготовки рекомендацій з метою усунення недоліків;
- аналіз змін зовнішнього оточення – законодавства, конкуренції, економічного стану;
- аналіз внутрішніх змін у громаді;
- аналіз змін у громаді внаслідок виконання стратегічного плану, оцінювання ефективності та реалістичності окремих його складових.

Важливим при розробці моделі моніторингу є вибір критично важливих елементів стратегічного плану, що визначають рух у потрібному напрямку. Основними елементами моніторингу будуть звіти щодо ходу виконання стратегії, які заслуховуватимуться щорічно на засіданні Робочої групи.

На заключному етапі стратегічного планування соціально-економічного розвитку мезосистеми важливо сформувати план реалізації визначених стратегічних цілей та оперативних завдань шляхом формування проектного та програмного забезпечення реалізації стратегії. Для цього необхідно оцінити проектні ідеї на предмет їх реалістичності (організаційної спроможності, наявності ресурсів для її реалізації), можливості отримання субвенції з Державного бюджету, ресурсів українських і міжнародних фінансових і кредитних установ як альтернативних джерел та сформувати механізм реалізації стратегії. Тому що «без чіткого механізму реалізації стратегічного плану стратегічні цілі та завдання, як би правильно та чітко вони не визначені у стратегії, лишаються «мертвим капіталом».

До формування моделі соціально-економічного розвитку мезосистем слід підходити, в першу-чергу, на засадах системності, а саме: досліджувати мезосистеми як складні цілісні системи, оцінюючи вплив на їх функціонування зовнішнього оточення, вивчення окремих структурних частин системи та їх взаємозв'язку, визначення ролі кожної з них в загальному процесі функціонування та розвитку системи та виявлення впливу системи на окремі її підсистеми як складові, а також на інші системи; по-друге, на засадах комплексності, тобто враховувати економічну, соціальну, екологічну складові соціально-економічного розвитку. З урахуванням цього, стратегічне планування соціально-економічного розвитку мезосистеми необхідно розглядати як впорядковану сукупність взаємопов'язаних управлінських процесів, реалізація яких через певні функції стратегічного планування втілюється у конкретних результатах.

Істотний вплив на досягнення мети перспективної моделі соціально-економічного розвитку мезосистеми може спричинити ризик незбалансованості завдань та механізму реалізації плану. Прикладом незбалансованості може бути виділення недостатньої кількості ресурсів на фінансування завдань першочергового характеру або перенесення терміну їх реалізації на більш пізніші етапи. Це може призвести до деградації окремих сфер господарства мезосистеми, зростання соціальної напруженості, прискорення міграційного відтоку і інших несприятливих наслідків. Комплексність у вирішенні стратегічних завдань дозволяє не випустити з уваги окремі напрями розвитку, надає можливість успішно координувати діяльність суб'єктів реалізації плану.

Втіленням результатів такого процесу є імплементація перспективної моделі соціально-економічного розвитку мезосистеми, як комплекс дій органів державної влади та управління складними соціально-економічними системами щодо організації діяльності суб'єктів господарювання на шляху досягнення головної стратегічної мети управління – підвищення рівня та якості життя населення відповідної адміністративно-територіальної одиниці. Імплементація є процесом переміщення ідеї концепції до реальності. Важливою складовою є

розробка оптимізаційно-сценарної моделі соціально-економічного розвитку мезосистем, імплементація якої сприяла би успішному завершенню стратегічних змін, передбачених стратегією регіонального розвитку України. Йдеться про те, що розроблений та адаптований механізм стратегування місцевого економічного розвитку на прикладі пілотних об'єднаних територіальних громад ОТГ може бути успішно розповсюдженим на теренах нашої країни як дієвий інструмент подолання кризових явищ в економічному та соціальному стані суспільства, які дуже гостро проявилися в 2013-2018 роках.

Таким чином, оптимізаційно-сценарне моделювання соціально-економічного розвитку мезосистем, як інструмент управління соціально-економічним розвитком території мезорівня, надає можливість найбільш якісно та швидко розробити напрями економічної та соціальної трансформації господарського механізму кожної мезосистеми, що забезпечує органам державної влади прийняття оптимальних рішень щодо розв'язання проблем розвитку шляхом використання наявних ресурсів. Це забезпечить підвищення конкурентоспроможності мезосистем, покращання добробуту населення та відкриє нові перспективи для зміни системи управління при визначенні пріоритетів розвитку та напрямів довгострокового інвестування і покращення інституційного реагування на місцевому рівні, а також сприяє більшій узгодженості між адміністративними структурами для координації дій і досягнення того колективного бачення майбутнього, що опрацьовано за участю та партнерством усіх зацікавлених сторін: влади, бізнесу, громадськості через багаторівневе управління.

4.4 Оцінювання ефективності імплементації перспективної моделі соціально-економічного розвитку мезосистеми

Методи інтегральної оцінки різних аспектів соціально-економічного розвитку мезосистем, які закріплені у законодавстві та використовуються науковцями, спираються на визначення комплексного інтегрального показнику рівня соціально-економічного розвитку мезосистем за загальноприйнятою методикою, в основі якої лежить опрацювання великого масиву аналітичної інформації одночасно за усіма соціально-економічними системами.. Це стає одним з недоліків цих підходів та вимагає пошуку такого способу розрахунку рівня соціально-економічного розвитку мезосистеми, який би дозволив визначити рівень розвитку окремої адміністративно-територіальної одиниці без фіксації інформації щодо змін відповідного набору індикаторів в інших системах. На наш погляд, слід використовувати підхід, опрацьований у ході міжнародного наукового дослідження, за яким оцінювання ефективності функціонування соціально-економічної системи пропонується проводити за допомогою динамічного нормативу [173, с. 21-44]. На наш погляд, даний метод може застосовуватися і для оцінювання загального впливу стратегічних заходів на соціально-економічний розвиток територій з метою визначення та порівняння загального рівня господарювання соціально-економічних систем за результатами їх просування до єдиної стратегічної мети їх розвитку.

Вперше цей метод був запропонований Сироеженим І. М. [174] для оцінювання кінцевих результатів функціонування господарських систем. В контексті даного методу, динамічний норматив являє собою сукупність показників, що «упорядковані за темпами зростання так, що підтримання цього порядку протягом тривалого часу забезпечує найкращий режим функціонування системи» [175]. Перший ранг у динамічному нормативі присвоюється тому показнику, який найбільшою мірою відповідає виконанню соціально-економічною системою її функцій. Його темпи зростання мають випереджати темпи зростання усіх інших показників. Інші показники

динамічного нормативу отримують ранги у порядку зменшення їх впливу на виконання функцій соціально-економічної системи. Ефективність функціонування соціально-економічної системи оцінюється шляхом порівняння фактичного порядку зростання показників з нормативним (еталонним, бажаним, чи, відповідно, так званим, динамічним порядком). Чим менше відхилення факту від нормативу, тим вища ефективність функціонування соціально-економічної системи.

Відповідно до методу динамічного нормативу комплексність нормативної моделі режиму функціонування соціально-економічної системи за словами Заграновської А. В. [173, с. 22] можна забезпечити вибором показників, що відповідають її системним елементам, таким як вхід, вихід та процесор. Процесор, у свою чергу, включає такі компоненти як: оснащення, послідовність, каталізатор, суб'єктивний фактор.

Конструктивна нормативна модель режиму функціонування соціально-економічної системи за динамічним нормативом може бути представлена таким чином:

$$T(V_{ix}) > T(B_x) > T(O_{сн}) > T(K_{ат}) > T(C\Phi) > T(U_n), \quad (4.9)$$

де: T – темп зростання показника (параметра);

V_{ix} – параметри виходу;

B_x – параметри входу;

$O_{сн}$ – параметри оснащення;

$K_{ат}$ – параметри каталізатора;

$C\Phi$ – параметри суб'єктивного фактору;

U_n – параметри впорядкованості (послідовності).

Головна складність застосування цього методу зводиться до обґрунтування вибору показників, що складають основу оцінювання ефективності соціально-економічної системи та їх нормативного впорядкування. Нормативний (еталонний) набір показників задається аналітиком, на підставі знань щодо економічних закономірностей, стадії розвитку соціально-економічної системи,

що досліджується. Зі зміною пріоритетів може змінюватися і еталонний порядок показників, які складають основу оцінювання ефективності соціально-економічної системи.

Узагальнення результатів досліджень науковців відносно моделі динамічного нормативу, дозволяє представити процес оцінювання ефективності функціонування соціально-економічної системи мезорівня за допомогою цієї моделі у вигляді п'яти основних кроків [176], які представлені на рис. 4.15.

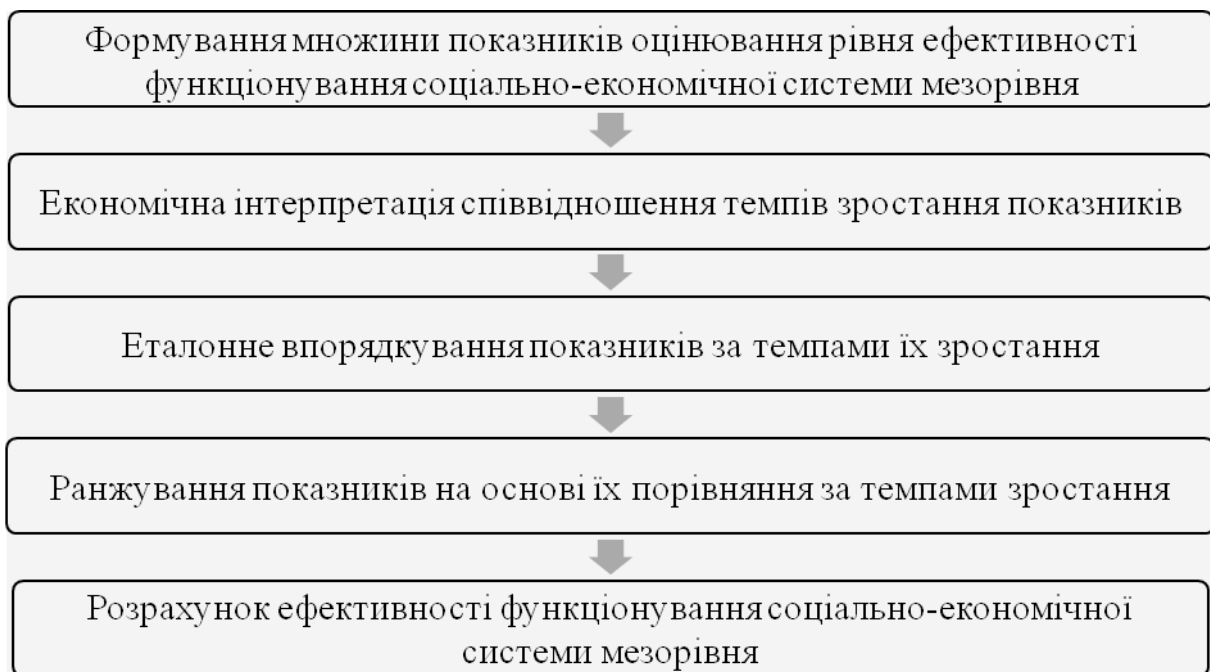

Рисунок 4.15 – Процес оцінювання ефективності функціонування мезосистеми за допомогою моделі динамічного нормативу

Щоб визначити ефективність імплементації перспективної моделі соціально-економічного розвитку мезосистеми за результатами впливу основних стратегічних заходів на рівень розвитку територій мезорівня необхідно починати з обґрунтування набору показників динамічного нормативу, що вибрані для оцінювання рівня розвитку мезосистем. У якості множини показників оберемо 22 індикатори, що регламентуються на законодавчому рівні як обов'язкові індикатори моніторингу та оцінювання реалізації регіональних стратегій розвитку. З цієї сукупності індикаторів для ефективності функціонування соціально-економічних систем регіонального

рівня за допомогою моделі динамічного нормативу оберемо 5 основних, які, на наш погляд, найбільш повно дозволяють відобразити пріоритетні стратегічні напрямки соціально-економічного розвитку регіонів, а саме такі як: чисельність населення регіону, розмір середньомісячної оплати праці зайнятого населення, обсяг промислового виробництва, роздрібний товарооборот та капітальні інвестиції.

Співставлення темпів зростання цих індикаторів почнемо з того, що в основі побудови динамічного нормативу для соціально-економічних систем мезорівня лежить стратегічна мета державного менеджменту, а, відповідно, і розвитку будь-якої соціально-економічної системи мезорівня – зростання добробуту суспільства за рахунок стимулювання економічного зростання.

Відповідно, одним з важливих показників рівня життя, матеріального та культурного добробуту населення є показник роздрібного товарообороту, що націлений на задоволення потреб мешканців відповідної соціально-економічної системи. Цей показник характеризує заключний етап руху товарів в сфері споживання та відображає рівень економічної активності в регіоні. Саме цей індикатор має визначати зростання інших економічних та соціальних індикаторів. Недоліком щодо цього показнику слід визнати те, що він враховує ті кошти, що були витрачені в регіоні не лише його мешканцями, але й тим населенням, що тимчасово перебуває на його території. Відповідно, курортні та туристичні регіони будуть мати більш вище значення цього показнику. Крім того, слід мати на увазі, що цей показник вказує лише на ступінь задоволення базових потреб населення: потреба в їжі, одязі, побутовій техніці тощо.

Обсяг і структура роздрібного товарообороту регіону значною мірою залежить від постачання товарів, що виробляються промисловістю. У свою чергу, саме виробництво значною мірою визначає розвиток всіх інших видів економічної діяльності регіону. Так, «зростання валового збору сільськогосподарських культур залежить від забезпечення сільськогосподарської галузі машинами, добривами, паливом, отрутохімікатами і т.п. Розвиток транспорту вирішальним чином визначається

поставкою рухомого складу, запчастин, пального». Обсяги капітальних робіт залежать від масштабів виробництва будівельних матеріалів, обладнання і механізмів для здійснення будівництва» [177, с. 25]. Таким чином, саме обсяги промислового виробництва – другий за рангом показник у моделі динамічного нормативу.

Базовою умовою покращення економічної та соціальної ситуації є приплив інвестицій. Стратегічно зорієнтовані інвестиції сприятимуть вдосконаленню структури економіки, збільшенню її конкурентоспроможності за рахунок диверсифікації та інноваційності та підвищенню якості господарювання. З огляду на те, що у галузі капітального будівництва використовується продукція більшості галузей промисловості, темпи зростання промислового виробництва мають випереджати темпи зростання капітального будівництва для забезпечення своєї конкурентоспроможності у цій галузі. З іншого боку, для досягнення позитивної віддачі від інвестицій, темп їх зростання не повинен перевищувати темпи зростання результатів інвестування у вигляді обсягів виробництва промислової продукції. Відповідно, капітальні інвестиції, на наш погляд, виступають у якості «оснащення» соціально-економічного розвитку мезосистеми.

У якості наступного фактору соціально-економічної ефективності функціонування мезосистеми варто розглядати чисельність населення. Для того, щоб забезпечити зростаючий рівень добробуту громадян, заробітна плата має випереджати за темпами свого зростання темпи зростання чисельності населення, проте з огляду на те, що прогрес пов'язується з автоматизацією, вона не має перевищувати темпи зростання інвестицій.

Таким чином, роздрібний товарооборот відповідає «виходу з системи», обсяг промислового виробництва – «входу в систему», капітальні інвестиції «оснащенню», середньомісячна номінальна заробітна плата – «каталізатору», чисельність населення – «суб'єктивному фактору».

Задамо нормативний порядок зростання обраних показників. Можливий лінійний «динамічний норматив» для регіональної соціально-економічної системи матиме такий вигляд (табл. 4.18).

Таблиця 4.18 – Можливий лінійний «динамічний норматив» для визначення ефективності імплементації перспективної моделі соціально-економічного розвитку мезосистеми

Нормативний ранг	Показники
1	Роздрібний товарооборот
2	Обсяг промислового виробництва
3	Капітальні інвестиції
4	Середньомісячна номінальна заробітна плата
5	Чисельність населення

Для оцінювання імплементації перспективної моделі соціально-економічного розвитку мезосистеми за допомогою моделі динамічного нормативу скористаємося формулами [173, с. 22]:

$$E_{\phi} = 1 - 2 \frac{\sum mi}{n(n-1)}; \quad (5.10)$$

або

$$E_{\phi} = 1 - 2 \frac{\sum ai}{n(n-1)}; \quad (5.11)$$

де: E_{ϕ} – оцінка ефективності функціонування соціально-економічної системи мезорівня;

$i = 1 \dots n$; ai – виконані нормативні співвідношення в фактичному режимі.

n – кількість показників динамічного ряду;

mi – кількість інтервенцій (перестановок) в фактичному ряді порівняно з динамічним рядом;

Кількість виконаних нормативних співвідношень (ai) визначається так: для кожного показника визначається скільки разів фактичний ранг показника, що нижче, більше фактичного рангу показника, що розглядається. Кількість

інтервенцій (mi) знаходиться так: визначається скільки раз фактичний ранг показника, що нижче, менше фактичного рангу показника, що розглядається. Оцінка ефективності змінюється в діапазоні від 0 до 1. Чим ближче вона до 1, тим більше фактичний темп зростання показників до нормативного порядку, тобто тим більше ефективність функціонування системи [173, с. 23-24].

Проведемо оцінку ефективності функціонування областей країни. Результати проведених розрахунків за 2013-2016 роки представлено на рис. 4.16.

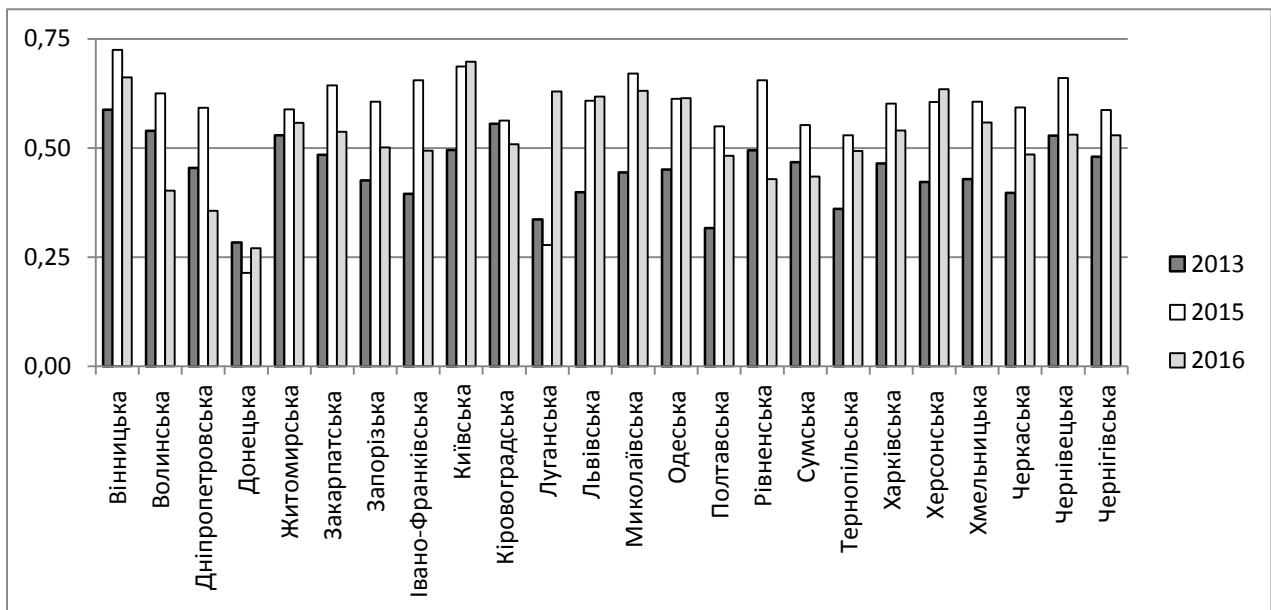

Рисунок 4.16 – Ефективність функціонування мезосистем України на основі «динамічного лінійного нормативу» протягом 2013-2016 років (Джерело: розраховано авторами за даними [160])

Проте результати оцінки ефективності функціонування регіонів у динаміці свідчать про погіршення ситуації (рис. 4.17).

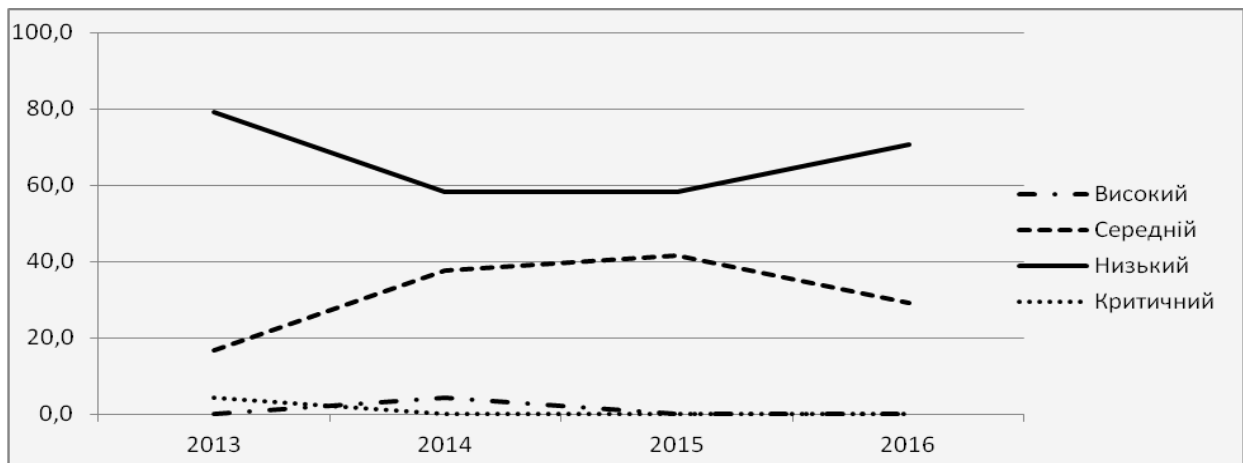

Рисунок 4.17 – Зміна рівнів ефективності функціонування мезосистем України на основі «динамічного лінійного нормативу» (Джерело: побудовано авторами за даними [160])

Застосування методу динамічного нормативу дозволило також виявити залежність такого характеру: зі збільшенням кількості показників, які включаються до нормативного порядку збільшується можливість виявлення відмінності між регіонами, які опинилися на одній сходинці при їх ранжуванні за меншою кількістю показників [178-180]. Застосування ж меншої кількості показників більше усереднює інформацію щодо ефективності соціально-економічного розвитку регіонів країни.

Результати оцінювання ефективності функціонування регіонів країни за допомогою моделі динамічного нормативу дозволяють оцінити ступінь відповідності динаміки ключових соціально-економічних показників функціонування мезосистеми еталонному режиму її функціонування, що задається аналітиком відповідно до пріоритетів перспективного розвитку цієї мезосистеми. Отримані низькі значення показників вказують на необхідність зміни адміністративно-територіальними утвореннями ресурсної орієнтації своєї економіки.

Як наголошувалося у попередніх розділах, в Україні склалася практика стратегічного планування соціально-економічного розвитку адміністративно-територіальних одиниць вищого ієрархічного управління за принципом «зверху-вниз». Попри усякі сподівання на її зміну з актуалізацією питання щодо децентралізації в країні, станом на кінець 2016 року, маємо збереження

усіх традиційних підходів відносно цієї проблеми, адже державна стратегія регіонального розвитку країни до 2020 року чітко визначає на загально регіональному рівні пріоритетні напрямки соціально-економічного розвитку для кожного регіону, в розрізі таких трьох цілей державної регіональної політики країни на довготривалу перспективу як: підвищення рівня конкурентоспроможності регіонів, територіальна соціально-економічна інтеграція і просторовий розвиток, а також ефективне державне управління у сфері регіонального розвитку.

Рівень конкурентоспроможності передбачається підвищувати шляхом створення оптимальних умов для розкриття регіонами країни їх власного потенціалу та ефективного використання конкурентних переваг регіональної економіки. Територіальна соціально-економічна інтеграція і просторовий розвиток передбачають недопущення поглиблення регіональних диспропорцій у доступі населення до базових послуг, а також створення умов для співробітництва територій. Ефективне державне управління має орієнтуватися на створення відповідної бази для реалізації державної регіональної політики, що знаходить своє втілення у механізмі та інструментарії державного управління регіональним розвитком, які мають реалізуватися, у тому числі, і шляхом удосконалення процесів стратегічного планування [181-183].

Про результати просування адміністративно-територіальних одиниць країни у напрямку досягнення окреслених цілей свідчитимуть певні індикатори в регіональному розрізі, на досягнення прогнозованих значень яких, власне, і спрямовано стратегічний план. Дослідивши зміну рівня соціально-економічного розвитку адміністративно-територіальних утворень в країні за прогнозними значенням індикаторів, спостерігаємо ситуацію, за якої протягом першого етапу реалізації стратегічного плану, за умови впровадження регіонами країни тих стратегічних завдань, що окреслені Державною стратегією регіонального розвитку, суттєвого покращення ефективності господарювання на мезорівні не відбудеться. Навпаки, в окремих

адміністративно-територіальних утвореннях навіть матиме місце погіршення загального стану справ (рис. 4.18).

Сподівання на кращий розвиток подій втілює надана регіонам країни можливість, з урахуванням власного потенціалу, запропонувати для впровадження та відобразити в стратегічних планах свого розвитку додаткові стратегічні завдання та заходи, що не передбачають спільних дій центральних та місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, а базуються на власних місцевих зусиллях та можливості залучення до їх реалізації додаткових альтернативних джерел фінансування.

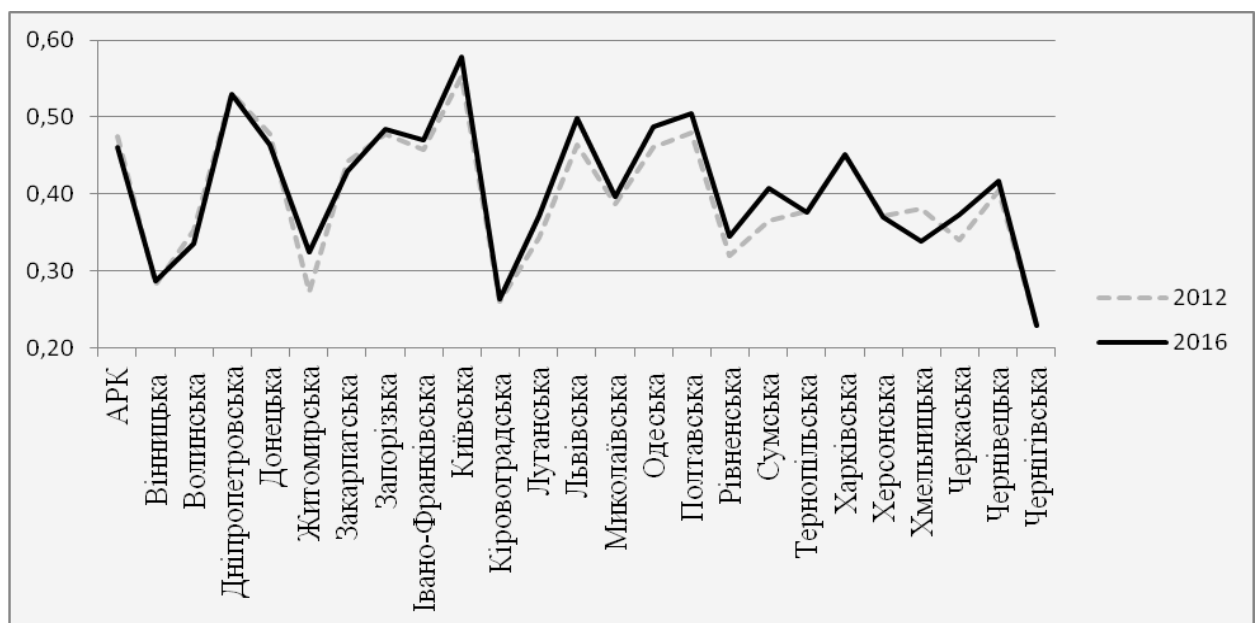

Рисунок 4.18 – Прогноз ефективності соціально-економічного розвитку мезосистем України за результатами 1 етапу стратегічних змін до 2020 року (Джерело: побудовано авторами за даними [160])

Порівняння результатів запровадження прогнозних стратегічних заходів першого та другого етапів реалізації Державної стратегії регіонального розвитку, свідчить про дотримання територіальної (просторової) складової інтегрального підходу щодо формування та реалізації державної регіональної політики, сутність якої зводиться згідно з стратегічним планом загальнорегіонального рівня [86, с. 3] до досягнення рівномірного розвитку територій (рис. 4.18).

За даними рисунку 4.19, складається враження того, що при прогнозуванні результатів запровадження стратегічних заходів та завдань для соціально-економічного розвитку мезосистем країни планувалося, що адміністративно-територіальні одиниці країни будуть рухатися однаковими темпами на шляху просування до стратегічної мети загально регіонального рівня. Власне це і передбачається стратегічним планом щодо забезпечення соціально-економічної єдності і рівномірності розвитку регіонів з метою створення рівних умов для розвитку людини.

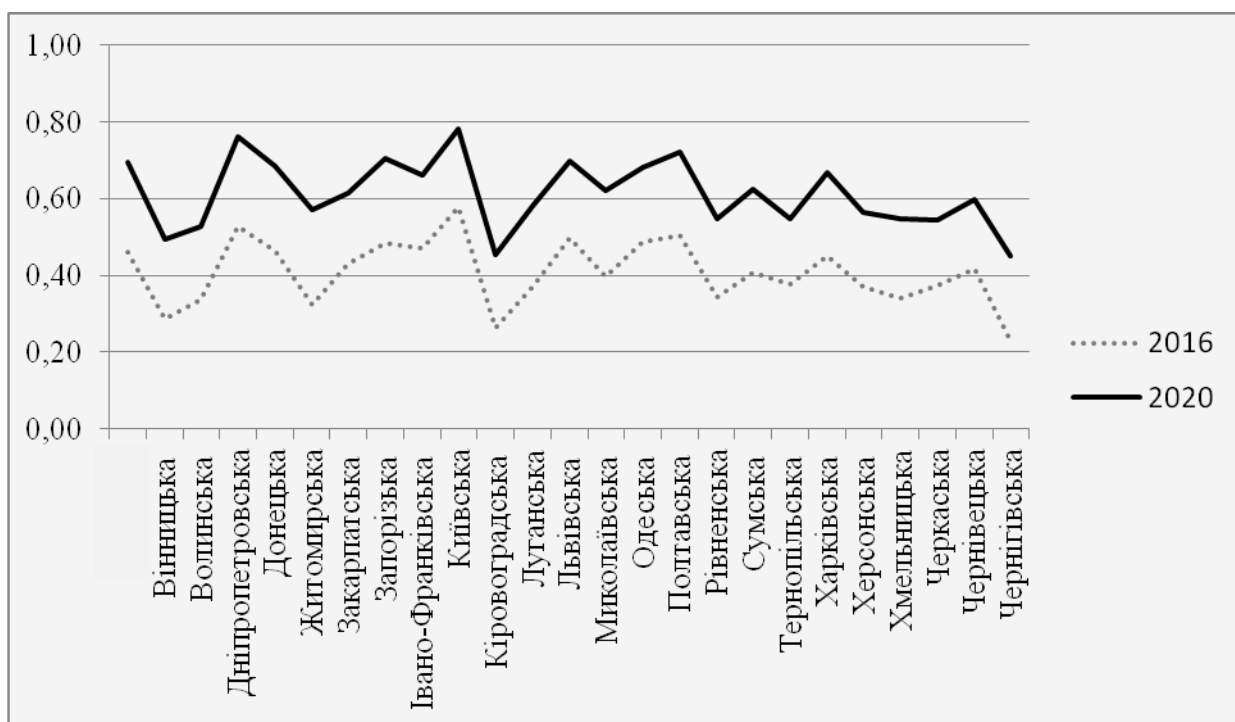

Рисунок 4.19 – Прогноз ефективності соціально-економічного розвитку мезосистем України до 2020 року (в розрізі етапів)

Екстраполяція на наведений прогноз шкали якісної оцінки рівня соціально-економічного розвитку мезосистем відповідно до комплексної інтегральної оцінки (див. табл. 4.15) дозволяє виділити двох явних лідерів – регіонів з високим рівнем соціально-економічного розвитку (Київська та Дніпропетровська області) та двох явних аутсайдерів – регіонів з низьким рівнем розвитку – Кіровоградська та Чернігівська області. Співставлення цієї ситуації в динаміці свідчить про позитивні зрушення (табл. 4.19).

Таблиця 4.19 – Диференціація регіонів країни за прогнозним рівнем соціально-економічного розвитку

Група регіонів	Кількість регіонів за роками		
	Базовий (2013)	2016	2020
A	0	0	2
B	2	4	20
C	22	19	2
D	1	1	0

Як видно з таблиці 4.19, в 2020 році цілком зникне група регіонів з критичним рівнем соціально-економічного розвитку та утвориться група регіонів лідерів, в яку потраплять 8% адміністративно-територіальних утворень країни. З 88% до 8% зменшиться група регіонів з низьким рівнем розвитку, відповідно за рахунок цього зросте у 2020 році до 84% проти 8% у 2012 році група регіонів-середняків.

Разом з тим, при прогнозуванні перспектив розвитку в економічній та соціальній сферах країни, особливо з огляду на нестабільну протягом останніх часів ситуацію у південно-східних регіонах України, доцільно вдаватися до запровадження сценарного підходу щодо передбачення майбутнього соціально-економічних систем.

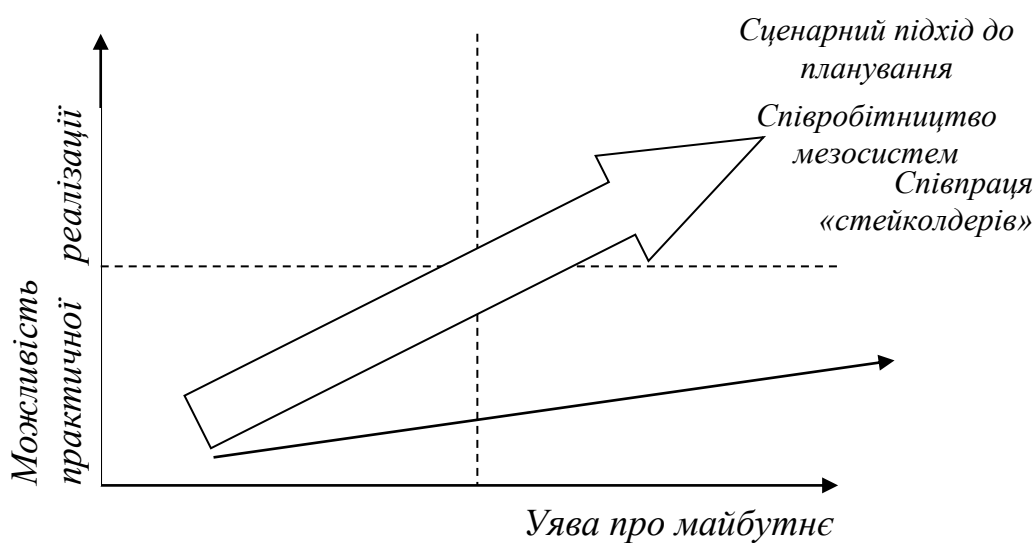

Рисунок 4.20 – Проектування успішності стратегічного планування

Сценарний підхід в поєднанні з іншим інструментарієм стратегічного планування значно підвищить успішність стратегічного планування соціально-економічного розвитку мезосистем (що графічно представлено як на рис. 4.20), а разом з цим і можливість практичної реалізації стратегічних планів.

Підводячи підсумки дослідженню реалістичності оцінювання результативності стратегічного планування соціально-економічного розвитку мезосистем констатуємо можливість за поточних умов стратегічного планування, що мають місце в Україні, говорити лише про оцінювання реалізації регіональних стратегій розвитку на підставі визначення сумарного впливу ключових показників впровадження стратегічних заходів на рівень та ефективність розвитку соціально-економічних систем.

У результаті оцінювання реалізації регіональних стратегій розвитку на підставі визначення сумарного впливу фактично досягнутих ключових показників впровадження стратегічних заходів та обравши для досягнення мети метод комплексного інтегрального оцінювання, встановлена залежність визначення рівня розвитку соціально-економічної системи від якісного набору індикаторів, що обираються для обчислення комплексного показника ефективності. Зі зміною лише кількості показників визначення рівню розвитку мезосистем залишається майже незмінним, що ставить під сумнів необхідність нормування великої кількості індикаторів комплексного показника ефективності. Складність розрахунків в межах даного методу, а також неможливість його застосування відносно окремої соціально-економічної системи мезорівня без фіксації змін показників відносно інших систем, змушує вдаватися до пошуку новітніх підходів, які вдало можна застосовувати, минаючи необхідність обробки інформації відносно інших регіонів країни.

ВИСНОВКИ

Результати проведених досліджень теоретико-методологічних положень та практичних рекомендацій щодо планування соціально-економічного розвитку мезосистем на основі використання засобів моделювання дозволяють сформулювати такі висновки.

1. В управлінні соціально-економічними процесами, які протікають на мезорівні та змушують органи місцевого самоврядування адаптуватися до мінливих умов сьогодення переслідуючи мету забезпечення економічного зростання на місцевому рівні, провідна роль відводиться стратегічному плануванню. Запровадження управлінської функції із використанням засобів моделювання, змушуючи управлінські структури різних рівнів орієнтуватися на довгострокову мету місцевого економічного розвитку та не випускати з поля зору стратегічні цілі та завдання, сприяє підвищенню ефективності управління. У поле уваги потрапляє визначення пріоритетних сфер докладання зусиль, забезпечення конкурентоспроможності мезосистем, пошук інвесторів та заохочення їх до інвестування з метою диверсифікації структури місцевої економіки, що знаходить прояв у пріоритетній моделі соціально-економічного розвитку мезосистеми.

Стратегічне планування як функція управління вирішує завдання, які визначають загальний характер економічних трансформацій, стійкість та конкурентоспроможність економічної системи, рівень життя населення та ін. Відповідно, наявність перспективної моделі соціально-економічного розвитку мезосистеми є ефективним управлінським інструментом, що дозволяє виявити найважливіші проблеми та визначити такі напрямки подальшого розвитку, для яких наявні найсприятливіші умови та ресурси.

2. Планування соціально-економічного розвитку мезосистем законодавчо має сприйматися як неперервний процес планової діяльності органів державної влади та управління щодо визначення цілей, пріоритетів та

завдань соціально-економічного розвитку мезосистеми на довгострокову перспективу з одночасним формуванням основ механізму їх реалізації та прогнозних значень основних показників, які здатні охарактеризувати результати впровадження стратегічного задуму. Дана категорія та процес вимагають унормування у правовому полі держави, адже від того наскільки правильно визначені та структуровані стратегічні завдання, наскільки послідовні дії щодо формування перспективної моделі соціально-економічного розвитку мезосистеми, залежить успіх майбутнього розвитку мезосистеми та добробут її мешканців.

3. Ефективне планування має спиратися на відповідну методологію, що являє собою сукупність правил та вимог, які висуваються до суб'єктів планування у процесі передбачення майбутнього соціально-економічного розвитку мезосистеми та втілюються у систему певних принципів, формуючи логічну послідовність відпрацювання процедур цього процесу. У складі суб'єктів планування необхідно виділяти державну компоненту, представлену органами державної влади та управління різних рівнів, та громадську компоненту, до складу якої відносять представників бізнесу, громадських та самоврядних організацій, що забезпечує реалізацію партнерського підходу до формування перспективної моделі соціально-економічного розвитку мезосистеми.

4. В умовах переходу України до європейської моделі господарювання основу стратегічного управління соціально-економічним розвитком мезосистем становить програмно-цільовий підхід. Програмно-цільовий підхід до управління мезосистемою варто розглядати як інструмент реалізації політики місцевого розвитку, що одночасно забезпечує як формування цієї політики в цілому, так і її реалізацію у вигляді конкретних програм. Функціональна роль підходу полягає в тому, щоб визначити структуру, елементи, принципи, логіку, взаємозв'язок і механізм формування напрямів розвитку місцевої економіки.

Основними перевагами програмно-цільового підходу в моделюванні розвитку мезосистеми є пошук оптимальних способів сполучення цілей і ресурсів на досягнення кінцевої мети, а також визначення напрямів спільної діяльності суб'єктів, об'єднаних спільністю цілей, виявлення протиріч у їхніх інтересах, обґрунтування способів їхньої взаємодії та установа конкретних відносин між суб'єктом і об'єктом керування.

5. Важливою методологічною базою стратегічного вибору є сценарне моделювання. Кінцевий стан обраного сценарію втілюється у стратегічне бачення соціально-економічного розвитку мезосистеми. При формуванні стратегічного бачення використовують різні прикладні методики і техніки групової роботи. Зі стратегічного бачення випливають стратегічні цілі, які знаходять свою деталізацію в оперативних цілях та завданнях, тим самим утворюючи напрями соціально-економічного розвитку мезосистеми. Перевага методу сценарію полягає в тому, що проектується не одна картина майбутнього соціально-економічного розвитку мезосистеми, а розробляються альтернативні уявлення про майбутнє. Вхідною інформацією для моделювання соціально-економічного розвитку мезосистеми виступають результати аналізу загальної соціально-економічної ситуації, що склалася; на її підставі прогнозуються перспективи розвитку мезосистеми, оцінюється ступінь важливості імовірних варіантів майбутнього розвитку, проводиться їх ранжування та остаточно моделюється профіль мезосистеми на віддалену перспективу.

6. Закордонний досвід свідчить про відсутність єдиного підходу відносно стратегічного планування місцевого розвитку. Дослідження особливостей стратегічного планування в Україні на початкових етапах запровадження цієї практики у незалежній державі вказує на розробку низки прогнозно-планових документів на місцевому рівні з орієнтацією на пріоритетні напрями розвитку, які визначаються централізовано. Окрім того, процесу властиве порушення принципів пріоритетності планування,

спадкоємності, цілісності та низки інших. З часом у державі увагу привертає питання послідовності планування і перевага віддається плануванню за принципом «знизу-вверх». За таких умов у системі моделювання соціально-економічного розвитку мезосистем пріоритети їх соціально-економічного розвитку мають інтегрувати у пріоритети регіонального рівня для досягнення загальнодержавних цілей та пріоритетів. Відтак стратегії соціально-економічного розвитку мезосистем нижчого рівня управління виступатимуть як керівництво та програма дій для адміністративно-територіальних утворень вищого рівня, а стратегії соціально-економічного розвитку мезосистем вищого рівня управління – керівництво та програма консолідації зусиль мезосистем та, відповідно, документ, що надає уявлення про перспективи розвитку мезосистем для потенційних внутрішніх інвесторів.

7. У системі стратегічного моделювання соціально-економічного розвитку мезосистем успішність реалізації стратегічного задуму визначається формуванням системи дієвих механізмів реалізації стратегій, що забезпечують баланс інтересів та скоординовані дії учасників, які представляють владу, бізнес та громадськість. Складовими механізмів реалізації стратегій соціально-економічного розвитку мезосистем є організаційний, нормативно-правовий, фінансово-економічний, інституційний, інформаційний. Серед інструментарію зазначених механізмів основне місце належить проектному забезпеченню реалізації стратегічних планів, приватно-державному партнерству та співробітництву територій у різних проявах. Їх наявність та деталізація особливостей реалізації у стратегіях соціально-економічного розвитку мезосистем позначається на результативності стратегічного моделювання.

8. Закономірним етапом розвитку стратегічного управління на мезорівні є розбудова механізмів контролю успішності реалізації перспективної моделі розвитку соціально-економічного розвитку мезосистеми. Складові механізми допомагають зосередитися на успіхах або

невдачах, які мали місце у минулому, врахувати їх у майбутній управлінській діяльності на шляху досягнення стратегічної мети, та головне скорегувати стратегічні плани з урахуванням об'єктивних і суб'єктивних причин, що впливають на розвиток мезосистеми. Разом з тим, моніторинг та оцінювання варто розглядати як різні сутнісні інструменти перевірки успішності реалізації перспективної моделі розвитку мезосистеми, що слідують один за одним. Вихідним інструментом є моніторинг, на підставі показників якого проводиться оцінка результатів стратегічного планування.

9. Аналіз нормативно-правового поля зі стратегічного планування та особливості імплементації основних положень відносно моніторингу та оцінювання результативності процесу на практиці свідчать про відсутність єдиного підходу щодо окреслення показників, що складають основу механізму контролю успішності реалізації перспективної моделі соціально-економічного розвитку мезосистеми. З одного боку, це вказує на самостійність мезосистем у питаннях формування індикаторів та можливість брати до уваги специфіку соціально-економічних проблем, вдаватися до використання різних підходів щодо їх розв'язання. З іншого, ускладнює та унеможливорює проведення загальної оцінки результативності запровадження стратегічних заходів.

Показники контролю успішності реалізації перспективної моделі соціально-економічного розвитку мезосистеми необхідно визначати на етапі сценарного моделювання. Основу підходу складає визначення та відображення у перспективній моделі соціально-економічного розвитку мезосистеми результативних показників у розрізі двох окремих складових адміністративного моніторингу: по-перше, моніторингу реалізації програм та проектів – показники визначаються фокус-групами, враховують специфіку соціально-економічних проблем адміністративно-територіальних одиниць та змушують вдаватися до використання різних підходів щодо їх вирішення; по-друге, моніторингу соціально-економічного розвитку – показники єдині для

мезосистем та слугують інформаційним забезпеченням для оцінювання рівня їх розвитку за результатами реалізації стратегій. Це сприятиме підвищенню результативності стратегічного управління на мезорівні.

10. Дослідження основних тенденцій соціально-економічного розвитку мезосистем України доводить наявність значних розбіжностей в показниках, в першу чергу, їх економічного розвитку. Привертає увагу і звуження соціальної сфери на території України у цілому в 2017 році порівняно з 2000 майже за усіма показниками. Разом з тим, ефективний гармонійний розвиток мезосистем неможливий без розгалуженої системи закладів освіти, які забезпечують їх кваліфікованими кадрами для різних сфер діяльності. Територіальна структура закладів вищої освіти, що склалася під впливом низки чинників, має як позитивні, так і негативні наслідки. Серед позитивних – у 5-ти науково-навчальних центрах, що сформувалися в Україні, зосереджені заклади з високим матеріальним забезпеченням і науково-педагогічним потенціалом. Міста, в яких знаходяться ці заклади, мають значні можливості для працевлаштування випускників, а також перспективи виїзду на роботу за кордон. У числі негативних – підвищений відтік молоді з провінції, дефіцит фахівців з вищої спеціальною освітою, більш низький науково-педагогічний потенціал ЗВО та можливості його відтворення. У цілому структурні зміни, що відбулися у територіальному розподілі підготовки фахівців різного рівня кваліфікації, забезпечення кваліфікованою робочою силою та фахівцями високої кваліфікації вимагають визначення нових підходів щодо напрямів державної політики у сфері освіти, оптимізації мережі закладів вищої освіти та розробки моделі провінціального університету, яка б враховувала специфіку мезосистеми у забезпеченні її фахівцями необхідних спеціальностей.

11. Для оцінювання успішності імплементації моделей соціально-економічного розвитку мезосистем за результатами стратегічного планування пропонується використовувати комплексну оцінку соціально-

економічного розвитку утворень мезорівня, сутність якої полягає у визначенні переліку показників, що впливають на рівень соціально-економічного розвитку мезосистеми та найбільш повно відображають соціально-економічні зміни з наступним їх групуванням за певними напрямками соціально-економічного розвитку, розрахунком часткових індексів за цими напрямками і визначенням у кінцевому підсумку узагальнюючого індексу. Комплексний показник дозволяє поглянути на те, яку позицію займає мезосистема відносно інших соціально-економічних систем.

Орієнтація мезосистем на досягнення єдиної стратегічної мети державного менеджменту – підвищення добробуту населення обумовлює необхідність визначення єдиних дотичних показників комплексного інтегрального оцінювання. Це дозволило запропонувати методику їх моделювання, що полягає у визначенні показників, які відображають результати господарювання мезосистем з огляду на концепцію теорії рівноваги та динамічного розвитку економіки, їх представленні у розрізі двох груп: основних показників та додаткових, що дозволить забезпечити надійні умови моніторингу імплементації перспективної моделі соціально-економічного розвитку мезосистеми.

12. За результатами дослідження запропоновано алгоритм розробки перспективної моделі соціально-економічного розвитку мезосистеми, в основу якого покладено системний підхід, як найбільш поширений та визнаний методологічний прийомом стратегічного управління. В його основі лежить дослідження мезосистем як складних цілісних систем, оцінка впливу на їх функціонування зовнішнього оточення, вивчення окремих структурних частин системи та їх взаємозв'язку, визначення ролі кожної з них в загальному процесі функціонування та розвитку мезосистеми та виявлення впливу системи на окремі її підсистеми як складові, а також на інші системи. Вихідним елементом алгоритму є перспективна модель соціально-

економічного розвитку мезосистеми. За формою вона являє собою документ, що містить декілька взаємопов'язаних складових: констатуючу частину (в якій представлено огляд сучасних тенденцій економічного та соціального розвитку мезосистеми), змістову частину (в якій описуються стратегічні цілі та оперативні завдання), реалізаційну частину (вказує на механізми, моніторинг та етапи реалізації перспективної моделі розвитку мезосистеми).

Оптимізаційно-сценарне моделювання соціально-економічного розвитку мезосистем надає можливість найбільш якісно та швидко спланувати напрями економічної та соціальної трансформації господарського механізму кожної мезосистеми, що забезпечить підвищення конкурентоспроможності мезосистем, покращання добробуту населення та відкриє нові перспективи для зміни системи управління при визначенні пріоритетів розвитку та напрямів довгострокового інвестування, а також сприяє координації дій і досягненню колективного бачення майбутнього, що опрацьовано за участю та партнерством усіх зацікавлених сторін: влади, бізнесу, громадськості через багаторівневе управління.

13. Оцінювання ефективності імплементації перспективної моделі соціально-економічного розвитку мезосистеми пропонується проводити за показниками, які упорядковані за темпами зростання (роздрібний товарооборот, обсяг промислового виробництва, капітальні інвестиції, середньомісячна номінальна заробітна плата, чисельність населення) у такий спосіб: фактичний порядок зростання показників порівнюється з тим, що визнається бажаним на відповідному етапі історичного розвитку мезосистеми з урахуванням запланованої пріоритетності. Підтримання даного порядку на відповідних етапах реалізації перспективної моделі соціально-економічного розвитку мезосистеми забезпечує більш стійкий режим функціонування мезосистеми. Це дозволить забезпечити умови оцінювання впливу результатів стратегічного планування.

ПЕРЕЛІК ДЖЕРЕЛ ПОСИЛАННЯ

1. Джерела та механізми фінансування місцевого економічного розвитку: навчальний посібник / [В. Мамонова, Н. Балдич, Н. Гринчук та ін.]. – К.: Центр громадської експертизи, Проект «Місцевий економічний розвиток міст України», 2013. – 176 с.
2. Стимулювання економічного зростання на місцевому рівні: аналітична доповідь / [С. О. Біла, О. В. Шевченко, М. О. Кушнір та ін.]; під ред. С. О. Білої. – К.: НІСД, 2013. – 54 с.
3. Комплексна стратегія розвитку Львова 2012-2025. [Електронний ресурс] / Львівська міська рада. – 114 с. – Режим доступу: http://www.city-institute.org/images/stories/files/strategy_last.pdf.
4. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997 р. №280/97- ВР (зі змінами) // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 24. – С. 32.
5. Про добровільне об'єднання територіальних громад [Електронний ресурс] : Закон України від 05.02.2015 № 157-VIII (Із змінами). – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/157-19>.
6. Про співробітництво територіальних громад [Електронний ресурс] : Закон України від 17.06.2014 № 1508-VII. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1508-18>.
7. Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України: Закони України від 23.03.2000 р. № 1602-III // Відомості ВРУ. – 2000. - №25. – ст.195.
8. Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2020 року: Постанова Кабінету міністрів України від 6 серпня 2014 р. № 385. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-п>.
9. Територіальний розвиток в Україні: розвиток агломерацій та субрегіонів: [посібник за проектом USAID: Локальні інвестиції та національна конкурентоспроможність]. – К, 2012. – 183 с.

10. Про засади державної регіональної політики: законопроект від 31.05.2010 року. [Електронний ресурс] // Всеукраїнська асоціація сільських та селищних рад. – Режим доступу: <http://www.vassr.org/node/961>.
11. Primer A. Local economic development / A. Primer // Developing and implementing local economic development strategies and action plans. – Washington, D.C., 2003. – 153 p.
12. Trousdale W. Strategic planning for local economic development: [the manual] / William Trousdale. Volume I: Concepts & Process. – UN: Habitat and Ecoplan International Inc., 2003. – 178 p.
13. Еволюція місцевого економічного розвитку в Канаді – аналіз концепція, практичні рішення та кращі практики [Проект «Місцевий економічний розвиток міст України (ПРОЕКТ МЕРМ)»]. – К.: МЕРМ, 2012. – 50 с.
14. Мід М. Значення місцевого економічного розвитку для територіальних громад / Маргарет Мід // Місцевий економічний розвиток: основи та перспективи розвитку в Україні: матеріали VII Українського муніципального форуму від 1 липня 2011 року, м. Іллічівськ. – С. 6-7.
15. Поплавська Ж. Як дорости Україні до сталого розвитку / Ж. Поплавська, В. Поплавський // Вісник національної академії наук України. – 2007. – №9. – С.8-14.
16. Костьов'ят Г. І. Соціально-економічний розвиток країни в умовах децентралізації / Г. І. Костьов'ят // Науковий вісник Ужгородського університету (Серія Економіка). – 2016. – Випуск 1 (47). Т. 2. – С. 95-98.
17. Черкашина К. В. Місцеве самоврядування як засіб забезпечення сталого розвитку територій / К. В. Черкашина // Сталий розвиток територій: проблеми та шляхи вирішення: матеріали II міжнар. наук. практ. конф., 1 жовт. 2011 р. – Дніпропетровськ: ДРІДУ НАДУ, 2011. – С. 88-90.
18. Белкина Т. Д. Стратегические планы городского развития и инструменты их реализации/ Т. Д. Белкина // Проблемы прогнозирования. – 2010. – №3. – С. 55-72.

19. Ансофф И. Стратегическое управление / И. Ансофф; пер. с англ. Л. И. Евенко. – СПб: Питер, 2009. – 519 с.
20. Берданова О. В. Стратегічне планування: навчальний посібник / О. В. Берданова, В. М. Вакуленко, В. В. Тертичка. – Л.: ЗУКЦ, 2008. – 138 с.
21. Федяй Н. О. Правове поле стратегічного управління регіональним розвитком в Україні / Н. О. Федяй // Економіка і прогнозування. – 2012. – №4. – С. 54-62.
22. Брусак Р. Л. Стратегічне планування в управлінні розвитком території: [електронний посібник] / Р. Л. Брусак. – Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2010. – 173 с.
23. Стратегія демографічного розвитку в період до 2015 року: Постанова Кабінету Міністрів України від 24 червня 2006 р. № 879. - Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/879-2006-%D0%BF>
24. Енергетична стратегія України на період до 2030 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 № 1071 - Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0002120-13>
25. Концепція вдосконалення системи прогнозних і програмних документів з питань соціально-економічного розвитку України: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 4 жовтня 2006 р. N 504-р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.uazakon.com>.
26. Порядок розроблення, проведення моніторингу та оцінки реалізації регіональних стратегій розвитку: постанова КМУ від 16 листопада 2011 р. №1186. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
27. Лаврів Л. А. Стратегічне планування у системі управління національним господарством: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.03 «Економіка та управління національним господарством» / Л. А. Лаврів. – Тернопіль, 2008. – 20 с.

28. Лаврів Л. Оцінювання методичного забезпечення стратегічного планування в Україні / Л. Лаврів // Наука молода. – 2008 р. – №9. – С. 39-42.
29. Бекетов Н. В. Проблемы стратегического планирования региональным развитием / Н. В. Бекетов // Региональная экономика: теория и практика. – 2008. – №35. – С. 15-19.
30. Райзберг Б. А. Современный экономический словарь / Б. А. Райзберг, Л. Ш. Лозовский, Е. Б. Стародубцева – М.: ИНФРА-М., 1999. – 479 с.
31. Dunock Marshall E. Public administration / Dunock Marshall E., Gladys Dimock. – New York: Harper and Row, 1964. – P.131.
32. Мочерний. С. В. Економічна теорія / С. В. Мочерний. – К.: «Академія», 2003. – 656 с.
33. Ускова Т. В. Управление устойчивым развитием региона: [монография] / Т. В. Ускова. – Вологда: ИСЭРТ РАН, 2009. – 355 с.
34. Государственное регулирование рыночной экономики: учебник для вузов. – М.: Экономика, 2000. – 735 с.
35. Савченко В. Ф. Теоретичні засади регулювання соціально-економічного розвитку держави та регіонів / В. Ф. Савченко // Науковий вісник ЧДІЕУ. – 2009. – № 1 (2). – с. 23.
36. Розроблення та впровадження стратегічного плану розвитку регіону: практичний посібник / [А. Вігода, Б. Боврон, В. Мамонова та ін.]; за ред. І. Санжаровського. – К.: Вид-во К.І.С., 2008. – 214 с.
37. Кузык Б. Н. Прогнозирование, стратегическое планирование и национальное программирование: учебник / Б. Н. Кузык, В. И. Кушлин, Ю. В. Яковец. – [2-е изд.]. – М.: ЗАО Издательство «Экономика», 2008. – 575 с.
38. Стратегическое планирование [Електронний ресурс] / Организация объединенных наций. – Режим доступа: <http://www.un.org/ru>.
39. Бесланеев А. Стратегии социально-экономического развития территории: принципы формирования и управления [Електронний ресурс] /

- А. Бесланев, Э. Шадиева // Журнал научных публикаций аспирантов и докторантов. – 2013. – №11. – Режим доступа: <http://www.jurnal.org/articles/2013/ekon2.html>.
40. Коломийченко О. В. Стратегическое планирование развития регионов России: методология и организация / О. В. Коломийченко, В. Е. Рохчин. – СПб.: Наука, 2003. – 235 с.
 41. Сментина Н. В. Критерії часу та призначення у визначенні різновиду планування розвитку соціально-економічних систем / Н. В. Сментина // Економіка та управління національним господарством: стан, тенденції та перспективи: матеріали I міжн. наук.-практ. конференції, 29-30 травня 2014 року, м. Одеса. – Одеса: Пальміра, 2014. – С. 82-83.
 42. Підгорний А. З. Деякі методологічні аспекти оцінки життєвого потенціалу населення на регіональному рівні / А. З. Підгорний, К. В. Вітковська // Вісник соціально-економічних досліджень: зб. наук. праць. – Одеса: ОДЕУ. – 2008. – Вип. 30. – С. 308–314.
 43. Берданова О. Стратегічне планування місцевого розвитку: практичний посібник / О. Берданова, В. Вакуленко. – К.: ТОВ «Софія-А». – 2012. – 88 с. (Швейцарсько-український проект «Підтримка децентралізації в Україні – DESPRO).
 44. Про регулювання містобудівної діяльності: закон України від 17.02.2011 року № 3038-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2011 р. – № 34, стор. 1544, стаття 343.
 45. Грипас В. А. Территориальное планирование ХМАО – Югры / В. А. Грипас, Б. Г. Вихорев // Управление развитием территории. – 2010. – №3.– С. 10.
 46. Про планування і забудову територій: закон України від 20.04.2000 року №1699-III // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 31, ст.250.
 47. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Тлумачення від 12.04.2012. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws>.

48. Про місцеві державні адміністрації: закон України від 09.04.1999 № 586-XIV. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws>.
49. Щесняк К. Е. Принципы стратегического планирования финансовой деятельности предприятия [Електронний ресурс] / К.Е. Щесняк // Научно издательский центр «Социосфера». – 2011. – Режим доступу: http://sociosphaera.com/publication/conference/2011/94/principy_strategicheskogo_planirovaniya_finansovoj_deyatelnosti_predpriyatiya.
50. Васильченко Г. Методологія та практика стратегій місцевого економічного розвитку та підприємств в умовах глобалізації / Г. Васильченко // Стратегія економічного розвитку України: (Спецвипуск). – 2011. – № 28. – С. 30-36.
51. Бочко В. С. Стратегическое планирование развития территории – нарождающаяся экономическая форма ответа на вызовы рынка и глобализации / В. С. Бочко // Экономика региона. – 2005. – № 1. – С. 20-38.
52. Марача В. Г. Региональное стратегическое планирование: основные подходы и условия реализации / В. Г. Марача // Проблемы теории и практики управления. – 2008. – №11.– С. 35-42.
53. Полтерович В. М. Региональные институты модернизации [Електронний ресурс] / В. М. Полтерович // Экономическая наука современной России. – 2011. – №4 (55). – С. 8-17. – Режим доступу: <http://www.cemi.rssi.ru/ecr>.
54. Корольова, Т. С. Наслідки економічної кризи в Одеській області та шляхи виходу з неї / Т. С. Корольова, І. М. Котова // Реалізація національних економічних інтересів України в рамках євроінтеграційних процесів : Матер. Міжнар. науково-практичної конф. вчених та спеціалістів. Сімферополь, 14 - 15 травня 2009 р. – Сімферополь : КЕІ ДВНЗ КНЕУ ім. В.Гетьмана, ПП «Підприємство Фенікс», 2009. – С. 76-78. – ISBN 978-966-1551-02-1.
55. Корольова Т. С. Стратегічні орієнтири та пріоритети сталого розвитку Одеської області / Т. С. Корольова, А. І. Ковальов // Зелена економіка.

- Зелені технології. Зелені інвестиції: Матеріали Міжнародної конференції (Одеса, 6–7 жовтня 2011 р.). – Одеса: Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України, 2011. – С. 139–141.
56. Smentyna N. Conceptual basis of forming a strategic planning as an element of economy' state management system / N. Smentyna // Scientific Bulletin of the Odessa National Economic University. – Science: Economics, Political science, History. – 2014. – № 4 (212). – С. 103-115.
 57. Ткачук А.Ф. Стратегічне планування у громаді (навчальний модуль) / Анатолій Ткачук, Василь Кашевський, Петро Мавко. – К. : ІКЦ «Легальний статус», 2016. – 96 с.
 58. Процес розробки стратегії регіонального розвитку: практичний посібник. – Проект ЄС "Підтримка сталого регіонального розвитку в Україні", 2010. – 58с.
 59. Макарова О.В. Державні соціальні програми: теоретичні аспекти, методика розробки та оцінки / О.В. Макарова. – К.: Ліра, 2004. – 243 С.
 60. Про державні цільові програми: закон України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1621-15>.
 61. Лех І. І. Досвід стратегічного планування розвитку Запорізької області із залученням громади / [І. І. Лех, С. А. Могильний, В. В. Назаренко]; за ред. І.М. Санжаровського – К.: «К.І.С.», 2008. – 96 с.
 62. Панухник О. В. Методичне забезпечення стратегічного планування в регіонах України / О. В. Панухник // Актуальні проблеми економіки. – 2009 р. – №1 (91). – С. 152-157.
 63. Инновационные механизмы стратегического управления развитием социально-экономических систем / [М. А. Боровская, И. К. Шевченко, А. В. Бабикова, и др.]; под ред. М. А. Боровской, И. К. Шевченко. – Таганрог: Изд-во ТТИ ЮФУ, 2012. – 198 с.
 64. Лихачев А. С. Подходы к формированию механизмов реализации стратегий социально-экономического развития субъектов РФ /

- А. С.Лихачев // Стратегическое планирование в регионах и городах России: материалы общероссийского форума. – СПб., 2008. – с. 25-32.
65. Воробьев Г. Б. Стратегическое управление в современных условиях / Г. Б. Воробьев // Стратегическое управление в регионах и городах России: материалы научной конференции. – Томск, 2008. – с. 5-8.
66. Киселёва О. А. Сценарное моделирование в прогнозировании развития региональных социально-экономических систем // Kant. 2011. – №1. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://cyberleninka.ru/article/n/stsenarnoe-modelirovanie-vprognozirovanii-razvitiya-regionalnyh-sotsialno-ekonomicheskikh-sistem>.
67. Моделювання соціально-економічного розвитку регіону (на прикладі Сумської області): монографія / А. О. Єпіфанов, М. О. Кизим, С. М. Козьменко, О. Ю. Полякова, О. Мерхо та ін. – Х.: ФОП Александрова К. М.; ВД «Інжек», 2012. –160 с.
68. Сценарные модели сбалансированного социально-экономического развития регионов: монография / под ред. Т. С. Клебановой, О. В. Мозенкова. – Бердянск: Издатель Ткачук А. В., 2013. – 328 с.
69. Гурьянова Л. С. Сценарное прогнозирование динамики социально-экономического развития регионов / Л.С. Гурьянова // Бізнесінформ. – № 11. – 2012. – С. 43-48.
70. Как создать жизнеспособное агентство местного развития: практическое руководство для украинских городов и районов [проект ЕС /ПРООН «Поддержка регионального развития Крыма»]. – ПРООН, 2013. – 42 с.
71. Фісун К. А. Методологія програмування розвитку регіонів України : монографія / К. А. Фісун. – Харків, 2007. – 401 с.
72. Яценко О. В. Формування інноваційного потенціалу прогнозування і моделювання конкурентоспроможного та сталого розвитку сільських регіонів / О. В. Яценко. – Черкаси : видавець Чабаненко Ю., 2014. – 40 с.
73. Горбулін В. П. Стратегічне планування: вирішення проблем національної безпеки : монографія / В. П. Горбулін, А. Б. Качинський. – К. : НІСД, 2010.

– 288 с.

74. Стратегія економічного та соціального розвитку Одеської області до 2020 року: монографія. – Одеса: Астропринт, 2012. – 112 с.
75. Економічний розвиток регіону на основі активізації підприємницької діяльності: монографія / [А. І. Ковальов, М. Д. Балджи, Н.В. Сментина та ін.]; за заг. А. І. Ковальова. – Одеса: Атлант, 2014. – 178 с.
76. Захарченко В.И. Кластерная форма территориально–производственной организации: монография в 2–х ч. / В.И. Захарченко, В.Н. Осипов. – Одесса: «Фаворит» – «Печатный дом», 2010. – Ч. 2. Повышение региональной конкурентоспособности на основе кластерного подхода. – 236 С.
77. Осипов В. М. Стратегічне планування як ефективний інструмент управління регіональним розвитком / В. М. Осипов, І. Д. Півоварчук, І. Л. Пасарюк // Вісник СумДУ. Серія економіка. – 2011. – №1. – С. 89-100.
78. Про стратегію розвитку України: до розробки проекту «Україна–2010»: розпорядження Президента України від 26 лютого 1998 року № 43/98-рп. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://old.niss.gov.ua>.
79. Україна: поступ у ХХІ століття. Стратегія економічної та соціальної політики на 2000-2004рр.: послання Президента до Верховної ради України № 276а/2000 від 23 лютого 2000 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua>.
80. Стратегія економічного і соціального розвитку України (2004-2015 рр.) – К.: ІВЦ Держкомстату України, 2004. – 416 с.
81. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2015 року: Постанова Кабінету Міністрів України від 21.07.2006 р. № 1001 // Офіційний вісник України. – 2006. – № 30. – Ст. 2132.
82. Конкурентоспроможність територій / А. Ткачук, В. Толкованов, С. Марковський, та ін.]. – К.: Легальний статус, 2011. – 252 с.
83. Національна стратегія розвитку «Україна-2015». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.agroin.org/programi/ukr_2015.pdf.

84. Реформування державного управління регіональним розвитком: стан, проблеми, перспективи: аналітична доповідь / [С.О. Біла, О.В. Шевченко, М.О. Кушнір та ін.]; за ред. С.О. Білої. – К.: НІСД, 2012. – 96 с.
85. Щодо напрямків удосконалення стратегічного управління соціально-економічним розвитком регіону [Електронний ресурс]. – Регіональний філіал НІСД у м. Львів. – Режим доступу: http://old.niss.gov.ua/monitor/monitor_33/02.htm.
86. Національна стратегія сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016 – 2020 роки. – Режим доступу: Указ Президента України від 26 лютого 2016 року № 68/2016. <https://www.president.gov.ua/documents/682016-19805>
87. Стратегія сталого розвитку «Україна-2020»: указ президента України від 12 січня 2015 року № 5/2015. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>.
88. Стратегічне планування розвитку територій: історія, практика, методологія [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zurns.org.ua>.
89. Сментина Н.В. Еволюція стратегічних пріоритетів соціально-економічного розвитку у системі управління національним господарством / Н.В. Сментина // Науковий вісник Одеського національного економічного університету. Науки: економіка, політологія, історія. – 2013. – № 18 (197). – С 119-128.
90. Пріоритетні напрями регіональної політики в економічній сфері (економічне районування, стратегічне планування, інтелектуально-інноваційні системи, трудовий потенціал та розвиток сільських територій): кол. монографія / [Н.В. Сментина та ін.]; за заг. ред. Т. О. Журавльової. – Том 2. – Павлоград: АРТ СИНТЕЗ-Т, 2014. – С. 97-107.
91. Сментина Н.В. Решение проблем повышения конкурентоспособности территорий в системе программно-плановых документов макро и мезоуровней / Н. В. Сментина // Сборник доклады Юбилейна межд. научн. практ. конф. «Финансите и стопанската отчетност – състояние, тенденции,

перспективи, 25-26 октомври 2013 г. – Академично Издателство «Ценов» Свищов, 2013. – Том 1. – С. 498-504.

92. Институциональные меры реализации стратегии регионального развития: обзор международного опыта [Электронный ресурс] // Информационные материалы к Круглому столу «Институты регионального развития». – Режим доступа: <http://archive.minregion.ru/OpenFile.ashx/Download?AttachID=790>.
93. Smentyna. N. The integrity of the strategic planning as a component of the Ukrainian integration into the European space / N. Smentyna // Proceedings of Jubilee International Scientific Conference «The future of integration, the future of the European Union». – Svishtov, Bulgaria, 2013. – P. 36-42.
94. Сментина Н. В. Першочерговість опрацювання стратегій розвитку соціально-економічних систем / Н. В. Сментина // Соціально-економічні проблеми сучасності та концепція сталого розвитку в Україні та світі: матеріали міжн. наук.-практ. конференції, 28-29 березня 2014 р. Дніпропетровськ. – Дніпропетровськ, 2014. – у 3-х частинах, Ч.1. – С. 23-27.
95. Сментина Н. В. Неузгодженість у формуванні стратегій економічного та соціального розвитку територій / Н. В. Сментина // Формування соціально-економічного розвитку регіонів України в умовах спільних трансформацій: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 18-19 квітня 2013 р. – Чернівці: ЧТЕІ КНТЕУ, 2013. – С. 248 – 250.
96. Ільченко А. А. Методичне забезпечення стратегічного планування в регіонах України [Електронний ресурс] / А. А. Ільченко, Т. С. Шевченко // Економічні науки. – 2010. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/1_KAND_2010/Economics/16_57244.doc.htm.
97. Порядок розроблення регіональних стратегій розвитку і планів заходів з їх реалізації, а також проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації зазначених регіональних стратегій і планів заходів : Постанова Кабінету Міністрів України № 932 від 11 листопада 2015 р. [Електронний

- ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/932-2015-п>.
98. Моисеев Н. Н. Человек, среда, общество / Н. Н. Моисеев. – М.: Наука. 1982. – С. 204-208.
 99. Управление реализацией стратегий развития муниципальных образований: [материалы проекта / А. Л. Куликов, Т. В. Болкарева, С. Е. Самарцев и др.]. – М., 2004. – 116 с.
 100. Журавин Д. П. Формирование механизма реализации муниципальной стратегии [Электронный ресурс] / Д. П. Журавин. – Режим доступу: http://journal.vscs.ac.ru/php/jou/28/art28_05.pfp.
 101. Методичні рекомендації щодо формування регіональних стратегій розвитку: Наказ Міністерства економіки та з питань Європейської інтеграції України від 29.07. 2002 р. № 224.
 102. Сментына Н.В. Концептуальные основы механизмов реализации стратегий как неотъемлемого элемента стратегического планирования / Н.В. Сментына // Экономика и предпринимательство. – 2014. – №3 (44). – С. 72-77.
 103. Кшиштоф Лонтка Стратегічне планування [Електронний ресурс]. – Суми-Люблін [2012]. Частина 2 від 5.12.2012 – Режим доступу: www.sumynews.com.
 104. Сментина Н.В. Форми співпраці територій у напрямку реалізації стратегічних пріоритетів розвитку економічних систем / Н. В. Сментина // Економічний розвиток: теорія, методологія, управління: матеріали міжн. науково-практ. конференції. – Будапешт-Валенсія-Київ, 2013. – С. 370-371.
 105. Корольова, Т. С. Фінансове забезпечення інноваційних процесів у науковій сфері: проблеми і тенденції [Текст] / Т. С. Корольова, Т. В. Павлова // Условия экономического роста в странах с рыночной экономикой: Материалы VI Международной научно-практической конференции, Переяслав-Хмельницкий, 25-26 апреля 2013 г. – Переяслав-Хмельницкий : ГВУЗ Переяслав-Хмельницкий государственный

- педагогический университет им. Григория Сковороды, 2013. – С. 25-29. – ISSN 2306-546X.
106. Корольова, Т. С. Методика впровадження системи бюджетування у вищих навчальних закладах : метод. рекомендації. / А. З. Підгорний, І. С. Лапіна, Т. С. Корольова. – Одеса : ОНЕУ, 2012. – 31 с. – ISSN невідомий.
 107. Грищенко С. Підготовка та реалізація проектів публічно-приватного партнерства: [практичний посібник для органів місцевої влади та бізнесу] / С. Грищенко – К., ФОП Москаленко О.М., 2011. – 140 с.
 108. Державне управління регіональним розвитком України: [монографія] / [В. Є. Воротін, Я. А. Жаліло, С. О. Біла та ін.]; за заг. ред. В. Є. Воротіна, Я. А. Жаліло. – К.: НІСД, 2010. – 288 с.
 109. Guidelines for successful public-private partnership. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/ppp_en.pdf.
 110. Толкованов В. Міжмуніципальне співробітництво як інноваційний інструмент у розвитку місцевого самоврядування в Україні / В. Толкованов // Ефективність державного управління: збірник наукових праць. – 2011. – Вип. 28. – С. 253 – 261.
 111. Сментина Н.В. Елементи механізму реалізації стратегії соціально-економічного розвитку міста / Н. В. Сментина // Теорія та практика управління економічним розвитком: матеріали міжн. наук.-практ. конференції 22-24 листопада 2012 року. – Донецьк: ООО «Фирма «Друк-Инфо», 2012. – Т. 1. – С. 108-110.
 112. Розвиток міжмуніципального співробітництва: вітчизняний та зарубіжний досвід: посібник / [В. В. Толкованов, Р. Герцог, А. К. Гук та ін.]; під редакцією В. В. Толкованова. – Київ, Видавництво «Крамар», 2011. – 261 с.
 113. Демчишен В. Про деякі аспекти розвитку міжмуніципального співробітництва як інноваційного інструменту в реалізації державної регіональної політики в Україні. [Електронний ресурс] / В. Демчишен, В. Толкованов. Режим доступу: <http://www.viche.info/journal/2326>.

114. Olenski J. Asymmetry of economic potentials as the foundation of development and integration of economies in trans-border regions / Josef Olenski // Trans-border economies – new challenges of regional development in democratic world / [redakcja Marec Cierpial-Wolan, Josef Olenski, Wacław Wierzbieniec]. – Jarosław, 2013. – P. 51-74.
115. Васильченко Г. Сучасні тенденції в управлінні розвитком регіону. Субрегіони та агломерації / Г. Васильченко // Формування соціально-економічного розвитку регіонів України в умовах спільних трансформацій: матеріали міжнар. наук.-прак. конф., 18-19 квітня 2013 р. – Чернівці: ЧТЕІ КНТЕУ, 2013. – С. 208-210.
116. Про транскордонне співробітництво: закон України від 24 червня 2004 р. № 1861-IV. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1861-15>
117. Руководство по планированию, мониторингу и оценке результатов развития: [программа развития Организации Объединенных Наций]. – Copyright ПРООН, 2009. – 225с.
118. Планування місцевого сталого розвитку: [посібник з формування стратегії місцевого сталого розвитку / ПРООН, Муніципальна програма сталого розвитку]. – Київ, 2005. – 66 с.
119. Посібник з моніторингу та оцінювання програм регіонального розвитку / [Б. Винницький, М. Лендшел, Ю. Ратейчак та ін.]; за ред. І. Санжаровського, Ю. Полянського. – К.: В-во «К.І.С.», 2007. – 120 с.
120. Оцінювання соціально-гендерного впливу стратегій, програм, проектів регіонального розвитку: [практичний посібник] / [М. Колодій, О. Моргун, О. Сорокопуд та ін.]; за ред. І. Сандаровського. – К.: К.І.С., 2012. – 80 с.
121. Теряник О. А. Аналіз проблем статистичного забезпечення моніторингу реалізації регіональних стратегій [Електронний ресурс] / О. А. Теряник. – 2011. – с. 163-172. – Режим доступу: <http://ir.kneu.edu.ua:8080/bitstream/2010/844/1/Teryanyk.pdf>.

122. Сментина Н.В. Теоретико-методологічні аспекти моніторингу та оцінки реалізації стратегій розвитку мезосистем / Н. В. Сментина // Науковий вісник Херсонського державного університету Серія «Економічні науки». – 2014. – Випуск 5. Частина 1. – С. 267-272.
123. Підгорний А.З., Корольова Т.С. та інш. Статистичні методи в управлінні розвитком регіону: монографія / за заг. ред. А.З. Підгорного. – Одеса: ФОП Гуляєва, 2016. – 218 с.
124. Акофф Р. Л. Планирование в больших экономических системах / Р. Л. Акофф. – М.: Советское радио, 1972. – 224 с.
125. Шершньова З. Є. Стратегічне управління / З. Є. Шершньова. — К.: КНЕУ, 2004. — 699 с.
126. Кондаков Н. И. Логический словарь / Н. И. Кондаков. – М.: Наука, 1971. – С. 28.
127. Маковкина С. А. Методические подходы к оценке городского стратегического планирования [Електронний ресурс] / С. А. Маковкина // Муниципалитет: экономика и управление. – 2012. – №2(3). – Режим доступа: <http://municipal.uapa.ru/ru-ru/issue/2012/02/04/>.
128. Маковкина С. А. Проблематика оценки стратегических планов социально-экономического развития российских городов [Електронний ресурс] / С. А. Маковкина // Вопросы управления. – 2009. – №3(8). – Режим доступа: <http://vestnik.uapa.ru/ru-ru/issue/2009/03/13>.
129. Сментина Н. В. Вітчизняний досвід планування моніторингу та оцінювання реалізації стратегій розвитку мезосистеми / Н. В. Сментина // Ринок цінних паперів України. – 2013. – №9-10. – С. 23-28.
130. Методика визначення комплексної оцінки результатів соціально-економічного розвитку регіонів: Постанова КМУ від 4 лютого 2004 року №113. [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://zakon2.rada.gov.ua>
131. Порядок проведення моніторингу результатів діяльності Кабінету Міністрів України та Ради міністрів Автономної Республіки Крим, обласних, Київської і Севастопольської міських державних адміністрацій:

- Постанова КМУ від 6 квітня 2005 року №263. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua>.
132. Регіональна стратегія розвитку Закарпатської області до 2015 року від 28.12.2006 року № 206 / Закарпатська ОДА. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.carpathia.gov.ua>.
 133. Стратегія регіонального розвитку Запорізької області на період до 2015 року від 6.06.2006 року / Запорізька ОДА. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zaporizia.gov.ua>.
 134. Лисенко В. Створено систему моніторингу реалізації стратегії [Електронний ресурс] / ИС-Консалтинг. – Режим доступу: <http://isc.biz.ua>.
 135. Стратегія економічного та соціального розвитку Тернопільської області на 2004-2015 роки від 25 жовтня 2004 року №625 від 25 жовтня 2004 року №625/ Тернопільська Обласна рада [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.obl-rada.te.ua>.
 136. Сментина Н.В. Моніторинг та оцінювання економічного та соціального розвитку мезосистеми / Н.В. Сментина // Економічні проблеми сталого розвитку: матеріали міжнародної науково-практичної конференції ім. проф. Балацького О.Ф.(м. Суми, 6-8 травня 2014 року): у 2 т. / за заг. ред. О.В. Прокопенко, О.В. Люльова. – Суми: Сумський державний університет, 2014. – Т.1. – С. 289-290.
 137. Кизим Н.А. Практика составления и проблемы реализации стратегии развития Украины и ее регионов / Н. А. Кизим, Ш. А. Омаров. – Проблемы экономики. – №4. – 2010. – С. 13-21.
 138. Біла О. Щодо інструментів розкриття «точок зростання» у стратегіях соціально-економічного розвитку регіонів: аналітична записка [Електронний ресурс] / О. Біла. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/354>.
 139. Стратегія економічного та соціального розвитку міста Одеси до 2022 року. - О. : ТЕС, 2013. - 79 с.

140. Стратегії розвитку Рівненської області на період до 2020 року.
[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rv.gov.ua/sitenew/data/upload/photo/8/strategiya.pdf>
141. Стратегія збалансованого регіонального розвитку Вінницької області на період до 2020 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.vin.gov.ua/invest/rehionalni-prohramy-rozvytku/624-stratehiia-zbalansovanoho-rehionalnoho-rozvytku-vinnytskoi-oblasti-na-period-do-2020-roku-nova-redaktsiia>
142. Стратегія розвитку Житомирської області на період до 2020 року.
[Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://oda.zt.gov.ua/images/golovna/strategia_rozvutky/strategia_2020.pdf
143. Стратегія розвитку Харківської області на період до 2020 року.
[Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://kharkivoda.gov.ua/content/documents/431/43045/files/new-563_SRR2020.pdf
144. Стратегія розвитку Дніпропетровської області на період до 2020 року.
[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://adm.dp.gov.ua/storage/app/media/uploaded-files/rozvitku-dnipropetrovskoi-oblasti-na-period-do-2020-roku.pdf>
145. Стратегія розвитку Полтавської області на період до 2020 року.
[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.adm-pl.gov.ua/page/strategiya-rozvitku-poltavskoyi-oblasti-do-2020-roku-0>
146. Стратегія регіонального розвитку Хмельницької області на 2011- 2020 рр.
[Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.adm.km.ua/doc/doc37_RD_Strategy.pdf
147. Стратегія розвитку Черкаської області на період до 2020 року.
[Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ck-oda.gov.ua/docs/2015/strategy_2020.pdf

148. Стратегія розвитку Сумської області на період до 2020 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://surdp.eu/uploads/files/Sumska_RDS_FINAL_UA_not_approved.pdf
149. Методика розроблення, проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації регіональних стратегій розвитку та планів заходів з їх реалізації : наказ Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України 31.03.2016 № 79 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0632-16/paran13#n13>.
150. Жаліло Я. А. Теорія та практика формування ефективної економічної стратегії держави: [монографія] / Я. А. Жаліло. – К.: НІСД, 2009. – 336 с.
151. Кухарська Н. А. Концепция стратегирования социально-экономического развития регионов Украины: [монография] / Н. А. Кухарская. – Одесса: Феникс, 2011. – 88 с.
152. Тертичка В. В. Запровадження стратегічного планування в Україні: зб. док. і матеріалів [Електронний ресурс] / В. Тертичка. – К.: Центр досліджень адміністративної реформи НАДУ, 2004. – 437с. – Режим доступу: www.IPAS.org.ua.
153. Чайникова Л. Н. Формирование системы управления стратегической конкурентоспособностью региона: [монография] / Л. Н. Чайникова. – Тамбов: Изд-во ГОУ ВПО ТГТУ, 2010. – 310 с.
154. Сухоруков А. І. Моделювання та прогнозування соціально-економічного розвитку регіонів України: [монографія] / А. І. Сухоруков, Ю.М. Харазішвілі. – К.: НІСД, 2012. – 368 с.
155. Цопа Н. В. Особенности применения существующих методик интегральной оценки регионов при мониторинге их социально-экономического развития / Н. В. Цопа, И. Ю. Шиндеровская // Экономика Крыма. – 2010. – № 4(33). – С. 118-122.
156. Уманець Т. В. Регіональ економічний розвиток України [монографія] / Т. В. Уманець. – Донецьк «ВІК», 2007. – 340 с.

157. Светуньков С. Г. Комплекснозначный анализ и моделирование неравномерности социально-экономического развития регионов России: [монографія] / С. Г. Светуньков, А. В. Заграновская, И. С. Светуньков. – СПб., 2012. – 129 с.
158. Управління функціонуванням та розвитком в регіональних соціо-економічних системах: монографія/ за ред. А.І. Ковальова, Н.Е. Сілічевої. – Харків, 2016. – 244с.
159. Статистичний збірник «Регіони України», К., Державна служба статистики України. 2017. – 323 с.
160. Статистичний щорічник України за 2017 рік, К., Державна служба статистики України. 2018. – 541 с.
161. Підгорний А.З. Соціально-демографічна статистика: підручник / за заг. ред. канд. екон. наук, професора А.З. Підгорного. – Одеса: ФОП Гуляєва В.М., 2017. – 424 с. Google Scholar <http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/6428/1/>
162. Підгорний А. З., Корольова Т. С. Дослідження чинників інноваційної діяльності в сфері науки і освіти. - Наукові проблеми господарювання на макро-, мезо- та мікроекономічному рівнях: Міжнародна науково-практична конференція (24-25 квітня 2014). – Одеса, 2014. – С. 43–46. Режим доступу: <http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/handle/123456789/2267>
163. Підгорний А.З. До питання про оптимізацію мережі вищих навчальних закладів в Україні / А.З. Підгорний, Т.С. Корольова // Економіка України. – 2017. – № 8. – С. 60-72. http://library.nakkkim.edu.ua:8080/libr/DocDescription?doc_id=33228
164. Підгорний А.З., Корольова Т.С., Павлова Т.В. Проблеми управління фінансами вищих навчальних закладів: монографія / за заг. ред. канд. економ. наук, професора А.З. Підгорного – Одеса: ФОП Гуляєва В.М., 2017. – 152 с. <http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/5867/1/>
165. Підгорний А. З. Демографічна складова сучасного соціально-економічного розвитку України. - Наукові проблеми господарювання на

- макро-, мезо- та мікроекономічному рівнях: Міжнародна науково-практична конференція (24-25 квітня 2014). – Одеса, 2014. – С. 4-7. Режим доступу: <http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/handle/123456789/2261>
166. Карпов В.А. Аналіз ринкової кон'юнктури: [посібник] /В. Р. Кучеренко, А. В. Андрейченко, Р. В. Грінченко, В. А. Карпов. – Одеса: ОНЕУ, 2014. – 344 с.
 167. Сментина Н.В. Оцінка рівня соціально-економічного розвитку регіонів за результатами реалізації стратегічних планів/ Н.В. Сментина // Вісник Одеського національного університету імені І.І. Мечникова: серія економіка. – 2014. –Том 19. Випуск 3/1. – С. 233-237
 168. Павлова Т. В. Інноваційно-інвестиційні напрямки та роль промислового комплексу у розвитку національної економіки / Т.В. Павлова, І.М. Котова // – Одеса: «Атлант» 2017. – С. 110-111. Економіка підприємства: сучасні проблеми теорії та практики. Матеріали шостої міжнародної науково-практичної конференції, 22-23 вересня 2017 р. Одеса, Атлант, 2017. – 324 с. Режим доступу: <http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/handle/123456789/6685>.
 169. Сментина Н.В. Оцінка рівня соціально-економічного розвитку регіонів за результатами реалізації стратегій/ Н.В. Сментина // Національні моделі економічних систем: формування, управління, трансформація: матеріали міжн. науково-практ. конференції (м. Херсон, 10-11 жовтня 2014 р.). – Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2014. – С. 32-36.
 170. Про додаткові заходи щодо забезпечення реформ із децентралізації влади: Указ Президента України № 412 від 6.12.2018 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/412/2018>
 171. Ковальов А.І., Карпов В.А., Корольова Т.С., Павлова Т.В. та інш. Стратегічне планування збалансованого розвитку міста Чорноморськ до 2025 року: монографія //За заг. ред. док. економ. наук, професора А.І.Ковальова . – К: ФОП Гуляєва В.М., 2018. – 80 с. Режим доступу: <http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/6207/1/Консалтингове>

[%20забезпечення%20управлінських%20економіко-екологічних%20рішень%20на%20регіональному%20рівні.pdf](#)

172. Ковальова А.І., Карпов В.А., Корольова Т.С., Павлова Т.В. та інш. Стратегічне планування збалансованого розвитку міста Подільська до 2025 року: монографія // За заг. ред. док. економ. наук, професора А.І.Ковальова. – К: ФОП Гуляєва В.М., 2018. – 106 с. Режим доступу: <http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/handle/123456789/8152>
173. Светульников С. Г. Комплекснозначный анализ и моделирование неравномерности социально-экономического развития регионов России: [монографія] / С. Г. Светульников, А. В. Заграновская, И. С. Светульников. – СПб., 2012. – 129 с.
174. Сыроежин И. М. Совершенствование системы показателей эффективности и качества / И. М. Сыроежин. – М.: Экономика, 1980. – 192 с.
175. Рукин Б. П. Диагностика устойчивого развития организаций с использованием динамических нормативов и непараметрической статистики [Електронний ресурс] / Б. П. Рукин, Г. В. Шуршикова, Л. В. Свиридова // Экономический анализ: теория и практика. – 2009. – № 8. – Режим доступу: <http://www.lawmix.ru/bux/31662>.
176. Сментина Н.В. Комплексна інтегральна оцінка впливу управлінських стратегічних заходів на соціально-економічний розвиток регіонів України / Н. В. Сментина // Збірник наукових праць «Вісник НУВГП». – 2014. – Випуск 3(67). – С. 340-346.
177. Савченко В. Ф. Методологічні засади розроблення програм соціально-економічного розвитку на регіональному рівні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеню док. екон. наук: спеціальність 08.00.03 «Економіка та управління національним господарством» / В. Ф. Савченко. – Київ, 2007. – 42 с.
178. Сментина Н. В. Оцінка ефективності функціонування регіональних соціально-економічних систем/ Н. В. Сментина // Концепція сталого

розвитку економічної та соціальної політики: збірник матеріалів міжн. наук.-практ. конференції (м. Київ, 3-4 жовтня 2014 р.). У 2-х частинах. – К.:ГО «Київський економічний науковий центр», 2014. – Ч.1. – С. 132-135.

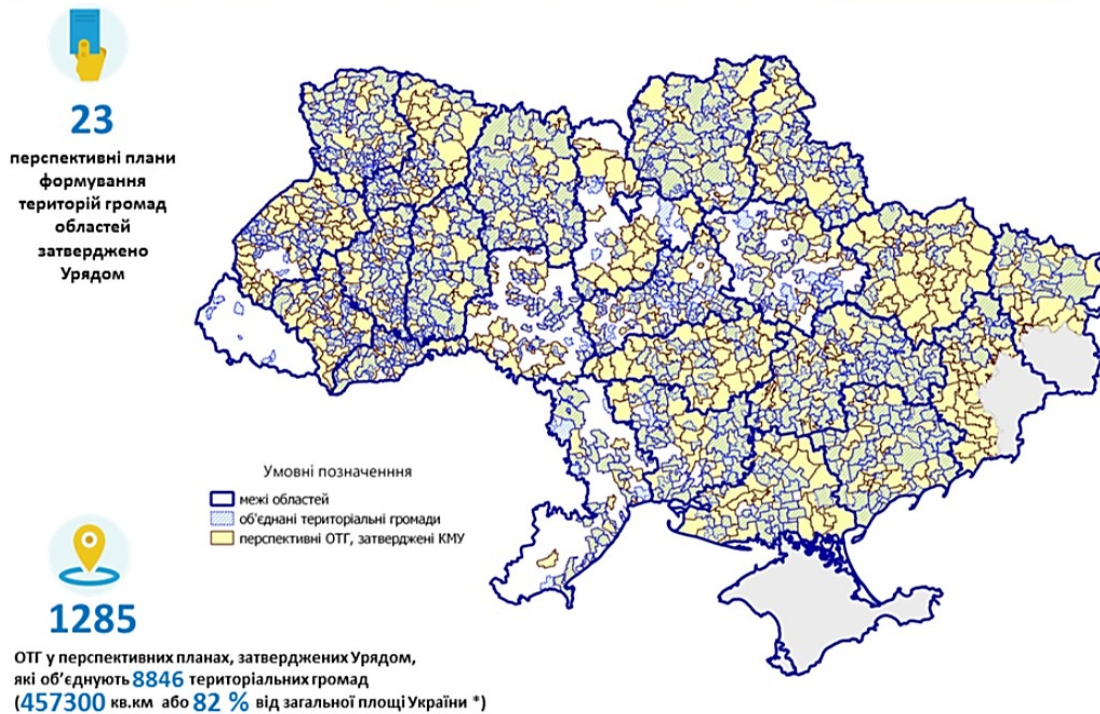
179. Сментина Н. В. Вплив інтеграційних процесів на планування місцевого економічного розвитку / Н.В. Сментина // Науковий вісник Одеського національного економічного університету. – 2018. – № 4 (256). – С 141-153. (0,65 д.а.).
180. Сментина Н. В. Пошук резервів розвитку бізнес-середовища в добровільно об'єднаних територіальних громадах / Н.В. Сментина // Економіко-правові аспекти господарювання: сучасний стан, ефективність та перспективи: матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції (Одеса, 4-5 жовтня 2018 р.). – Одеса: «Принт бистро», 2018. – С. 171-175.
181. Горбулін В. П. Стратегічне планування: вирішення проблем національної безпеки: [монографія] / В. П. Горбулін, А. Б. Качинський. – К.: НІСД, 2010. – 288 с.
182. Линдгрэн М. Сценарное планирование. Связь между будущим и стратегией / М. Линдгрэн, Х. Бендхольм.– М.: ЗАО «Олимп – Бизнес», 2009. – 256 с.
183. Фісун К. А. Методологія програмування розвитку регіонів України: [монографія] / К. А. Фісун. – Харків, 2007, – 401 с.

ДОДАТКИ

Індикатори Моніторингу процесу децентралізації влади та реформування місцевого самоврядування» станом на 10.12.2018р.

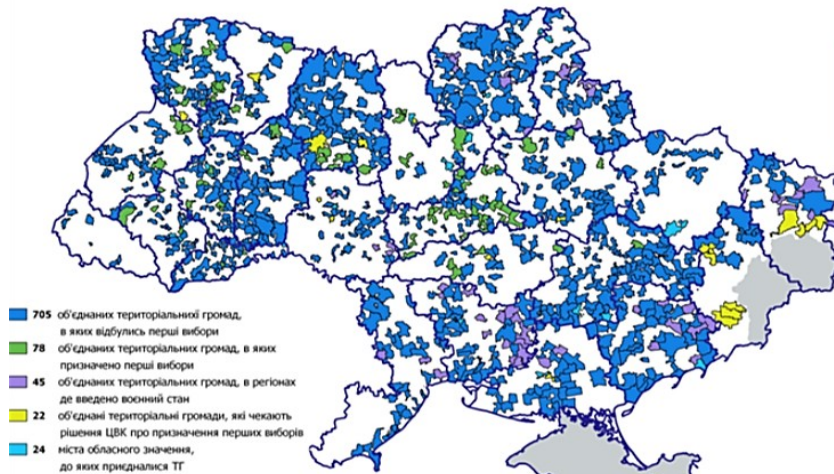
ПЕРСПЕКТИВНІ ПЛАНИ, ЗАТВЕРДЖЕНІ УРЯДОМ, НА КАРТІ УКРАЇНИ

ІНДИКАТОР 1

ДИНАМІКА ФОРМУВАННЯ ОБ'ЄДНАНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

ІНДИКАТОР 2

4

Приєднання громад до ОТГ

№ п/п	Область	К-сть ОТГ, та міст обл. значення, до яких приєднується ТГ	К-сть ТГ, що приєднуються до ОТГ та міст обл. значення	К-сть ТГ, що приєднуються до міст обл. значення
1	ВІННИЦЬКА	35	6	8
2	ВОЛИНЬСЬКА	41	11	15
3	ДНІПРОПЕТРОВСЬКА	60	6	9
4	ДОНЕЦЬКА	10	1	1
5	ЖИТОМИРСЬКА	45	13	22
6	ЗАКАРПАТСЬКА	6	0	0
7	ЗАПОРІЗЬКА	43	4	7
8	ІВАНО-ФРАНКІВСЬКА	25	4	8
9	КИЇВСЬКА	9	3	13
10	КИРОВОГРАДСЬКА	16	2	2
11	ЛУГАНСЬКА	9	2	2
12	ЛЬВІВСЬКА	35	0	0
13	МИКОЛАЇВСЬКА	28	1	1
14	ОДЕСЬКА	28	1	1
15	ПОЛТАВСЬКА	41	2	5
16	РІВНЕНСЬКА	28	2	2
17	СУМСЬКА	29	6	7
18	ТЕРНОПІЛЬСЬКА	42	5	9
19	ХАРКІВСЬКА	16	4	13
20	ХЕРСОНСЬКА	27	2	2
21	ХМЕЛЬНИЦЬКА	41	7	9
22	ЧЕРКАСЬКА	26	6	12
23	ЧЕРНІВЕЦЬКА	28	7	9
24	ЧЕРНІГІВСЬКА	37	8	14
РАЗОМ		705	103	171
			51	

ДИНАМІКА ФОРМУВАННЯ ОБ'ЄДНАНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

ІНДИКАТОР 2

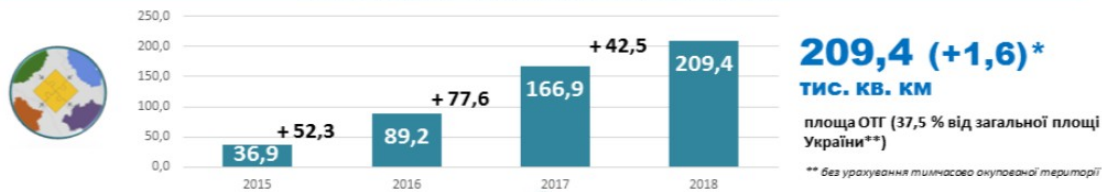
КІЛЬКІСТЬ ОБ'ЄДНАНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

КІЛЬКІСТЬ ЖИТЕЛІВ В ОБ'ЄДНАНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАДАХ (млн. осіб)

ПЛОЩА ОБ'ЄДНАНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД (тис. кв. км.)

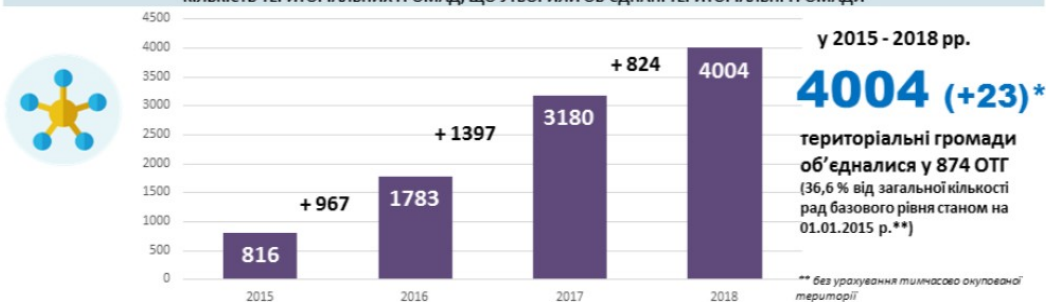
* у порівнянні з минулим місяцем

5

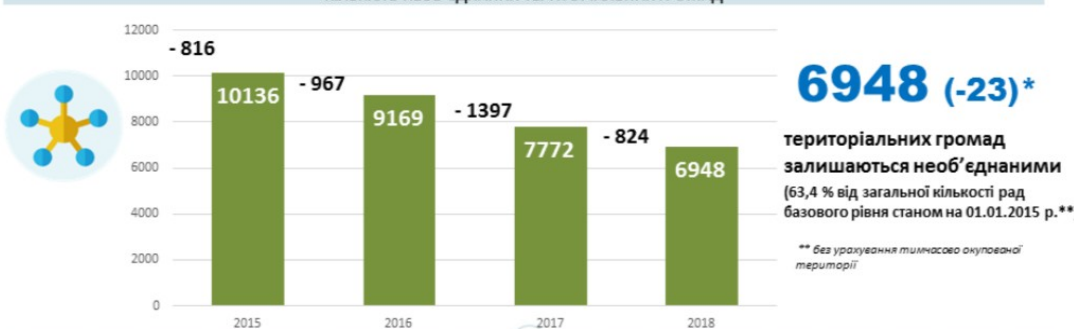
ДИНАМІКА ФОРМУВАННЯ ОБ'ЄДНАНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

ІНДИКАТОР 2

КІЛЬКІСТЬ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД, ЩО УТВОРИЛИ ОБ'ЄДНАНІ ТЕРИТОРІАЛЬНІ ГРОМАДИ

КІЛЬКІСТЬ НЕОБ'ЄДНАНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

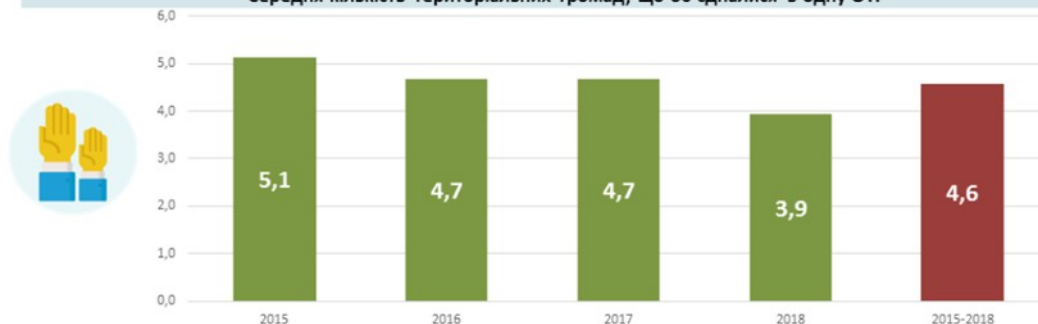
* у порівнянні з минулим місяцем

6

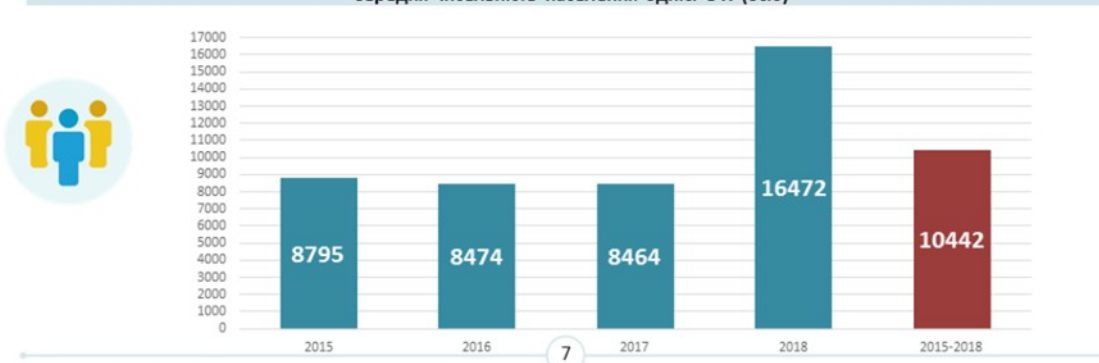
ДИНАМІКА ФОРМУВАННЯ ОБ'ЄДНАНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

ІНДИКАТОР 2

Середня кількість територіальних громад, що об'єдналися в одну ОТГ

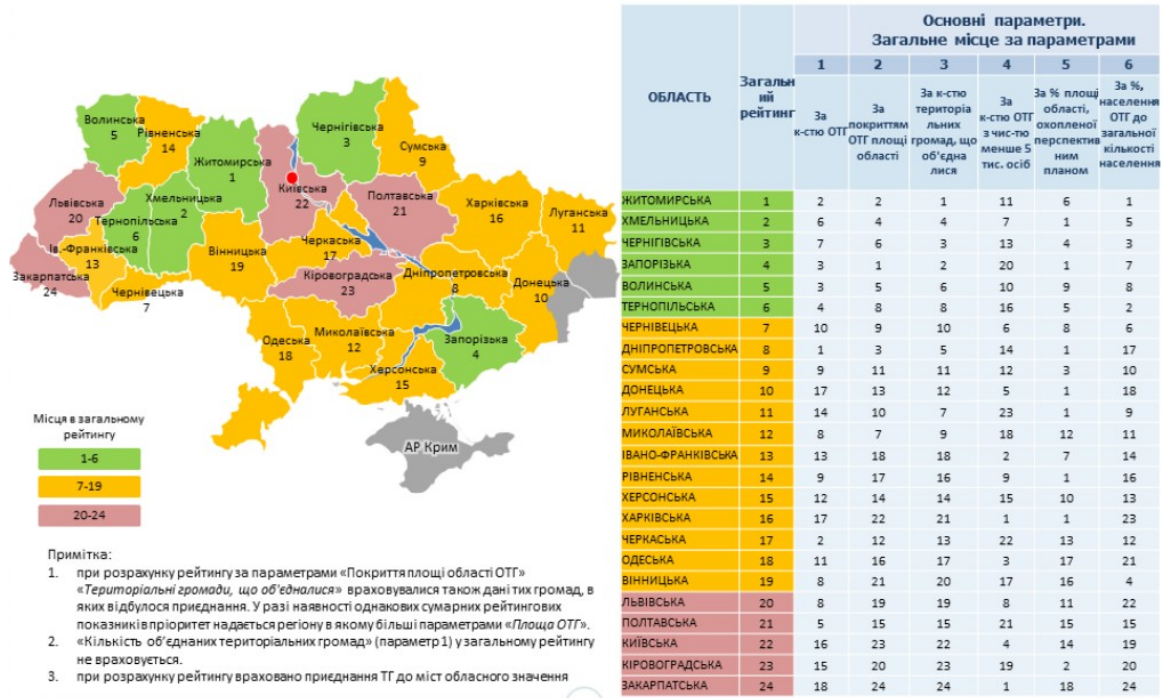
Середня чисельність населення однієї ОТГ (осіб)

7

РЕЙТИНГ ОБЛАСТЕЙ ЩОДО ФОРМУВАННЯ ОТГ ЗАГАЛЬНИЙ РЕЙТИНГ ТА МІСЦЕ ЗА ПАРАМЕТРАМИ

ІНДИКАТОР 3

9

РЕЙТИНГ ОБЛАСТЕЙ ЩОДО ФОРМУВАННЯ ОТГ ОСНОВНІ ПАРАМЕТРИ

ІНДИКАТОР 3

ОБЛАСТЬ	Параметр 1. Кількість об'єднаних територіальних громад										Параметр 2. Площа ОТГ, кв. км		Параметр 3. К-сть Територіальні громади, що об'єдналися		Параметр 4. Кількість ОТГ, з кількістю жителів менше 5 тис. осіб		Параметр 5. Перспективні плани, затверджені Урядом		Параметр 6. Кількість населення ОТГ (тис. осіб)		ЗАГІН НЕ МІСЦЕ ЗА ПАРАМ ЕТРАМ И 2-6			
	2015	2016	2017	2018				Всього	Всього 2015- 2018	К-сть громад в області	Всього за 2015-2018	Всього за 2015- 2018	Всього за 2015-2018	К-сть населен ня області (тис. осіб)	Всього за 2015- 2018									
	К-сть ОТГ	К-сть ОТГ	К-сть ОТГ	К-сть ОТГ	К-сть ОТГ, в яких призначе но перші вибори	К-сть ОТГ, в яких введено військовий стан	К-сть ОТГ, що в ЦВК	МОЗ до яких приєдн алися ТГ	К-сть ОТГ за 2015-2018 роки	Площа област и	%	К-сть ОТГ	%	К-сть ОТГ	%	Площа перспе ктивних планів, затверд жених Урядом, кв. км	%	Кількість населен ня ОТГ	%					
	К-сть ОТГ	К-сть ОТГ	К-сть ОТГ	К-сть ОТГ	К-сть ОТГ, в яких призначе но перші вибори	К-сть ОТГ, в яких введено військовий стан	К-сть ОТГ, що в ЦВК	МОЗ до яких приєдн алися ТГ	К-сть ОТГ за 2015-2018 роки	Площа ОТГ	%	К-сть ОТГ	%	К-сть ОТГ	%	Площа перспе ктивних планів, затверд жених Урядом, кв. км	%	Кількість населен ня ОТГ	%					
ВІННИЦЬКА	2	19	13	1		3	2	2	42	26513	4533	17,1	707	125	17,7	19	45,2	58	10470	39,5	1573,2	691,3	43,9	19
ВОЛИНСЬКА	5	10	25	1	9				51	20144	11373	56,5	412	222	53,9	17	33,3	74	18523	92,0	1037,9	372,4	35,9	5
ДНІПРОПЕТРОВСЬКА	15	19	22	4	1			2	63	31914	18157	56,9	348	193	55,5	25	39,7	92	31914	100	3226,6	589,8	18,3	8
ДОНЕЦЬКА *	3	3	3	1			6		16	17640	6105	34,6	269	100	37,2	3	18,8	45	17640	100	1700,7	279,8	16,5	10
ЖИТОМИРСЬКА	9	23	13		6		2	2	55	29832	18851	63,2	631	405	64,2	19	34,5	64	29218	97,9	1229,5	828,9	67,4	1
ЗАКАРПАТСЬКА	2	1	3						6	12777	616	4,8	337	20	5,9	0	0,0	0	0	0	1257,8	71,2	5,7	24
ЗАПОРІЗЬКА	6	10	20	7		8		1	52	27180	17369	63,9	299	188	62,9	25	48,1	72	27180	100	1720,4	622,6	36,2	4
ІВАНО-ФРАНКІВСЬКА	3	8	12	2	4			1	30	13900	3240	23,3	516	137	26,6	4	13,3	60	13563	97,6	1376,7	329,4	23,9	13
КИЇВСЬКА	1	1	7		4		1	3	17	28131	3985	14,2	659	108	16,4	3	17,6	29	15277	54,3	1755,7	262,5	14,9	22
КІРОВОГРАДСЬКА	2	3	8	3	4		1		21	24588	4424	18,0	415	62	14,9	10	47,6	53	24530	99,8	954,6	140,2	14,7	23
ЛУГАНСЬКА *	2	1	5	1		8	5		22	18480	7951	43,0	186	91	48,9	12	54,5	28	18480	100	583,3	187,2	32,1	11
ЛЬВІВСЬКА	15	7	13		5				40	21833	4765	21,8	711	164	23,1	11	27,5	85	19466	89,2	2527,7	343,7	13,6	20
МИКОЛАЇВСЬКА	1	18	9			12		1	41	24598	12176	49,5	313	142	45,4	19	46,3	40	20493	83,3	1139,7	312,9	27,5	12
ОДЕСЬКА	8	3	14	3		3			31	33310	10018	30,1	490	135	27,6	5	16,1	34	10054	30,2	2382,8	333,0	14,0	18
ПОЛТАВСЬКА	12	6	21	2	3		1	1	46	28748	8809	30,6	503	169	33,6	23	50,0	54	13094	45,5	1411,9	326,3	23,1	21
РІВНЕНСЬКА	5	13	7	3	3		2	1	34	20047	5847	29,2	365	113	31,0	11	32,4	66	20047	100	1160,3	265,4	22,9	14
СУМСЬКА	1	13	14	1		4		1	34	23834	9694	40,7	419	167	39,9	12	35,3	53	23736	99,6	1092,4	346,3	31,7	9
ТЕРНОПІЛЬСЬКА	26	10	4	2	5			2	49	13823	6258	45,3	615	282	45,9	22	44,9	59	13547	98,0	1051,3	619,3	58,9	6
ХАРКІВСЬКА	0	4	8	4			1	17	31415	5353	17,0	458	80	17,5	0	0,0	58	31415	100	2690,8	285,6	10,6	16	
ХЕРСОНСЬКА	1	11	14	1		2	1	1	31	28461	8897	31,3	298	105	35,2	13	41,9	49	25605	90,0	1045,4	260,3	24,9	15
ХМЕЛЬНИЦЬКА	22	4	13	2	3			1	45	20645	11734	56,8	605	348	57,5	12	26,7	62	20645	100	1272,9	522,6	41,1	2
ЧЕРКАСЬКА	3	3	20		27			1	54	20900	7960	38,1	556	202	36,3	29	53,7	56	13449	64,3	1218,1	328,6	27,0	17
ЧЕРНІВЕЦЬКА	10	6	10	2	4			1	33	8097	3517	43,4	271	118	43,5	7	21,2	42	7651	94,5	906,4	330,5	36,5	7
ЧЕРНІГІВСЬКА	5	11	21			5		2	44	31865	17793	55,8	569	328	57,6	16	36,4	52	31303	98,2	1018,0	478,2	47,0	3
Всього:	159	207	299	40	78	45	22	24	874	558676	209427	37,5	10952	4004	36,6	317	36,3	1285	457300	81,9	35333,8	9127,9	25,8	

Примітка: 1. при розрахунку рейтингу за параметрами «Покриття площі області ОТГ», «Територіальні громади, що об'єдналися» «Кількість ОТГ, з кількістю жителів менше 5 тис. осіб», «Кількість населення ОТГ» враховувалися також дані тих громад, в яких відбулося приєднання. 2. «Кількість об'єднаних територіальних громад» (параметр 1) у загальному рейтингу не враховується.

* Без урахування тимчасово окупованої території

ДИНАМІКА ФОРМУВАННЯ ОБ'ЄДНАНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

ІНДИКАТОР 3

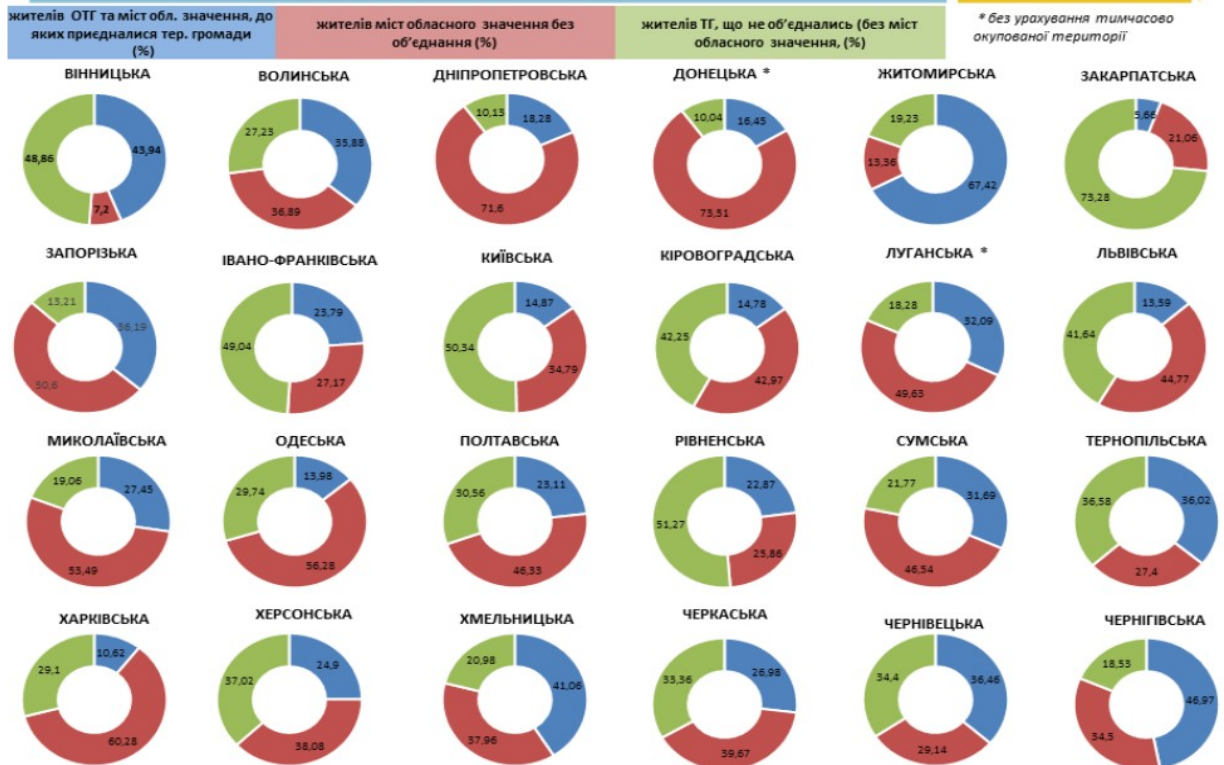
Область	жителів ОТГ та міст обл. знач., до яких приєдналися тер. громади (%)	жителів міст обласного значення без об'єднання (%)	жителів ТГ, що не об'єдналися (без міст обласного значення, %)
ВІННИЦЬКА	43,94	7,2	48,86
ВОЛИНЬСЬКА	35,88	36,89	27,23
ДНІПРОПЕТРОВСЬКА	18,28	71,6	10,13
ДОНЕЦЬКА *	16,45	73,51	10,04
ЖИТОМИРСЬКА	67,42	13,36	19,23
ЗАКАРПАТСЬКА	5,66	21,06	73,28
ЗАПОРІЗЬКА	36,19	50,6	13,21
ІВ.-ФРАНКІВСЬКА	23,79	27,17	49,04
КИЇВСЬКА	14,87	34,79	50,34
КИРОВОГРАДСЬКА	14,78	42,97	42,25
ЛУГАНСЬКА *	32,09	49,63	18,28
ЛЬВІВСЬКА	13,59	44,77	41,64
МИКОЛАЇВСЬКА	27,45	53,49	19,06
ОДЕСЬКА	13,98	56,28	29,74
ПОЛТАВСЬКА	23,11	46,33	30,56
РІВНЕНСЬКА	22,87	25,86	51,27
СУМСЬКА	31,69	46,54	21,77
ТЕРНОПІЛЬСЬКА	36,02	27,4	36,58
ХАРКІВСЬКА	10,62	60,28	29,1
ХЕРСОНСЬКА	24,9	38,08	37,02
ХМЕЛЬНИЦЬКА	41,06	37,96	20,98
ЧЕРКАСЬКА	26,98	39,67	33,36
ЧЕРНІВЕЦЬКА	36,46	29,14	34,4
ЧЕРНІГІВСЬКА	46,97	34,5	18,53
Разом Україна	25,83	43,12	31,06

* без урахування тимчасово окупованої території

ДИНАМІКА ФОРМУВАННЯ ОБ'ЄДНАНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

ІНДИКАТОР 3

* без урахування тимчасово окупованої території

ІНСТИТУТ СТАРОСТ В ОБ'ЄДНАНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАДАХ

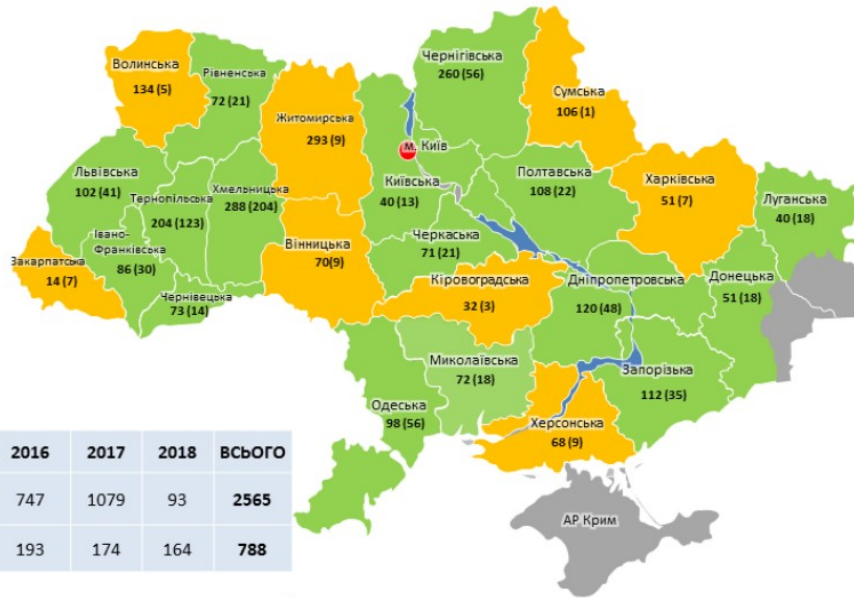
ІНДИКАТОР 4

2565

старост в ОТГ,
з них:

обрано —

788
(30,7 %)

	2015	2016	2017	2018	ВСЬОГО
ЗАГАЛЬНА КІЛЬКІСТЬ СТАРОСТ	646	747	1079	93	2565
ОБРАНО СТАРОСТ	256	193	174	164	788

102 (32) загальна кількість старост (обрано старост)

СПІВРОБІТНИЦТВО ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД
СТАН УКЛАДЕННЯ ДОГОВОРІВ МІЖМУНІЦИПАЛЬНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА

ІНДИКАТОР 5

1122 (+26)*

Територіальні громади використовують інструмент міжмуниципального співробітництва

287 (+13)*

Договорів міжмуниципального співробітництва

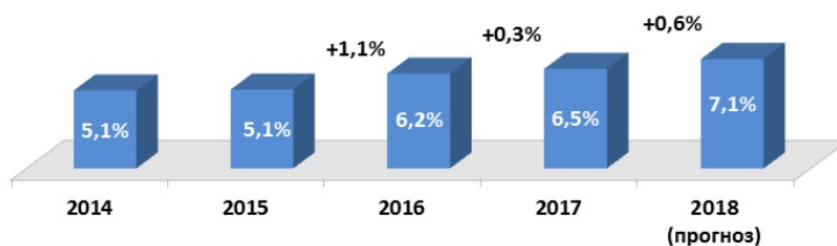
Область	Загальна кількість проектів співробітництва	в тому числі				К-сть тер. громад, що скористалися міжмуниципальним співробітництвом
		ЖКТ	благопожежна устрій безпека	освіта, ох. здоров'я, соціальне забезпечення	інше	
Вінницька	55	15	2		7	31
Волинська	9	1	1		2	5
Дніпропетровська	6	1		2	1	2
Донецька	1	1				3
Житомирська	15				9	6
Закарпатська	2		2			4
Запорізька	6			1	2	3
Івано-Франківська	11	2	5		2	2
Київська	6			1	2	3
Кіровоградська	3				3	6
Луганська						
Львівська	2		1			1
Миколаївська						
Одеська	2	1				1
Полтавська	88	24	8	27	10	19
Рівненська	5				2	3
Сумська	24	3			5	16
Тернопільська	5				3	2
Харківська	20	12	2	1		5
Херсонська	1					1
Хмельницька	3	1		1		1
Черкаська	12	6	1	1		4
Чернівецька	3	1			1	1
Чернігівська	8				4	4
м. Київ						
ВСЬОГО	287	68	22	34	53	110

* у порівнянні з минулим місяцем

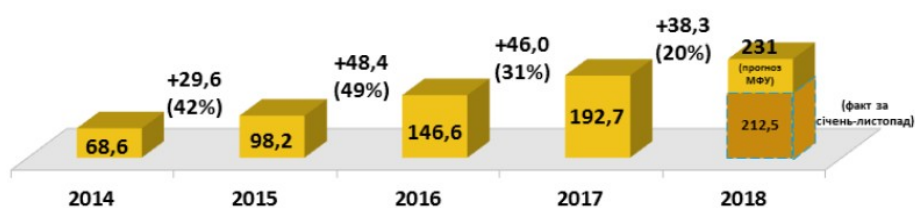
РЕЗУЛЬТАТИ ФІНАНСОВОЇ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ
ЗРОСТАННЯ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ (2014–2018 РОКИ)

ІНДИКАТОР 6.1

Частка власних доходів місцевих бюджетів (загальний фонд) у ВВП
за 2014-2018 роки, %

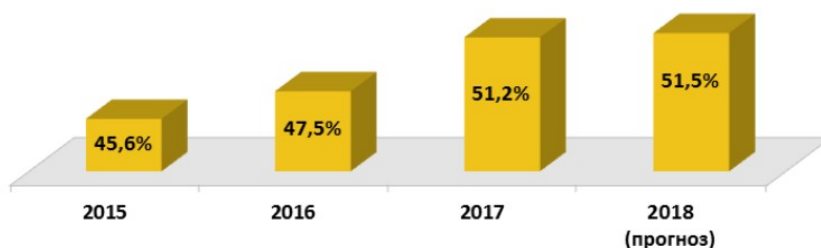
Власні доходи місцевих бюджетів, млрд.грн.

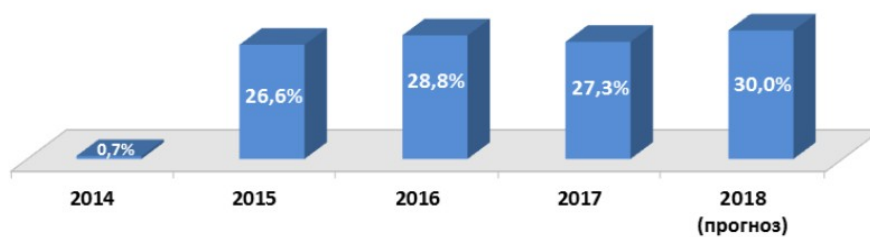
РЕЗУЛЬТАТИ ФІНАНСОВОЇ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ
ЗРОСТАННЯ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ (2014–2018 РОКИ)

ІНДИКАТОР 6.1

Частка місцевих бюджетів (з трансфертами) у зведеному бюджеті України, %

Частка місцевих податків та зборів у власних доходах місцевих бюджетів
(загальний фонд) за 2014-2018 р., %

РЕЗУЛЬТАТИ ФІНАНСОВОЇ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ
ВИКОНАННЯ ВЛАСНИХ ДОХОДІВ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ
ІНДИКАТОР 6.2

Виконання власних доходів за січень – листопад 2018 р.,
порівняно з січнем - листопадом 2017 р., млрд. грн. (%)

РЕЗУЛЬТАТИ ФІНАНСОВОЇ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ
ВИКОНАННЯ ВЛАСНИХ ДОХОДІВ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ
ІНДИКАТОР 6.2

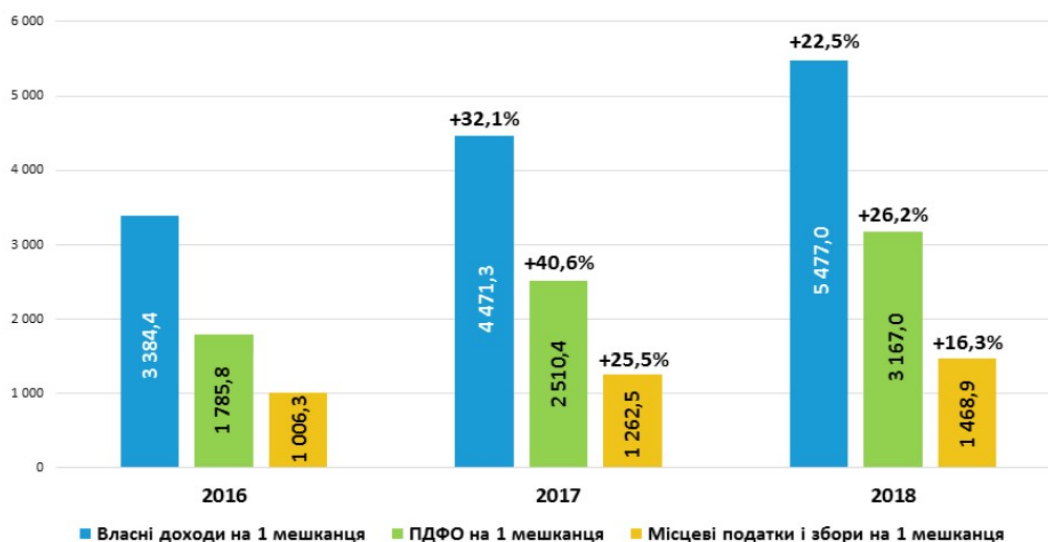
НАДХОДЖЕННЯ ВЛАСНИХ ДОХОДІВ 665 ОТГ
за січень - листопад 2018 р., порівняно з січнем - листопадом 2017 р., млн. грн.

Платежі до бюджету	665 ОТГ, Всього				з них:							
					366 ОТГ, що об'єдналися у 2015 та 2016 роках				299 ОТГ, що об'єдналися у 2017 році			
	Надходження		Відхилення		Надходження		Відхилення		Надходження		Відхилення	
	2017 рік	2018 рік	+/-	%	2017 рік	2018 рік	+/-	%	2017 рік	2018 рік	+/-	%
Всього, із них:	11 600,8	18 865,6	7 264,8	162,6%	8 326,8	10 070,0	1 743,2	120,9%	3 273,9	8 795,6	5 521,6	268,7%
Податок на доходи фізичних осіб	4 593,5	10 521,8	5 928,3	229,1%	4 593,5	5 713,6	1 120,1	124,4%	-	4 808,2	-	-
Акцизний податок	1 395,8	1 417,0	21,3	101,5%	729,1	742,7	13,7	101,9%	666,7	674,3	7,6	101,1%
Плата за землю	2 481,7	2 755,6	273,9	111,0%	1 293,6	1 447,9	154,4	111,9%	1 188,1	1 307,7	119,5	110,1%
Єдиний податок	2 477,4	3 098,0	620,6	125,1%	1 319,3	1 635,3	315,9	123,9%	1 158,1	1 462,8	304,7	126,3%
Податок на нерухоме майно	234,9	359,0	124,0	152,8%	126,9	188,0	61,1	148,2%	108,0	170,9	62,9	158,2%

РЕЗУЛЬТАТИ ФІНАНСОВОЇ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ
ВИКОНАННЯ ВЛАСНИХ ДОХОДІВ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ. ТЕМПИ ЗРОСТАННЯ

ІНДИКАТОР 6.3

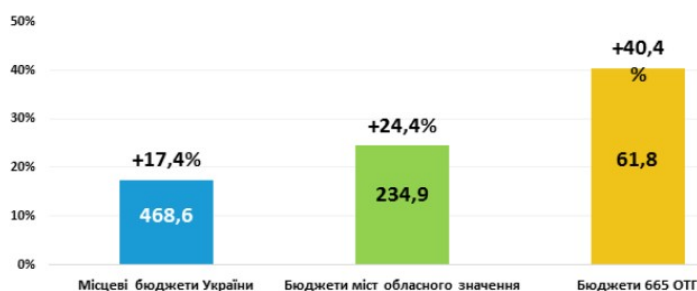
**Зростання доходів загального фонду місцевих бюджетів
на 1 мешканця за січень - листопад 2016-2018 р.р., % та грн.**

РЕЗУЛЬТАТИ ФІНАНСОВОЇ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ
ВИКОНАННЯ ВЛАСНИХ ДОХОДІВ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ. ТЕМПИ ЗРОСТАННЯ

ІНДИКАТОР 6.3

**Темп зростання місцевих податків та зборів місцевих бюджетів за січень -
листопад 2018 р. порівняно до січня - листопада 2017 р. (за рівнями бюджетів),
у % та млн.грн.**

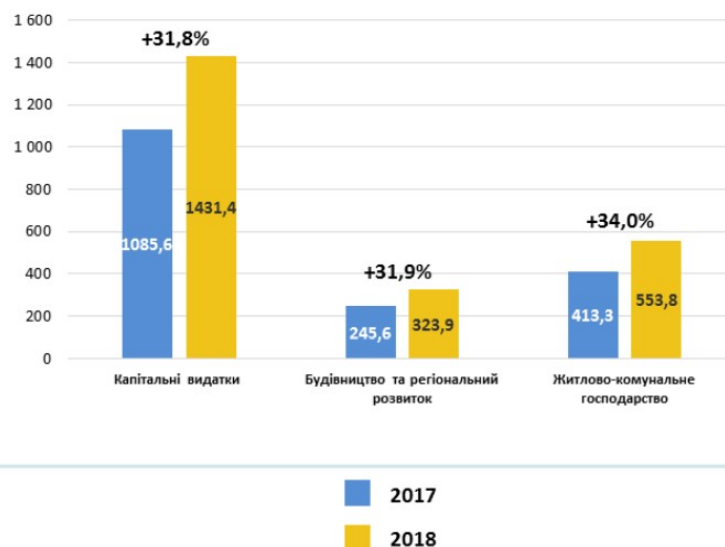
Темп зростання плати за надання адміністративних послуг за січень-листопад 2018 р., порівняно з січнем-листопадом 2017 р. (за рівнями бюджетів), у % та млн. грн.

РЕЗУЛЬТАТИ ФІНАНСОВОЇ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

ВИДАТКИ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ

ІНДИКАТОР 6.4

Видатки на 1-го мешканця за січень-жовтень 2017 та 2018 р.р. на 1-го мешканця, грн.

ДЕРЖАВНА ФІНАНСОВА ПІДТРИМКА

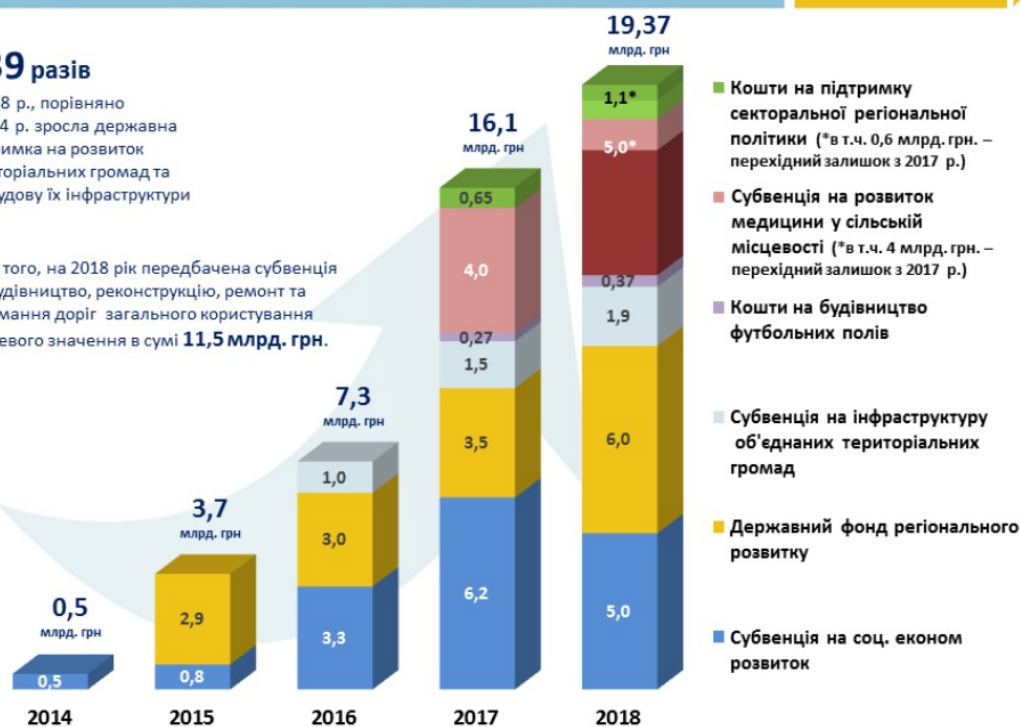
ДИНАМІКА ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ НА РОЗВИТОК ГРОМАД ТА РОЗБУДОВУ ІНФРАСТРУКТУРИ

ІНДИКАТОР 7.1

у 39 разів

в 2018 р., порівняно з 2014 р. зросла державна підтримка на розвиток територіальних громад та розбудову їх інфраструктури

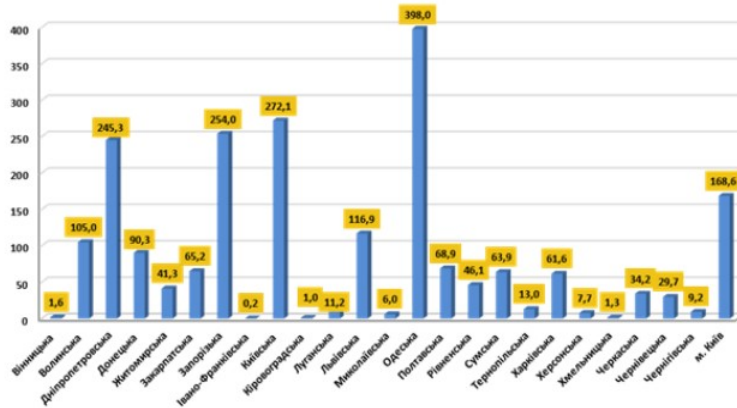
Крім того, на 2018 рік передбачена субвенція на будівництво, реконструкцію, ремонт та утримання доріг загального користування місцевого значення в сумі **11,5 млрд. грн.**

ДЕРЖАВНА ФІНАНСОВА ПІДТРИМКА
СТАН РОЗПОДІЛУ КОШТІВ НА РОЗБУДОВУ ДОРОЖНЬОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ

ІНДИКАТОР 7.3

Надходження коштів від митного експерименту на розбудову дорожньої інфраструктури за січень-жовтень 2018 року, млн грн

2,1

млрд. грн.

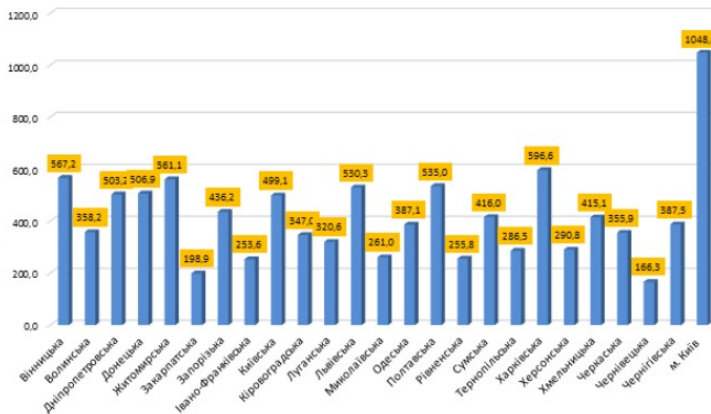
перераховано місцевим бюджетам

№ п/п	Область	Надходження від митного експерименту
1	Вінницька	1,6
2	Волинська	105,0
3	Дніпропетровська	245,3
4	Донецька	90,3
5	Житомирська	41,3
6	Закарпатська	65,2
7	Запорізька	254,0
8	Івано-Франківська	0,2
9	Київська	272,1
10	Кіровоградська	1,0
11	Луганська	11,2
12	Львівська	116,9
13	Миколаївська	6,0
14	Одеська	398,0
15	Полтавська	68,9
16	Рівненська	46,1
17	Сумська	63,9
18	Тернопільська	13,0
19	Харківська	61,6
20	Херсонська	7,7
21	Хмельницька	1,3
22	Черкаська	34,2
23	Чернівецька	29,7
24	Чернігівська	9,2
25	м. Київ	168,6
Всього		2 112,2

ДЕРЖАВНА ФІНАНСОВА ПІДТРИМКА
СТАН РОЗПОДІЛУ КОШТІВ НА РОЗБУДОВУ ДОРОЖНЬОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ

ІНДИКАТОР 7.3

Перераховано місцевим бюджетам субвенцію на забезпечення будівництва, реконструкції, ремонту і утримання автомобільних доріг загального користування місцевого значення, вулиць і доріг комунальної власності у населених пунктах між регіонами за січень-листопад

11,5

млрд. грн.
передбачено в
держбюджеті

10,5

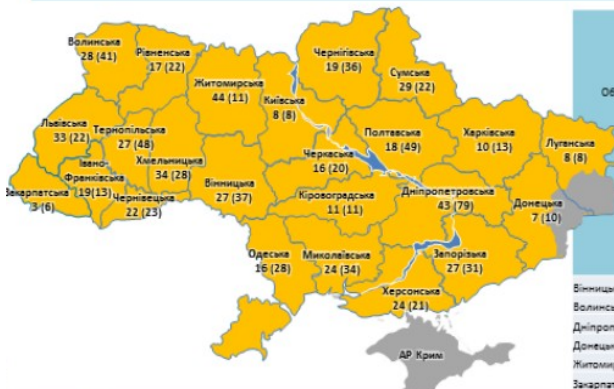
млрд. грн.
перераховано
місцевим бюджетам

№ п/п	Область	Розподілено Держ. бюджетом на 2018 рік, млн. грн.	Перераховано місцевим бюджетам за січень-листопад 2018 р., млн. грн.
1	Вінницька	623,8	567,2
2	Волинська	393,9	358,2
3	Дніпропетровська	553,4	503,2
4	Донецька	557,5	506,9
5	Житомирська	617,2	561,1
6	Закарпатська	218,7	198,9
7	Запорізька	479,7	436,2
8	Івано-Франківська	278,9	253,6
9	Київська	549,0	499,1
10	Кіровоградська	381,6	347,0
11	Луганська	352,6	320,6
12	Львівська	583,2	530,3
13	Миколаївська	287,1	261,0
14	Одеська	425,7	387,1
15	Полтавська	588,4	535,0
16	Рівненська	281,3	255,8
17	Сумська	457,5	416,0
18	Тернопільська	315,1	286,5
19	Харківська	656,2	596,6
20	Херсонська	319,8	290,8
21	Хмельницька	456,5	415,1
22	Черкаська	391,5	355,9
23	Чернівецька	182,9	166,3
24	Чернігівська	426,2	387,5
25	м. Київ	1 153,1	1 048,4
Всього		11 530,9	10 484,2

- 37

ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ У СФЕРІ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ

ІНДИКАТОР 12

15

створення віддалених робочих місць Пенсійним фондом з надання послуг у сфері пенсійного забезпечення (кількість ОТГ)

(42)

кількість ОТГ, в яких соціальні послуги надають інші комунальні установи (районні/міські), за укладеними угодами

225

комунальні установи, що надають соціальні послуги, засновниками яких є ОТГ

749

спеціалістів із соціальної роботи, введено до штатного розпису виконкомів ОТГ

1255 (+29)*

старост здійснюють прийом документів для призначення усіх видів соціальної підтримки

Область	К-сть ОТГ	Здійснення в ОТГ прийому документів для призначення усіх видів соціальної підтримки		Розвиток соціальних послуг				Виконання повноважень з контролю за дотриманням законодавства про працю та зайнятність населення**		Застосування дій у виконавчих органах місцевих, сільських, селищних рад ОТГ		
		К-сть ОТГ, які внісуть функції	К-сть старост, які виконуватимуть функції	Створення віддалених робочих місць Пенсійним фондом з надання послуг у сфері пенсійного забезпечення (кабінет ОТГ)*	К-сть спеціалістів у штатному розписі виконкомів ОТГ, до повноважень яких належить здійснення соціальної роботи	К-сть фахівців в соціальній роботі у штаті виконавчих органів, що надають соціальні послуги	К-сть комунальних установ, що надають соціальні послуги	К-сть ОТГ, в яких соціальні послуги надають інші комунальні установи (районні/міські) за укладеними угодами	К-сть ОТГ, що приймають рішення про створення віддалених робочих місць Пенсійним фондом з надання послуг у сфері пенсійного забезпечення на існуючій послугу	К-сть виконкомів, в яких введено до штатного розпису спеціалістів із соціальної роботи	К-сть виконкомів, в яких введено до штатного розпису старост	
Вінницька	35	0	35	27	27	17	7	37	23	20	2	16
Волинська	41	85	68	28	28	11	8	41	28	28	0	29
Дніпропетровська	60	167	40	43	70	67	6	79	28	26	15	45
Донецька	10	39	25	7	36	22	6	10	9	9	5	2
Житомирська	45	154	179	44	30	106	37	11	16	14	10	30
Закарпатська	6	6	16	3	0	0	0	6	5	5	1	11
Запорізька	43	83	37	27	41	58	20	31	23	22	1	29
Івано-Франківська	25	49	22	19	23	3	13	13	12	6	3	10
Київська	9	21	13	8	31	4	2	8	9	9	0	14
Кіровоградська	16	25	22	11	14	15	6	11	4	4	9	13
Луганська	9	20	44	8	13	28	5	8	5	5	2	0
Львівська	35	51	52	33	16	15	9	22	35	41	3	17
Миколаївська	28	103	13	24	69	32	3	34	7	5	1	7
Одеська	28	42	73	16	31	15	2	28	11	12	3	26
Полтавська	41	42	31	18	20	35	8	49	21	12	0	0
Рівненська	28	65	60	17	37	14	11	22	6	6	1	16
Сумська	29	107	61	29	16	40	13	22	20	18	8	14
Тернопільська	42	15	25	27	21	27	9	48	5	5	1	11
Харківська	16	33	51	10	66	31	6	13	5	5	11	1
Херсонська	27	57	48	24	13	44	6	21	10	10	2	29
Хмельницька	41	80	242	34	30	42	13	28	23	25	0	6
Черкаська	26	31	59	16	20	0	7	20	14	7	6	12
Чернівецька	28	41	23	22	74	0	12	23	24	2	1	16
Чернігівська	37	30	16	19	23	71	16	36	27	9	17	14
Всього	705	1346	1255	514	749	697	225	621	370	305	102	368

* - за даними ПФУ

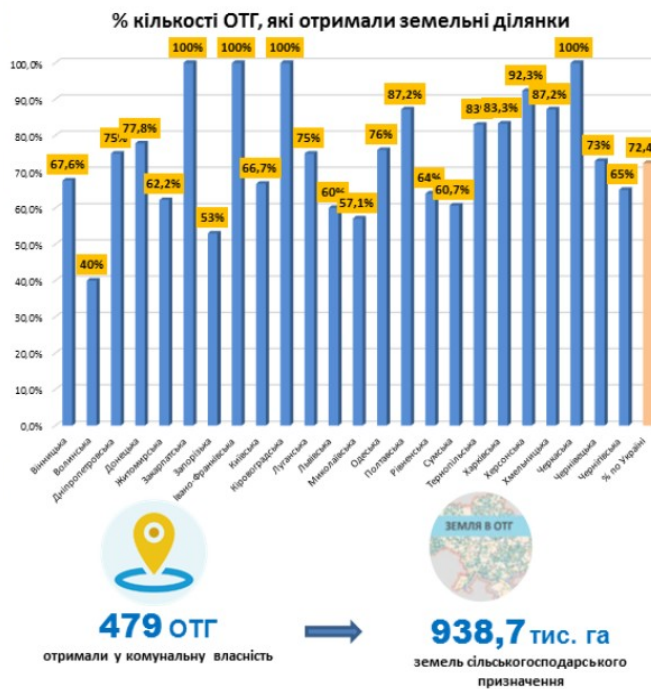
** - за даними Держпраці

* у порівнянні з минулим місяцем

38

Передача земельних ділянок сільськогосподарського призначення із державної у комунальну власність ОТГ

ІНДИКАТОР 14

Додаток Б

РОЗРАХУНКИ ІНТЕГРАЛЬНОГО ПОКАЗНИКА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ОБЛАСТЕЙ УКРАЇНИ

Таблиця Б.1

Основні показники соціально-економічного розвитку регіонів України*

Region	ВРП, мр. грн	ВРП на 1 особу, грн	Кількість суб'єктів ЕДРПОУ, од	Кількість суб'єктів підприємницької діяльності, од	Кількість фізичних осіб-підприємців, од	Індекс промислової продукції	Обсяги продукції сільського господарства, млн грн	Індекс продукції сільського господарства, %	Індекси виконаних будівельних робіт, %	Індекс обороту роздрібної торгівлі, %	Чисельність населення на кінець року, тис. осіб	Коефіцієнт народжуваності	Коефіцієнт смертності	Коефіцієнт природного приросту	Середньомісячна номінальна заробітна плата, грн	Темп зростання середньомісячної номінальної ЗП, %	Індекс реальної заробітної плати
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18
2014 рік																	
Вінницька	43990	27249	33313	31264	2049	105,4	19844,6	111	80,2	98,5	1610,6	10,9	15,9	-5,0	2810	111,8	94,9
Волинська	24195	23218	21106	20135	971	103,2	6744,1	106,3	96,2	96,4	1042,9	14,1	13,2	0,9	2721	113,0	93,5
Дніпропетровська	176540	53749	106517	103008	3509	92,5	14241,8	94,1	95,8	99,1	3276,6	11,1	16,0	-4,9	3641	110,8	97,1
Донецька	119983	27771	97566	93603	3963	68,5	10687,3	93	54,2	61,2	4297,2	8,2	16,6	-8,4	3858	105,0	89,4
Житомирська	29815	23678	27260	26104	1156	107,1	8837,4	105,1	92,4	99,7	1256	12,0	16,8	-4,8	2763	112,2	95,7
Закарпатська	24120	19170	21733	20667	1066	106,1	4308,3	99,9	98,0	98,4	1259,6	14,6	11,8	2,8	2744	115,7	95,6
Запорізька	65968	37251	49907	48092	1815	96,8	9203,9	96,6	87,4	98	1765,9	10,6	15,7	-5,1	3432	111,5	96,6
Івано-Франківська	37643	27232	25815	24323	1492	98,9	5966	106,3	76,3	99,8	1382,6	12,2	12,8	-0,6	2875	110,6	95,2
Київська	79561	46058	57315	55038	2277	101,6	15874,3	105,9	69,4	96,8	1729,2	12,1	16,4	-4,3	3489	110,2	91,8
Кіровоградська	28758	29223	25419	24389	1030	100,8	11259,7	98,2	85,6	99,9	980,6	10,8	17,0	-6,2	2789	111,3	94,8
Луганська	31393	14079	47237	44748	2489	58	5188,9	79,8	49,4	43,3	2220,2	5,1	10,2	-5,1	3377	102,5	86,4

Продовження табл. Б.1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18
Львівська	72923	28731	69667	66460	3207	97,2	9299,1	105,5	99,1	98,4	2537,8	11,9	12,8	-0,9	2961	113,4	93,3
Миколаївська	35408	30357	40690	38933	1757	101,4	8766,9	93,3	101,4	93,4	1164,3	11,2	15,2	-4,0	3344	113,2	95,8
Одеська	74934	31268	79836	76710	3126	99,7	11060,9	97,4	103,2	91,2	2396,4	12,3	14,3	-2,0	3129	108,0	93,2
Полтавська	69831	48040	37731	35944	1787	92,9	15520,5	96,9	109,8	95,4	1449	10,0	17,1	-7,1	3179	107,9	94,9
Рівненська	28724	24762	20758	19801	957	103,7	6905,7	105,2	118,4	99,9	1161,2	14,8	12,7	2,1	3033	115,5	93,9
Сумська	30397	26943	24625	23205	1420	88,1	10323,3	109,7	100,4	98,2	1123,4	9,2	17,2	-8,0	2877	110,6	94,8
Тернопільська	21676	20228	22658	21505	1153	116,5	9169,4	113,9	113,4	98,7	1069,9	10,9	14,2	-3,3	2527	115,8	95,1
Харківська	96596	35328	80021	77600	2421	94,8	15100,4	103,1	98,4	98,6	2731,3	10,1	15,3	-5,2	3143	111,0	93,9
Херсонська	23250	21725	30741	29118	1623	96,4	10315,4	105,1	80,5	97,1	1067,9	11,5	15,1	-3,6	2617	111,5	94,5
Хмельницька	32162	24662	28492	27092	1400	97,8	13291,6	115,4	100,8	93,1	1301,2	11,2	15,6	-4,4	2878	114,1	96,8
Черкаська	38466	30628	29445	28026	1419	94,7	14710,3	98,4	76,9	99,3	1251,8	9,8	16,5	-6,7	2829	111,1	93,7
Чернівецька	15049	16552	17861	16958	903	92,9	4703,9	104,2	91,3	99,7	910	12,9	12,8	0,1	2578	111,1	93,2
Чернігівська	28156	26530	20830	19710	1120	97,2	10114,9	107,5	147,4	98,8	1055,7	9,0	19,2	-10,2	2690	111,2	94,9

**Показники наведено вибірково (x_{17} з x_{20}) з переліку, що обрано для розрахунку інтегрального показника*

Таблиця Б.2

Розрахункові стандартизовані значення показників

Регіон	У ₁	У ₂	У ₃	У ₄	У ₅	У ₆	У ₇	У ₈	У ₉	У ₁₀	У ₁₁	У ₁₂	У ₁₃	У ₁₄	У ₁₅	У ₁₆	У ₁₇	У
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19
2014 рік																		
Вінницька	0,179	0,332	0,174	0,166	0,375	0,810	1,000	0,876	0,314	0,975	0,207	0,598	0,367	0,400	0,213	0,700	0,794	0,50
Волинська	0,057	0,230	0,037	0,037	0,022	0,773	0,157	0,744	0,478	0,938	0,039	0,928	0,667	0,854	0,146	0,792	0,664	0,44
Дніпропетровська	1,000	1,000	1,000	1,000	0,852	0,590	0,639	0,402	0,474	0,986	0,699	0,619	0,356	0,408	0,837	0,627	1,000	0,73
Донецька	0,650	0,345	0,899	0,891	1,000	0,179	0,411	0,371	0,049	0,316	1,000	0,320	0,289	0,138	1,000	0,189	0,280	0,49
Житомирська	0,091	0,242	0,106	0,106	0,083	0,839	0,292	0,711	0,439	0,996	0,102	0,711	0,267	0,415	0,177	0,731	0,869	0,42
Закарпатська	0,056	0,128	0,044	0,043	0,053	0,822	0,000	0,565	0,496	0,973	0,103	0,979	0,822	1,000	0,163	0,990	0,860	0,48
Запорізька	0,315	0,584	0,361	0,362	0,298	0,663	0,315	0,472	0,388	0,966	0,253	0,567	0,389	0,392	0,680	0,674	0,953	0,51
Івано-Франківська	0,140	0,332	0,090	0,086	0,192	0,699	0,107	0,744	0,274	0,998	0,140	0,732	0,711	0,738	0,261	0,607	0,822	0,45
Київська	0,399	0,806	0,445	0,443	0,449	0,745	0,744	0,733	0,204	0,945	0,242	0,722	0,311	0,454	0,723	0,582	0,505	0,56
Кіровоградська	0,085	0,382	0,085	0,086	0,042	0,732	0,447	0,517	0,370	1,000	0,021	0,588	0,244	0,308	0,197	0,664	0,785	0,39
Луганська	0,101	0,000	0,331	0,323	0,518	0,000	0,057	0,000	0,000	0,000	0,387	0,000	1,000	0,392	0,639	0,000	0,000	0,22
Львівська	0,358	0,369	0,584	0,575	0,753	0,670	0,321	0,722	0,507	0,973	0,481	0,701	0,711	0,715	0,326	0,819	0,645	0,60
Миколаївська	0,126	0,410	0,258	0,255	0,279	0,742	0,287	0,379	0,531	0,885	0,075	0,629	0,444	0,477	0,614	0,801	0,879	0,47
Одеська	0,371	0,433	0,699	0,694	0,726	0,713	0,435	0,494	0,549	0,846	0,439	0,742	0,544	0,631	0,452	0,412	0,636	0,58
Полтавська	0,339	0,856	0,224	0,221	0,289	0,597	0,722	0,480	0,616	0,920	0,159	0,505	0,233	0,238	0,490	0,407	0,794	0,48
Рівненська	0,085	0,269	0,033	0,033	0,018	0,781	0,167	0,713	0,705	1,000	0,074	1,000	0,722	0,946	0,380	0,977	0,701	0,51
Сумська	0,095	0,324	0,076	0,073	0,169	0,515	0,387	0,840	0,520	0,970	0,063	0,423	0,222	0,169	0,263	0,607	0,785	0,38
Тернопільська	0,041	0,155	0,054	0,053	0,082	1,000	0,313	0,958	0,653	0,979	0,047	0,598	0,556	0,531	0,000	1,000	0,813	0,46
Харківська	0,505	0,536	0,701	0,705	0,496	0,629	0,695	0,654	0,500	0,977	0,538	0,515	0,433	0,385	0,463	0,637	0,701	0,59
Херсонська	0,051	0,193	0,145	0,141	0,235	0,656	0,387	0,711	0,318	0,951	0,047	0,660	0,456	0,508	0,068	0,677	0,757	0,41
Хмельницька	0,106	0,267	0,120	0,118	0,162	0,680	0,578	1,000	0,525	0,880	0,115	0,629	0,400	0,446	0,264	0,873	0,972	0,48
Чернівецька	0,145	0,417	0,131	0,129	0,169	0,627	0,670	0,522	0,281	0,989	0,101	0,485	0,300	0,269	0,227	0,648	0,682	0,40
Чернігівська	0,000	0,062	0,000	0,000	0,000	0,597	0,025	0,685	0,428	0,996	0,000	0,804	0,711	0,792	0,038	0,648	0,636	0,38
Черкаська	0,081	0,314	0,033	0,032	0,071	0,670	0,374	0,778	1,000	0,981	0,043	0,402	0,000	0,000	0,122	0,651	0,794	0,37

Таблиця Б.3

Основні та додаткові показники оцінки рівня соціально-економічного розвитку регіонів України

12	Основні показники					Додаткові показники				
	Темп зростання ВРП на 1 особу	Темп зростання прямих іноземних інвестицій	Темп зростання інвестицій в основний капітал	Індекс роздрібного товарообороту	Індекс споживчих цін	К-т природного приросту	Рівень економічної активності населення, % до населення віком 15-70 років	Рівень безробіття населення (за методологією МОП)	Темп зростання реальних грошових доходів, %	Забезпеченість населення житлом, м2 на особу
	x^0_1	x^0_2	x^0_3	x^0_4	x^0_5	$x^Д_6$	$x^Д_7$	$x^Д_8$	$x^Д_9$	$x^Д_{10}$
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
2014 рік										
Вінницька	105,1	72,1	77,7	98,5	123,3	-5	62,9	10,5	94,9	28,7
Волинська	100,9	79,5	89,5	96,4	125,9	0,9	60,9	9,9	93,5	22,2
Дніпропетровська	95,5	84,3	80,2	99,1	125,7	-4,9	65,5	8,0	97,1	24,1
Донецька	67,7	59,6	44	61,2	122	-8,4	60,9	11,0	89,4	11,8
Житомирська	104,1	73,5	79,6	99,7	125,2	-4,8	63,4	11,5	95,7	26,8
Закарпатська	102,6	76,4	94,6	98,4	125,7	2,8	62,2	9,2	95,6	23,9
Запорізька	101,0	92,4	89,8	98	125,7	-5,1	63,6	8,4	96,6	23,2
Івано-Франківська	97,6	113,8	126,9	99,8	125	-0,6	58,6	8,1	95,2	25,3
Київська	99,2	89,9	80	96,8	124,7	-4,3	61,8	8,0	91,8	34,3
Кіровоградська	101,3	51,7	78,9	99,9	124,4	-6,2	61	11,2	94,8	25,3
Луганська	61,5	71,8	39,2	43,3	125,2	-5,1	58,7	11,4	86,4	8,0
Львівська	100,9	80,8	88,5	98,4	126,7	-0,9	60,5	8,6	93,3	22,6
Миколаївська	98,7	80,9	67,4	93,4	124,9	-4	63	9,1	95,8	22,2
Одеська	98,3	85,6	67,3	91,2	127,2	-2	60,8	6,7	93,2	22,3
Полтавська	96,6	97,6	86,1	95,4	123,8	-7,1	62,9	11,5	94,9	25,1
Рівненська	102,4	84,0	80,7	99,9	127	2,1	64,1	10,6	93,9	21,7

Продовження табл. Б.3

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Сумська	101,3	62,3	89,1	98,2	124,7	-8	62,5	9,5	94,8	25,0
Тернопільська	108,3	85,3	71,7	98,7	125,4	-3,3	59,6	11,3	95,1	24,8
Харківська	98,1	81,1	76,9	98,6	125,3	-5,2	63,9	7,8	93,9	23,9
Херсонська	100,2	75,7	86,1	97,1	124,1	-3,6	62,6	9,9	94,5	23,8
Хмельницька	102,8	84,2	102,6	93,1	123,7	-4,4	60,3	9,4	96,8	25,9
Черкаська	99,6	57,8	80,3	99,3	124,2	-6,7	62,8	10,2	93,7	27,4
Чернівецька	98,1	85,5	63,9	99,7	123,5	0,1	61	9,0	93,2	24,0
Чернігівська	101,6	77,7	78,5	98,8	126,7	-10,2	63,9	11,2	94,9	28,2

Таблиця Б.4

Розрахункові стандартизовані значення основних та додаткових показників оцінки рівня соціально-економічного розвитку регіонів України

12	Основні показники					Додаткові показники				
	Темп зростання ВРП на 1 особу	Темп зростання прямих іноземних інвестицій	Темп зростання інвестицій в основний капітал	Індекс роздрібного товарообороту	Індекс споживчих цін	К-т природного приросту	Рівень економічної активності населення, % до населення віком 15-70 років	Рівень безробіття населення (за методологією (МОП)	Темп зростання реальних грошових доходів, %	Забезпеченість населення житлом, м ² на особу
	у ⁰ ₁	у ⁰ ₂	у ⁰ ₃	у ⁰ ₄	у ⁰ ₅	у ^д ₆	у ^д ₇	у ^д ₈	у ^д ₉	у ^д ₁₀
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
2014 рік										
Вінницька	0,8419	0,4469	0,5735	0,9382	0,2500	0,8538	0,3333	0,3333	0,6636	0,5401
Волинська	0,7265	0,5253	0,4675	0,9859	0,2885	0,4077	1,0000	0,7292	1,0000	0,6129
Дніпропетровська	0,1325	0,1275	0,0547	0,3163	1,0000	0,1385	0,3333	0,1042	0,2804	0,1452
Донецька	0,9103	0,3508	0,4607	0,9965	0,3846	0,4154	0,6957	0,0000	0,8692	0,7154
Житомирська	0,8782	0,3974	0,6317	0,9735	0,2885	1,0000	0,5217	0,4792	0,8598	0,6073
Закарпатська	0,8440	0,6555	0,5770	0,9664	0,2885	0,3923	0,7246	0,6458	0,9533	0,5798
Запорізька	0,7714	1,0000	1,0000	0,9982	0,4231	0,7385	0,0000	0,7083	0,8224	0,6583
Івано-Франківська	0,8056	0,6148	0,4652	0,9452	0,4808	0,4538	0,4638	0,7292	0,5047	1,0000
Київська	0,8504	0,0000	0,4527	1,0000	0,5385	0,3077	0,3478	0,0625	0,7850	0,6579
Кіровоградська	0,0000	0,3229	0,0000	0,0000	0,3846	0,3923	0,0145	0,0208	0,0000	0,0000
Луганська	0,8419	0,4684	0,5621	0,9735	0,0962	0,7154	0,2754	0,6042	0,6449	0,5563
Львівська	0,7949	0,4708	0,3216	0,8852	0,4423	0,4769	0,6377	0,5000	0,8785	0,5413
Миколаївська	0,7863	0,5453	0,3204	0,8463	0,0000	0,6308	0,3188	1,0000	0,6355	0,5447

Продовження табл. Б.4

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Одеська	0,7500	0,7397	0,5348	0,9205	0,6538	0,2385	0,6232	0,0000	0,7944	0,6519
Полтавська	0,8739	0,5208	0,4732	1,0000	0,0385	0,9462	0,7971	0,1875	0,7009	0,5243
Рівненська	0,8504	0,1701	0,5690	0,9700	0,4808	0,1692	0,5652	0,4167	0,7850	0,6491
Сумська	1,0000	0,5417	0,3706	0,9788	0,3462	0,5308	0,1449	0,0417	0,8131	0,6419
Тернопільська	0,7821	0,4732	0,4299	0,9770	0,3654	0,3846	0,7681	0,7708	0,7009	0,6063
Харківська	0,8269	0,3855	0,5348	0,9505	0,5962	0,5077	0,5797	0,3333	0,7570	0,6031
Херсонська	0,8825	0,5238	0,7229	0,8799	0,6731	0,4462	0,2464	0,4375	0,9720	0,6829
Хмельницька	0,8141	0,0972	0,4686	0,9894	0,5769	0,2692	0,6087	0,2708	0,6822	0,7400
Черкаська	0,7821	0,5448	0,2816	0,9965	0,7115	0,7923	0,3478	0,5208	0,6355	0,6083
Чернівецька	0,8568	0,4185	0,4481	0,9806	0,0962	0,0000	0,7681	0,0625	0,7944	0,7708
Чернігівська	0,9316	0,3279	0,4390	0,9753	0,7500	0,4000	0,6232	0,2083	0,7944	0,7889

Таблиця Б.5

Якісна оцінка рівня соціально-економічного розвитку регіонів України

Рік	Області																							
	Вінницька	Волинська	Дніпропетровська	Донецька	Житомирська	Закарпатська	Запорізька	Івано-Франківська	Київська	Кировоградская	Луганська	Львівська	Миколаївська	Одеська	Полтавська	Рівненська	Сумська	Тернопільська	Харківська	Херсонська	Хмельницька	Черкаська	Чернівецька	Чернігівська
<i>за існуючою методикою</i>																								
2014	В	С	В	С	С	С	В	С	В	С	Д	В	С	В	С	В	С	С	В	С	С	С	С	С
<i>за авторською методикою</i>																								
2014	В	В	В	Д	В	В	В	В	В	В	Д	В	В	В	В	В	В	В	В	В	В	В	В	В

А – високий, В – середній, С – низький, Д – критичний

Таблиця Б.6

Рівень ефективності функціонування регіонів на основі динамічного лінійного нормативу

2014	Регіони	
	n = 5	
0,40	Вінницька	
0,40	Волинська	
0,40	Дніпропетровська	
0,33	Донецька	
0,50	Житомирська	
0,40	Закарпатська	
0,40	Запорізька	
0,40	Івано-Франківська	
0,40	Київська	
0,50	Кіровоградська	
0,33	Луганська	
0,40	Львівська	
0,40	Миколаївська	
0,33	Одеська	
0,33	Полтавська	
0,40	Рівненська	
0,40	Сумська	
0,50	Тернопільська	
0,40	Харківська	
0,40	Херсонська	
0,20	Хмельницька	
0,40	Черкаська	
0,33	Чернівецька	
0,40	Чернігівська	

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

Сменти́на Ната́лія Вале́нтинівна
Ковальов Анато́лій Іва́нович
Підго́рний Анато́лій Заха́рович
Карнов Володи́мир Анато́лійович
Корольова Тетя́на Серге́ївна
Павлова Тетя́на Володи́мирівна
Вітківська Катери́на Ві́кторівна

**МОДЕЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНО-
ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ МЕЗОСИСТЕМ
В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ**

МОНОГРАФІЯ

За авторською редакцією

Формат 60x84/16. Наклад 300 прим.
Ум.-друк. арк. 15.8
Друк цифровий. Папір офсетний.
Підписано до друку 31.05.2019 р.
Замовлення № 13817

Надруковано з макету замовника
Друкарня ФОП Гуляєва В.М.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 6205
Київська обл., м. Обухів, вул. Малишка, 5
044 495 0279, 050 496 0279
drukaryk.com